

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 1

Din ve Laiklik Üzerine

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 1

Din ve Laiklik Üzerine

A stylized, cursive signature of Mustafa Kemal Atatürk, written in black ink. The signature is fluid and dynamic, with a prominent initial 'M' and a long, sweeping underline that extends to the right.

Kaynak Yayınları No: 230
Yayıncı Sertifika No: 14071
ISBN: 978-975-343-184-2

1. Basım: Ağustos 1997
2. Basım: Aralık 1997
3. Basım: Ağustos 1999
- Genişletilmiş 4. Basım: Ekim 2012
5. Basım: Ekim 2016
6. Basım: Haziran 2018

Genel Yayın Yönetmeni
Tunca Arslan

Editörler
Kurtuluş Güran, Musa Sarıkaya

Kapak Tasarımı
Serdar Beyaz

Sayfa Tasarımı
Çağlar Yalçın

Baskı ve Cilt
Ertem Basım Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Başkent Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 6
Malıköy - Temelli / ANKARA
Tel : 0312 640 16 23
Sertifika No: 26886

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE
SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ
Meşrutiyet Cad. 6/3 Beyoğlu 34435 İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 1

Din ve Laiklik Üzerine

A large, stylized black ink signature of Mustafa Kemal Atatürk, written in a cursive script. The signature is the name 'Mustafa Kemal Atatürk' in a highly fluid and personal style, with a long, sweeping underline that extends to the right.

Derleyen
Doğu Perinçek

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
1909-1919	
KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ	
Namaz ve Şeriata Uygun Nasihatler ve Sarık Saran Hafiyeler	23
31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Halkına Beyanname	24
31 Mart Vakası Üzerine	
İstanbul Kara ve Deniz Kuvvetlerine Beyanname	25
Musa ve İsa	26
Askerlerim, Cennet ve Huriler	27
Tesettürün Kaldırılması ve Kadınlara Özgürlük	28
Allahı İnkâr Mümkün müdür?	28
Şehitlere Hürmet ve Ruhlarına Fatiha	28
İngilizlerin İslam Siyaseti	29
Ruhi Kuvvet	29
Vatanperverlik ve Dindarlık Hisleri	30
Kadının Erkeğe Eşliği ve Şariat	30

İKİNCİ BÖLÜM
1919-1924
SİYASAL DEVRİM DÖNEMİ

İslam Çeteleri	33
Muhammed Ümmetinin Hürriyet ve İstiklali İçin	33
Hilafete Bağlılık	34
Mukaddesatı Kurtarmak	34
Hilafeti Korumak	35
Allah ve Peygambere Niyaz	35
İslam Âlemi İçin Asırlardır Kanını Döken Milletimiz	35
Hilafet Merkezinin İşgaline Tepki	35
Çoğunluğu İslamlardan Oluşan Osmanlı Memleketi	36
Kürtlerin Hilafet Makamına Bağlılığını Göstermesi	36
Dinimizin İmansız Düşmanlarına Kanmayın	37
Hacı Bektaş Veli Hazretleri Dergâhı Şerifi Postnişini ve Türbedarı Salih Niyazi Baba Hazretlerine	37
İslam Hilafet Makamını Korumak	38
Hilafetin Kuşatılmış Durumu	38
Urfa Müftüsü Faziletli Hasan Efendi Hazretleri'ne	38
Yabancı Unsurların İnançlarına Riayet	39
İslam Parçalarının Bağımsızlığı	39
İrtica ve Meşrutiyet	40
Heyeti Temsiliye'nin Halifeye ve Ümmet Siyasetine Bağlılığı	40
Tealii İslam Cemiyeti'nin Engellenmesi	41
Din Perdesi Altında İngiliz Yandaşlığı	41
İslam Âlemine Beyanname (Tam Metin)	42
Saltanat ve Hilafet Makamlarının Ayrılmazlığı	43
İslam Âleminin Kuvvetleri	43
İslam Âleminin Uyanışı ve Yardımı	44
1100 Senedir Bağımsızlık ve Din İçin Gaza Eden Milletimiz	44
Büyük Millet Meclisi'nin İslam Âlemine Beyannamesi (Tam Metin)	45
Bolşevikler ve İslamiyet	48
Peygamberimizin Esaret Tanımayan Ümmeti	48
Dünya Müslümanlarının Yardımı	49
Mazlum İslam Milletlerinin Beraberliği	49
Halife Haindir ve Düşmanın Elindedir (1)	50
Halife Haindir ve Düşmanın Elindedir (2)	52
Hilafet Makamına Verilecek Yetkiler	53
İngilizler ve Halife	54
İslam Âleminin Hilafete Bağlılığı	54

Sultansız ve Şeyhülislamsız Yaşamak	54
Hilafetin Özgürlüğünü Geri Vermek	56
Panislamizm, Cihat, Şeriat	56
Geleneksel İnançlardan Arınmış Milli Eğitim	57
Panislamizm	57
Hilafet Makamını İşgal Edenlerin Meşruluk Şartı	57
31 Mart Vakası	58
Halife Milletin Efendisi Yapılamaz	58
Panislamizm	59
Gericiliğe Karşı Mücadelede Zamanlama	59
Cami Kürsüsünden Halkı Aydınlatacak Olanların Niteliği	60
İstanbul, Peygamber, Hilafet	60
Hilafet Makamı Halkındır	61
Dini Değerler	61
Evliyalara Değil, Mehmetçiğe Güvenmek	61
Akıl ve Safsata	61
Bilim ve Mantıksız İnançlar	62
Dine Saygı, Halifelik ve Milli Egemenlik	63
Tanrının Birliği, Büyüklüğü ve Son Peygamber	63
Milli Egemenlik ve Halife	72
Halife İçin Kullanılacak Lakaplar Hakkında	
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma	72
Peygamber ve Danışma	73
Panislamizm ve Panturanizm	73
Gerici Hareketleri Boğmak	74
Şeyhülislam, Ayet, Hadis, Gericilik	74
Saltanat	75
Dinsizlik Değil Maddilik	75
Peygamberin Dünyaya Bildirisi	75
TBMM ve Halife, Devrim ve Gericilik	76
Din, Heykel ve Resim	76
Bin Yıl Öncésinin Kurumları, Mecelle ve Çağdaşlık	77
Halifelik ve Milli Egemenlik	78
Kadın-Erkek Beraberliği ve Şeriat	78
Hükümdarların Çevresindeki Gericiler	79
İslam Dini, Akıl, Fen ve Bilim	79
İslam ve Ruhbanlık, Din Eğitimi	80
Dini İnceleyecek Bilginlerin Yetiştirilmesi	80
İslam Âlemini Birleştirme Siyaseti	80
Din, Kadın ve Bilim	81
Allah ve Müslümanların Kuvveti	82

Anneden Alınan Din Eğitimi	82
Müslüman Olmayan Unsurlar	82
Allah'ın ve Kur'an'ın İstedığı Hükümet	83
Örtünme	84
İslam Âleminde Bölünmeler	84
Şeriattaki Şûrayla Hükümet Esası	85
Medrese Eğitimi	85
Dinsizlik ve İnaniş Güzelleştirmek	86
Yaratılış, Âdem ve Havva	87
Halifelik ve Panislamizm	87
Allahın Çalışma Emri	88
İslam ve Miskinlik	88
Allah, Cami ve Hutbenin Dili	88
Asıl Etken: İktisat	90
Hükümdarların Allah Tarafından Gönderildiği Teorisi	91
Kanaatkârlık, Allah ve Akıl	92
Hâkimiyet ve İstiklalin Yaratıcısı	92
Yaratılış ve Ortaklaşa Çalışma	92
Şeriat, Din Eğitimi ve Aile	93
Din, Akıl, Mantık, Kamu Yararı	93
Çağdaş Olmak ve Kâfirlik	94
İslam Ülkelerinin Esareti	94
İslamın Kavimlere Kabul Ettirilmesi ve Türkler	94
İslam-Hıristiyan Düşmanlığı	95
İslam ve Türklerin Milli Benliği	96
İslamiyet, Ruhban Sınıfı, Hocaların Giyimi	96
Dinin Zorbalığa Alet Edilmesi,	
Ulemanın Rolü, Gericiliğe Devrimci Dikta	97
Gericiliğe Şiddetli Karşılık	98
Batıl İnançlar ve Gerçek İslam	98
Ulema, Hakiki Şeriat, İbni Rüşd'ler	98
Milleti Esaretten Kurtaran Büyük Fikir Akımları	99
Panislamizm ve Pantürkizmin Yanlışlığı	99
Kadın ve İslamiyet	100
İmamlık Meslek Değil	100
İslam Âlemine Beyanname (Tam Metin)	101
Fransız Devrimi, Doğu'dan Batı'ya Yürüyüş	102
Türk Tarihinde İslamın ve Halifenin Rolü, Dine İnanma	102
Gericiliği Ezmek	103
İslam ve Siyaset	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
4 MART 1924 SONRASI
TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEVRİM DÖNEMİ

Halifelğin Kaldırılması	105
Hilafet, Patrikhane, Hahamlık	105
Milli Ahlakın Temeli	106
Halife ve Sultanların Despotluğu	106
Köhne Zihniyetler, Uygarlık ve Fen	107
Medreseler Bir Daha Açılmayacak	107
Bilim ve Fen Dışında Yol Gösterici Aramak	107
Kutsal Kitapları Tanık Gösteren Rehberler	108
Din ve Ahlak	108
Cumhuriyetin İftihar Ettiği Hoca	109
Bağnazlık ve Medeniyet	109
Dua	110
Şeriat Oyunları ve Geçmişin Zorbalık Kurumları	110
Halifelik	111
Dini Fikirlere Saygı	111
Akıl, Mantık ve Zekâ ile Hareket Etmek	111
İrticaya Karşı Koyan Kiği Halkına	111
İslam Dünyası ve Uygarlık	112
Sultan ve Halifelerin Düşmanla İşbirliği	112
Halife, Eğitim ve Öğretimin Birliği	113
Devrimi Kabul Etmeyen Zihniyetler Darmadağın Edilecek	113
Şeyhler, Dervişler, Tarikat Şeyhleri	113
Müftü, Hatip ve İmamlar	114
Tekkeler	114
Şapka ve Hocalar	115
Dünya İhtiyaçlarını Esas Alan İdare	115
Din ve Mezhep Bağ	115
Mussolini Hacılar Hocalarla Gelecek	116
Resim ve Din	116
Din ve Millet	116
Allahın Gölgesi ve Millet	117
Hoca ve Öğretmen	117
Halifelik ve Milli Egemenlik	117
Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine İsyan	118
Milletin Aldatılması	118
Namaz	118
Panislamizm	119

Din Oyunu Aktörleri	119
Belki Birtakım Kafalar Kesilecektir	119
Halife Abdülmecit Efendi	120
Devletin Dini, Egemenlik, Vicdan Özgürlüğü	123
Geçiş Döneminde Halifeye Tavır	129
Dine Saygı Bayrağının Anlamı	131
Tekkeler, Zaviyeler, Türbeler, Tarikatlar	131
CHF Nizamnamesi'nde Din ile Dünya İşlerini Ayırmak	132
Yazı Devrimi Üç Ayda	132
Eski Sistemlere Bağlanmak	133
Kur'an'ın Çevirisi ve Din Adamları	133
Camiler	134
Kutsal Tabiat	134
Kader	134
Atatürk'ün El Yazısıyla Allah'ın Doğuşu	135
Atatürk'ün El Yazısıyla Muhammed ve İslamiyet	157
Atatürk'ün El Yazısıyla Dinin Rolü	191
En Önemli Etken: İktisat	252
Hayatın Doğuşu ve Evrim	252
Akıl	253
Kubilay'ın Menemen'de Şehit Edilmesi	253
Dünyanın Oluşumu	253
Milletin Maneviyatına Saldıranlar, Menemen Olayı ve Kubilay	254
Yasalar Dünya İhtiyaçlarına Göre	254
Necip Arap Kavmi ve Türklük	255
Din Irkları Değiştiremez	256
Aydın Hafızlar ve Türkçe Kur'an	257
Yasin'in Türkçesi	258
Ayasofya'da Din Tartışması	258
İnsanlık Allah'ı Yarattı	260
Ezanın Türkçe Okunması Üzerine Bursa'da Yaşanan Olaylar	260
ABD Büyükelçisinin Raporunda	
Atatürk'ün Din Üzerine Anlattıkları (Tam Metin)	261
Emperyalizm Yok Olacak	
Din ve Irk Farkı Gözetmeyen Uyum Çağı Gelecek	264
Devrim ve Din	265
İnsanı Tabiat Türetti	266
CHP Programında Laiklik ve Devrimcilik	266
Tabiat, İnsan Zekâsı, Bilinmezliğin Reddi	267
İnsan Zekâsı ve Tarih	268

Ahiretin Reddi	268
Ulusal Manevi Kuvvet	269
Gökten İndiği Sanılan Kitaplar	269
Suriye ile İslam Kardeşliği ve Birlik	269
Kara Bağnazlık	274
Siyasete Yön Veren Temel: Kültür ve Ekonomi	274
Atatürk'ün El Yazısıyla Chp Kongresi İçin	
Program Taslağında Dışdinseltçilik (Laiklik)	275

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANILARDA AKTARILANLAR

Allahın Yardımı ve Milletin Yenilmez Gücü	285
Arapça Öğrenmenin Gereksizliği	285
Din İlerlemeye Engel	286
Kur'an'ı Çevirmek	287
Hız. Muhammed	288
Laiklik, Din ve Dünya İşlerinin Ayrılması	288
Din Simsarıları	289
Din ve Halifelik	290
Dinde Zorlama	290
Muhammed	290
Ezan ve Kur'an Okunmasında Müzik	291
Allah Kavramı	291
Musa ve Muhammed	291
Din Vardır ve Lazımdır	292
Yaratılış	292
Mevlâna Büyük Adamdı	292
Mevlâna'yı Takdir Ederim	293
Atatürk'ün Laikliği ve Sebepleri Üzerine	294
Namaz	294
Medresenin Bozduğu Kafalar	295
Savaşı Dua ile Değil, Mehmetçiğin Kanıyla Kazandık	296
KAYNAKÇA	297
DİZİN	303

SUNUŞ

Bu kitap, Mustafa Kemal Atatürk'ün din ve laiklik üzerine söylediklerini ve yazdıklarını içeriyor. Bütün eserleri bu açıdan incelendi. Yayımlanmamış el yazılarına da ulaşıldı. Bu nedenle derlemenin eksiksiz yakın olduğu söylenebilir. Dikkatimizden kaçan bilgiler varsa, okuyucularımızın bizi uyardıklarını diliyoruz.

Atatürk'ün din ve laiklik üzerine görüşlerini konuya göre değil, fakat *tarih sırasına göre* derledik. Böylece zamanın akışı içinde O'nun düşüncesindeki gelişme ve olgunlaşma da izlenebilir.

Daha önemlisi, Atatürk'ün düşünceleri ile Kemalist Devrim pratiği arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Atatürk, herhangi bir düşün adamı değildir; öncelikle bir eylem adamıdır; bir devrimin önderidir.

Atatürk'ün görüşleri, bir yönüyle Cumhuriyet ideolojisinin, en önemli belgeleridir. Öte yandan bu görüşler, düşünce tarihi malzemesi olmanın ötesinde, bir devrim pratiğinin kanıtıdır. Atatürk'ün düşünsel olgunlaşmasının temeli, Kemalist Devrim sürecinde bulabiliriz. Devrimin toplumsal dinamiği ve ihtiyaçları, Atatürk'ün düşüncelerindeki gelişmenin yönünü ve içeriğini belirlemiştir.

Atatürk'ün önderlik ettiği devrimde, 3 Mart 1924 tarihi, bir dönüm noktasıdır. O gün, halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Kemalist Devrimin siyasal programı tamamlanmıştı. Bu program özetle, emperyalizmin ve Osmanlı Devleti'nin iktidarına son vermek ve onlarla işbirliği yapan iç gericiği tasfiye etmektir.

Her devrimde kilit sorun, iktidarın ele geçirilmesidir. Kemalist Devrimde iktidarın bütünüyle kazanılması birkaç aşamada gerçekleşti. 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla, emperyalist işgalcilerin ve padişahın İstan-

bul merkezli iktidarlarının karşısında yeni bir iktidar odağı oluştu. Aslında Cumhuriyet, o gün fiilen kurulmuştu.

Gerçi Kurtuluş Savaşının başında amaç, "vatanın bağımsızlığı" yanında "Hilafet ve Saltanat makamını kurtarmak" diye ifade edilmişti. Ancak asıl amaç, tam tersine, padişahı kurtulmak ve "milletin egemenliğini" gerçekleştirmekti. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşının seyri içinde, "Makamı Hilafet ve Saltanatın herhangi bir şahsın değil, Türkiye halkının" olduğunu belirleyen açıklamalarda bulundu.¹ Halife, milletin efendisi yapılamazdı.² Atatürk, zaferden sonra henüz saltanat kaldırılmadan Meclisin gizli oturumunda yaptığı bir konuşmada ise, millet hâkimiyetine, halife de olsa, hiçbir şekilde ortak kabul edilemeyeceğini belirtti.³ Devrim, kendi doğal seyri içine girmişti.

Devrimin karşısındaki iktidar odakları birer birer alt edildi. Önce emperyalist işgale son verildi.

Arkasından 1 Kasım 1922 günü saltanat resmen kaldırıldı ve "millî egemenlik" kurumlaştırıldı.

Fiilen var olan Cumhuriyet, 29 Ekim 1923'te ilan edildi. Buna rağmen halifelğe dokunulmamıştı. Ne var ki halifelik, cumhuriyetle bağdaşmıyordu; sultanlığın bir kalıntısıydı. Millî egemenlik teorisine göre, iktidar, kayıtsız şartsız millete aitti ve paylaşılamazdı. Son darbe 3 Mart 1924 günü halifelğe indirildi. Meclis'te halifelğin kaldırılması için yapılan görüşmelerde, Başbakan İsmet Paşa, "Kurtuluş Savaşı sırasında millete ve orduya, 'Halife düşmanınızdır, sizi esir etmek isteyenlerle beraber olmuştur' diye açıktan açığa söyledik" der. Kurtuluş Savaşının "Hilafeti kurtaracağız" diye yürütüldüğü görüşünü, "şehitlere bundan büyük hürmetsizlik olamaz" diye eleştirir ve "Kurtuluş Savaşının esas ideali bağımsızlığı" saptamasında bulunur.⁴

Atatürk, Saltanattan Cumhuriyet'e uzanan yılları, "geçiş devri" olarak nitelemişti.⁵ Kemalist Devrimin bu geçiş dönemi, aslında halifelğin kaldırılmasıyla sona erdi ve yeni bir aşamaya geçildi. Artık devrimde siyasal iktidarın fethedilmesi süreci tamamlanmış, toplumsal ve kültürel dönüşüm başlamıştı. Nitekim aynı gün, Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkarılarak öğretim birleştirildi; Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı.⁶

1 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.324; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.III, s.40. 6 Mart 1922 günlü oturum.

2 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12, s.124; *ASD*, c.I, s.201.

3 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14, s.136; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.III, s.1052. 18 Kasım 1922 günlü oturum.

4 *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.7/1, s.30-78.

5 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.20, s.316; Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.293.

6 Bu kanunlarla ilgili olarak bkz. Ferit İlsever, *Cumhuriyet Devrimi Kanunları*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, Şubat 1997, İstanbul, s.19 vd.

Kemalist önderlik, siyasal devrim döneminde, daha sonra girişeceği toplumsal ve kültürel dönüşüm için, bir *örgütsel hazırlık ve yığınak* yaptı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Cumhuriyet Halk Fırkası olarak yeniden örgütledi, böylece devrime önderlik edecek çekirdek gücü, öncüyü yarattı ve pekiştirdi.

Kuşkusuz ideolojik planda da bir hazırlık yapıldı. 1924 yılına kadar izlenen ideolojik çizgi, siyasal hedefle belirlenmişti, bu anlamda sınırlıydı. O dönem için ideolojik sorun, millî egemenlik doktrinini hâkim kılmaktı. Bu amaçla, ideolojik mücadele, özellikle iktidarın kaynağının ilahi olduğu teorisinin yıpratılmasına yönelikti. Böylece Saltanat ve Hilafetin ideolojik temeli çökertildi. Düşünsel planda Allahın hâkimiyeti teorisinden milletin hâkimiyeti teorisine geçildi.

Bununla birlikte dinsel ideoloji toptan hedef alınmadı. Mustafa Kemal, yeri geldikçe İslam dinine, Allah'ın birliğine ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna inancını belirtti. Tekkeleri ve diğer dinsel kurumları, mümkün olduğu kadar emperyalizme karşı mücadele safına kazanmaya çalıştı.

Ancak devrimin önderliği, daha Kurtuluş Savaşı döneminde İslami ideolojinin altını oymaya yönelik bir aydınlatma mücadelesine de başladı. Özellikle akıl, bilinç, bilim, fen, çağdaşlaşma, milliyetçilik, millî ahlak gibi burjuva-devrimci ideolojinin değerleri işlendi ve dinsel ilkeler de bu değerlere göre yorumlandı. Dayanılacak asıl manevî gücün millet olduğu vurgulandı. Panislamizm eleştirildi. Hristiyan düşmanlığının zararları anlatıldı. Kurtuluş Savaşı önderliği, kaderi değil, çalışmayı savundu. Din ricaline ve dinsel eğitime karşı tavır aldı. Dini "demokratlaştırmaya" ve Kur'an ile ibadetin Türkçeleştirilmesine yönelik görüşler açıkladı.

Siyasal hâkimiyetin ele geçirilmesi, her zaman ekonomik, toplumsal ve kültürel bir programın uygulanması içindir. Siyasal devrim, bu anlamda bir anahattır, toplumsal dönüşümün kapısını açar.

Kemalist Devrimde de böyle olmuştur. Devrimin önderliğinin kafasında, kuşkusuz daha Kurtuluş Savaşının başında bir program vardı. Aslında bu programı, devrimin düşmanları da biliyordu. Mustafa Kemal için verilen idam fetvası bunu gösterir. Herkes farkındadır ki, Anadolu'da demokratik bir ihtilal başlamıştır.

Ancak devrimin önderliği, öncelikle yakın hedefini açıklamıştı, diğer hedefler "zamanı gelince" gündeme getirilecekti. Atatürk, izlediği stratejiyi ilerde, Büyük *Nutuk*'ta anlatacaktır. 1927 yılında geriye dönüp bakarak Anadolu ihtilalinin özünü şöyle belirler:

"Osmanlı hükûmetine, Osmanlı padişahına ve müslimînin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lazım geliyordu."⁷

7 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.19; *Nutuk*, c.I, s.10.

Kemalist hareket, öncelikle bir siyasal akımdır; devrimci bir harekettir. Atatürk de bir filozof değil, bir siyasal eylemin önderidir; bir devrimin mimarıdır. Bu nedenle kültürel tavrını ve felsefesini, bir filozof gibi değil, fakat devrimin stratejisine, aşamalarına, eylem planına göre toplumun gündemine getirmiştir.

1924 öncesinde henüz laiklik ilkesi kabul edilmemiş, halifelik bile kaldırılmamıştır. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığı andan başlayarak, iktidarın ele geçirilmesi hedefine ilerlerken, siyasal düzlemde kesin bir kararlılık göstermekle birlikte, ideolojik planda belli uzlaşmalarda bulunmuştur. Kültürel hesaplaşma için gerekli siyasal iktidar tekeli kurulduktan sonra, burjuva-demokratik devrimin ideolojisi bütün boyutlarıyla savunulmuştur.

Kemalist önderlik, siyasal devrimi esas olarak tamamladıktan sonra, dinsel ideolojiye karşı kapsamlı bir ideolojik mücadele açtı. Artık din ve Allahın Aydınlanma felsefesindeki yerlerine konmalarının da "zamanı gelmişti".

3 Mart 1924 günü halifeliğin kaldırılması, kültürel devrim döneminin başlangıcıdır, yoksa tamamlanması değildir. Nitekim 1924 Anayasasının 2. maddesinde "Türkiye devletinin dini, İslâm dinidir" diye yazıyordu. Buna rağmen, halifeliğin kaldırılmasından sonra Cumhuriyet yönetiminin söylemi değişmiştir. Bu dönemde daha önce dinsel ideolojiye verilen ödünlerin hiçbirine rastlanmaz. Artık konuşmalarda Allahın adı anılmaz, İslami inanca vurgu yapılmaz, dua edilmez. Böylece Kemalist Devrim, Büyük Fransız Devriminin temsil ettiği evrensel ideolojik yatağına girmiş, gerçek kişiliğini bulmuştur.

İşte bu nedenlerle, Kemalizmin din, Allah, laiklik gibi konulardaki felsefesi ve pratiği, 1924 öncesine bakarak saptanamaz. Nasıl Mustafa Kemal'in 1924 öncesi konuşmalarından alıntılar yapılarak halifelik yanlısı olduğu söylenemezse, İslami inanca ilişkin 1924 öncesindeki sözlerine gönderme yapılarak din konusundaki görüşleri de açıklanamaz.

Oysa Cumhuriyet Devrimini yıkmak isteyenler ve onlarla uzlaşanlar, 60 yıldır böyle yapıyorlar. Bunlar, kendilerine hizmet edecek "bilim" esnafı da bulmuşlardır. Cumhuriyetin laikliğini, Cumhuriyetin henüz laik olmadığı dönemin belgelerine dayandırma işi, onlara verilmiştir. Kemalist Devrimin laikliği, son elli yılın laiklik düşmanı yönetimlerinin ihtiyaçlarına göre, yeniden imal edilmiştir. Bu tavrı, ne laiklik adına paylaşabiliriz, ne de gerçek adına.

Kuşkusuz, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin koşullarının hazırlanmasına daha siyasal devrim döneminde girildi. Bu açıdan 1924 sonrasındaki yönelişin köklerini, 1924 öncesinde bulabiliriz. En azından bu iki dönem arasındaki bağlantı ve kopuşları açıklamak diye bir sorunumuz vardır, bunu göz ardı etmiyoruz. Ancak halifeliğin kaldırılmasını da kapsayan siyasal devrim döneminin ideolojisini, 1924 sonrasından kopararak incelediğimiz zaman, büyük bir yanlışlığa düşeriz. O dönemde din ve laiklik konusu, Kurtuluş Savaşını ve siyasal

iktidarı kazanmanın ihtiyaçlarına göre ele alındı. Buna, sınırlandı demek daha doğru olur elbette. Ancak iktidarın ele geçirilmesi süreci bitince, o sınırlar da kalkmıştır.

Bu açıklamalar, elinizdeki derlemenin bölümlerini de belirlemiştir.

I. Bölüm, 1909-1919 yıllarını, Kurtuluş Savaşı öncesini kapsıyor.

II. Bölüm, 1919'dan 1924'e uzanan Siyasal Devrim Dönemidir.

III. Bölüm, 1924 yılı Mart ayında halifeliliğin kaldırılmasıyla başlar.

Atatürk'ün din ve laiklik konusundaki tavrını anlatan hatıralarını, bu c bölümün dışında, IV. Bölümde topladık. Afetinan'ın *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler* kitabında aktardığı alıntılar, belge niteliğinde olduğu için, "Hatıralar" bölümünde değil, III. Bölümde değerlendirilmiştir.

Hatıralar, güvenilir kaynaklardan sayılmazlar; hele Atatürk'e ilişkinse. Nitekim okuyucu, aktarılanların bir kısmının, o dönemin belgeleriyle temelden çeliştiğini görecektir. Kaldı ki, farklı kimselerin hatıraları arasında da çelişmeler vardır. Örneğin Kâzım Karabekir'in anlattıkları, Atatürk'ün 1923 yılında din konusunda materyalist bir konumda olduğunu belirler. Diğer bazı anılarda ise, Atatürk' İşlamcı kesime kabul ettirme kaygısı ağır basar.

Öyle anlaşılıyor ki, bazıları "hatıralarını" kendi ideolojik amaçları için kullanmışlardır. Böylece kendi keyiflerine göre bir "Atatürk" imal etmişlerdir. Buna rağmen, hiçbir ayırım gözetmeden, yayımlanmış hatıraları da kitabın sonuna almayı yararlı gördük. Araştırmacılar ve okuyucu, kuşkusuz bunları değerlendirecek; yazılı belgelerle karşılaştıracaktır.

Atatürk'ün din ve laiklik konusundaki açıklamalarını, herkesin kolayca anlaması için dilini sadeleştirerek yayımlıyoruz. Bugün anlaşılan sözcüklere dokunmadık, o dönemin havasını ve büyük devrimci önderin kendine özgü üslubunu korumaya zen gösterdik.

Bu derlemeden yararlanmayı kolaylaştırmak için, kitabın sonuna bir kavram ve ad dizini eklenmiştir.

Atatürk'n ve Kemalist Devrimin din ve laiklik konusundaki görüşlerinin kapsamlı bir incelemesi ve tahlili için, *Kemalist Devrim* adlı çalışmamın "Din ve Allah" konusunu içeren 2. cildine bakılabilir.

Başta Sadık Perinçek, Feyza Perinçek, Fatma Yazıcı ve Kurtuluş Güran olmak üzere, bu derlemede büyük emekleri olan bütün arkadaşlara yürekte teşekkür ederim.

Doğu Perinçek
İştanbul, 15 Temmuz 1997

Genişletilmiş Dördüncü Basımda Sunuşa Ek

Bu kitapta yer alan bütün metinleri, 30 ciltlik *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ndeki en doğru haliyle yayımlıyoruz.

"Hazreti Musa" diye seslendiğim, peygamber sabırlı ve çalışkan Musa Sarıkaya ve Güler Kızılelma arkadaşlarım, bilimsel özen ve yoğun emek gerektiren işi, her zamanki gibi yetkin düzeyde yaptılar. Önceki basımlarda yer almayan yeni metinlerin bulunması da, onların sayesinde. Yürekten teşekkürler.

Doğru Perinçek
29 Temmuz 2012
Silivri 1 No'lu L Tipi Cezaevi

KISALTMALAR

<i>Atatürk'ün Bütün Eserleri:</i>	<i>ATABE</i>
<i>Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri:</i>	<i>ASD</i>
Yayımlayanın Notu:	(Y.N.)

BİRİNCİ BÖLÜM

1909-1919

KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ

Namaz ve Şeriata Uygun Nasihatler ve Sarık Saran Hafiyeler

Sarık saran hafiyelerin din perdesi altındaki icraatı, menfaatten başka bir şey değildir. Din, şeriat, vatan ve millet onurunun hakiki gerekleri, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini ve onun hükümlerinin uygulanması olan anayasayı muhafaza etmektir. İşte bizim hareketimiz gibi.

4 Nisan 1909

10 Numaralı Not Defteri, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*,¹ c.1, Kaynak Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2009, s.37; *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurma Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.47-74.

1 Bundan sonra "ATABE" olarak belirtilecektir. (Y.N.)

31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Halkına Beyanname (Tam metin)

1. Millet, senelerden beri zulüm uygulayan istibdat kuvvetini parçalayarak meşru ve meşruti hükümeti kurdu. Bu kansız ve mesut ihtilalden zarar gören alçaklar, gayri meşru bir şekilde menfaat sağlamalarına hizmet eden eski durumun geri gelmesi için bin türlü oyuna, hileye ve alçaklığa müracaat ederek meşru ve meşruti hükümetimizi zarara uğratmak istediler ve bütün insanlık âleminin lanetlediği İstanbul faciasının meydana gelmesine sebebiyet vererek masum kanlar döktüler.

2. Millet; hayat ve ikbali olan meşrutiyetin sekteye uğratılmak ve şeriat hükümlerinin ve umumi milli selamet ve saadetimizin sığınağı olan anayasamızın ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü. Ve bu alçakça harekâtın asıl sebeplerine mutlaka hadlerini bildirmek lüzumunu takdir ederek bütün varlığıyla İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. Ve ilk icra kuvveti olmak üzere bizi; İstanbul surlarının karşısında gördüğünüz işte bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3. Hareket Ordusu'nun maksadı, meşru ve meşruti hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı şekilde kuvvetlendirmek ve şeriatın katılmasına kuvvet sarf ederek sağlamlaştırılan anayasanın üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat etmek ve meşru meşrutiyetimizin istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kati bir ibret dersi vermektir.

4. Mazlum ahali, tarafsız askerler tamamıyla himaye edilecek, ancak tahrikçiler, fesatlar ve işbirlikçiler ne olursa olsun layık oldukları kanuni cezadan kurtulamayacaklardır.

5. Faziletli din heyeti başımızın tacı, yüceltmeye ve saygıya değerdir. Fakat melanet sağlamak ve adi menfaat maksadıyla yalandan din kisvesine bürünerek Muhammed'in mübarek dinini karalayıp küçük düşürmekten çekinmeyecek bozgunculuğa kalkışan birtakım hafiyeler, menfaatçiler elbette şer-i kanunun gereklerine göre muamele görmekten kurtulmayacaklardır.

6. Milletin mebuslarının ve bu muhterem mebusların güvenilir görüp seçtikleri vekiller heyetinin hayatları ve anayasanın kendilerine bahşeylediği hukuk ve nüfuz ve yetkileri tamamıyla sağlanacak ve umumi saadet katiyen elde edilecektir.

7. Vatanın selameti ve milletimizin saadetine gerektirdiği askeri icraatımız sırasında memleketin dahili inzibatını, tam sükûneti ve herkesin hayatını ve malını muhafaza etmek için her türlü tedbir alınmıştır.

8. Muhterem elçilerin ve bütün yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına meydan verilmeyecektir.

9. İstanbul feci vakasında kanları dökülen şehitlerin büyük ruhları karşısında hesap verme korku ve telaşına kapılanlar, ancak o feci cinayetlerin failleri, tahrikçileri ve işbirlikçileridir. Bunu herkes bilmeli ve müsterih olmalıdır.

6 Nisan 1325 (19 Nisan 1909)
Hareket Ordusu Kumandanı
Hüseyin Hüsnü²

ATABE, c.1, s.47-48; Ali Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.137-139; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, 2. Basım, s.271, 272.

31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Kara ve Deniz Kuvvetlerine Beyanname (Tam metin)

33 yıllık uzun ve uğursuz bir istibdat devrinden sonra bütün Osmanlı milletinin onurunun galeyanıyla kurtarılmış bulunan meşru meşrutiyetimizi yine istibdat celladının ellerine bırakmak melun maksadıyla bin türlü hile ve fesatlara başvurmuş ve nihayet görünürde güya şariat isteniyormuş gibi, hakikatte ise dinimize tamamen muhalif olarak kanlı bir askeri ihtilal çıkarılmasına sebep olmuş bulunan melun ve vicdansız istibdat taraftarları ile birtakım alçak çıkarıcıların iblisçe telkinlerine kapılmış ve payitahtın ve milletin Yüce Meclisi Mebusanının al kanlara boyanmasına ve milletin temiz alnına silinmesi zor bir kara leke sürülmesine sebep olmuş bulunan Hassa Ordusu askerleriyle Bahriye ve Tophane askerlerinin bu hareketi 600 senelik lekesiz bir namus ve itaat taşımakta olan mukaddes Osmanlı Ordusunu pek büyük bir utanca sürüklemiş ve bu lekenin harikulâde bir hızla temizlenmesi için Ayastefanos ve Küçükçekmece'ye gelmiş olan İkinci ve Üçüncü Ordulardan oluşan düzenli Osmanlı kuvvetine dayanarak Allahın yardımı ile Kanunu Esasinin bundan sonra her türlü tecavüz ve halelden korunması ve payitahtta asayiş ve emniyetin sağlanması için gerekli etkili tedbirler alınması ve Mart'ın 31. gününü (13 Nisan 1909) Osmanlı milletinin en uğursuz günü haline getirmeye sebep olan hafiyelele alçak tabiatlı çıkarıcıların layık oldukları cezanın tayini maksadıyla girişecekleri her türlü icraatta serbestliği muhafaza edebilmek ve bu sayede Osmanlı Ordusu-

2 Metin, Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış, Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır.

nun namusunu koruyabilmek için İstanbul'da bulunan kara ve deniz silah arkadaşlarından aşağıdaki hususları talep eder:

Evvela: Mart'ın 31. (13 Nisan 1909) gününden evvel İstanbul'daki kara ve deniz kıtaları ve gemilere memur olan yüksek rütbeli subayların tekrar kıtalarına iade edilmelerine katıyen engel olunmayarak bunların bütün emirlerine körükörüne itaat göstereceklerine ve siyasi işlere bundan sonra hiçbir şekilde müdahale etmeyerek yalnız mukaddes askeri vazifeleriyle meşgul olacaklarına dair Şeyhülislam ve Fetva Emni ve Ders Vekili Efendiler hazretleriyle kendi kumandanları huzurunda ve Kur'an üzerine ellerini basmış oldukları halde bir gün içinde İstanbul'da bulunan bütün askerler ve küçük subaylar yemin edeceklerdir.

İkinci olarak: Kendilerini "Şeriat isteyiniz" diye kandırarak vatani tehlikeye düşürmüş olan alçakların cezalandırılması için ordumuzca alınacak cezalandırma ve inzibat tedbirlerine katıyen müdahale etmeyerek ve ordumuz erlerine hatta yan gözle bile bakmayarak onları kendi kardeşleri gibi bilecekler ve kendilerini kandırmış olan hafiyelerle alçakları yine kendi subaylarına bildireceklerdir.

Bu iki talebimiz İstanbul'da bulunan kara ve deniz tüm silah arkadaşlarımız tarafından iyi surette kabul olunarak tam ve ciddi bir itaat gösterdikleri takdirde icraatımız sırasında kendilerine katıyen ilişilmeyeceği hususlarının herkese anlayacakları dille ihtar edilmesi ve itaat derecelerinin tarafımıza süratle bildirilmesi rica olunur.

6 Nisan 1325 (19 Nisan 1909)
Hareket Ordusu Kumandanı
Hüseyin Hüsnü³

ATABE, c.1, s.49-50; *İkdam*, 21 Nisan 1909, Numara: 5354, s.1; *Atatürk Ansiklopedisi*, May Yayınları, c.1, s.141; Ali Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.139-141; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.272-274.

Musa ve İsa

Musa, Mısırlıların kamçıları altında inleyen Yahudilerin bu baskı ve esaretten kurtulmaktan ibaret olan eğilimlerini ortaya çıkardı.

İsa, zamanının sonsuz sefaletlerini gördü ve umumi ıstıraplar devrinde ortaya çıkmaya başlayan şefkatperverlik lüzumunu din halinde tercüme edip anlatmanın yolunu bildi.

3 Metin, Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış, Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır.

1914

ATABE, c.1, s.168; Sofya Ateşemiliteri Erkânıharbiye Kaymakamı M. Kemal, *Zabit ve Kumandan İle Hasbihal*, Minber Matbaası, İstanbul-Babîâli, 1334 (1918); *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Hazırlayan: Prof. Dr. Afetinan, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi Numara: 8, Ankara, 1959, s.14.

Askerlerim, Cennet ve Huriler

Çok şükür askerlerim pek cesur ve düşmandan daha kuvvetlidirler. Bundan başka içsel inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Hakikaten, onlara göre iki semavi netice mümkün: Gazi veya şehit olmak. Bu sonuncusu nedir, bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabi olacaklar. Yüce saadet.

Görüyorsunuz ya Madam, benim insanlarım şehit olmayı ararken de budalaca davranmıyorlar.

Peygamberimiz ne kadar bilgeymiş. İnsanların gerçek arzularını ne kadar biliyormuş.

Bana gelince, çok yazık ki, bu inanmış insanların, Allah vergisi nitelikleri bende yok, ama bu nitelikleri desteklemeyi de hiç ihmal etmiyorum.

Çok garip bulduğum bir şey var. Erkeklerle huriler ve başka güzel eğlenceler vaat eden Hazreti Muhammed, kadınlar için hiçbir taahhüde girmiyor. Bu duruma göre ölümden sonra erkekler, cennetteki kadınlara sahip olarak hoş vakit geçirirlerken, kadınların dayanılmaz hale düşecekleri anlaşılıyor. Öyle değil mi?

Gördüğünüz gibi Madam, dağdağalı ve kanlı bir yaşama alıştıktan sonra da insan, cennet ve cehennemden söz etmek ve hatta yüce Tanrı'yı bile eleştirmek için zaman bulabiliyor.

Madam, eğer Tanrımızı bile eleştirerek günaha girmemi önlemek isterseniz, çarpışmalar dışında kalan zamanımı, hangi meşgaleyle geçirebileceğim konusunda lütfen bana yol gösteriniz.

Temmuz 1915

Madam Corinne'e Mektup, ATABE, c.1, s.228; Melda Özverim, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü*, Doğan Kitap, 3. Basım, Nisan 2007, s.53-54, 106-109; *Milliyet*, 30 Kasım 1954 ve 9 Nisan 2001; Sadi Borak, *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.65, 66.

Tesettürün Kaldırılması ve Kadınlara Özgürlük

21/22 Kasım saat 9 sonraya kadar Kurmay Başkanıyla tesettürün kaldırılması ve sosyal hayatımızın iyileştirilmesi hakkında sohbet; 1) Muktedir ve hayata vâkıf anne yetiştirmek, 2) Kadınlara serbestisini vermek, 3) Kadınlarla bir arada bulunmak, erkeklerin ahlakı, fikirleri, duyguları üzerinde etkilidir. Doğuş-tan karşılıklı sevgi çekme eğilimi.

22 Kasım 1916

Hatıra Defterinden, *ATABE*, c.2, 4. Basım, 2010, s.66; Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 66.

Allahı İnkâr Mümkün müdür?

Atatürk, 2 Aralık 1916 Cuma günü notlarında ise şu kitabını okuduğunu kaydediyor: Tarihi İslamın Birinci Zeyli: "Allahı inkâr mümkün müdür?"

...

3 Aralık 1916'da ise yine aynı kitabı okuyor ve bitirdiğini kaydederek şu notları yazıyor:

"Bütün feylesofların çeşitli dinlere mensup naturalistleri, akılcıları, materyalistleri, hukukçuları, düşünürleri, tasavvufçuları ruhun varlığını ve yokluğunu, ruhun ve cismin bir veya ayrı olup olmadığını, ruhun kalıcı olup olmadığını inceliyor.

Bu incelemede, ilim ve fenne dayananlar makbul. İmam Gazalî, İbni Sina, İbni Rüşd gibi önde gelen Müslüman din adamlarının açıklamaları da sıradan açıklamalardan büsbütün başkadır; yalnız ifadelerinde çok rumuz var. Dindar düşünürler; kuralları, ilim, fen ve felsefeyi, şeriatın açıklamalarını yorumlamak için evirip çevirmeye gayret etmişler.

2-3 Aralık 1916

ATABE, c.2, s.69; Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, s.83.

Şehitlere Hürmet ve Ruhlarına Fatiha

Bu yüce maksat uğrunda kahramanca bir şekilde canlarını feda eden mukaddes şehitlerimizi derin ve sonsuz bir hürmet hissi ve tazimle anar, mukaddes ruhlarına fatihalar ithaf ile şefaathlerinden medet umarım. Bilhassa Arıbur-

nu muzafferiyetinin ilk ve metin temel taşı olan 57. Alayın saf kalpli ve sağlam inançlı seçkin kumandanı şehit Yarbay Avni Bey'i ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı yaralara da önem vermeyerek, istediğim yerlere nakletmek suretiyle çok önemli zamanlarda kıymetli yardımlarını gördüğüm yaverim şehit Teğmen Kâzım Efendi'yi özel hürmetle anarım.

25 Ocak 1917

ATABE, c.1, s.408; Mustafa Kemal, *Anıburnu Muharebeleri Raporu*, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s.187.

İngilizlerin İslam Siyaseti

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman askeri ve siyasi hedeflerine henüz ulaşamamıştır ve anlaşıldığına göre bunun için büyük bir çabayla hazırlanmaktadır. İngiltere'ye hizmet eden bir İslam âleminin esası ve İngiltere nüfuzuna tabi bir Filistin Hıristiyan hükümetinin kurulması ve bu şekilde Mısır, Süveyş ve Bahr-i Ahmer'in sonsuza kadar ele geçirilmesi ve Türkiye'yi son dini kuvvetlerinden ve en güzel yerlerinden uzaklaştırmak ve ayırmak hevesleri. İngiltere için adeta Harbi Umumi'nin hedeflerinden olacak kadar önemli, bizim için telafisi mümkün olmayan hayati darbelerden sayılmaktadır.

20 Eylül 1917

Enver, Talat ve Cemal Paşalara Rapor, *ATABE*, c.2, s.122; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, IV. Cilt, 2. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.108.

Ruhi Kuvvet

Biz ferdi kahramanlık sahneleriyle meşgul olmuyoruz. Yalnız size Bombasırı olayını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasında mesafeniz sekiz metre, yani ölüm muhakkak, muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına hepsi düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz! Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, en ufak bir duraksama bile göstermiyor; sarsılmak yok! Okuma bilenler ellerinde Kur'an'ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler şehadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerindeki

ruh kuvvetini gösteren, hayret ve tebrik edilecek bir misaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur.

24-28 Mart 1918

ATABE, c.2, s.152; Ruşen Eşref Üneydin, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1954, s.39.

Vatanperverlik ve Dindarlık Hisleri

İngilizler Arıburnu çıkarmasında ve bu cephedeki muharebelerde kumandanlarının ve askerlerinin gösterdikleri cesaret ve metanet ile cengâverlik meziyetlerini ve vasıflarını fevkalade bir takdir lisanıyla anıp ilan etmektedirler. Bütün muharebe vasıtalarıyla mükemmel şekilde cihazlanmış ve büyük bir inat ve azimle Arıburnu sahillerine ayak basan düşmanımız, yine o sahil kenarlarında kalmaya mecbur kalmıştır. Dolayısıyla, subaylarımız ve askerimiz vatanseverlik ve dindarlık hisleriyle, milli özelliklerinden gelen yiğitlikleriyle ve böyle kuvvetli bir düşmana karşı hilafet ve saltanat kapılarını muhafaza ederek iftihara layık bir yüce mevkiye erişmişlerdir. Kumanda ettiğim bütün kıtaların subay ve erlerini tek tek takdir ederim. Bu yüce maksat uğrunda kahramanca bir şekilde canlarını feda eden mukaddes şehirlerimizi derin ve sonsuz bir hürmetle anarım.

24-28 Mart 1918

ATABE, c.2, s.158; Ruşen Eşref Üneydin, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, s.54-55.

Kadının Erkeğe Eşliği ve Şeriat

Veyahut olgunlaşan her erkek ve her kadın kendine her bakımdan eşit olan bir eş buluncaya kadar temizliğini koruyacak ve bulduktan sonra teşekkül edecek çift bir ocak oluşturacak... Taraflardan biri ölünceye kadar veyahut şimdiye kadar geçerli kurallar ve şeri kanunların izin verdiği vasıtalar altında ayrılınca kadar erkek karısına, kadın yalnız kocasına manen, fikren, maddeten varlığını hasredecek...

Eşlerde, dışarıya taşabilecek duyguları ve eğilimleri boğmak için tedbir alalım: İslamiyette uygulanmakta olan tesettür, kadınların kocalarından başka erkeklerle katiyen temasa gelmemeleri ve dış hayata sahip olmamaları, bir dereceye

kadar kadınları durdurur, fakat erkekler için, bugünkü medeniyet zemininde bir engel icat etmek zor... Gerçi onları ciddi ve sürekli çalışma içinde bulundurmak suretiyle meşgul etmek hatıra gelir. Pek güzel, o kadar ciddi ve yorucu çalışmadan sonra, son asrın ilerlemesi ve medeniyetin ışıklarıyla ve dimağı aydınlanmış bir erkek, işinden doğru evine gelip kapanmak suretiyle yarın için icap eden zevk ve çalışma kuvvetini kazanabilir mi? ... Biraz hava, biraz müzik, biraz tiyatro, kısacası bir hayat arzu etmez mi?... Bu doğal ve medeni gerekleri tatbik ederken yanında karısı bulunmazsa, bu eksiği telafi etmek lazım gelmeyecek mi? Çünkü bir erkek için kadın huzurundan, kadın sözünden, kadın refakatinden mahrum bulunmak bir eksikliktir, bu mutlaka tatmin olunur. Fakat evde erkeksiz kalacak kadın için erkek ihtiyacı aynıdır. ... Ruh ihtiyacıdır ve önemli olan budur. Sonra, bu derece sıkı şartlara bağlı olarak yaşayacak kadınlarımızın hayat hakkında, medeniyet hakkında, hürriyet hakkındaki fikirleri, ihtisasları ne olabilecektir?

Hatıra gelir ki, biz kadınlarımıza çocukluklarından itibaren evleninceye kadar yüksek okullarda bilim öğretir, dil eğitimi yaptırırız. Evlendikten sonra bütün bu bilgi servetiyle kocasını, ocağını süsleyip sevindirmesini de öğretiriz. Fakat evleneceği seneye kadar, bu kadar eğitimi nerede vereceksiniz ... Okullarda mı? Bir defa görgü ve eğitim ana kucağında başlar; ikincisi, erkekler de böyledir, okuldan insan mükemmel bir model olarak çıkmaz; hayata, medeniyete ve her şeye ait hakiki ve yoğunlaşmış eğitim, kanaatler ve görüşler, okuldan ve genel hayata bizzat ve fiilen katıldıktan sonra ve insanlarla, memleketler işleriyle temas ederek, inceleyip bilgi edinerek kazanılır ve okul eğitimi, öğretimi ve görgüsü, erkek olsun kadın olsun, insana, genel ve ortak hayata ilk adımı atmak için bile çoğunlukla yetersizdir. Erkek gibi kadın da, kadınlığını, kadınlığın mevkiini, hakiki ve ortak hayatın önemi içinde birçok hatalardan, sevaplardan sonra takdir edecek ve dengesini bulabilecektir. Mesele bu açıdan incelenirse ve sonra bir erkek ilk gençlik ve delikanlılık döneminden başlayarak, hayatının her döneminde, ömrünün her anında işlediği ve işlemek eğiliminde bulunduğu -yürürlükteki ahlaki kurallara uymayan- hareketlerin, mantığın dışına çıkmamak şartıyla, onun fazilet ve ciddiyet sahibi bir adam olmasını önlemediği ve tersine bu hareketlerin hayatta tecrübe olarak görüldüğü ve ancak böyle bir adamın, kadını tanımanın, bir kadını mesut etmenin, bir kadınla mesut olmanın yollarını en iyi bilebileceği göz önüne alınırsa, aynı tecrübeleri geçirmemiş bir kadının kocasına edeceği muameleyi, onun bütün ruhsal, duygusal, maddi ihtiyacını hakkıyla tatmin edeceği nasıl mümkün ve kabul görülür.

Atalarımızın, Osmanlı yiğitlerinin evlenme usulü mağrur erkeklerin tercih edeceği bir tarzdır. Bir Osmanlı için, o da her emir ve işaretime hazır, varlığını

yalnız kendisine hasretmiş veya etmeye mecbur kalmış bir veya daha çok kadın vardır. Koca yiğit, bunlarla ancak zamanında meşgul olur. Sonra atı vardır, silahları vardır. At ve silahla yaptığı askerlik sanatı, zaferleri ve ganimetleri kendince eğlendirmeye kâfidir. [...]

Fakat zannediyorum, artık bugün kadınları büyük babalarımızın müthiş bakışları altında sinmiş olduğu gibi bulunduramayacağız. [...]

Kısacası, netice: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılsınlar onların dimağlarını ciddi bilim ve fenle süsleyelim. İffet, fenni sağlamlık olarak açıklayalım. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. Sonra şahsi ilişkiye gelince, tabiat ve ahlakımıza uygun karı arayalım ve onunla evlenme şartlarımızı açık ve kesin kararlaştıralım. Ona, uymakta kusur edince, onun gereğini yapalım. Kadın da böyle hareket etsin..!

6 Temmuz 1918

ATABE, c.2, s.189-190; Prof. Dr. Afetinan, *M. M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.44-45.

İKİNCİ BÖLÜM

1919-1924

SİYASAL DEVRİM DÖNEMİ

İslam Çeteleri

İslam çetelerinin teşekkülünde ise hiçbir zaman siyasi bir nitelik görülmemiştir. Mütarekeden sonra devletçe iki defa ilan edilmiş olan afta da İslam asker kaçakları ve bir kısım İslam eşkıyası teslim olduğu sırada Rum eşkıyasından yirmi kadar isimleri bilinen şahıs aman dilemişlerdir.

21 Mayıs 1919

ATABE, c.2, s.47-48; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 45, Vesika No:1051; *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 14, Kasım 1968, s.6-7; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.319.

Muhammed Ümmetinin Hürriyet ve İstiklali İçin

Bütün İslam Dünyasının iki gözbebeği olan Türk ve Arap milletlerinin dağınıklık yüzünden ayrı ayrı zaafa uğraması, Muhammed Ümmeti için şanlı bir halde buna karşı el ele vererek Muhammed Ümmetinin hürriyet ve bağımsızlığı uğrunda mücadele etmek bizler için Allah'ın emridir. Unsurların saflığını ve

gelenekleri koruyarak Mukaddes Hilafet Makamı etrafında toplanarak kâfirlerin esaretinden yakamızı kurtarmaya yönelik mücadelenizde soylu kişiliğinizle beraber olduğumu arz ederim.

15 Haziran 1919

Irak Şeyhülmeşâyihî Uceymî Paşa Hazretlerine; *ATABE*, c.2, s.378; Fethi Tevetoğlu, "Türk-Arap Dostluğu Üzerine Atatürk'ün Önemli Bir Mektubu", *Önasya* dergisi, Şubat 1966, Sayı: 6, s.2-3; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.324.

Hilafete Bağlılık

Yüce saltanat ve hilafet makamının ve soylu milletinizin hayatımın son noktasına kadar daima koruyucusu ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı tam bir bağlılıkla arz ve temin eylerim.

Kulları Mustafa Kemal

8-9 Temmuz 1919

Hükümdar Hazretlerinin Saray Dairesi Yüksek Başkâtipliği
Aracağıyla Padişah Hazretinin Katına telgraf

ATABE, c.3, 3. basım, 2010, s.159; *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*, s.51, 52 ve s.160, *ASD*,¹ c.I, s.29.

Mukaddesatı Kurtarmak

Mukaddesatının kurtulması gayesiyle çırpınan bütün millet, işbu azim ve mücahadesi yolunda her türlü engelleri, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

23 Temmuz 1919

"Erzurum Kongresi'ni Açarken", *ATABE*, c.21, 2. Basım, 2010, s.46; Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, Vesika: 38, s.30.

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını. Bundan sonra "*ASD*" olarak belirtilecektir. (Y.N.)

Hilafeti Korumak

En son olarak niyazım şudur ki, Cenabı Vahibülâmâl Hazretleri, Habibi Ekrem'i hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve Diyaneti Celilei Ahmediye'nin kıyamete kadar en sadık bekçisi olan asil milletimizi ve saltanat makamını ve yüce hilafeti korusun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!.. Amin

23 Temmuz 1919

"Erzurum Kongresi'ni Açarken", *ATABE*, c.21, s.46; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ekim 1992, Sayı: 82, Belge No: 1786; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 38, s.30.

Allah ve Peygambere Niyaz

Bu kurtarıcı toplantımız sona ererken Cenabı Vahibülâmâl Hazretleri'nden yardım ve hidayet ve Peygamberi Zışanımızın ruhu pür fütuhundan feyiz ve şefaath niyazıyla vatan ve milletimize ve sonsuza kadar yaşayacak olan devletimize mesut akibetler temenni ederim.

7 Ağustos 1919

"Erzurum Kongresi'ni Kaparken", *ATABE*, c.21, s.48; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 40, s.32.

İslam Âlemi İçin Asırlardır Kanını Döken Milletimiz

Maalesef düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, İslam âlemi için asırlardan beri kanlarını döken milletimizin hâkimiyet ve bağımsızlık hakkını elinden alarak köle mevkiine düşürmek için çalıştıkları, ecdadımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmaya uğraştıkları pek âşikar olarak görünüyor.

13 Ağustos 1919

ATABE, c.3, s.257; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 47, s.36.

Hilafet Merkezinin İşgaline Tepki

Saltanat payitahtının ve hilafet merkezinin ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle devletin can evinde yabancı tekeli ve tahak-

kümü kuruldu ve bütün bu hak çiğneyici tecavüzlere karşı merkezi hükümet ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti ve daima zayıf ve âciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şiddetli bir uyanışa sevk etti.

4 Eylül 1919

"Sivas Kongresi'ni Açarken", *ATABE*, c.21, s.60; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 54, s.60; *ASD*, c.1, s.6.

Çoğunluğu İslamlardan Oluşan Osmanlı Memleketi

Esas Maddeler

Madde: 1. Yüce Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında yapılan Mütarekename'nin imza olunduğu 30 Teşrinievvel Sene 334 (30 Ekim 1918) tarihinde ki sınır dahilinde kalan ve her noktasında çoğunluğu İslamlar teşkil eden Osmanlı memleketi kısımları, yekdiğerinden ve Osmanlı camiasından ayrılamaz ve bölünemez bir bütündür. Bütün İslam unsurlar, yekdiğerine karşı, karşılıklı hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu ve ırki ve toplumsal vaziyetine ve çevre şartlarına riayetkar öz kardeşirler.

2. Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında, birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir."

Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız bütün Müslüman olmayan unsurların tabiyet haklarına tamamen riayetskârız. Bunların mal, can ve ırzlarının dokunulmazlığı; dinin icapları, milli gelenekler ve kanuni esaslarımızdan olmakla, bu esas, Kongre'nin genel kanaatiyle de tekrar edilmiştir.

Eylül 1919

Sivas Kongresi Kararları, *ATABE*, c.3, s.355; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 399'daki belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

Kürtlerin Hilafet Makamına Bağlılığını Göstermesi

Kürtlerin mukaddes hilafet makamına ve vatana olan sadakat ve bağlılıklarını göstermek üzere bazı ağaların bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya istikametine hareket ve padişah ve millet aleyhinde İngilizlerle işbirliğine cüret eden ve o civarın saf Kürtlerini posta hırsızlarını takip yalanıyla toplayarak beyhude yere asker tarafından telef edilmelerine ve padişaha, millete karşı isyan etmiş bir şekilde sokulmalarına sebebiyet verecek olan bu vatan hainleri-

nin alçaklıklarını yukarıda arz edilmiş olan Kürtlere seri vasıtalarla bildirerek davete uymamalarının teminine emek harcamaları son derece şayanı arzudur. Mümkün ise hemen girişmekle neticenin bildirilmesini rica ederiz.

9 Eylül 1919

ATABE, c.3, s.375; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 65, s.56.

Dinimizin İmansız Düşmanlarına Kanmayın

İstibdat yönetiminin ellerine düşmüş bedbaht bir milletin sesine ve düşmanın kötü niyetlerine kulak verin.

Aramızda tahrik edilen ve bizleri birbirimizden ayıran husumete ehemmiyet vermemenizi bir dindaşınız olarak temenni ediyorum, bütün anlaşmazlıkları ortadan kaldırmalıyız ve bütün silahlarımızı ülkemizi bölmek isteyen hain partilere karşı çevirmeliyiz. Eğer dinlemezseniz, sonunda siz üzüleceksiniz. Dinimizin imansız düşmanlarının vaatlerine kanmayınız.

Onlar aralarında anlaştilar. Bunu anlamanız için Gladstone Yasaları² yeterlidir.

Kayıtsız olmayalım. Ülkeyi ve İslamiyeti, ülkemizin "kolay lokma" olduğunu düşünen düşmanların ellerinden kurtarmak istiyoruz.

Allah'ın izniyle İnançlı Birlikçiler düşmanlarına karşı çarpışmaya karar verdiler. Konya ve Bursa'yı temizledik. Konya'yı ele geçirmekle düşmanın irtibat hatlarını kestik. Hakka inanan mücahitler Arap kardeşlerinin yakında ziyaretçisi olacak ve düşmanı püskürtecektir.

Din kardeşi gibi yaşayalım ve düşmanlarımızı perişan edebilelim.

9 Ekim 1919

9.10.1919 tarihlerinde Halep'te Mustafa Kemal Partisi tarafından yayımlanmış bir beyanname çevirisi, *ATABE*, c.4, 3. Basım, 2005, s.251; Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.215.

Hacı Bektaş Veli Hazretleri Dergâhı Şerifi Postnişini ve Türbedarı Salih Niyazi Baba Hazretlerine

Sevgili vatanımızın kurtuluşu ve saadeti uğrunda ümmeti necibenin biinayetillahi taala giriştiği mukaddes mücahededede sarf edilmiş olan naçizane hiz-

2 1800'lü yıllarda Türk ve Afganlara karşı yürütülen İngiliz dış politikasına muhalefet eden ve dört kez başbakanlık yapan İngiliz politikacısı William E. Gladstone'un (1809-1898) "Home Rule Bill- Özerk Yönetim Taslakları". (Y.N.)

metlerimizi takdiren, cömertçe gösterilen faziletli teveccühlere şükran arz eyle-
riz. Nezih milletimizin zafere ve kurtuluşa ulaşmasına yönelik eviyyei hayriye
ve faziletli yol göstermelerinizin devamını büyük bir hürmetle dileriz. Heyeti
Temsiliye'miz üyelerinden Erzincanlı eş-şeyh Hacı Fevzi Efendi hazretleri hür-
met ve tahiyat arz eyler, Efendim.

12 Ekim 1919

ATABE, c.4, s.282; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981,
Sayı: 80, s.7-9.

İslam Hilafet Makamını Korumak

Osmanlı kavminin hükümdarlarına karşı asırlardan beri muhafaza eyledik-
leri kutsi bağ, memleketin maruz kaldığı son felaketler karşısında bir kat daha
kuvvet kazanmış olup bütün İslam âlemi için bugüne dahi kuvvetli ve mukad-
des bir dayanak ve yegâne sığınak teşkil eylemekte olan İslam hilafet makamı
ve Osmanlı saltanatının sürekliliğinin ve korunmasının temini gayesi, Anadolu
ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin asıl hedefi olduğu delilleriyle açıklan-
dıktan ve enine boyuna anlatıldıktan sonra Genel Kongre'nin 11 Eylül 35 (1919)
tarihli Beyannamesi maddelerinin görüşülmesine başlandı.

20 Ekim 1919

Amasya Protokolleri, 2. Protokol, *ATABE*, c.4, s.341; *Atatürk İle
İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge Numara: 69, s.67.

Hilafetin Kuşatılmış Durumu

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine:
(...) Bütün manası ile saltanat ve hilafetin payitahtı kuşatma altında olup
hâkimiyetimiz burada manen ve fiilen geçersizdir.

29 Ekim 1919

ATABE, c.5, 4. Basım, 2007, s.28; *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*,
Kasım 1968, Sayı: 14, s.39-41; *ASD*, c.1, s.45.

Urfa Müftüsü Faziletî Hasan Efendi Hazretleri'ne

Eşraf ve ileri gelenlerin imzalarını ihtiva eden telgrafname okundu.

Urfalıların dini sağlamlıkları, mukaddes hilafet makamına sarsılmaz bağlılıkları ve mübarek vatan uğrunda her fedakârlığı göze alacak hamiyetkârlıkları tarihen bilinmektedir.

8 Aralık 1919

ATABE, c.5, s.339; Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.132-133.

Yabancı Unsurların İnançlarına Riayet

Efendiler, hiçbir millet, milletimizden ziyade yabancı unsurların inançlarına ve âdetlerine riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki, diğer dinler erbabının dinine ve milletine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih, İstanbul'da bulduğu dini ve milli teşkilatı olduğu gibi bıraktı. Rum patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi Hıristiyan dini reisleri imtiyaz sahibi oldu. Kendilerine her türlü serbesti bahşedildi.

İstanbul'un fethinden beri, gayrimüslimlerin mazhar bulundukları bu geniş imtiyazlar, milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu ispat eder en bariz delildir.

Milletimize bu isnatlarda bulunan karşıtlar insaf etsinler de dünyanın en büyük ve medeni milleti olduğunu iddia edenlerden, İslam dinini resmi surette tanımayan, İslamları pazar gününü tatil günü ve mübarek suretinde tanımaya zorlayan ve İslamların özel günü olan cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmazınlar.

Memleketimizde yaşayan gayrimüslim unsurların başına ne gelmiş ise, kendilerinin yabancı entrikalarına kapılarak ve imtiyazlarını suiistimal ederek vahşiyane surette takip ettikleri ayrılık siyaseti neticesidir.

28 Aralık 1919

ATABE, c.6, 2. Basım, 2010, s.28; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 220, s.256, 257.

İslam Parçalarının Bağımsızlığı

Cemiyetimiz bakımından çizdiğimiz sınır haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı sınır dahilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, Doğu'da ken-

di dahillerinde mevcudiyetlerinin muhafazası ve bağımsızlıklarının temini için mesai sarf ediyorlar. Bütün bu İslam parçalarının bağımsızlığa mazhar olmaları İslam âlemi için ne büyük bahtiyarlık olur. Bu hasıl olduğunda İslam âleminin vaziyetinin ne kadar sağlam olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Uyanmış olduğuna şüphe kalmayan İslam âleminin muvaffakiyetini o kadar kuvvetli görüyorum ki, bu imanla hislerimi izah eylediğimden dolayı duyduğum vicdani zevk pek büyüktür.

28 Aralık 1919

ATABE, c.6, s.32; *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Vesika: 220, s.262.

İrtica ve Meşrutiyet

Her millet, inkılabını, hâkimiyetini geri almak için yaptığı gibi, bizde de inkılabın hedefi milli hâkimiyet idi. Meşrutiyetin ilanını takip eden ilk birkaç sene içinde bu hedefe az çok yaklaşıldığı halde bir taraftan irtica korkusunun tazyike başladığı hürriyetler, diğer taraftan milletin mukadderatına rekabetsiz el koymak garip ihtirasının bulandırdığı karışık dimağlarla birleşerek, gerici hareketlere sebep oldu. Ve millet hissetmeyerek, göz açıp kapayıncaya kadar, elinde tuttuğunu zannettiği hâkimiyeti başından geçen velveledar fırtınalara kaptırmış bulundu. Bir gün geldi ki, hürriyetten bahsedilip dururken, hiç kimse istediği gibi harekete, en meşru işlerinde dahi kendinde mezuniyet göremez oldu. Ve milli hâkimiyet namına geçmiş zamanların belirsiz bir hatırasından başka bir şeye sahip olmadığını hissetti.

10 Ocak 1920

Hâkimiyeti Milliye'nin İlk Sayısındaki Başyazı, *ATABE*, c.6, *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Ocak 1920.

Heyeti Temsiliye'nin Halifeye ve Ümmet Siyasetine Bağlılığı

Kuvayı Milliye'nin asıl mesai hedefi ve mukaddes gayesi, Osmanlı milletinin en yüce ve muhterem hakiki temsilcisi olan zatı şevketsimatı hazreti şehriyarinin bağımsızlık ve hâkimiyetini her türlü hâle ve lekeden korunmuş bulundurmadır. Heyeti Temsiliye'miz, Türkiye'nin Padişahı ve bütün İslam âleminin vicdani bağlarını yüce birlik makamında birleştiren Mukaddes İslam Halifesi sıfatıyla Şevketmeap Efendimiz Hazretleri'nin, değil yalnız Anadolu ve Rume-
li'ndeki sınırlarımız dahilinde bulunan vatan kısımlarında, hatta bütün İslam

cihanı üzerinde madden ve manen hâkim ve nüfuzlu olmasını, bütün Asya'nın geleceği namına yegâne selamet çaresi kabul ederek mesaisini geniş bir "üm-met" siyasetine çevirmiş ve doğrudan doğruya hilafet makamının dokunulmazlığını ve bağımsızlığını gaye olarak kabul eylemiştir.

19 Ocak 1920

Padişahın Yaveri Naci Bey'e, *ATABE*, c.6, s.177; Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.538.

Tealii İslam Cemiyeti'nin Engellenmesi

Konya'da Tealii İslam Cemiyeti namıyla maksat ve gayesi meçhul bir cemiyetin faaliyet icra etmekte ve bu suretle ahalinin fikirlerini yanıltmakta ve karıştırmakta olduğu istihbar edildi. Vatanın bu felaket günlerinde yapılmakta olan kurtuluş mücadelelerinde en mühim muvaffakiyet etkeni, bütün millet fertlerinin maddi ve manevi bütün kuvvetlerinin katılması ve birleşmesidir. Bunun haricinde her şey, milli birliği ihlal ve neticede ayrılmaya ve taksime sebep olacağından, ayıptır. Dolayısıyla, her ne nam ile olursa olsun milletin fikir birliğini ihlal eden bu gibi din ve siyaset perdesi altında teşekkül eden ve gelecekte teşekkülü muhtemel olan bütün olumsuz harekâtın derhal genişlemesine ve teşekkülüne maddi ve manevi bütün kuvvetinizle mani olmak lazımdır.

12 Şubat 1920

ATABE, c.6, s.313; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ekim 1982, Sayı: 82, s.99.

Din Perdesi Altında İngiliz Yandaşlığı

İngilizler, Boğazlar'daki hâkimiyetlerine temin ve Kuvayı Milliye'ye tabi Anadolu kısımlarıyla İstanbul arasında tampon teşkil eylemek üzere Hürriyet ve İtilaf ve Nigehbancılarla yaptıkları birlik neticesinde bir Cemiyeti Ahmediye teşkiline teşebbüs etmişlerdir. Tealii İslam Cemiyeti de bu cemiyetin destekçisidir. Bu cemiyet, Biga'da meydana getirdiği son vaka ile fiiliyata geçmiştir. Adı geçen Cemiyeti Ahmediye'nin kabul ettiği esaslar, dini bir perde altında ahalinin taassubundan istifade ederek Kuvayı Milliye'ye karşı cihat ilan etmektir. Biga'da teşkilatı tamamlanmasından sonra Gönen'i ve daha sonra Bursa'yı elde etmek ve Adapazarı ile birleşmektir. İşbu hareket ve teşebbüslerde muvaffak olduktan sonra bir kongre toplayarak İngilizlere bir muhtıra verilecek ve

kabinenin düşürülmesi ve yerine Ferit Paşa ve Kiraz Hamdi Paşa'dan birisinin riyaseti altında yeni bir kabine teşkili talep olunacaktır. Son günlerde Biga ve havalisi ahalisi Kuvayı Milliye'ye karşı alenen husumet ilan etmişlerdir. Gavur imam ve Anzavur tarafarı olup vakalara fiilen katılanların adedi 1500' e yakındır. Gavur imam bütün sancağa hâkimdir ve yüz yetmiş pare köy emrine hazırdır.

27/28 Şubat 1920

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ve 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey'e, *ATABE*, c.6, s.398; *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, s.82, 84.

İslam Âlemine Beyanname

(Tam Metin)

Mukaddes İslam hilafetinin yüksek merkezi olan İstanbul, Meclisi Mebusan ve bütün resmi hükümet müesseselerine de el konulmak suretiyle, resmen ve cebren işgal edilmiştir. Bu tecavüz, Osmanlı saltanatından ziyade, hilafet makamında hürriyet ve bağımsızlıklarının yegâne dayanağını gören bütün İslam âlemine yapılmıştır. Asya'da ve Afrika'da peygamberin beğeneceği yolda yüksek bir gayretle, hürriyet ve bağımsızlık mücahedesinde devam eden İslam ehlinin manevi kuvvetlerini kırmak için son tedbir olarak İtilaf devletleri tarafından kalkışılan bu hareket, hilafet makamını esaret altına alarak, bin üç yüz seneden beri payidar olan ve müebbeten yok olmaktan korunmuş kalacağına şüphe bulunmayan İslam hürriyetini hedef almaktadır.

Mısır'ın on bine varan aziz şehitlerine, Suriye ve Irak'ın binlerce fedakâr olan muhterem evladına, Azerbaycan'ın, Kuzey Kafkasya'nın, Türkistan'ın, Efganistan'ın, İran'ın, Hind'in, Çin'in, velhasıl bütün Afrika'nın ve bütün Doğu'nun bugün büyük bir birlik heyecanı ve derin bir kurtuluş emeli ile titreyen ortak fikirlerine havale edilmiş olan bu aşağılayıcı darbe ve tecavüzün, düşmanlar tarafından tahmin edildiği gibi maneviyatı haleldar etmek değil, belki bütün şiddetiyle mucizeler gösterecek bir gelişme kabiliyetine mazhar eylemek neticesini doğuracağına şüphemiz yoktur. Osmanlı milli kuvvetleri hilafet ve saltanatın uğradığı zincirleme suikastların başladığı günden beri devam eden samimi birlik ve dayanışma içinde vaziyeti bütün vahametine rağmen azim ve metanetle karşılamakta ve bu son Haçlı hücumlarına karşı, bütün dünya İslamlığının ortak mukavemet hissiyatına emin olmaktan doğan bir yardım hissiyle azim ve imanın etken olduğu mücahededede, ilahi inayet ve muvaffakiyete mazhar olacağına itimat eylemektedir.

Ortaçağın şövalye akınlarından, bugünün ittifak ve itilafına kadar uğursuz bir gaddarlıklar zinciri ile devam eden Haçlı fevranının bu son sefilane işi, İslamiyetin irfan ve bağımsızlık nuruna ve hilafetin birleştirdiği mukaddes kardeşliğe bağlı olan bütün Müslüman kardeşlerimizin vicdanında da aynı beğenme ve mukavemet hissini ve aynı galeyan ve kıyam vazifesini uyandıracığından emin olarak, Cenabı Hakkın mukaddes mücahedelerimizde cümlemize ilahi yardımlarını göndermesini ve ruhaniyeti peygamberiye dayanan birleşik teşkilatımıza yardımcı olmasını niyaz eyleriz.

17 Mart 1920

ATABE, c.6, s.138-139; *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Mart 1920, Numara: 16, s.1; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s.258-259.

Saltanat ve Hilafet Makamlarının Ayrılmazlığı

Saltanat makamı, aynı zamanda hilafet makamı olmak itibariyle, Padişahımız, cumhuru İslamın da reisidir. Mücahedelerimizin birinci gayesi ise, saltanat ve hilafet makamlarının ayrılmasını hedefleyen düşmanlarımıza, milli iradenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu mukaddes makamları yabancı esaretinden kurtararak, padişahın salâhiyetini düşmanın tehdit ve zorlamasından uzak kılmaktır.

24 Nisan 1920

ATABE, c.8, 2. Basım, 2009, s.74; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.1, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 3. Basım, Ankara, s.30-32; *ASD*, c.1, s.62; Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.657-658.

İslam Âleminin Kuvvetleri

Yabancıların en çok korktukları, fevkalade ürktükleri İslamiyet siyasetinin dahi alenen ifadesinden mümkün olduğu kadar kaçınmaya kendimizi mecbur gördük. Fakat maddi ve manevi kuvvetler karşısında bütün cihan ve Hıristiyan siyasetinin en şiddetli hırslarla Haçlı muharebesi yapmasına karşı sınır haricinde bize yardımcı olacak, birer dayanak noktası teşkil edecek kuvvetleri düşünmek mecburiyeti de pek tabii idi. İşte haricen ifade etmemekle beraber, hakikatte bu dayanak noktasını aramaktan geri durmadık. Bittabi selamet ve

kurtuluş için (başvurduğumuz biricik kaynak),³ İslam âleminin kuvvetleri olmuştur.

24 Nisan 1920

ATABE, c.8, s.78-79; *TBMM Gizli Celse Zabıtları* c.1, s.2; *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*, Hazırlayan: Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s.9-10.

İslam Âleminin Uyanışı ve Yardımı

Bu bir halk hareketidir; onun desteği olmazsa bu hareket ölür. Biz aynı zamanda bütün İslam dünyasının yardımına dayanıyoruz. Müslüman ırklardan en son hür kalan, Türklerdir ve İslam dünyası da onların hür kalması için gayret edecektir. Düşmana karşı koymak için üzerlerine düşeni yapacaklarına da ir, diğer memleketlerdeki Müslümanlardan birçok teminatlar almaktayız. Bunların çoğunluğu Britanya tarafından fethedilen ülkelerde yaşamaktadırlar ve şimdi bizi ezmek isteyen de Britanya'dır. İslama karşı açtıkları Haçlı seferlerinin en sonuncusuna geldik ve bugün İslam, tehlikeye karşı müteyakkızdır.

26 Nisan 1920

ATABE, c.8, s.117; *Chicago Daily Tribüne*, 4 Mayıs 1920; *ASD*, c.III, s.15.

1100 Senedir Bağımsızlık ve Din İçin Gaza Eden Milletimiz

Bugün İslam âleminin her köşesi silahtan tamamıyla mahrum bir halde iken zulüm ve hıyanet boyunduruğunu atmak için isyan ederken, Abbasi ve Fatımi hilafetlerinden, Selçuk Türklerinden beri hemen bin yüz seneyi aşan bir zamandır, bağımsızlık ve hürriyet ve din için gaza eden büyük milletimiz, Asya'nın ve İslamın âlemdarı diye cihan şümul bir şöhreti olan milletimiz, kurtuluşunu, canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi?

27 Nisan 1920

ATABE, c.8, s.127; *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Mayıs 1920, Numara: 26, s.1; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s.305-307.

3 Eksiklerin tamamlanması için tarafımdan düzeltilerek eklendi- Mustafa Ünver. (*TBMM Gizli Celse Zabıtları*'ndaki not.)

Büyük Millet Meclisi'nin İslam Âlemine Beyannamesi (Tam Metin)

Güney çöllerinin bir köşesinde arzın seslerini dinleye dinleye yatan Peygamberi zişanın ruhlarını ruhlarımızla birleştirdiği İslam kardeşlerimiz, dini mübünin son askeri, kuşatılmış bir kale içinden size hitap ediyor. Her taraftan üstümüze hücum ederek, yüксеle yüксеle Osmanlı vatanını büsbütün boğmak isteyen ölüm kuvvetleri ortasında tehlikelerle kuşatılmış bir ada içinde kalmış gibiyiz. Size nidalarını yetiştirmek isteyenler, öfke ve kin ufuklarından kopup gelen tehdit ve küfürler, yalan ve riya gürültüleri arasında hakikatin sesini duyurmaya muvaffak olabilecekler mi? Sınırlarında muharebelerin yangını hiçbir zaman sönmeyen, etrafında düşmanlık dalgalarının yükselişi nihayet bulmayan Anadolu'dan, bu ezeli gaza ve cihat topraklarından yükselen hitabımız acaba aldatma ve desisenin bin maniası arasından geçip sizi bulabilecek mi?

Şam'ın, Kurtaba'nın, Kahire'nin, Bağdat'ın düşüşünden sonra İslamın son hilafet merkezi İstanbul da düşman silahlarının gölgesi altına düştü. Afrika'nın sahilleri üstünden Akdeniz'i baştan başa kuşatan hatıra engiz diyarlarımıza, Tuna yahılarından Ural'ın kuzeyine, İç Asya'nın ucu bucağı olmayan bozkırlarına, Ganj'in, Pencap'ın gürültülü akışı hâlâ susmayan mamurelerine varıncaya kadar birer birer yâd ellerin kahır ve cebri altına giren aziz kardeş yurtlarına ağlarken, nihayet İslam kıblegâhını, Peygamberin mezarını taşıyan Hicaz ve Yemen memleketleri, Filistin ve Irak, Hindistan nihayetlerine kadar Asya da İngiliz saltanatının engin, nihayetsiz bir anayolu oldu.

Ortaçağ muharebelerinde vahşi ve hain bir idrak ile içinden tehlike gelebilecek komşu memleketleri boşluk haline çevirmek siyaseti şimdi aynı maksatla Anadolu'ya karşı tatbik ediliyor. Ta ki mahkûm Hindistan'ı mahkûm Mısır'a bağlayarak yeni esir memleketler, yeni İngiliz sömürgeleri Anadolu içinden gelecek bir tehdide maruz olmasın... Bunun için Selçuki Türklerinden, dokuz buçuk on asırlık bir zamandan beri İslam yurdu olan Anadolu'ya taraf taraf istila orduları çıkardılar. Bunun için Yunan ordusu ismini taşıyan eşkıya sürülerinin ezici bir Türk çoğunluğuyla meskûn olan mamur ve mesut bir vilayetimizi vurgunla, yangınla, kesimle ıssız ve viran etmesine karşı ses çıkarmadılar. Bunun için milletlerarası bir heyetin tantanalı bir duyurusu Yunan ordusunu suçüstü halinde kana bulanmış bir katil gibi yakalamış ve cihana karşı teşhir etmiş iken, "işine devam et, sana itimat beyan ediyoruz" dediler. Bunun için amel defterinde bütün Mora ve Tesalya Müslümanlarının, Güney Arnavutluk, Makedonya ve Girit Müslümanlarının kıtali yazılı olan bu sefil orduyu daha fazla itaat ettirmek için başına bir İngiliz generalini kumandan tayin ettiler. Ve o, yangını söndürecek, ürpere ürpere kaçıp giden göçleri durduracak yerde

"cephelerinizi geri alın, yüzlerce köyü Yunan işgaline terk ediniz" dedi. Bunun için Adana, Maraş, Ayıntap, Urfa gibi en eski İslam memleketleri Fransız su-baylarının idaresinde Ermeni kin ve öfkesine, Ermeni ruhunun galiz yırtıcılı-ğına ve düşmanlığına yenecek, parçalanacak bir av gibi terk edildi. Hükümeti acı bir mütareke ile silahlarından tecrit edilmiş, orduları dağıtılmış bir millet, ana yurduna musallat olan başıboş bırakılmış bu yangıncı, yağmacı istilacılara karşı müdafaadan başka ne yapabiliirdi. Biz bu sebeple aile ocaklarımızda es-ki gazalardan yadigâr kalmış silahlarımızla analarımız ve kız kardeşlerimizle, çocuklarımız ve ihtiyarlarımızla her tarafta düşmanı karşılayarak geri iten bir halk mücadelesine başladık.

İstilaya yardım etmeyen, Yunan yağma ve kıtaline yeni sahalar terk etme-yen, halkın vücuda getirdiği cepheleri geri almaya razı olmayan hükümetle-rimiz İngiliz cebri altında birer birer mevkilerini terk ettiler. Her ikisi namus ve hamiyetle tanınmış iki asker olan Rıza ve Salih Paşaların hükümetlerini, haklarında Halife ve milletin emniyeti tamamıyla tezahür etmiş iken istifa et-tirmek suretiyle düşürdüler. Halbuki Anadolu'nun istilaya uğrayan kısımları evvelce istila edilmiş memleketlerimizden göç eden meskensiz maişetsiz yüz binlerce göçmenle dolu olan topraklardı. Balkan Muharebesi'nde yakılan köy-lerin, şehirlerin uğursuz aleviyle ve mazlum bir halkın kanıyla boyanmış kı-zıl, korkunç bir haçlı önünde dalga dalga yurtlarından dışarı uğrayan göçler henüz Anadolu topraklarında hastalıktan, açlıktan perişan bir halde sürünür-ken, arkalarından eski katilleri yetiştirdiler. Başlarına tekrar musallat ettiler. Birliğini, bağımsızlığını müdafa ettiğimiz Anadolu, öz vatanından kovulmuş kaç bedbaht Müslüman millete sığınak olan bir topraktır. Kırım'dan, Bosna Hersek'ten, Kafkasya'dan düşman akınları önünde diyarlarını terk edenler, ge-lip onda kendilerine bir vatan buldular. İşte parçalamak, dağıtmak istedikleri memleket, İslamiyetin birçok bedbaht evladına bağrında yeniden hürriyet hak-kı, hayat hakkı veren bu memlekettir. İçeride her gün biraz daha büyüyen, tesir ve nüfuzunu her an biraz daha artıran halk mukavemetini kırmak için İngiliz siyaseti her çareye başvurmaya karar verdi. Bu fikri en evvel cihan matbuatına "Türlere barışı kabul ettirmek için zorlayıcı vasıtalar kullanılacak" suretinde ilan ettiler. Siyasi tarihin hiçbir devrinden hükümet adamları maksatlarını riya ile örtmekte, şimdi görüldüğü kadar kötü ve küstah olmamışlardır. Türk payi-tahtının Türlere terk edileceğini, Halife ve Sultan'ın İstanbul'da bırakılacağı-nı Hindistan'a resmen tebliğ eden İngiltere, aradan on gün geçmeden bu açık taahhüdünü bilfiil bozmakta hiçbir beis görmedi, İstanbul askeri işgal altına alındı. Askerlerimiz gece uykusu arasında yataklarında bastırılmak suretiyle şehit edildi. En tanınmış mülki ve askeri ricalimiz, kalem erbabımız, birçok mebuslar ve âyan, evlerinde haydut yakalanır gibi tutuklandılar ve sürüldüler.

İstanbul da İngiliz örfi idaresi altına alındı. Ve bunun üzerine Millet Meclisi yabancı tahakküm ve baskısından hür olan bir memleket kısmına çekilmeye mecbur oldu. Barışı hazırlamak için payitaht işgal edildi. Barışı hazırlamak için meşru hükümetlerimiz indirildi. Barışı hazırlamak için İngiliz himayesi altına imzasını koymuş, her şeyi Batı'nın adalet ve merhametinden bekleyecek kadar anlayışsız, idaresiz bir adam yeniden sadarete getirildi. Anadolu mukavemetini kırmak için kendi hükümetimizi, kendi milletimiz aleyhine musallat etmek, fetva makamını İslamın şerefi için kanını akıtan mücahitlerin aleyhine kullanmak gibi şeytanca bir fikri tatbik sahasına koydular. İdraksizlik ve cehalet ve öfkeyle gözleri kapanmış olan birkaç adamı Anadolu kuvvetlerini arkadan vurmaya üzere harekete getirdiler. Orduyu terhis etmek, köylülere Kuvayi Milliye'yi asi tanıtmak, milleti kendine şeref veren en asil ve civanmert evladına karşı şüphe ve tereddüde düşürmek, barışı hazırlamak için İngiliz emri altında çalışan vatansızların ilk işi oldu.

İşte biz, bir taraftan istilacıları geldikleri yerlere sürmek, diğer taraftan aldatılanları ve fesada uğratılanları yola getirmekle meşgul olduğumuz bir zamanda sizi hakikatten haberdar etmek istedik. Zira öğrendik ki, Mısır'da ve Hint'te olduğu gibi, İslamın başını İslamın eliyle ezenler, bizi Halife'ye asi ve günahkâr bir zümre olarak tanıtmak istiyorlar. En eski zamanlarda olduğu gibi, bugün de İslam dinine ve İslam âlemine karşı üstlendiği muazzam vazifeye gevşemez, sarsılmaz bir iman ile sadık olan milletimiz, düşmanların yalan ve aldatmasına kapılmaktan sizi men eder. Güneyin kızgın çöllerinden kuzeyin buzlu iklimlerine ve doğudan batıya kadar asırlar arasında gazadan gazaya koşan milletimiz din yolunda kurban ettiği milyonlarca şehitlerinin mübarek emaneti olan mak-sada bağlı kalmakta devam ediyor. İslamın son yurdunda son kurtuluş cihadını yapan kardeşlerinize karşı en büyük zulmü yalnız aşağılama ve hor görmeden ibaret olmayan düşmanların zor altında yayımladıkları fetvalara cevap olarak Anadolu'nun her tarafından dini mübinin hakiki sesi yükseldi. Yüzlerce müftü ve müderrisin ortak imzalarıyla çıkardıkları fetvalar doğru yolu milletimize ve İslam cihanına işaret etti:

"Müslümanların düşmanı olan düşman devletler tarafından fiilen işgal edilen hilafet makamında Müslüman askerler silahlarından tecrit edildikten, hükümet dairelerine el koyulduktan ve örfi idare ilan ve hilafet hukuku gasp edildikten sonra Müslümanların halifesinin kurtarılması hususunda mümkün olan kudretlerini sarf etmek bütün Müslümanlara farz olduğunu" din ulemamız tebliğ ve tamim ettiler. Bu şer'i sesi siz de işitin.

İslam birliği fikrinin sonradan en büyük temsilcisi olan Yavuz Sultan Selim'in dediği gibi "İslam gönüllülerinin toplu olması için kendisini perişan eden" milletimize onun bağımsızlık davasına, manevi teyit ve yardımlarını

bir saniye eksik etmeyin, ta ki İslamın tam bir tutulmaya giden güneşi büsbütün kararmasın, tekrar âlemimiz üstünde ışıdamaya başlasın.

Selam ve hidayet her zaman din kardeşlerimizin üzerine olsun.

9 Mayıs 1920

ATABE, c.8, s.202-205; *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Mayıs 1920; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s.323-326.

Bolşevikler ve İslamiyet

(...) Gayelerinde emperyalizme karşı koymak, mücadele etmek için bittabi yalnız kendi kuvvetleri kâfi değildir. Onlar dahi kuvvetini artırmak mecburiyetindedirler. Evet kendilerine hakiki kuvvet olarak katılacak bir kuvvet, yegâne zümre olarak İslam âlemini görmüşlerdir. Dolayısıyla, İslamiyet âlemini oldukları gibi kendilerine müttelik yapabilirlerse, o zaman Batı'da emperyalizme karşı galebe çalacaklarına kanidirler. İslam âlemine dini esaslarından vazgeçirterek, Rusya'da yetişmiş, Rus ırkından vücuda gelmiş hiçbir zihniyeti, bir âdeti tatbik etmenin imkânı olmadığını onlar da elbette anlamışlardır ve karar vermişlerdir ki, Bolşevikler bir milletin milli ve dini esaslarına hücum etmeyecekler, yalnız emperyalizme karşı ortaklaşa mücahedeleri, ortaklaşa mücahede kabul eden milletlerle ittifak edeceklerdir ve teorik olarak ve tahmin üzerine arz etmiyorum, şimdiye kadar vuku bulmuş olan araştırmalar neticesinde bu hakikatler ortaya çıkmıştır. İşte mesela Azerbaycan'da, mesela Türkistan'da, mesela Kuzey Kafkasya'da. Bunlar bütün manasıyla Bolşevik olmuşlar zannetmeyiniz. Dolayısıyla, Bolşevik prensiplerini kabul etmek, toplumsal bir meseledir. Bugünün işi değildir.

29 Mayıs 1920

ATABE, c.8, s.258; *Gizli Celse Zabıtları*, c.1, s.88-91.

Peygamberimizin Esaret Tanımayan Ümmeti

Peygamber'in esaret tanımayan dindar ümmetinin cihat ordularına öncü olmak şerefiyle iftihar eden siz aziz Adanalı dindaşlarımız, kalplerinizde sönmez bir azim ve iman bulunduğu halde, bakışlarınızı eski hedeflerden çevirerek, bir taraftan Peygamber'in mezarıyla şehit kabirlerinin, diğer taraftan da sayısız iftihar edilecek harikalarla dolu olan milli tarihimizin işaret ve yol göstericiliğine tabi oldunuz. O andan itibaren Adana İslamları, bütün Anadolu için

vatanperverlik timsali oldu. Düşmanların tecavüzlerine karşı maddi ve manevi yıkılmaz bir demir set olmak şerefini hakkıyla kazandı.

Düşmanların imhakârane maksadı ve haçın düşmanlığı karşısında mübarek hilalin hakiki vaziyeti artık bütün vatan ehlince tamamıyla idrak edilmiştir.

Ağustos 1920

ATABE, c.9, 3. Basım, 2010, s.133; *Öğüd*, 10 Ağustos 1920, Sayı: 431, s.1.

Dünya Müslümanlarının Yardımı

Şeref ve bağımsızlık davasında istifade edeceğimiz muvaffakiyet vasıtalarının feyiz kaynağı yalnız Anadolu değildir. Avrupa'nın bin türlü zulüm ve haksızlığına uğramak suretiyle, esaret hayatının türlü türlü ıstıraplarını çekmiş olan Mısır, Hindistan, Rusya ve Afrika'daki Müslüman kardeşlerimiz, bakışlarını Cenabı Hakk'ın rahmet eşiğine ve yumruklarını İslamiyet nurunu söndürmek üzere her türlü kötülüğü yapmaya, Peygamber'in kabrine zalim taarruzlarını uzatmaya cüret eden düşmanlara çevirmiş ve bizlere bütün mevcudiyetleriyle maddi ve manevi yardıma karar vermiş bulunuyorlar. Fazla olarak, Rusya'da insani ve ulvi gayeler etrafında toplanmış olan ve her milletin hukukuna riayet etmeyi esas olarak kabul eden ve günden güne genişleyerek zulüm ve tahakküm âlemini yıkmakta olan muazzam kuvvetler de bize azami yardımda bulunmayı vaat etmişlerdir.

Ağustos 1920

ATABE, c.9, s.134; *Öğüd*, 10 Ağustos 1920, Sayı: 431, s.1.

Mazlum İslam Milletlerinin Beraberliği

Bismillahirrahmanirrahim

Bütün düşman milletler az çok barışa nail oldukları halde, İslam hilafetine sahip olan Türkiye devleti aleyhinde Batı Hristiyan milletleri tarafından hâlâ devam ettirilmekte olan Umumi Harbin patlamasının başından beri, Müslümanlar gözünde tecelli eden apaçık hakikatlerden biri de İngiltere devletinin amansız bir ortak düşmanımız olduğu keyfiyetidir. Hindistan'a istila ve fesat elini ulaştırdığı uğursuz günden beri, icaplara göre bazen hile ve desiseler imali ve bazen cebir ve şiddet kullanmak suretiyle bütün Asya âlemini kendi hodbınane emellerine ve maksatlarına boyun eğdirmeye ve sonsuz zulümleriyle,

bilhassa İslam milletlerini rahatsız etmeye çalışmış olan İngilizler, sonraki yıllarda da İslamlar arasındaki uyanış eserleri ve dayanışma eğilimlerinden pek ziyade endişelenerek darbelerini şiddetlendirmeye ve asırlardan beri iman ehlinin hizmetindeki kılıçmesabesi nde olan Osmanlı Türklerinin milli ve siyasi mevcudiyetini imhaya kalkıştılar.

Dini sağlamlık ve güzide milli hasletleriyle Asya milletleri arasında mümtaz bir mevkii işgal eden asil Afgan kavminin mukadderatını pek yüksek medarı cedde tutan Zatı Celâdetpenahilerince gizli olmadığı üzere, İngilizlerin bu kudurmuşça saldırısı, Asya'da şimdiye kadar gezdirdikleri büyüklük ve kibir meşalelerinin... mahkûm olduğunu görmelerinden ileri geliyor.

Hakk'ın yardımına ve inayetine ve peygamber ruhaniyetinin imdadına dayanarak cihat meydanına atılan Türk milleti, idaresi başında doğrudan doğruya Milli Hükümet bulunduğu halde, bütün İslam milletleri tarafından aynı gayeye sarf olunan hürriyetperverane mesaiyi ve bilhassa büyük Afgan kavminin hazırlamakta olduğu hareketi pek büyük bir ehemmiyet ve teveccühle takip ediyor.

18 Ağustos 1920

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan
Afgan Emiri Şehametlu Amanullah Han Arâm Allah Teali İclâ
Hazretleri'nin Huzuru Emet Penahileri'ne,

ATABE, c.9, s.207; *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Hazırlayan: Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.6-7.

Halife Haindir ve Düşmanın Elindedir (1)

Hilafet ve Saltanatın muhafaza edilmesi zaten birinci esasımızdır. Hakikaten, düşündüğümüz hakiki kurtuluşa ulaşmak için, arz ettiğim üzere hilafet ve saltanat makamına olan bağlılığımız ve o makamın bütün lüzumlu şartlarıyla muhafazası birinci esasımızdır. Bu, İslam dünyasının dayanağı olan, hakiki rabitasını tesise birinci derecede vesile olan bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte akıl kârı değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye ulaşmak için, büyük ihtiyaç duyduğumuz kuvvetler, birinci derece İslam dünyasıdır. Bu İslam dünyasının ikide birde Yüce Meclis'inizin hilafet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle meşgul olmasında sakıncalar vardır. Bu sakıncaları şimdiye kadar fiiliyatıyla gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her tür-

l  m cadeveyi yaparız. İ ide birde Yüce Meclis'inizin [...]  bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (*Alkışlar.*) Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. (*Alkışlar, bravo sesleri.*) Yüce Meclis'inizde Şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihi c retler gördük. Ne yazık ki, Şimdi hilafet ve saltanat makamını işgal eden zat, bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mukadderatına bütün manasıyla el koyduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız ehemmiyet atfetmektedirler. Bu Meclis, cidden tarihi hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini gösterdiniz. Dünyada büyük inkılap yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalade müsait Őartlarla temas ve irtibat hasıl olmuştur.

(...)

Halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arz eylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve süratle yürümek lüzumuna inanmıŐlardır. Şimdi vaziyet böyle iken, bu istikamette devam etmek menfaatımız sebebidir.       halife ve padişah sıfatını takınmıŐ olan kimsenin bu milleti aldatmak, bozmak için biz-zat meşgul olduğu birtakım fesat ılık teşkilatı vardır. Bu teşkilat o bozgunculuğa kendisinde cüret gören bir adam kaldırılmıştır ve kaldırılmıŐ olacaktır. Bizi reddetmek akıl kârı değildir. B nl kt r. Halbuki halin hakikati böyle değildir. Bu millet her Şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için... Ve bunun üstünde ona da h rmet ve riayet eder. Onun da meşru ve saklı hukukunu tanır. Onun meşru hukuku bu milleti imha ve yok oluŐa düşürmek değildir. C ret ve cesaret gördüğüm Őununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine kayıtsız Şartsız ve düŐünmeksizin itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz Şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak, düşmanlarımız da g r rleri ki, İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için zaaf eseri olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş esaslarla bu maksadımızın temini için korunması belirtilmiŐ ve bütün dünyaya ilan ve hatta bütün yeminlerimize ilave olunmuştur.

(...)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadarla ifade edilen ve tamamlanan bir mevzu değildir. Bu mesele, geniş, nazık ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım kanun maddeleri vardır. Buna benzer bir

4 TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda, burada, Mustafa  nver tarafından "bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa a ması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat" sözcükleri eklenmiŐ.

ifadeyi koyunca bize sorarlar, nerededir? Halifeniz esir midir? Bize sorarlar nerededir halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? İşte değerli ulema ve fazilet sahiplerimiz vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz öteden beri diyoruz ki, halife ve padişahımız şer'i kuvvet ve kudretini kullanmaktan men edilmiştir ve hainane hareket ediyor. Dolayısıyla, bu mesele ile meşgul olmak doğru değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lazım veyahut onun yerine derhal birisini ikame etmek lazım gelir, buyurursunuz. Dolayısıyla, bu işi böyle muğlak yapmak, halife ve padişah nerede, hilafet ve saltanat makamı nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz derssek ortadan kaldırırız. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lazım gelir.

(...)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki, hilafet ve saltanat makamını biz de hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Yüce Meclis'inizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve kati surette bu söz konusu ve müzakere edilecek. Gelecek bakımından ise, beyannamede de zaten hilafet ve saltanat makamına karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğunuz sakınca düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından halline girişilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımızda tereddüt ve şüphe bırakırız. Dolayısıyla, söz konusu edilmemek ehvendir.

25 Eylül 1920

ATABE, c.9, s.386-389; *Gizli Celse Zabıtları*, c.1, s.135-139; *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*, s.138-151; Kâzım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981, s.296-300.

Atatürk, gizli oturumda yaptığı bu konuşmasını, 1927 yılı 15-20 Ekim günleri arasında okuduğu Büyük *Nutuk*'a da almıştır. *Nutuk*'ta tırnak içinde alıntı olarak aktarılmakla birlikte, özet yapıldığı anlaşıyor. Bundan sonraki alıntıya bakınız.

Halife Haindir ve Düşmanın Elindedir (2)

"Türk milletinin ve onun yegâne temsilcisi bulunan yüce Meclis'in, vatan ve milletin bağımsızlığını, hayatını temin için çalışırken, hilafet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek yüksek menfaatlar gereğidir. Eğer maksat, bugünkü halife ve

padişaha bağlılık ve sadakatin muhafaza edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna 'halife ve padişah' deyince, millet, onun emirlerine itaat ederek düşman emellerini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ve salahiyetini kullanmaktan yasaklanmış olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. 'O halde onu tahttan indirip yerine derhal diğerini seçeriz' demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şartları müsait değildir. Çünkü tahttan indirilmesi lazım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun mevcudiyetini yok sayarak diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan haklarından feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi makamını muhafaza ve faaliyetini sürdürmeye devam edebileceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl maksadını unutup halifeler davasıyla mı uğraşacak? Ali ile Muaviye devrini mi yaşayacağız? Özetle, bu mesele geniş, nazik ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir.

Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız kanuni esaslar, mevcudiyet ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve milli hükümeti takviyeye yönelik mana ve salahiyeti temin ve ifade etmelidir!"

25 Eylül 1920

ATABE, c.20, 2007, s.113-114; *Nutuk*, c.II, 1934, s.96-97.

Atatürk, TBMM gizli oturumunda yaptığı bu konuşmasını, 1927 yılı 15-20 Ekim günleri arasında okuduğu Büyük *Nutuk*'ta özetlemiştir. *Nutuk*'ta tırnak içinde aktarılmakla birlikte, bu alıntı tutanaklarda aynen yer almıyor.

Hilafet Makamına Verilecek Yetkiler

Biz prensip olarak hilafet ve saltanat makamını kabul ediyoruz. Bunu kabul ettikten sonra efendiler, İslam şeriati gereği ve tabiat gereği ona birtakım hukuk ve salahiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz, bunları bugün konuşmaya karar verelim? (*Hayır sesleri*.) Bugün konuştuğumuz, ona vermeyeceğimiz şeylerdir. Ona vermemek istediğimiz şeyleri söz konusu ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir.

20 Ocak 1921

ATABE, c.10, 3. Basım, 2009, s.299; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, s.332; *ASD*, c.1, s.157.

İngilizler ve Halife

İngilizler esaretleri altında bulundurdıkları İslam âlemine karşı daima baskılarını muhafaza edebilmekte kolaylığa mazhar olmak için kıymetli bir alete, bir vasıtaya muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçlarını devir devir göstermişlerdir. İngilizler gözünde bu kıymetli vasıta, hilafet makamına oturtacakları zattır.

29 Ocak 1921

ATABE, c.10, s.353; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, s.414; *ASD*, c.V, s.17.

İslam Âleminin Hilafete Bağlılığı

İslam âlemi gayet samimi ve vicdani bağlarla hilafet ve saltanat makamına bağlıdırlar. Bu genel İslami irtibat sarsılmazdır. Fakat bu hakiki irtibat ve bu kati irtibat hilafet ve saltanat makamında oturan zattan bir şey talep eder. O da bugüne kadar İstanbul'daki zatın göstermemiş olduğu fiiller ve harekâttır. Halbuki göstermiş olmasından dolayı o saltanat ve hilafet makamına bağlı olan bütün İslam âlemi, yine o hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığının temini için buna kadir olan ve bunun kefilisi olan Türkiye devletinin fikriyle hemfikirdir. Dolayısıyla bu meselenin hallinde ve neticelendirilmesinde yüce Meclis'inizce verilecek olan kararın İslam âlemi üzerinde dahi arzu edildiği gibi iyi tesir yapacağına pek çok deliller vardır. Özetle bu mesele, milletin arzu ettiği dakikada halledebileceği bir meseledir. Hallinde müşkülât olmayabilir. Fakat bugünden söz konusu edilmesine bendenizce lüzum yoktur. (*Çok doğru sesleri.*)

29 Ocak 1921

ATABE, c.10, s.354; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, s.415; *ASD*, c.V, s.18-19.

Sultansız ve Şeyhülislamsız Yaşamak

Doğu'ya yönelen saldırının bütün ağırlığı öncelikle bizim üzerimizdedir ve Batı'nın bütün nefreti bizim üzerimizde yoğunlaşmış bulunuyor. Türk halkı bu konumu ile iftihar etmekte ve Doğu'ya karşı bu vazifesini yerine getirmekten mesut olmaktadır. Eşba Yoldaş, uzun süren Anadolu gezisi sırasında, Anadolu'nun ne kadar müşkül vaziyette olduğunu görebilmiştir. Denebilir ki, Anadolu'da, bir taraftan Batı emperyalizminin saldırısından, diğer taraftan

yüzyıllardır süren müstebit sultan rejiminin yapmış olduğu yıkımdan başka bir şey yoktur. Türkiye tarihi göstermektedir ki, Osmanlı devletinin ilk kuruluş dönemi dışındaki bütün tarih, Batı emperyalizminin yayılmasına karşı, Türkiye açısından yıpratıcı mücadelelerle geçmiştir. Müttefikler, zaferden sonra, açıkça Türkiye'yi yok etme ve paylaşma siyaseti gütmeye başladılar. Biz Türk inkılapçıları ve Türk halkı olarak, aynı anda, Batı emperyalizmine ve müstebit sultan rejimine karşı isyan ettik. Bütün Türkiye genelinde, bu amacın verdiği heyecanla Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetleri kuruldu. Hedefleri, memleket içinde halkı gerçek hâkim kılmak ve ayrıca Batı tahakkümünden kurtarmaktır. Bu cemiyetler katıksız milli bir karakter taşımaktadır ve günümüzde devlet iktidarını bütünüyle elinde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca bu cemiyetlerin fikirlerini hayata geçirmeye devam ediyor.

Bütün Türk inkılaplarında iki etken rol oynamıştır: Din ve sultana bağlılık. Türklerde dini his, dini kuran ve icat eden Araplardan bile daha kuvvetlidir. Bir iki yıl öncesine kadar, sultanın veya çevresindekilerin her fermanı veya şeyhülislamın fetvası, halkın gözünde kutsal sayılıyordu ve yerine getirilmemesi suç gibi görülüyordu. Vakalar halka gösterdi ki, sultan fermanları ve şeyhülislamın bazen yalanla dolu paçavradan başka bir şey olmayan fetvaları olmadan da yaşamak mümkündür. Türk inkılapçıları, bu iki etkenle hesaplaşmak vaziyetinde kaldılar.

Bir buçuk yıl içinde elde etmiş olduğumuz başarılar konusuna gelince... Sultansız yaşamının mümkün olduğu halka ispatlanmış olup, halkta kendi memleketine sahip olma arzusu uyanmıştır. Meclis'ten geçen son kanunla, Türkiye'de cumhuriyet yönetimi kuruluyor. En yukarıda Meclis'le birlikte onun tayin ettiği hükümet bulunuyor. Şimdilik cumhurbaşkanı diye adlandırılmayan Meclis Reisi, fiilen cumhurbaşkanından daha geniş salâhiyetlere sahiptir. Biz, aynı zamanda eski müstebit yönetim tarzına alışık olan memur kitleleriyle de mücadele etmek mecburiyetindeyiz. Şimdi bütün köy, kasaba ve vilayetler, halkın seçtiği şûralar tarafından yönetilecektir. Genel anlamda şunu diyebiliriz ki, bizim yönetim sistemimiz Bolşeviklerinkine yakındır. Bence aradaki fark şundan ibarettir: Sizde üst organlar, alt organların temsilcilerinden oluşturulur. Bizde ise bütün organlar doğrudan halk tarafından seçilir. Böylece geniş bir mahalli muhtariyet kurulmuş olup, hâkimiyet halkın eline geçmektedir.

29 Ocak 1921

Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi Yetkilisi Eşba Yoldaş İle Görüşme , *ATABE*, c.10; s.358; Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi, Fond: 544, Liste:3.

Hilafetin Özgürlüğünü Geri Vermek

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin azim ve imanına dayanarak İstanbul'u düşman tehdidinden ve işgalinden kurtararak vatanın asli kütlesine ilhak etmek ve hilafet ve saltanat makamının hürriyetini iadeye yönelik vazifesini yerine getirmek için çalışacaktır.

Şubat 1921

ATABE, c.11, 2. Basım, 2003, s.37; *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Şubat 1921, Numara: 101, s.1; ASD, c.III, s.21.

Panislamizm, Cihat, Şeriat

(...)

10. *Bilhassa cihat, şeriat, din ve hükümetin ayrılması gibi dini meselelerde takip edeceğiniz hareket çizgisi nedir?*

10. Sanırım her millet gibi her fert vicdan hürriyetinden tam olarak istifade etmelidir.

Bu prensip, "bir milletin şayet Müslümansa bağımsızlığa hakkı yoktur" şeklinde düşünen düşmanlarımız tarafından maalesef çiğnenmiştir.

Halen, Suriye'de, Irak'ta ve Anadolu'da cereyan eden hadiseler ileri sürdüğüm bu hususun en güzel bir delilidir.

Bizim dinimiz İslamiyettir. İslamiyet, dogmatik kısmı dışında nazara alınır-sa, en geniş anlamıyla hoşgörü temeline dayanan "sosyo-politik" bir sistemden başka bir şey değildir ve "ferdiyetçilik" ile "komünizm" arasında orta bir yol teşkil etmektedir.

11. *Diğer İslam hükümetleriyle olan münasebetleriniz ve onlara karşı hareket çizginiz nedir?*

11. Biz tabiatıyla bütün Müslüman devletlerle son derece dostane münasebetler içindeyiz. Afganistan Emiri'nin vaki daveti üzerine Afgan ordusunun modernleştirme çalışmalarını yapan Türk subaylarına katılmak üzere yakında mühim bir Türk askeri heyeti de Kâbil'e gidecektir. Yukarıda da belirttiğim gibi, kendi kaderini tayin hakkının bütün Müslüman milletlere tanınmasını görmek benim en büyük arzumdur.

26 Şubat 1921

ATABE, c.11, s.63; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, Belge No: 45, s.274-275.

Geleneksel İnançlardan Arınmış Milli Eğitim

Bugün maddi ve manevi menfaatlarımızı düşmana karşı kullanmaya mecbur bulunuyoruz. Bugün irfan için sarf edeceğimiz kudret müstakbel maarifimize emel kurmaya kâfi değildir. Kâfi vasıtalarla sahip oluncaya kadar geçecek mücadelede büyük bir itina ile çizilmiş bir terbiye programı hazırlamaya, mevcut maarif teşkilatımızı verimli bir surette çalıştıran esasları kurmaya mesai sarf etmelidir. Şimdiye kadar takip edilmiş tahsil ve terbiye usullerinin geri-leme tarihimizde en mühim bir etken olduğu kanaatindeyim. Milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, doğudan ve batıdan gelen yabancı tesirlerden uzak ve milli karakterimizle orantılı bir kültür kastediyorum.

15 Temmuz 1921

ATABE, c.11 s.236; *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Temmuz 1921, Numara: 227, s.2; *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, TC Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.3-5.

Panislamizm

Toplanmamız Panislamizme yönelik değildir; mazlumların zalimlere karşı birliğidir ve bunun muvaffakiyete mazhar olacağından eminim. Türkiye, emperyalizme karşı mücadelesiyle iyi misal olmuş ise, bundan pek büyük bir bah-tiyarlık duyacağım.

Bu gecenin etkeni olan Sefir Hazretleri'ne teşekkürlerimi arz ederim.

14 Kasım 1921

ATABE, c.12, 2. Basım, 2005, s.90; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Kasım 1921, Numara: 353, s.2; *Açık Söz*, 21 Kasım 1921, Sayı: 340, s.2; *Vakit*, 30 Kasım 1921, Sayı: 1427; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.139.

Hilafet Makamını İşgal Edenlerin Meşruluk Şartı

Fakat efendiler yüce Meclis'iniz böyle bir karar almadan çok evvel diğer bir karar almıştır. Onu bazı sebeplerle ve bilhassa mazbatayı yazan beyefendi ken-dileri gösterdiler ve ifade buyurdular ki, "Hilafet ve saltanat makamını işgal eden zevat, her türlü cebir ve zorlamadan azade olarak milletin samimi bağrın-

da kendini gördüğü gün, yalnız ve ancak yüksek heyetinizin koyacağı esaslar dairesinde meşru vaziyetini alacaktır" ifadesinden ibarettir.

1 Aralık 1921

ATABE, c.12, s.122; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s. 429; *ASD*, c.I, s.197-198.

31 Mart Vakası

Nihayet 1324'te [1908] tekrar hürriyetin ilanını istedik, meşrutiyet istedik, milli hâkimiyetimizin tecellisini istedik, Sultan Hamid derhal bu kitabı bize gösterdi: "Pekâlâ, bu kitabı mı istiyorsunuz, maksudınız bu kitap mıdır? Alınız, verdim" dedi. Millet ve onların vekilleri bu kitaba dayanarak İstanbul'da toplandı; çok geçmeden efendiler, 31 Mart Vakası çıktı. Ben de 31 Mart Vakası'nda İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nun yanında ve belki başında bulunanlardan biriyim. O zavallı milletvekillerinin Ayastefanos'ta, şurada, burada felakete maruz bir halde çırpındıklarını kendi gözümle görmüş bir adamım. Nihayet içeriye girdik. Birçok kanlar akıttık, birçok insanlar astık: "İlla dedik, bu kitabı tatbik edeceksiniz." Derhal, "Pekâlâ tatbik edelim" cevabını aldık. Ne oldu efendiler? Onu müteakip, Sultan Hamid'in hallini müteakip Sultan Reşad tahta çıktı.

1 Aralık 1921

ATABE, c.12, s.128-129; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s.434; *ASD*, c.I, s.206-207.

Halife Milletin Efendisi Yapılamaz

Biz ve bütün İslam âlemi için yüce ve mukaddes ve manevi bir irtibat noktası olan hilafet makamı dahi bütün İslam âlemiyle beraber, bizim milletimiz tarafından belki daha kuvvetli derin hissiyat ile yüce ve mukaddestir. Fakat efendiler, bu yüce makamın kutsiyetini hürmetkârane takdis etmiş olmakla beraber, bu makamda oturacak zatı hiçbir vakitte efendi yapmak söz konusu değildir. Şeriatı garayı Muhammediye ile bağdaştırılabilir değildir. "Seyyidülkavim hadimihüm" buyurmuşlardır. Millete efendilik yoktur, hizmet etmek vardır.

1 Aralık 1921

ATABE, c.12, s.124; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s.430; *ASD*, c.I, s.201.

Panislamizm

Panislamizmi ben şöyle anlıyorum: Bizim milletimiz ve onu temsil eden hükümetimiz, bittabi dünya yüzünde mevcut bütün dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. (...) Bütün İslam âleminin, İslamiyet dünyasının refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir. (...) Fakat, efendiler, bu toplumun büyük bir imparatorluk, maddi bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak, bu bir hayaldir, ilme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir. Efendiler, dikkat buyurunuz ve tarihi bir hakikat, fenni ve ilmi bir hakikat olarak daima hatırdan tutunuz ki, siyasi bir cismin sınırını geçemeyeceği bir kuvvet vardır. Nasıl ki, bir insanın iyi şekilde teşekkülü için birtakım makul ve tabii hatlar vardır. Eğer bu hatlarda gayri tabii olursa, eğer insanın teşekkülünde bu hatların tecavüz edilmesi söz konusu olursa, o zaman karşımızda ya sıfıra inmiş bir cüce veyahut dev gibi bir şey görürsünüz. İnsanın teşekkülü için böyle olduğu gibi, insanlardan meydana gelen cemiyetlerde de bu kaide aynen baki ve geçerlidir.

() Afrika'lar, Suriye'ler, Irak'lar, Makedonya'lar, Bulgaristan, Sırbistan vb Bütün bu memleket kısımlarını nazarı dikkate alınız ve ondan sonra bugünkü vaziyetimizi nazarı dikkate alınız. Efendiler, bütün bu muhit, bu geniş daire içerisinde iklimi muhtelif ve orada sakin olan milletlerin tebaaları muhtelif, her şeyi muhtelif olduktan sonra bunların hepsini bir imparatorluk altında bulundurmak ve yaşatmak mümkün müydü?

(...) Biz Panislamizm yapmadık; belki "yapıyoruz, yapacağız" dedik. Düşmanlar da "yaptırmamak için bir an evvel öldürelim" dediler. (...) Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan baskılarını artırmaktan ise, tabii hâdde, meşru hâdde dönelim.

1 Aralık 1921

ATABE, c.12, s.123-124; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s.430-431; *ASD*, c.I, s.200-201.

Gericiliğe Karşı Mücadelede Zamanlama

Zamanından önce yapılan hareketler başarılı olamaz, gericiliği ve karşı hareketi doğurur. Bu nedenle biz politikamızı tutarlı bir biçimde, safha safha bu yönde sürdürüyoruz. Çok doğru olarak belirttiğiniz gibi, iki üç kişi dışında, iktidarımızın başında bulunan kişilerin hemen hepsi emekçiler arasından çıkmıştır. Ve herhangi bir servete sahip değillerdir. Bundan dolayı elbette bizim

korkmamıza ve komünist harekete karşı düşmanca tavır almamıza gerek yoktur. Bizim mahalli komünistler, komünist oldukları için değil, sizin de bildiğiniz gibi Ethem hareketinin ihaneti ile ilgili oldukları için tutuklanmış ve sürülmüşlerdir. Natsarenus Yoldaş, komünizm adına sürgünün durdurulması ve affedilmeleri için bana başvurduğunda, ona; biz onları komünizm adına serbest bırakabiliriz, ancak onlar komünist değiller ve öyle de görünmüyorlar cevabını verdim.

25 Aralık 1921

ATABE, c.12, s.181; Yavuz Aslan, *Mustafa Kemal-M.Frunze Görüşmeleri/Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.43.

Cami Kürsüsünden Halkı Aydınlatacak Olanların Niteliği

Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarına en yüce, en bereketli kaynaklardır. Dolayısıyla, camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı aydınlatacak ve doğru yolu gösterecek kıymetli hutbelerin muhteşimiyatını halkın öğrenmesi imkânını temin Şer'îye Vekâleti Celilesinin mühim bir vazifesidir.

Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve beyne hitap olunmakla ehli İslamın vücudu canlanır, beyni saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur.. Fakat; buna göre değerli hatiplerin sahip olmaları lazım gelen ilmi vasıflar, özel liyakat ve dünya durumunu bilme önemlidir.

1 Mart 1922

ATABE, c.12, s.284; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s.430-431; *ASD*, c.I, s.231-232.

İstanbul, Peygamber, Hilafet

Efendiler! İstanbul, Cenabı Peygamber'in bizzat alaka gösterdiği, Eba Eyyubi Ensari Halid Hazretleri'nin on dört asırdan beri meşhedinin manevi temas ve nezareti altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin hükümet merkezi olmuş bir şehirdir. (*Yine olacaktır sesleri.*) Milletimiz bu şehri dilârada beş asır yüce hilafet makamını muhafaza etmektedir.

1 Mart 1922

ATABE, c.12, s.288; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.14, s.430-431; *ASD*, c.I, s.237.

Hilafet Makamı Halkındır

Evet bağlıyız, çünkü hilafet ve saltanat makamı, herhangi bir şahsın değildir. Doğrudan doğruya bütün İslam âleminin yardımıyla beraber Türkiye halkınındır. O makam bizimdir. Muhafaza ettik ve nihayete kadar muhafaza edeceğiz. (*Alkışlar.*)

6 Mart 1922

ATABE, c.12, s.324; *Gizli Celse Zabıtları*, c.3, 1985, s.40.

Dini Değerler

Yüce Meclis'inizin ilk toplanma günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas milli ananelerimizi ve dini mukaddesatımızı tamamen saklı bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa uygun hareket ederek mesut neticeye emniyetle ulaşacağımıza şüphe yoktur. (*İnşallah sesleri.*)

20 Temmuz 1922

ATABE, c.13, 2. Basım, 2006, s.156; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.1, 1340-1338, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.21, s.440; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.1, s.430-431; *ASD*, c.V, s.24.

Evliyalara Değil, Mehmetçiğe Güvenmek

Yurt toprağını karış karış, kanını akıtarak ve canını vererek savaşan Mehmetçiğin hakkını ben evliyalara kaptırmam. Kimileri benim bu davranışıma, halkın inancını inciten yersiz bir davranış gözüyle bakmış olabilirler; ama ben hele yurdun savunmasında güvenilecek gücün evliyaların, yatırların "manevi-yatı" olamayacağını hatırlatmayı artık zorunlu bulmuştum.

Kadri Yaman, *Yurt Müdafaasında Türk Gençliği*, 1938, s.26-27'den aktaran: *Atatürkçülük*, Ankara, 1983, c.1, s.213.

Akıl ve Safsata

Biliyorsunuz ki, bir milleti millet yapan, devlet yapan, ilerleten ve yükselten kuvvetler vardır: Bunlar da fikir kuvvetleri ve toplumsal kuvvetlerdir.

Dolayısıyla fikirler, manasız, mantıksız, faydasız, belki zararlı birtakım saf-satarlarla dolu olursa, o fikirler marazlıdır. Toplum hayatı da akıl ve mantıktan, insanlıktan, her türlü manadan uzak, faydasız ve zararlı birtakım akideler ve ananelerle dolu olursa felç olur.

27 Ekim 1922

ATABE, c.14, 2. Basım, 2007, s.43; Hikmet Arif, *Bursa Seyahati*, Mekalibi İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1922, s.16- 19; *İkdam*, 30 Ekim 1922, Numara: 9202, s.1; *Vakit*, 30 Ekim 1922, Numara: 1753, s.1; *Renin*, 29 Ekim 1922, Numara: 16, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 20 Kasım 1922, Numara: 3549-521, s.1; *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, TC Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.8-11; *ASD*, II, s.43.

Bilim ve Mantıksız İnançlar

Bu ilim ve fen nerede ise oradan bulup alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Dinimiz bu yüce emri ihtiva ettiği içindir ki, ekmel dindir. Dinimiz, ilim ve fenni putperest memleketlerde aratır; ta Çin'de bile aratır. Bu hakikatleri bütün milletin bilmesi lazımdır.⁵

Hiçbir mantiki delile dayanmayan birtakım ananelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç, çok geç olur; belki de hiç olmaz. İlerlemede kayıtları ve şartları aşamayan milletler hayatı makul ve pratik düşünemez. Hayat felsefesini geniş gören milletlerin hâkimiyeti ve esareti altına girmeye mahkûmdur.

27 Ekim 1922

ATABE, c.14, s.44-45; Hikmet Arif, *Bursa Seyahati*, Mekalibi İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1922, s.17; *İkdam*, 30 Ekim 1922, Numara: 9202, s.1; *Vakit*, 30 Ekim 1922, Numara: 1753, s.1; *Renin*, 29 Ekim 1922, Numara: 16, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 20 Kasım 1922, Numara: 3549-521, s.1; *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, TC Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.9; *ASD*, II, s.44.

5 Son iki cümle *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri* ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*'nde yok. Paragraf *İkdam*'da ve *Tevhidi Efkâr*'da şöyle: "Şüphe yok ki, bugün bütün dünyaya gözlerimizi kapayıp kendimizi mücerret yaşıyoruz zannedemeyiz. Memleketin etrafı demir çemberler ile kuşatmak suretiyle de yaşayamayız. Bilakis medeniyet ortasında medeni bir millet olarak yaşayabiliriz. Bu hayat ilim ve fenle olacaktır. Bu ilim ve fen nerede ise bulup herkesin kafasına koyacağız. Dinimiz, ilim ve fenni putperest memleketlerde arattırıyor, Çin'de arattırıyor. Bu hakayığı bütün milletin bilmesi lâzımdır." (Y.N.)

Dine Saygı, Halifelik ve Milli Egemenlik

Belirtmek gerekir ki, bu idare tarzı, tamamıyla bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkâruz. Kısacası, bizim hükümet şeklimiz tam bir demokrat hükümetidir. Ve lisanımızda bu hükümet "halk hükümeti" diye yâd edilir.

(...)

Halafeti muhafaza edeceğiz. Şu şartla ki, Büyük Millet Meclisi ve millet, halifenin dayanacağı bir dayanak ve kuvvet olacaktır.

28 Ekim 1922

ATABE, c.14, s.55, 56; *Le Petit Parisien*, 1 Kasım 1922; *Renin*, 2 Kasım 1922, No: 20, s.1; *İkdam*, 3 Kasım 1922, Numara: 9206, s.2; *ASD*, III, s.51-52.

Tanrının Birliği, Büyüklüğü ve Son Peygamber

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. İlahi âdetlerin tecellilerine bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde değerlendirilebilir. İlk devir, insanlığın çocukluk ve gençlik devridir. İkinci devir, insanlığın erginlik ve olgunluk devridir.

İnsanlık, birinci devirde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle meşgul olunmayı gerektirir. Allah, kullarının lazım olan olgunluk noktasına varmasına kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla meşgul olmayı Tanrılığın bir gereği saymıştır. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselam'dan itibaren kaydedilmiş ve edilmemiş ve sayısız denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son dini ve medeni hakikatleri verdikten sonra artık insanlıkla dolaylı olarak temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. İnsanlığın idrak, aydınlanma ve olgunlaşma derecesi her kulun doğrudan doğruya ilahi ilhamlar ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebeptendir ki; Cenabı Peygamber, peygamberlerin sonuncusu olmuştur ve kitabı, en mükemmel kitaptır. Son Peygamber olan Muhammed Mustafa Sallallâhüaleyhivesellem 1394 sene evvel Rumi Nisan içinde ve Rebiyülevvel ayının 12. Pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağırırken doğdu, gün doğmadan...

Refik B. (Konya): Ne güzel bir tesadüf.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Bugün o gündür. Hakikaten Arabi tarihiyle bu akşam yevmi velâdetin yıldönümüne tesadüf ediyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (*İnşallah sesleri.*) Hazreti Muhammed çocukluk ve gençlik

günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, doğruluk ve görüşte eşsiz, sözünde sadık ve halim ve mürüvetçe saire üstün olan Muhammed Mustafa, evvela bu özel ve seçkin vasıflarıyla kabilesi içinde "Muhammedülemin" oldu.

Muhammed Mustafa peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nebilik ve 43 yaşında resullük geldi.

Fahri Âlem Efendimiz sonsuz tehlikeler içinde, bitmez mihnetler ve meşakkatler karşısında 20 sene çalıştı ve İslam dinini tesise ait peygamberlik vazifesini yapmaya muvaffak olduktan sonra cennetin en yüce katına erişmiş oldu. Kendisinin doğru yolu göstermesine mazhar olan bütün Müslümanlar ve bilhassa ashabı güzün birçok gözyaşı döktüler. Fakat insanlık gereği olan bu hale üzülmünün faydasız olduğunu derhal idrak eden erbabı fatanet Peygamber'in arkasından ağlamak değil, ümmetin işlerini bir an evvel iyi yürütmeye mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir emir seçimi söz konusu edildi. Zatı Risaletpenahi, yârgari olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve son nefeslerini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması uygun olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna göre toplanıp resmen bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi.

Halbuki bu seçim keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mesele çok müzakerelere, münakaşalara ve çok esaslı anlaşmazlıklara maruz kaldı. Seçim işinde mühim olarak üç muhtelif görüş ortaya çıktı. Bu görüşlerden birisi; hilafet makamına hak kazanabilmek, ümmet işlerini yönetebilmek için lazım olan kudret ve yeterliliğin kaide alınması idi. Buna göre, hilafet makamı en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu görüş cumhuru sahabenindi.

İkinci görüş, o güne kadar İslamın başarısına hizmet eden kavmin hilafete müstahak sayılmasıydı. Bu, ensarın (Peygambere yardım eden Hazrec ve Evs kabilelerinden Medineliler) görüşüydü.

Üçüncü fikir ise akrabalık kuvvetini lüzumlu saymak idi. Bu da Haşimilerin görüşüydü. Bu üç görüşten oybirliğiyle birini tercih etmek ve seçim işini neticelendirmek mümkün olamadı. En nihayet bölünmenin ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna inanmış olan Hazreti Ömer'in tesiriyle Hazreti Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin seçiminde genel eğilimlerin tabii toplanmasından ziyade şahsi tesir, şekli tespit etmiştir.

Efendiler, bu muhalefet ve münakaşaların yersiz olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten hilafet işi, İslam milletlerince en büyük bir iştir. Çünkü efendiler, Halifei Nebeviye, İslam ehli arasında rabıta olan bir emirliktir. Ve İslam ehlinin kelime-i vahdet üzere toplanmalarını temin eden bir emirliktir.

Emirlik ise Cenabı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima şiddet ve kuvvet şartına bağlıdır. Ve ondan asıl maksat da, fesadı def etmek ve şehirlerin asayişini korumak ve cihat işlerini tanzim ile kamu işlerini iyi tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak şiddet ve kuvvete bağlıdır. Âdetullah bu veçhile cari olagelmıştır.

Buna göre yukarıda izah ettiğim üç muhtelif görüşten birincinin -ki, kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin hilafet varisi olması noktasıydı- diğer görüşlere tercih edilmesi ve galip olması tabiidir ve Hazreti Ebubekir'in tesirle hilafet makamını işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zamanı saadetten sonra hilafet unvanıyla bir İslam emirliği teşekkül etti.

Fakat efendiler, Peygamber'in vefatıyla derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da İslam emirliğinin sınırını genişletmeye girişti. Ebubekir son demlerine yaklaşınca kendi seçimindeki müşkülâtı hatırladı ve Hazreti Ömer'i vasiyetname ile bizzat seçti ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında İslam memleketleri fevkalade denecek derecede süratle genişledi. Servet çoğaldı. Halbuki, bir milletin içinde servet ve bolluk hasıl olması, insanlar arasında dünyevi garazların ortaya çıkmasına ve bunun da ihtilal ve fitnenin başgöstermesine sebep olması, bu dünyanın ahvali gereğidir. İşte bu nokta, Hazreti Ömer'in zihnini kurcalıyordu. Bir de Hazreti Ömer hatırlıyordu ki, Resulü Ekrem, sırdaşı olan havası ashabına şunu demişti: "Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilal ve düşmanlıklar meydana gelerek önceki hükümdarların mesleğine gideceklerdir..."

Hazreti Ömer bir gün Huzeyfetülyemani Radiyallahüanh Hazretleri'ne deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için ondan beis yok. Senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır" dedi.

Hazreti Ömer sordu:

-Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?

Huzeyfe "Kırılacak!.." dedi.

Hazreti Ömer, "Öyle ise artık kapanmaz" dedi ve teessüfünü açıkladı. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü İslam memleketleri genişlemişti, iş çoğalmıştı. Bu emirlik şekli ve bu idare tarzı ile her yerde tam adalet icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor, sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki:

-Ya Rab! Ruhumu al.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu. "Nasıl ağlamayayım ki; Fırat kenarında bir oğlak zayı olsa, korkarım ki, Ömer'den sorulur" diye cevap verdi.

Evet, Hazreti Ömer (Radiyallahühân) artık hilafet unvanı altındaki emirlik tarzının bir devlet idaresine kâfi olmadığını, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi heybetinde olsa dahi bir devletin idaresine kâfi olmadığını bütün kapsamlı manasıyla idrak eylemişti. Hatta, bu endişe ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman "Bir haneden bir kurban yetişir" dedi. Abdürrahman bin Avf'ı çağırdı:

"Ben seni veliaht eylemek istiyorum" dedi. O da; "Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?" dedikte, Ömer: "Edemem, Ya Rab" dedi.

Abdurrahman, "Vallahi ben de edebiyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emirlik, devlet ve millet işini danışmaya havale etti. Ömer'den sonra ashabı şûra ve bütün halk mescidi ağzına kadar doldurdu ve orada bazı dikkat çekici vaziyetlerle yine ümmet idaresini, seçtikleri bir halifeye verdiler.

Hazreti Osman, halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. İslam memleketlerinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnutsuzluk başladı. Zavallı Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için kendi himayesine davet etti. Buna olur veremeyen Hazreti Osman'a valiliği tarafından kendini koruması için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde Hazreti Osman'ı kuşatma altına aldı. Ve muhterem zevcesinin yanında şehit etti. Birçok gürültülü ve kanlı vakalardan sonra Hazreti Ali (Keremallahüveçhe) hilafet makamına getirildi

Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz diyarı da bambaşka bir şeydi.

Hicaz'da bir Halife, Suriye'de kuvvete dayanan bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Keremallahüveçhe)'nin hilafetini tanımıyor ve bilakis onu Osman'ın kanına girmekle itham edliyordu.

Vazifesi İslam âleminde Kur'an hükümlerinin tatbikatını teminden ibaret olan Halife, mızraklarına Kur'an sayfaları geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kesmeye mecbur oldu. Zaruri olarak iki taraf hakemlerinin vereceği hükme tabi olmaya söz verdi.

Muaviye'nin delegesi Amr İbnülas ile Hazreti Ali'nin delegesi Ebumusel Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazreti Ali hazır bulunuyordu. "Emirülmüminin Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir" diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin delegesi itiraz etti ve dedi ki;

"O emirülmüminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emiri olabilirsin. Şam ahalisinin emiri değilsin."

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına olur verdi. Bundan sonra iki taraf delegesinin yekdiğerine karşı kullandığı adi hile, herkesçe ma-lumdur. Bunda muvaffak olan Amr İbnülas, Muaviye'ye hilafetini müjdeledi.

Diğer taraftan Hazreti Ali de hâkimlerin hükmüne sadık kalacağına söz ver-diği halde, biraz tereddüdü müteakip hilafeti icraya devam etti.

Görülüyor ki, Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kısa bir zaman sonra İslamiyet âlemi içinde, İslamın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya hilafet iddiasıyla arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanla-rı kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanı mağlup ve çoluk çocuğunu mahv ve perişan eyledi. Ve bu suretle hilafet unvanı altındaki İslam emirliğini yine hilafet unvanı altında İslam saltanatına dönüştürdü.

Emevi saltanatı, büyük istilalar yapmakla beraber, baştan nihayete kadar kanlı ve elim vakalar ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132. senesinde Arap milleti Emevi sultanlarını başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis etmiştir. Bu devlete Abbasi devleti ve devletin başında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Faaliyet merkezi Irak'ta bulunan Abbasi hilafetinin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi "Halifeiresulûllah" ve "Emirülmüminin" unvanlarıyla asırlar-ca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Beyanatıma giriş olarak izah etmiştim ki, bundan 1 500 sene evvel, yani Hic-reti Nebeviye'den iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiya devleti mevcuttu. İslam öncesi mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler bundan 1 000 sene evvel İslamı kabul ettiler. Evvela doğuya doğru memleketlerini genişle-terek Çin sınırına kadar nüfuz icra eylediler. Abbasi halifeleri zamanında bu civanmert, asalet ve yiğitlikle nam salmış olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Abbasi halifelerinin idaresi altında bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar. En yüksek idare ve emir ve kumanda makamına yükseldiler.

Hicri dördüncü asırda idi ki, Selçuk hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında faaliyet icra eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan güneye, İran ve Irak'a ve Suriye'ye, batı-ya, Anadolu'ya nüfuz eyledi.

Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri bu muazzam Türk devletinin nüfuz daire-sine girmişti. Hakikaten bu Türk devleti beşinci asır ortalarında Maveraünnehir ve Harzem'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memleket-leri zaptla sınırını Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahri Ah-mer⁶ ve Bahri Umman'a kadar genişletti ve Bağdat'ta bulunan Abbasi halifele-rini irade ve idaresi altına aldı.

Bağdat'ta aynı merkezde "Melikşah" namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan Muktedibillâh yan yana oturdular ve akrabala oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk hakanı, -ki, muazzam bir Türk devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor- temasında bir hilafet makamının ayrıca muhafaza edilmesinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir sakınca görseydi, zaten idaresi altına aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salahiyeti kendi makamında toplamış bulundurmak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını, eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Adı geçenin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse, o da, Türkiye Selçuk devletine daha sadık ve hilafet makamına daha layık diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temin idi.

Hakikaten Muktedibillâh'ın veliaht olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeye baskı yaptı. Melikşah ölmeseydi, bu, böyle olacaktı.

Şimdi efendiler, hilafet makamı muhafaza edilmiş olarak onun yanında milli hâkimiyet ve saltanat makamı -ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir- elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha yüce bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvvetleriyle o hilafet makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dini bir vazife olarak taahhüt ediyor ve yükleniyor.

Tarihi düşünceler silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü idare şeklimizin ne kadar tabii, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün İslam âlemi için ne kadar faydalı ve isabetli olduğu neticesine ulaştıracaktır.

Efendiler, Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha batıda İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum Selçukileri namı altında pek muazzam ve pek medeni devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da hükümet merkezlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri, malumu âlileri olduğu üzere 1308 senesine kadar mevcudiyeti muhafaza eyliyorlar. Arz olunan İslam Türk devletleri faaliyet icra ederken, Cengiz Han namındaki cihangir, Karakurum'dan çıkarak 1227 senesinde sınırlarını Çin Denizi'ne, Bahri Baltık'a, Bahri Siyah'a kadar genişletiyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi ki, 656 hicri senesinde (miladi 1258) Bağdat'ı zapt ederek Abbasi Halifesi Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilafete son veriyor.

İrtihali Fahriâlemden sonra Resul'ün birinci halifesi Ebûbekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ona teveccüh eylemişti.

İkinci Halife Hazreti Ömer, toplum hayatındaki dalgalanmaların durdurulamaz olduğu kanaatini hayatında kati olarak idrak ederek ruhi ıstırap içinde vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince: Mukadder olan hücumlar içinde kanını Kitabullah'a akıtarak dünyayı terk eyledi.

Hazreti Ali, hilafeti elinde tutamamak ve ehli beytin haklarını muhafaza edememek bahtsızlığına uğradı.

Emeviler, doksán seneden fazla hilafeti muhafaza edemediler. En nihayet hilafet nüfuzunu Bağdat surlarına çekmeye mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasım'ı çoluk çocuğuyla ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Abbasi halifelerinin zaafını görmekle "Halifei Resulullah" ve "Emirülmüminin" unvanlarını almış olan ve hilafet nüfuzları Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de hicri beşinci asır başındaki feci akıbeti malumdur.

Bağdat'taki Hülâgû'nun meydana getirdiği mühim vaka neticesinde yerküre üzerinde halife ve hilafet makamı yok olmuş bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani 659 hicri tarihinde (miladi 1261) idi ki, Abbasi halifeleri neslinden Elmüstansırıbillâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır hükümetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanına sahip olarak ve fakat hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayarak, doğrudan doğruya Mısır hükümetinin himayesinde yekdiğerinin yerini alarak hayat sürmüştür.

Selçuki devletinin idaresinde genel bölünme hasıl olması üzerine Türkler 699 hicri tarihinde (miladi 1300) Selçuk devleti yerine Osmanlı devletini canlandırarak tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri 924 hicri tarihinde (miladi 1517) Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu.

Halife sıfatının böyle âciz bir şahıs tarafından kullanılması İslam âlemi için leke olduğuna şüphe etmediğinden, o sıfatı Türkiya devletinin kuvvetlerine dayandırarak canlandırmak ve yüceltmek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı devleti -ki, 1300'de teessüs etmişti- hilafeti aldığı 1517 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar cihan tarihinde yükselme devri denilen ve devamlı ve büyük muvaffakiyetler ile dolu olan yaklaşık üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra... Ondan sonra efendiler, gerileme, gerileme başlıyor.

Efendiler, gerileme devrinin her safhası Türkiya devletinin sınırlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla azaltıyor, devletin bağımsızlığını darbiliyor; arazi, servet, nüfus ve millet haysiyeti azami bir süratle mahv ve harap oluyor.

Nihayet Âli Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in saltanat devrinde Türk milleti, en derin esaret çukurunun önüne getiriliyor.

Binlerce senelerden beri bağımsızlık kavramının asil timsali olan Türk milleti bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekme vurduktan için bir hain, şuursuz, idraksiz bir hain lazımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lazım gelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı, insani yüceliklerden soyutlanmış bir mahluk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle adi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O, kim olabilirdi?!

Türkiye devletinin bağımsızlığına son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul etmek kabiliyetinde kim olabilirdi?..

(Vahdettin, Vahdettin sesleri, gürültüler.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ne yazık ki, bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin.. *(Allah kahretsin sesleri.)* Vahdettin, bu alçakça hareketiyle yalnız kendinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmamıştı.

Vahdettin, bu hareketle kendini öldürdü ve temsil eylediği idare şeklinin yıkılışını zaruri kıldı. Fakat efendiler, millet hiçbir vakit bu hıyanetkârane hareketin kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü millet, teamül icabı olarak başında bulunanların hareketinin mahiyetini kolayca idrak edecek anlayış ve kabiliyetle idi.

Millet, tarihin açıklığından, asırlardan beri uğradığı felaketlerin sebeplerini bir anda özetleyebilecek hassasiyet ve uyanıklıkta idi.

Millet, şahısların saltanat hırsı, tahakküm hırsı, istila hırsından başlayarak menfaat ve rahat temini ve sefahat ve rezaleti genişletme, bolca israflar gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebeye geçirdiği gafletlerin elim neticelerini derhal özetleyebilecek anlayış ve olgunlukta idi. Artık milletin en makul ve en meşru ve en insani salahiyetini kullanmak zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı.

Cihan tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hadiseler ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında yaratılmış olduğu kabiliyet ve kudretle mevki aldı. *(Şiddetli alkışlar.)* Millet, mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından seçilmiş vekillerden meydana gelen yüce bir Meclis'te temsil etti. İşte o Meclis, yüce Meclis'inizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu hâkimiyet makamının hükümetine, Türkiye

Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükümet heyeti yoktur ve olamaz.

Kendine hilafet sıfatını izafe eden bu şahsi mevki yıkılınca hilafet makamı ne olacaktır sorusu hatıra gelir!

Efendiler, Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla hilafet makamının yan yana bulunabilmesi en tabii hallerdendir. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'ın saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'da o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor.

Hilafet makamında dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi kudretsiz veya mülteci bir âciz şahıs değil, dayanağı Türkiye devleti olan yüce bir şahıs oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir medeni devlet halinde her gün daha sağlam olacak, her gün daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, şahısların hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak, diğer taraftan hilafet makamı da bütün İslam âleminin ruh ve vicdanının ve imanının irtibat noktası, İslam kalplerin ferahlığının başlangıcı olabilecek bir izzet ve yücelikte tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti kavramlarının millet ve memleket için ne kadar kuvvet ve feyiz ve kurtuluş ve saadet vaat ettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik fiili tecrübeler ve bunun mesut semereleri kâfi fikir ve kanaat verebilir, inancındayım. Bundan sonra hilafet makamının dahi Türkiye devleti için ve bütün İslam âlemi için ne kadar feyiz dolu olacağını da gelecek bütün açıklığıyla gösterecektir. (*İnşallah sesleri.*)

Türk ve İslam Türkiye devleti, iki saadetin tecelli ve tezahürünün kaynağı ve kökü olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (*İnşallah sesleri.*)

Bu maruzat ve izahata nihayet vermek için, yüksek heyetinize şunu arz edeyim ki, bütün arkadaşlarımla söz konusu olan meselenin esasında tamamen birleşmiş ve müttefik olduğunu, büyük bir vicdani kanaat ve fikri muhakeme ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal, milletimizin cidden teşekkürünü icap ettiren bir haldir. Yüksek heyetinizin sonsuz takdirleri ve tebrikleri gerektiren bir hakkıdır.

Deminden tafsilatlı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki önerge daha var. Her üçünün muhteviyatı, arz ettiğim gibi esas noktalarda birdir. Dolaısıyla yapılacak şey, bu üçünü daha açık ve daha güzel bir tarzda tespit etmek ve yüksek heyetinizin kati oyuna kavuşturarak bir an evvel ilan etmek ve bu

sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimize aldığı tedbirlere karşı mani olmaktadır. (*Şiddetli alkışlar.*)

1 Kasım 1922

ATABE, c.14, s.78-87; Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.III, Vesikalar, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, Vesika: 264, s.308-319; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, c.21, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, s.318-325; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.24, TBMM Matbaası, Ankara, 1960 s.305-311; Konuşmanın el yazısıyla hazırlanmış notları için bkz. *Atatürk/Belgeler, Elyazısıyla Notlar, Yazışmalar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.180-287.

Milli Egemenlik ve Halife

Türkiye halkı kayıtsız şartsız hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet, hiçbir renkte, hiçbir şekilde, hiçbir mana ve işaretle iştirak kabul etmez. Halife olsun, unvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir ortaklık sahibi olamaz.

18 Kasım 1922

ATABE, c.14, s.136; *Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.1044; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.254.

Halife İçin Kullanılacak Lakaplar Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Efendiler, şüphe yok ki, zatı hilafetpenahiye "efendi" demek, onun kadir ve şerefini azaltır. Bu kullandığımız "efendi" kelimesi, ne yazık ki, genelleştiğinden bertaraf edilemiyor. Bu, Rum kelimesidir. Rum unvanı ile halifenin şerefi yükseltmek isteniliyor. Halife "hazrettir" ve ona "hazret" denilir. Ona lisanımızda başka bir unvan yoktur. Sonra vuku bulan ifadelerde tabii bizim Meclis'imiz, bizim milletimiz, hakikati ifade ederek tabirler kullanıyor. "Zatı hilafetpenahi, hadimülmüslimin, hadimülharemeyn" onun hakiki tabirleri budur. Herkes şahsen istediği lakapları kullanabilir. Fakat hakiki unvanı halifei müslimindir, hadimülharemeyndir ve hazrettir.

Salâhaddin B. (Mersin): Hazrettir. Fakat mevcut olan teamüle hürmet etmek ve onu devam ettirmek lazımdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Onlar dalkavukça lakaplardır.

20 Kasım 1922

ATABE, c.14, s.146; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, c.24, s.14-15; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.25, s.14-15; *ASD*, c.1, s.280.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Kasım 1922 tarihli "Halife Abdülmecit'e mübarek emanetleri teslim ve tebrik arz etmek üzere Meclis'ten bir heyet seçilmesi" hakkındaki tezkeresi okunur. Mersin Mebusu Salâhaddin Bey söz alarak tezkerede Halife Abdülmecit hakkında "efendi" lakabının kullanılmamış olmasını eleştirir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yukarıdaki konuşmasını yapar.

Peygamber ve Danışma

Devlet idaresinde danışma çok mühimdir. Bizzat Cenabı Peygamber dahi danışarak iş yapmak lüzumunu söylemiştir. Ve kendisi bizzat öyle yapmıştır. Bundan başka "ve şâvirhum fi'l-emri"⁷

15 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.252; Meclis zabıt kâtipleri tarafından tutulan ve fotokopisi Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunan konuşma zabtı; ilk kez eksiksiz, düzeltilmiş metin ve eski yazı zabıtlar için bkz. *Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, Yayına Hazırlayan: Sadık Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.66.

Panislamizm ve Panturanizm

Takip olunması makul olan siyaset, milletin tabii kabiliyet ve ihtiyacıyla orantılı olanıdır. Bizim için ne İslam birliği ve ne de Turanizm mantıklı bir siyaset mesleği olamaz inancındayım.

7 "Danışınız".

Artık Türkiye'nin devlet siyaseti, milli sınırı dahilinde hâkimiyetine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Bugünkü milli hükümetimizin hareket esası budur.

15 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.250; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), s.66; "Gazi ve İnkılap", *Milliyet*, 7 Aralık 1929.

Gerici Hareketleri Boğmak

Fransızlar, büyük inkılapta muvaffak olabilmek için hemen yüz sene çalışmıştır. Biz ise inkılabımızın üçüncü senesindeyiz. Kimse iddia edemez ki, bu inkılap da bir tepkiye maruz kalmayacaktır ve bunu her zaman varit görmek ihtiyatlı bir hareket olur. Bu üç senenin akıttığı kanların kifayeti için tepkileri doğduğu yerde boğmak lazımdır.

15 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.258; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), s.78; "Gazi ve İnkılap", *Milliyet*, 7 Aralık 1929.

Şeyhülislam, Ayet, Hadis, Gericilik

Milletimiz, ne şeyhülislamın din gereğidir diye irticaya davet eden fetvalarına ve ne de halife ve padişahın camilerden çalınan peygambere ait ayetler ve hadisler ile süslü ve yaldızlı sancakları başlarında taşıyan hilafet ordularına ve ne de milli mücaledeleye devamın hiçbir şey elde edilemedikten başka büsbütün mahva ve yok olmaya sebep olacağını beyan ile milleti bağımsızlık ve hâkimiyetinde müsamahakâr kılmaya gayret sarf eden Babîâlî ricalinin gafilane ve cahilane mesaisine ve en nihayet ne de tayyareleriyle halife padişahın beyannamelerini muharip ordumuz saflarına atan ve halife namına hareket ettiğini söyleyen Yunan ordusunun aldatmalarına zerre kadar iltifat göstermedi ve göstermez ve göstermeyecektir. Bilhassa bundan sonra katiyen göstermeyecektir. Çünkü bu millet asırlardan beri bu gibi mürtecilerin, cahillerin, riyakârların menfaatperestlerin, serserilerin sözlerine inanmak saflığını gösterdiğinden dolaydır ki, bugün çamurdan ve sazdan izbelerde oturmaya mahkûm, çıplak ayaklarıyla ve çıplak vücutlarıyla çamurların, karların, yağmurların amansız şamarları altında yeniden aklını başına toplamak mecburiyetinde kalmıştır.

16 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.317; *Tanin*, 2 Kasım 1922, Numara: 20, s.1; *Vakit*, 3 Kasım 1922, Numara: 9206, s.2; *ASD*, II, s.58-59.

Saltanat

Tarihi hadise ve tecrübelerimiz bize milleti koyun sürüsü halinde keyfin, arzu ve ihtirasların ve hiçbir suretle tatmin edilemeyen menfaatların elde edilmesine sürüklemekle mahvına sebep olan mahiyete dönüşen idare tarzlarının artık memleketimizde tatbik mahalli kalmadığını göstermiştir. Millet, hâkimiyetini değil, hâkimiyetin bir zerresini dahi başkasına terk etmenin ve bırakmanın sebep olabileceği felaketin, yok oluşun, hüsrânın elemiini her an kalp ve vicdanında hissetmektedir. Zaten iradenin ve hâkimiyetin bölünemez ve ayrılamaz olduğunu ilmen ve hakikaten düşündükten sonra böyle bir teorinin fiile tatbikine kalkışmak ancak teorik ve suni bir işe zaruri olarak girişmekten başka bir suretle yorumlanamaz. Millet ve memleketimiz için ise bu zaruret def edilmiştir. Çünkü milleti hâkimiyetinden mahrum eden engel, milletin galeyan ve haklı isyanıyla biraz zahmetli ve fakat neticede muvaffakiyetli surette ortadan kaldırılmıştır.

16 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.316; *Tanin*, 2 Kasım 1922, Numara: 20, s.1; *Vakit*, 3 Kasım 1922, Numara: 9206, s.2; *ASD*, II, s.58.

Dinsizlik Değil Maddilik

Gazi [Mustafa Kemal] Paşa: Hükümet dinsizdir demek, kamoyuna, hükümete hücum edin demektir.

Müştak Bey: Dindışı demiş Hüseyin Cahit Bey mektubunda, bunu da çizmiş..

Gazi [Mustafa Kemal] Paşa: Maddi demeli, cismani demeli ve bu kelimeler varken dindışı dememeli.

16/17 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.294-295; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), s.148.

Peygamberin Dünyaya Bildirisi

Cenabı Risaletpenah Efendimiz, bütün ehli İslâmın, ehli kitabın malumu olduğu üzere, Yaratan tarafından dini hakikatleri insanlık dünyasına tebliğ ve anlatmaya memur buyuruldular. Ve ismi Peygamberdir, yani haber ulaştırılmasına memurdur. Cenabı Hakk Kur'an'ın naslarında kendisine emirlik, saltanat, tacidarlık tevcih etmiş değildir, hükümdarlık vermiş değildir, peygamberlik va-

zifesiyle göndermiştir. Bittabi hakiki vazifesini tamamen kavramış olan Cenabı Peygamber, bütün dünya ehline onu tebliğ buyurdu. Hepinizce malum olmak lazımdır ki, o devirde mesela doğuda bir İran devleti, kuzeyde bir Roma İmparatorluğu vardı ve diğer şekillenmiş ve teşekkül etmiş devletler vardı ve Cenabı Peygamber devletlere gönderdiği namei risaletpenahilerinde buyurmuşlardı ki: "Allah birdir ve ben onun tarafından size hakikati anlatmaya memurum: Hak din, İslam dinidir ve bunu kabul ediniz!" ve fakat ilave etmiştir: "Ben size Hak dinini kabul ettirmekle zannetmeyiniz ki, sizin milletinize, sizin hükümetinize el koymuş olacağım. Siz hangi hükümet şeklinde, hangi halde bulunuyorsanız, o yine saklıdır. Yalnız Hak dinini kabul ve muhafaza ediniz!"

19 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.333; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), s.200.

TBMM ve Halife, Devrim ve Gericilik

Türkiye Büyük Millet Meclisi halifenin değildir ve olamaz, yalnız ve yalnız milletindir. (...) Bu Meclis yalnız ve yalnız milletin emrine itaat etmek mecburiyetindedir.

Hilafet makamının mevcudiyeti milletçe sakıncaların kaynağı kabul edilmekte değildir; sebebiyet verilmedikçe

(...) Fransızlar, Fransız İhtilal-i Kebiri'ni geri kat' etmek için tam bir asır çalışmışlardır. Efendiler, hayatın felsefesi, tarihin garip tecellisi şudur ki, her iyi, her güzel, her faydalı şey karşısında onu imha edecek bir kuvvet belirir, bizim lisanımızda buna irtica derler. (...) Bütün millet emin ve müsterih olsun ki, bugünkü inkılabı yapanlar ve onu tamamlamaya karar verenler, karşılarına çıkacak olumsuz kuvvetleri çıktığı noktada ezebilecek kudrete, kabiliyete ve tedbire sahiptirler.

19 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.335; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), s.204, 212; "Gazi ve İnkılap, *Milliyet*, 5 Şubat 1930.

Din, Heykel ve Resim

İleri milletimiz, medeni kabiliyetli milletimiz ilerlemenin şekillerinden biri olan heykeltraşlığı azami mertebede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi

ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek kıymetli evladımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir

(...) Bizim milletimizin kuvvetli iki fazileti var: Dili ve dini... Hiçbir kuvvet, hiçbir tesir, hiçbir tahakküm ve istibdat, milletimizin bu iki faziletini kalp ve vicdanından söküp alamamıştır ve alamaz. Heykel yapmak, şunu ve bunu yapmak, milletimizin dini akidelerinde bir eksiklik vücuda getirsin, işte buna imkân yoktur. Hissiyatını, inceliğini, ruhunu yüceltmek için yapılması lazım gelen şeylerde tembellik eden millet, medeni icaplara tamamıyla girişmiyor demektir. Resim yapmayan, heykel yapmayan, güzel sanatları anlamayan bir milletin noksanı var demektir. Böyle bir milletin ilerleme yolunda yeri yoktur

22 Ocak 1923

Bursa'da Şark Sineması'nda Halkla Konuşma, *ATABE*, c.14, s.361; Siirt Mebusu Mahmut, "Gazi ve İnkılâp", *Milliyet*, 2 Şubat 1930, Numara: 1429; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Ocak 1923, Numara: 722, s.1-2; *Tevhidi Efkâr*, 25 Ocak 1923, Numara: 586-3614; *ASD* II, s.66-67.

Bin Yıl Öncesinin Kurumları, Mecelle ve Çağdaşlık

Medeni ve muntazam bir devletin makinesi, eski kanunlarla işleyemez. Değerli ulema çok iyi bilirler ki, din, belirli bir hükümet şekli ifade etmemiştir. Din, hükümete esas olarak adaleti emretmiştir. Bu hükümler çok açıktır. Adaletle hüküm icra etmeyen bir hükümet çok fenadır. Hükümetimizin fena olması için, dinen ve medeniyeten çok mükemmel olabilmesi için adli hükümlerimizi iyileştirmek mecburiyetindeyiz. Buna hiçbir mani yoktur. Bugün mevcut kanunlarımızın kökü, daha ziyade Mecelle'dir. Yeni Türkiye, ne zamanı, ne de ihtiyacı göz önünde tutmayan Mecelle'nin hükümlerine bağlı kalamaz. En medeni milletler derecesinde hukuki hükümlerimizi de iyileştireceğiz. Yüz sene, beş yüz sene, bin sene evvel yaşayan bir toplum için yapılan kanunlarla, bugünkü toplumları idareye kalkışmak gaflettir, cehalettir.

22 Ocak 1923

Bursa'da Şark Sineması'nda Halkla Konuşma, *ATABE*, c.14, s.365; Siirt Mebusu Mahmut, "Gazi ve İnkılâp", *Milliyet*, 2 Şubat 1930, Numara: 1429; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Ocak 1923, Numara: 722, s.1-2; *Tevhidi Efkâr*, 25 Ocak 1923, Numara: 586-3614; *ASD* II, s.66-67.

Halifelik ve Milli Egemenlik

Ondan sonra hilafet meselesine sözü getirerek hilafetin yalnız Türkiye halkını değil, bütün İslam âlemini kapsamı hasebiyle bu makam hakkında bir karar vermek Türk milletinin salahiyeti haricinde bulunduğunu, hilafet makamının bir irtibat noktası olarak saklı bulundurulduğunu ve işbu makama Türkiye'nin milli hükümetini kayıtlamak mahiyetinde hiçbir salahiyetin verilemeyeceğini ve zatı hilafetpenahinin de aynı fikir ve kanaati isabetli bulduklarını zanneylediklerini izah eylemişlerdir.

22 Ocak 1923

Bursa'da Şark Sineması'nda Halkla Konuşma, *ATABE*, c.14, s.368; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Ocak 1923, Numara: 722. s.1-2; *Tevhidi Efkar*, 25 Ocak 1923, Numara: 586-3614; *ASD II*, s.70.

Kadın-Erkek Beraberliği ve Şeriat

(...) İslam tarihine bakınız: Doğrudan doğruya Cenabı Peygamber'imiz zamanında ve ondan sonra, daima kadınlar ilim ve fazilet sahibi olurlardı ve kocalarıyla beraber muharebe meydanlarına, fazilet meydanlarına beraber giderlerdi. Bilhassa İslamiyet zamanında çok büyük âlimler, şairler, yazarlar, kadınlardan yetişti. Kadınların ilim ve fazilet dairesinde kabiliyetli ve faydalı olan çok büyük fazilet sahibi tanırız. Kadınlar başlı başına mektep açarlar, başlı başına salonlarda konferans verirlerdi.

Hanımlar, efendiler! Bugün dahi Türkiye halkını teşkil eden toplumun da kadınları aynı suretle kocalarına, erkeklerine yardım etmekte ve aynı suretle vatani ve milli mesaide onlara azami derecede destek olmaktadır. Bilhassa mücadeleler ile geçen üç buçuk seneden beri pekâlâ bilirsiniz ki, erkeklerini orduya gönderdikten sonra sabanını eline alarak tarlalarını süren; bağını temizleyen, sütünü sağan, pazara giden ve en ziyade kağınsı ile vesair vasıtaları ile cephane taşıyan kadınlarımızdır. Dolayısıyla toplumun kuvveti için, kudreti için ve türlü yüksek milli maksatların elde edilmesi için erkeklerle beraber olması ve beraber çalışması lazım gelen, kadınlarımızdır.

(...)

Daima ortaya atılan şey, tesettürün gayri meşru denecek bir dereceye kadar ifrat bir hale gelmiş olması ve kadınlarımızın mücadele hayatından tecrit edilmiş bulunmalarıdır. Genel olarak değil, fakat özel olarak bazen tesettürün, şer'inin talep ettiği dereceden fazla olduğu nazarı dikkati çeker. Dolayısıyla külfeti icap ettirmeyecek ve edep ve terbiyeye muhalif bulunmayacak basit bir

şekil, şartların talep ettiği dereceden ibarettir. Onun fazlasına gitmek veya aşağısında kalmak benim için gayri caiz görülebilir. Kadınlarımızın genel mesaiye iştiraki için hiçbir engel, hiçbir şer'i yasak yoktur. Bilhassa kadınlarımızın tıpkı erkekler gibi aynı akli derecelerden geçmesini dahi ümit ederim. Kur'an'ın naslarında kadının ve erkeğin, müslim ve müslimenin aynı suretle ilim ve maarif tahsili etmesi vardır.

23 Ocak 1923

ATABE, c.14, s.377; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Ocak 1923, Numara: 722, s.2.

Hükümdarların Çevresindeki Gericiler

Hükümdarlar kendilerini mutlaka vehmedilmiş bir kuvvetin temsilcisi tanır- lar. Bundan, böyle tanınmaktan zevk alırlar. Fakat bir adamın kendi kendini böyle tanıması hiçbir kuvvete, hiçbir tesire sahip değildir. Ancak etrafında bu- lunan menfaatperestler bu ifadeyi, bu arzuyu terennüm ederler, zevkle teren- nüm ederler. Ve bilhassa din kisvesine büründürerek ortaya atarlar, atmışlardır daima. (...) Bu gibilere -malum- mürteci derler. Ve hareketlerine de irtica derler. (...) Bundan sonra milleti fetva ile yahut şu veya bu tefsir ile irticaya sevk edecek insanların bu millet içinde yeri yoktur; vardır, fakat o da ancak zindanlardır.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, 2. Basım, 2010, s.75; Cum- hurbaşkanlığı Arşivi, Vesika Numara: 9286; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.185.

İslam Dini, Akıl, Fen ve Bilim

Bizim dinimiz İslam dini, en makul, en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son dindir ve en mükemmeldir. Tabii olabilmek için makul olması lazımdır. Akla, ferasete, muhakemeye, mantığa, ilme ve fenne, hepsine tama- men uygun olması lazımdır ki, uygundur.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.95; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.213; *ASD*, c.II, s.90.

İslam ve Ruhbanlık, Din Eğitimi

İslam toplumsal hayatında özel bir sınıf halinde mevcudiyete hiç kimsenin hakkı yoktur. (*Alkışlar*.) Kendisinde böyle bir hak, bir sıfat görenler, muhakkak asıl şariat hükümlerine muhalif olarak hareket etmiş olurlar. Çünkü biliyorsunuz ki, bizim dinimizde ruhbanlık yoktur. (*Alkışlar*.) Bizim dinimizde ilmin ve faziletin istisnasız kazanılması vardır, tahsili vardır ve tatbiki vardır ve kimse bundan müstesna tutulmamıştır. Ve kimseye müstesna olarak bu ayrıca verilmiş değildir. Dolayısıyla hepimiz eşit olarak din ne ise, hükümleri ne ise bunların hepsini öğrenmeye mecburuz ve öğreniriz. Dolayısıyla bence söz konusu olacak şey, ayrı ayrı medrese ve ayrı ayrı mektep değildir. Millete dinini, imanını, bütün insani ihtiyaçlarını vermek için bir yer vardır ki, ona mektep derler.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.95; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika Numara: 9286; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.213-214; *ASD*, c.II, s.90.

Dini İnceleyecek Bilginlerin Yetiştirilmesi

Milletimizin, memleketimizin, devletimizin ilim ve irfan merkezleri bir olmalıdır ve bütün memleket evladı, oradan, dinini, ırkını, memleketini, hakiki ihtiyaçlarını, yükselme vasıtalarını öğrenerek kadınlar ve erkekler beraber çalışmalıdır. Ve aynı zamanda dinimizin yükselmesi için, her şeyimizin yükselmesi için, yüksek meslek erbabı sırasında dünyanın en yüksek âlimlerini yetiştirecek tedbirleri göz önüne alalım.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.97; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.216; *ASD*, c.II, s.90.

İslam Âlemini Birleştirme Siyaseti

Arkadaşlar, bu siyaset, (Yavuz Sultan Selim'in İslam âlemini birleştirme siyaseti) Türk unsurunun hayatının, toplum yapısının, saadetinin gerektirdiği bir siyaset değildir. Bu, yalnız bu milletin her nasılsa başına geçmiş ve onu

nasılsa tahakkümü altına almış bir şahsın, kendi ihtirasını tatmin için tatbik ettiği bir siyaset idi. Onun için şahıslar değıştikçe, şahıslar söndükçe bu siyaset de sönmüştür. Ancak değışken ve kararsız olan bu siyaset karşısında millet her birini ayrı ayrı elde etmeye çalışarak, kendi kuvvetini, kendi kudretini, her şeyini vermiş ve kendi hayatı ile ve kendi evi ile meşgul olmaya vakit bulamamıştır. Bu izahattan çıkan noktalar şudur:

Bir unsur için, bir millet için takip olunabilecek siyaset ne olmalıdır? Kendimizi ele alalım: Biz dini bir siyaset takip edebiliriz. Biz milli bir siyaset takip edebiliriz. Veyahut hem milli ve hem de dini bir siyaset takip edebiliriz. Dini siyaset takip edelim dediğimiz zaman, herkesçe malum olan ifadesiyle söylemek lazım gelirse, İslam birliği siyaseti demektir.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.58; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.161.

Din, Kadın ve Bilim

Daima öne sürülen bir şey vardır ki, o da din engellemesidir. Bilhassa Batılılar, bilhassa bu milleti mahvetmek isteyen o koyu düşmanlar, bizi daima her işimizi dinin tesiri altında yapmış olmakla ve böyle yapışların da mutlaka neticesiz hedeflere varacağını iddia etmekle itham etmektedirler.

Halbuki arkadaşlar, bunda büyük bir hata vardır. Çünkü bizim dinimiz hiç bir vakit böyle bir şey talep etmez. Tabii içimizde bulunan hoca efendiler çok iyi bilirler ki, Allah'ın emrettiği emri, Müslim ve Müslimenin -evli kadınlar da beraber olarak- her türlü ilim ve irfanı kazanmasıdır. Dinin emrettiği budur. Yine hepimiz biliriz ki, bu ilim ve irfanı aramaya mecburuz. Nerede bulunursa bulunsun oraya gitmek, onu bulmak, almak, donanmak dini mecburiyetindeyiz. Daha evvel derim ki, Allah'ın emri, Müslimin ve Müslimenin aynı derecede ilmen, fazileten ve her bakımdan olgunlaşmasıdır. İkinci şey, yani Kur'an ile hatırlatmak istiyorum ki, bu nerede ise oraya kadar gidecektir. Kim? Hepsı gidecektir, kadın da gidecektir, erkek de gidecektir. Dolayısıyla dinin böyle bir engellemesi yoktur.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.69; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, İstanbul, 1997, s.177.

Allah ve Müslümanların Kuvveti

Efendiler, bu siyasetin içinde hem dini siyaset vardır, hem de milli siyaset vardır. Dolayısıyla biz, karma ve fakat tatbik kabiliyeti olan, makul bir siyaset takip etmiş olmalıyız. Eğer İslamlardan, Kur'an'ı yüceltmek dini bir vazife olarak talep olunuyorsa, hiç şüphe yok ki, Müslümanlar ne kadar kuvvetli, kudretli ve fakat bütün bu kudret ve kuvvet ne kadar akılcı yüksek olursa, ilimen, fennen gelişmiş bulunursa, bittabi Kur'an'ı yüceltmeyi o kadar çok iyi yapmasını bilir ve Allah ancak bu mesai tarzından daha çok memnun olabilir. Bütün Müslümanlara da ne yapmak lazım geleceğine dair kuvvetli ve maddi bir misal gösterilmiş olur.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.59-60; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.163.

Anneden Alınan Din Eğitimi

Arkadaşlar, asırlardan beri miras alınagelen zihniyetleri, âdetleri ve ananeleri kökünden çıkarıp atabilmek için, itiraf etmelidir ki, kolay bir şey değildir; müşkül bir meseledir. Mesela, ben kendimden bahsedeyim. Benim merhum anam beni terbiye ederken bana derdi ki, padişapta ve halifede yedi evliya kuvveti var. Ben zaten evliyanın ne olduğunu, büyük ve üzeri yeşil örtülü birtakım mezarlara bakarak çıkarmak istiyordum. Her halde büyük bir şey, manevi, semavi bir şey gibi hatırıma gelirdi. Ve bunun yedi tanesinin kuvvetine sahip olan insan ne olacaktı? Müthiş bir şey! Ve böyle bir büyüklük korkusunun ve büyüklük timsalinin hakkında söz söylemek de günahdır. Annemin de bana vermiş olduğu terbiye bu idi. Ve hiç şüphe etmem ki, çoğumuzun aldığı terbiye budur. Annemin de kahabati yoktur. Çünkü ona da annesi aynı terbiyeyi vermiş. Onun da kabahati yoktur; ona da annesi aynı terbiyeyi vermiştir

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.67; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.175.

Müslüman Olmayan Unsurlar

Bu devleti, yeni Türkiye devletini tesis eden bir asli unsur vardır. Ve bu asli unsur ile işbirliği yapmış, talihini birleştirmiş unsurlar dahi vardır. Bu unsur-

lardan dindaş olanlar da vardır, başka başka din ve mezhepte bulunanlar da vardır. Bu memlekete ve bu devletin hakiki dayanağına daima iyi, âlicenabane hislerle mütehassis olmuş ve fiilleri ve hareketleri daima bu hissiyat dahilinde geçmiş bulunan ırkların aynı dinden olması şart değildir; mesela Musevi vatandaşlarımız gibi. Şüphe yok ki, Musevi vatandaşlarımız hiçbir vakitte bu memlekette olduğundan daha çok refah ve saadete sahip olamazlar. Şimdiye kadar böyle olmuştur. Yeni Türkiye, bu suretle kendilerine daha çok güven verici olur. (Alkışlar.) Diğer unsurlar dahi, gayrimüslim unsurlar dahi mübadeleden sonra memleketimizde kalmış olacaklar dahi emin olabilirler ki, şimdiye kadar kapıldıkları teşviklerin ve kıskırtmaların artık bundan sonra hiçbir faydası, tesiri, hükmü olmadığını takdir eder ve tam bir sadakatle bu milletin içinde yaşama-ya karar verirlerse, hiçbir vakitte bu millet tarafından kötü muameleye maruz kalmayacaklardır. Ve insaniyetin icap ettirdiği bütün hususların kendileri hakkında tatbik edilmiş olduğunu görecektirler. (Alkışlar.)

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.103; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.225.

Allah'ın ve Kur'an'ın İsteddiği Hükümet

Hakikaten akıllı ve anlayışlı olanlar için çok faydalı bir şeydir, şu veya bu işte, o işlerde mütehassis olan,engin bilgisi olan insanların sözlerine itaat. Çünkü böyle bir itaat iyiliği getirir; saadeti ve refahı getirir. Dolayısıyla millet her bakımdan kendi menfaatlarını muhafaza edecek olan ve bu menfaatları muhafaza etmek için lazım gelen vasıflara ve meziyetlere sahip bulunduğunu kabul ederek seçtiği insanlardan, vekillerden meydana gelen bir şûraya sahip olursa ve bu şûra adalet üzere hareket ederse, işte Allah'ın ve Kur'an'ın talep ettiği hükümet odur.

Çok iftihara değerlidir ki, milletimiz ancak 1300 sene sonra Kur'an'ın bu hakikatini fiil halinde göstermiş oldu. (Alkışlar.)

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.77; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.187.

Örtünme

Ben zannediyorum ki, bu millete ve bu memlekete -hepinizce malum olduğu gibi- nereden geldiği, şuradan ve buradan geldiği muhakkaktır. Şuradan ve buradan intikal etmiş olan bu yanlış âdet -ki ne din, ne hayat ve ne tabiat bunu kabul eder ve ne de Allah emretmiştir- bu kötü halleri Batı'nın süslü romanlarına süslü bir tarzda geçirenler yine saraylardır. Çünkü saraylar hakikaten yukarıdan aşağı düpedüz bir kafesle ayrılmış birtakım mahluklarla doludur. Kasabalarda ve şehirlerde yabancıların nazarı dikkatini çeken mühim manzara ve ifade olunan mühim hal, hepimizce malumdur ki, daha çok tesettür şekli üzerinde toplanıyor. Bu tesettür şekline bakanlar hükmediyorlar ki, kadın evinden başka bir yer görmez ve göremez. Çünkü sokağa çıktığı zaman bile gözü ve her tarafı kapalı olmaya mahkûmdur. Efendiler, bu tesettür şekli dahi din icabı değildir. Hatta o kadar değildir ki, gayri meşrudur. Din icabı olan tesettürü ifade etmek lazım gelirse, kısaca diyebiliriz ki, tesettür kadınlara külfet vermeyecek ve adaba muhalif olmayacak basit şekilde olmalıdır. Bu dediğim ifade ile hasıl olacak olan tesettür şeklinin belki Batı âlemindeki tesettür şekline az çok farkı olabilir. Fakat meselenin mühim noktası her hususta benzememek de değildir ve böyle bir şey aramaya da mecburiyetimiz yoktur. Yeter ki, tesettür şekli kadını hayattan, faaliyetten ve insanlıktan tecrit edecek, gayri meşru aşırı mertebeye gelmiş olmasın.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.71; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.179.

İslam Âleminde Bölünmeler

Pekâlâ biliyorsunuz ki, daha Cenabı Peygamber'in irtihalinin ertesi günü derhal herkes, hatta her ufak kabile başka başka şeyler düşünmeye başladılar. Ve bilhassa İslam memleketleri genişledikten sonra, Suriye'de yaşayanlar başka, Irak'ta, Mısır'da yaşayanlar başka ve her yerde yaşayanlar başka başka düşünmek mecburiyetindeydiler ve öyle düşündüler. Fakat mutlaka hepsini bir noktada toplamak isteyenler, daima aynı histe, aynı dini histe bulunan insanları yekdiğerine çarpıştırarak yekdiğerini öldürtmekten başka ve sonu gelmeksiz kan döktürmekten başka hiçbir netice alamamışlardır. Hadisenin ve tarihin ifade ettiği bu şeyi, arz ettiğim gibi ilim ve fen de kabul etmez.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.59; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.162.

Şeriattaki Şûrayla Hükümet Esası

Biliyorsunuz ki, şer'i esaslarda, ilahi emirlerde hükümet şekli yoktur. Şu veya bu şekil ifade edilmiş değildir, yoktur. Yalnız hükümetin nasıl olması lazım geleceğine dair esaslar ifade olunmuştur. Bu esasların biri de şûradır, meclis- tir. Hükümet mutlaka meclis halinde olmak lazımdır. O kadar ki, bizzat Cenabı Peygamber şûrasız muamele yapamazdı, Allah tarafından men edilmişti. İkinci esas adalettir. Şûra, adaletle hükmünü icra eder. Adaletten yoksun bir hükümet şekli kınanmıştır.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.186.

Medrese Eğitimi

Benim gördüğüm gibi, siz de her zaman görürsünüz. Mesela Akşehir'de -açıklamak üzere söylüyorum- mektepleri dolaştığım sırada orada mevcut olan en iyi bir medreseye girdim. Ancak benim medreseye yöneldiğim anlaşıldığı sırada çarşıda, pazarda, dükkânda, şurada burada birtakım insanlar, genç adamlar derhal medreseye geldiler. Bunları kolaylıkla ayırdım. Çünkü kisveleri ulema kisvesi idi; cübbeleri ve sarıkları vardı. Halbuki ben onlardan evvel medreseye girdim ve kapıyı kapattım. Baktım ki medrese bomboştur. Yalnız birkaç efendi, birtakım odalarda çok sefil ve perişan bir halde oturuyorlar. Kimisi fasulye pişiriyordu, kimisi yatıp uyuyordu. Sordum birisine, "ne yapıyorsun burada?" Dedi ki, "Maksud okuyorum". "Ne demektir maksud?" "İsmi meful" dedi. (*Gülüşmeler.*) Sordum, dedim "burada hoca yok mu? Bir müdür yok mu? Bir intizam yok mu?" "Var" dediler. "Efendim, Müftü buradadır, ders vermekle meşguldür." Dedim bunlar tembel olacaklar, dersten kaçmışlar. Hakikaten Müftü Efendi bir odada talebesine ders veriyordu. Küçük bir oda idi. Talebe yere oturmuş, kendisi de yere oturmuştu. Siyah bir küçük tahtada Arapça birtakım şeyler yazılı idi. Dedim, "ne ile meşgulsünüz?" Dedi ki, "Arapça öğretiyorum". Dedim ki, en az

bildiğim bir şeye temas ettim. Fakat zararı yok, dinleyeceğim. Baktım bir şeyler oluyor. Fakat anladım ki çok yanlış ve çok noksan bir şey oluyor. Sordum, Müftü Efendi'ye: "Bu efendi Arapça bilir mi?" "Hepsi bilir" dedi. "Sen bilir misin Arapça" dedim? "Tabii" dedi. "O halde ben size bir şey sorayım ki, siz tercüme ediniz". Gerçi ben Arapça bilmem, fakat Arabistan'da bulunduğum için anladım ki, Müftü Efendi'den daha çok biliyorum Arapçayı. (*Gülüşmeler.*) Baktım, yokladım, bir şey yoktur. "Neden böyledir Müftü Efendi?" dedim. Dedi ki, "bu efendi yeni gelmiştir. Şunları da askerden yeni getirebildik" dedi. Şu ve bu, nihayet bu kadar. "Rica ederim, sen de bilmiyorsun" dedim. "Doğru" dedi. Ve dedim "Rica ederim. Talebe bilirse neyi bilecektir. Yani en nihayet Arapça lisanını öğrenecektir. Bu Arapça lisanını öğrenmek için Suriye'ye, Arabistan'a gönderelim, Arapça öğrensiner. Fakat bütün medreselerimizde anlamayan, anlatamayan kimselerin böyle faydasız şeylerle meşgul olmasına mahal yoktur. Yani bu milletin evlatları bu kadar çok zaman sarf etmeye salahiyyettar değildir. Az zamanda çok şey öğrenmek ve çok şey yapmak mecburiyetindeyiz" dedim. Müftü Efendi, "tamamen sizinle hemfikirim" dedi. "Fakat öteden beri âdet olmuş, böyle gidiyor" dedi. Ve diğer birçok gördüğüm misallerle anladım ki, bugün medreselerde muhtaç olduğumuz ilimler ve fenler vesaire verilemiyor. Yani yanlış bir program üzerinde çok meşgul olunuyor. Bence bir defa her Müslüman İslami hükümleri bilmeye mecburdur. O halde mekteplerimizde zaten İslami hükümleri öğreteceğiz. Lakin bunun haricinde ve üzerinde nasıl ki doktor, mühendis yetiştiriyor, yüksek meslekler erbabı yetiştiriyorsak, tabii dinimizin bütün hakikatlerini ve felsefesini hakkıyla bilen âlim insanlara ihtiyacımız var. Fakat emin olalım ki, bu insanı medresenin odasından çıkaramayız ve yetiştiremeyiz.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk; *ATABE*, c.15, s.95-96; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.214-215.

Dinsizlik ve İnaniş Güzelleştirmek

Efendiler, değerli ulema! Çok iyi bilelim ki, bizim dinimizi bizden daha çok inceleyen onlardır. Bugün biliyoruz ki, Batı'da dinsizliği kendine meslek yapanlar vardır. Fakat bence, dinsizim diyen mutlaka dindardır. İnsan için dinsiz olmanın imkânı yoktur. Bu bahiste sizi daha çok yormak istemem. Yalnız bu sözü ne için söyledim, arz edeyim.

Dinsiz kimse olamaz. Bu umumiyet içinde şu dinin veya bu dinin tercih edilmesi söz konusu olabilir. Bittabi biz, mensup olduğumuz dinin en çok isabetli

ve en mükemmel olduğunu biliyoruz ve imanımız da vardır. Fakat bu iman, aydınlanmak lazım, güzel ve iyi olmak lazımdır ki, hakikaten kuvvetli olabilsin. Yoksa imanı çok zayıf insanlardan sayılırız. O zaman bu milleti, bu memleketi yıkmak için çalışan Şükrü Hoca gibi olabiliriz. (*Alkışlar*.)

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.97; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.216-217.

Yaratılış, Âdem ve Havva

Arkadaşlar, Yaradan, insanları iki cins olarak yaratmıştır. Fakat bu cinsleri yekdiğerinin lazımı ve tamamlayıcısı olmak üzere yaratmıştır. Bunlar ayrı ayrı hiçbir şey değildir. Fakat birlik halinde bir şeydir; çok büyük bir şeydir. Bütün insanlığın devam edebilmesinin kaynağıdır. Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair olan teoriler birbirine uymaz. Ben onlardan bahsetmek istemem. Yalnız, herhangi bir başlangıç kabul edildikten sonraki insanlık safhalarında her ne görürseniz kadının eseridir. Ben annemden aldığım terbiye ile belki hayatımın çok senelerini evham içinde geçirdim. O vehmedilen makama karşı, vehmedilen şahsa karşı çok ibadet ettim, çok dua ettim.

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.67-68; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.175.

Halifelik ve Panislamizm

Büyük bir cesaretle söylüyorum ki, dünyanın bugünkü genel şartlarına ve asrın, insanların kafasında yapmış olduğu bugünkü bütün İslam âleminin şimdiye kadar vehmedildiği gibi bir noktadan sevk ve idaresine maddi imkân yoktur ve olamaz. (*Alkışlar*.) Bunu bu kadar kuvvetli söyleyebilmek için çok şey bilmeye, çok şey düşünmeye, çok şey hatırlamaya hacet yoktur. Çünkü bu olmamıştır ve olamayacaktır, dediğim zaman bu benim ifadem değildir; tarihin ifadesidir, vakaların ve hadiselerin ifadesidir; en nihayet ilmin, aklın, mantığın ifadesidir. Arkadaşlar, bin üç yüz şu kadar seneden beri bu teori, nerede ve ne vakit tatbik kabiliyeti bulabilmiştir?

2 Şubat 1923

İzmir'de Halka Nutuk, *ATABE*, c.15, s.58-59; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.162.

Allahın Çalışma Emri

İslam ehlinin uğradığı zulüm ve sefaletin elbette birçok müsebbipleri vardır. İslam âlemi dini hakikat dairesinde Allah'ın emrini yapmış olsaydı, bu akıbetlere maruz kalmazdı. Allah'ın emri çok çalışmaktır. İtiraf ederim ki, düşünmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. Zamanın icaplarına göre ilim ve fen ve her türlü medeni icatlardan azami derecede istifade etmek zaruridir. Hepimiz itirafa mecburuz ki, bu husustaki hatalarımız çok büyüktür.

5 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.109-110; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.87-88; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1923, Numara: 723, s.1-2; *ASD*, c. II, Ankara, 1959, s.91-92.

İslam ve Miskinlik

Bizim dinimiz milletimize hakir, miskin ve alçalmış olmayı tavsiye etmez. Bilakis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor.

5 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.110; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.87-88; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1923, Numara: 723, s.1-2; *ASD*, c. II, s.91-92.

Allah, Cami ve Hutbenin Dili

Ey Millet! Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selameti, iyiliği ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenabı Hakk tarafından insanlara hakikatleri tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanunu esasisi, hepimiz-

ce malumdur ki, Kur'anı azimüşşandaki nusustur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen uyuyor ve denk düşüyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate uymamış olsaydı, bununla diğer tabii ilahi kanunlar arasında zıtlık olması icap ederdi. Çünkü bütün kâinatın kanunlarını yapan, Cenabı Hakk'tır.

Arkadaşlar, Cenabı Peygamber, mesaisinde iki eve, iki haneye sahip bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazreti Peygamber'in mübarek eserlerine uyarak bu dakikada milletimize, milletimizin bugününe ve geleceğine ait hususları görüşmek maksadıyla bu kutsal evde, Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden, Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum.

Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapmak lazım geldiğini düşünmek, yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferдин zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, gelecek ve bağımsızlığımız için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Milli emeller, milli irade yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bütün millet fertlerinin arzularının, emellerinin bileşkesinden ibarettir. Dolayısıyla benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız, serbestçe sormanızı rica ederim.

Hutbeler hakkında sorulan sorudan anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin fikri hissiyatı ve lisanıyla ve medeni ihtiyaçlar ile uyumlu görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek insanlara hitap etmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin manası budur. Hutbe denildiği zaman, bundan birtakım kavram ve manalar çıkarılmamalıdır. Hutbeyi söyleyen, hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazreti Peygamber zamanı saadetlerinde hutbeyi kendisi söylerlerdi. Gerek Peygamber Efendimiz ve gerek dört halifenin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek Peygamber'in, gerek dört halifenin söylediği şeyler, o günün meseleleridir; o günün askeri, idari, mali ve siyasi, toplumsal hususlarıdır. İslam ümmeti çoğalmaya ve İslam memleketleri genişlemeye başlayınca, Cenabı Peygamber'in ve dört halifenin hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin söylemelerine imkân kalmadığından, halka söylemek istedikleri şeyleri bildirmeye birtakım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar her halde en büyük reisler idi. Onlar camii şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı aydınlatmak ve uyarmak için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması!

Halkı genel ahvalden haberdar etmek, son derecede ehemmiyetlidir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı faaliyet halinde bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanla olması ve onların da bugünkü icaplarınıza ve ihtiyaçlarınıza temas etmemesi, halife ve padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat, ahalinin aydınlatılması ve uyarılmasıdır, başka şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehalet ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hatiplerin her halde insanların kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisi'nde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki: "Minberler halkın dimağları, vicdanları için bir feyiz kaynağı, bir nur kaynağı olmuştur." Böyle olabilmek için minberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve fenni ve ilmi hakikatlere uygun olması lazımdır. Değerli hatiplerin siyasi ahvali, toplumsal ve medeni ahvali her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinler verilmiş olur. Dolayısıyla hutbeler tamamen Türkçe ve zamanın icaplarına uygun olmalıdır ve olacaktır. (...)

Halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına özel kanunla verilmiş olduğundan başka bir hak ve salahiyet verilmek icap ederse, milletin hâkimiyeti kısıtlanmış ve neticede bu hâkimiyet parçalanmış olur ki, bu, eski halin dönmemesinden başka bir şey olamaz.

7 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.117-119; *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Şubat 1923, Numara: 736, s.2; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, s.93-103; *ASD*, c.II, s.96.

Asıl Etken: İktisat

Efendiler, tarih, milletlerin yükseliş ve düşüşü sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler toplumsal hadiselerde tesirlidirler. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişiyle, düşüşüyle alakadar ve münasebettar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen tecelli etmiştir. Hakikaten Türk tarihi incelenirse, bütün yükseliş ve düşüş sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlubiyetler, yok oluşlar ve felaketler, bunların tamamı, vukua geldikleri devirlerdeki iktisadi ahvalimizle münasebettar ve alakadardır. Yeni Türkiye'mızı layık olduğu mertebeye ulaştırabil-

mek için, mutlaka iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. (...)

Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi, her şey bunun içinde yer almaktadır. Dolayısıyla evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, ticaret, ziraat ve sanat âleminde ve bütün bunların faaliyet sahalarında verimli olsunlar, tesirli olsunlar, faal olsunlar, pratik bir uzuv olsunlar. Dolayısıyla maarif programımız, gerek ilk tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi devlet şubeleri için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisat programına dayanmaktan kendini kurtarmazlar. Esaslı bir program tatbik etmek ve bu program üzerinde bütün milleti ahenk içinde çalıştırmak lazımdır.

17 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.139, 147; *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1923, Numara: 743, s.1-2; İzmir'de Anadolu Matbaası'nda basılan *İktisat Esaslarımız* adlı eski yazı kitapçıktan fotokopisiyle birlikte aktaran: Prof. Dr. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.58, 69; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, s.104, 125; *ASD*, c.II, s.100, 111.

Hükümdarların Allah Tarafından Gönderildiği Teorisi

Tacidarlar kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir şahsiyet farz ederlerdi. Bir de tacidarların etrafını alan menfaatperestler vardı. Onlar da padişahların zihniyetleri ile zihniyetlenirler ve padişahın bu zihniyetini, bu arzusunu semavi bir gerek ve *Kur'an*'ın bir gereği gibi herkese telkin ederler; bu gayet koyu ve sürekli telkinler karşısında hakikaten bir gün bütün halk bu arzu ve iradelerin yapılması lazım gelen ve kayıtsız şartsız icap eden semavi iradeler gibi olduğuna kani olurlardı. Böyle irade ve hâkimiyetten yoksun kalmaya rıza gösteren bir milletin akıbeti elbette felakettir, elbette musibettir.

17 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.141-142; *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1923, Numara: 743, s.1-2; Dr. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, s.60; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, s.111; *ASD*, c.II, s.104.

Kanaatkârlık, Allah ve Akıl

Bir felsefeyi size hatırlatayım: "El kanaatü kenzi lâüfnâ". Kanaati, "kenzi lâüfnâ" farz etmek, fakirliği fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık son versin. (*Alkışlar.*)

Efendiler, bu felsefeyi, mutlaka yanlış yorumlamak yüzünden bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, nimetlensin diye yaratmıştır ve azami derecede istifade edebilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, aklı insanlara vermiştir.

17 Şubat 1923

ATABE, c.15, s.144; *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1923, Numara: 743, s.1-2; Prof. Dr. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, s.63; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, s.115; ASD, c.II, s.108.

Hâkimiyet ve İstiklalin Yaratıcısı

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, kurtuluş düsturumuz olan Misakı Milli'yi tarih safhasına yazan, milletin demir elidir. Elde edilecek neticeye de milletin kendisi bekçi olacaktır. (*Şiddetli alkışlar.*)

Millet yalnız kendi kolları ve kendi kanıyla değil, aynı zamanda kendi başı ve kendi beyniyle kazandığı hâkimiyet ve bağımsızlık cevherini son felakete kadar büyük bir saffet ve gâfletle kendisine rehber tanıdığı ve derin bir teslimiyetle hayatının koruyucusu saydığı şahıslara ve şekillere artık emniyet edemez. (*Pek doğru sesleri.*) Millet bundan sonra hayatına, bağımsızlığına ve bütün varlığına bizzat kendisi bekçi olacak ve vatanın her yerinde yine yalnız kendisi ve kendi idaresi hükümran kalacaktır. (*Sürekli alkışlar.*)

1 Mart 1923

ATABE, c.15, s.182; *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.28, s.17; *Reisi Cumhur Hazretlerinin Nutku İftitahileri*, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, 1 Mart 1924; ASD, c.I, s.308.

Yaratılış ve Ortaklaşa Çalışma

İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir ihtiyaç vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla ça-

lışmaya mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti adeta ilahi bir ihtiyaç olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız.

16 Mart 1923

ATABE, c.15, s.217; *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2; *ASD*, c.II, s.125.

Şeriat, Din Eğitimi ve Aile

Muhterem sanatkârlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevk eden habisler bilirsiniz ki, çoğunlukla din perdesine bürünmüşler, saf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldatagelmışlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Halbuki, elhamdülillah hepimiz Müslümanız, hepimiz dindarız; artık bizim dinin icaplarını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esaslarını anlatmaya kâfidirler. Buna rağmen hafta tatili dine aykırıdır gibi, hayırlı ve akla, dine uygun meseleler hakkında, sizi aldatmaya ve küçük düşürmeye çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakiki ve ciddi ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla iftihar etmektedir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu gibi ulemaya gidin. "Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat genel olarak buna da ihtiyaç yoktur.

16 Mart 1923

ATABE, c.15, s.218-219; *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2; *ASD*, c.II, s.127.

Din, Akıl, Mantık, Kamu Yararı

Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, kamunun menfaatına uygundur, biliniz ki, o bizim dinimize de uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatına, İslamın menfaatına uygunsa kimseye sormayın; o şey dinidir. Eğer bizim dinimiz akla, mantığa uygun düşen bir din olmasaydı en mükemmel olmazdı, son din olmazdı.

16 Mart 1923

ATABE, c.15, s.219; *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2; *ASD*, c.II, s.127.

Çağdaş Olmak ve Kâfirlik

Büyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış yorumu yapanların maksadı, İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, beyinledir.

16 Mart 1923

ATABE, c.15, s.219; *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2; *ASD*, c.II, s.128.

İslam Ülkelerinin Esareti

İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslam âleminin toplumlarında hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, doğudan batıya kadar İslam memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine geçmiştir.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.237; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.138.

İslamın Kavimlere Kabul Ettirilmesi ve Türkler

Hepinizce malumdur ki, Cenabı Peygamber ahkâmı nususı tebliğe memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif kavimler vardı. İslam dinini bütün insanlığa kabul ettirmek için, fisebilillah kılıç çeken Arap mücahitleri, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış milli mazilerine ve örf ve ananelerine sahip birçok kavimleri, Türkler, İraniler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi kavimleri az zamanda İslamiyet dairesine aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki, herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esaslarıyla kabul etmekte, hazmetmekte, müşkülata uğruyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi toplumsal

bünyesinde yaşattığı alışkanlıklara, inançlara bağlı kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esaslarıyla kendinde mevcut eski esasların karıştırıldığını görüyoruz. Bu tabii kaidede, İslamı kabul eden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Dini mübini İslamın çok ulvi, çok kıymetli esaslarını ve hakikatlerini bu milletler olduğu gibi almayarak inat ettiler. İslamiyetin ilk parlak devirlerinde mazinin mahsulü olan hastalıklı âdetler bir zaman için kendini göstermeye ve nüfuz etmeye muktedir olamamışsa da, biraz sonra İslamın hakikatlerine sarılmaktan, İslamın esaslarına hareketlerini uydurmaktan ziyade mazinin miraslarından olan âdetleri ve inançları dine karıştırmaya başlamışlardır.

(...)

Bu İslam kavimlerinin içinde bizim milletimiz olan Türkler milli ananeler ve teamül itibariyle hastalıklı şeylere sahip değillerdi. Türk toplumsal ananelerinin pek çoğu İslamın hakikatine uygun ve yakındı. Lakin Türkler bulundukları saha, yaşadıkları bölgeler itibariyle bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle temas halinde idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise çürümeye başlamıştı. Türkler bu milletlerin hastalıklı âdetlerinden, fena yönlerinden etkilenmekten kendilerin koruyamamışlardır. Bu hal kendilerinde karışık, ilmi olmayan, insani olmayan zihniyetler doğurmaktan geri kalmamıştır. İşte düşüşümüzün belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.237-238; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.138-139.

İslam-Hıristiyan Düşmanlığı

Yine biliyorsunuz ki, İslam âlemine dahil cemiyetler ve Hıristiyan âlemi kitleleri arasında birbirini affedilemez gören bir düşmanlık mevcuttur. İslamlar, Hıristiyanların, Hıristiyanlar İslamların ebedi düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp gözüyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardan beri bu taassup ve düşmanlıkla yaşadı. Bu düşmanlığın neticesidir ki, İslam âlemi Batı'nın her asır yepyeni bir şekil ve renk alan ilerlemelerinden uzak kalmıştı. Çünkü İslam ehli o ilerlemelere tenezzül etmeksizin, nefretle bakıyordu. Aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden düşmanlığın zorlamasıyla İslam âlemi silahını bir an elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silahla bu daimi meşguliyet, düşmanlık hissiyle Batı'nın yenilikle-

rine iltifat etmemek, düşüşümüzün sebeplerinden ve etkenlerinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.238; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.139-140.

İslam ve Türklerin Milli Benliği

İmparatorluğu dahilindeki muhtelif kavimler hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bize hakaret ettiler, hor gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize hürmet edelim. Benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün fiillerimizle ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki, milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır.

Milli mevcudiyetimize düşman olanlarla dost olmayalım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi, (*karşı duvardaki levhayı işaret ederek*) "Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi" diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkûremize, ikbalimize yan bakan her ferdi düşman kabul ettiğimiz gün, milli benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her engeli derhal devirdiğimiz gün, hakiki kurtuluşa ulaşacağız.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.240; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1; *ASD*, c.II, s.143.

İslamiyet, Ruhban Sınıfı, Hocaların Giyimi

Her şeyden evvel şunu en temel bir dini hakikat olarak bilelim ki, bizim dinimizde özel bir sınıf yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din, tekerciliği kabul etmez. Mesela ulema; mutlaka aydınlatma vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka, dinimiz de bunu katiyetle men eder. O halde biz diyemeyiz ki, bizde özel bir sınıf vardır, diğerleri dinen aydınlanma hakkından mahrumdur. Böyle kabul edersek kabahat bizde, bizim cahilliğimizdedir. Hoca olmak için, yani dini

hakikatleri halka telkin etmek için, mutlaka ilmi kisve şart değildir. Bizim ulvi dinimiz her Müslim ve Müslimeye ilmin araştırılmasını farz kılıyor ve her Müslim ve Müslime ümmeti aydınlatmak ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha düzeltmek isterim. Milletimiz içinde hakiki ulema, ulemamız içinde milletimizin hakkıyla iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara karşılık ilmi kisve altında ilmin hakikatinden uzak, lüzumu kadar öğrenememiş, ilim yolunda layıkı kadar ilerleyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde birçok hakiki aydın ulemamızla temas ettim. Onları en yeni ilmi terbiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. İslamın ruhuna ve hakikatine vâkif olan ulemamızın hepsi bu olgun mertebededir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lakin bunları onlara karıştırmak isabetli olmaz.

20 Mart 1923

"Konya Gençleriyle Konuşma", *ATABE*, c.15, s.241; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.145-146.

Dinin Zorbalığa Alet Edilmesi, Ulemanın Rolü, Gericiliğe Devrimci Dikta

Bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını desteklemek için hep ulema sınıfına müracaat eylediler. Hakiki ulema, dini bütün âlimler, hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara boyun eğmediler, onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında dövüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lakin onlar yine o hükümdarların keyfine dini alet yapmadılar. Fakat âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede bulundukları için âlim sanılan, menfaatına düşkün, hırslı ve imansız birtakım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve işte bunlar, dine uygundur diye fetvalar verdiler. İcap ettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli dilencilere iltifat ve onları himaye ettiler. Hakiki ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların düşmanı oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar sağ olan Osmanlı hükümdarları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hilelerden istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdetin'in harekâtı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler asi ilan edildi.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.241-242; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.144.

Gericiliğe Şiddetli Karşılık

Fakat bütün iyi niyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ortaya koyulan bütün birlik ve dayanışmaya rağmen yine en güzel, en isabetli, en doğru zihniyetleri ve mefkûreleri bozmaya çalışacak insanlara tesadüf edilecektir. Öylelerine karşı bütün millet fertleri çok şiddetli karşılık vermelidir.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.239; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773; *ASD*, c.II, s.142.

Batıl İnançlar ve Gerçek İslam

İslam cemiyetine dahil birtakım kavimler İslam oldukları halde düşüşe, sefaletle, çöküşe maruz kaldılar. Mazilerinin hastalıklı veya batıl alışkanlıkları ve inançlarıyla İslamiyeti karıştırdıkları ve bu suretle İslamın hakikatlerinden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.237; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2; *ASD*, c.II, s.139.

Ulema, Hakiki Şeriat, İbni Rüşd'ler

Milleti aydınlatma ve uyarma yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız hamd olsun çoktur. (...) Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lazım gelen her mahaldeki, her beldedeki değerli ulemanın çok yüksek mevkileri, yapacakları çok hayırlı vazifeleri vardır. Bu gibi ulemamızın gayretiyle, hakiki ilim erbabının hakiki şer'i esaslara başvuruyla, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve İslam hakikatinin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla yapacakları vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

Bütün İslam âleminin medarı iftihar olan İbni Rüşd'ler, İbni Sinâ'lar, İmam Gazali'ler, Farabî'ler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin ulema sınıfı içinde nurlu beyinleriyle mevcudiyet arz edeceklerine eminim.

20 Mart 1923

ATABE, c.15, s.254; *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Mart 1923, Numara: 776, s.1-2; *ASD*, c.II, s.154-155.

Milleti Esaretten Kurtaran Büyük Fikir Akımları

Efendiler! Dünyanın belli başlı milletlerini esaretten kurtararak hâkimiyetlerine kavuşturan büyük fikir cereyanları, köhne müesseselere ümit bağlayanların, çürümüş idare usullerinde kurtuluş kuvveti arayanların amansız düşmanıdır.

Avusturya, Almanya, Rusya ve hatta dünyanın en muhafazakâr bir medeniyetine mensup Çin imparatorlukları o büyük fikir cereyanının kahredici darbeleriyle gözlerimizin önünde devrilmiştir.

İşte efendiler, yeni Türkiye devleti de cihana hâkim o büyük ve kudretli fikrin Türkiye'de tecellisidir, tahakkukudur.

Cihanın toplumsal ve siyasi icaplarından doğan ve binlerce senedir Türk tarihinin gelişmesi neticesi olan devletimiz, devam ve istikrarın bütün vasıflarına ve şartlarına sahiptir.

ATABE, c.16, 2. Basım, 2011, s.80; *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Mart 1923, Numara: 776, s.1-2; *ASD*, c.I s.321.

Panislamizm ve Pantürkizmin Yanlışlığı

Panislamizm, din ortaklığını temel alan bir federasyon demektir. Panturanizm ise, ırkı temel alan aynı çeşit bir çaba ve ihtiras ortaklığını temsil ediyordu. Her ikisi de yanlıştı. Panislamizm fikri, asırlar önce Viyana kapılarında, Türklerin Avrupa'da ulaştıkları en kuzey noktada öldü. Panturanizm de, Doğu ovalarında mahvolup gitti.

Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştı; çünkü, kuvvet ve emperyalizm anlamına gelen fetih fikrine dayanıyorlardı. Uzun yıllar emperyalizm, Avrupa'ya hâkim oldu. Ancak emperyalizm ölüme mahkûmdur. Bunun cevabını, Almanya'nın, Avusturya'nın, Rusya'nın ve geçmişteki Türkiye'nin yıkılışında bulursunuz. Demokrasi, insan ırkının ümididir.

13 Temmuz 1923

ATABE, c.16, s.37; *The Saturday Evening Post*, 20 Ekim 1923, s.8-9.

Kadın ve İslamiyet

Kadınlarımız, eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyetin en eski günlerinden beri, kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslam dini, kadınlara, kendilerini erkeklerle aynı derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları, cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış, hatta ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu, gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir neticesi olmuştur.

Türkiye'de kadınların hayatlarını tembellik ve aylıklık içinde geçirdikleri sanılmaktadır. Bu bir iftiradır. Büyük şehirler hariç, bütün Türkiye'de kadınlar, erkeklerle yan yana tarlalarda çalışmakta ve genel olarak milli çalışmaya katılmaktadırlar. Sadece büyük şehirlerde Türk kadınları kocaları tarafından inzivaya çekilmektedir. Bu da, kadınlarımızın, dinin emrettiğinden daha fazla örtünüp kapanmalarından ileri gelmektedir. Gelenek, bu noktada fazla ileri gitmiştir.

13 Temmuz 1923

ATABE, c.16, s.40 ; *The Saturday Evening Post*, 20 Ekim 1923, s.8-9.

İmamlık Meslek Değil

-Mesela burada hepimiz Müslümanız. Şimdi namaz kılmak icap etse, birimiz, imamlık eder miyiz, edemez miyiz?

Hepsi:

-Evet! cevabını verdiler.

Paşa:

-O halde imamlık, bir meslek değildir.

14 Ağustos 1923

ATABE, c.16, s.85; *Vakit*, 17 Ağustos 1923, Numara: 2038, s.1.
Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk*, c.1, s.142.

Hintli Din Kardeşlerimizin Mücadelesi

Biz zaferimizi kazandık. Diğer kardeşlerimizin de milli emellerine kavuştuklarını görmek, bizim için sevinç sebebi olacaktır.

Hindistan'da cereyan eden vakaları yakından takip ediyoruz. Hintli din kardeşlerimizin milli mücadeleleriyle yakından alakadarsınız. Onları da emellerinde muvaffak olmuş görmek, en samimi temennimizdir.

26 Ağustos 1923

ATABE, c.16, s.93; *Akşam*, 28 Ağustos 1923, Numara: 1769, s.1.

İslam Âlemine Beyanname

(Tam Metin)

Türk milleti, Allah'ının yardımına güvenerek hayatını kurtarmaya, yaşamak hakkına sahip olduğunu dünyaya göstermeye azmettiği gün, biliyorsunuz ki, bütün vasıtalardan mahrum, yalnız iman ve bağımsızlık aşkı kuvvetine sahip idi. Türkler bu sayede kazandıkları zaferle mücadelerini taçlandırırken İslam âleminin pek ulvi bir alaka ile mütehassis olduklarını şükranla görmüş ve bunu daima minnetle yâd etmekte bulunmuştur. İşte bu alakaya dayanarak şimdi de bütün din kardeşlerimizden yine kendi kardeşleri için şefkat ve merhamet ricasında ve aracılığında bulunacağım. Türk milleti zafere kavuştu, fakat şimdi muazzam bir iş karşısındadır: Yunan idaresi altındaki mazlum dindeşlerimizin mübadelesi ve Türk toprağında iskânları...

Bu kardeşlerimiz bugün Yunan zulmü altında inliyor. Bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryatnameler her Müslüman kalbinde merhamet yaratacak, her Müslümanı ağlatacak derecede acıklıdır. Bunların bir an evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir dini vecibe olmuştur. Bizler gibi birer yuva sahibi olan ve yekûnu altı yüz bini geçen bu kardeşlerimizi Türk toprağına kavuşturmak, sefaletlerine son vermek, pek büyük bir iştir. Kardeşler, Türk milleti ne kadar vasıtalarla sahip olursa olsun, bu vasıtalar yine kâfi değildir. Harp esnasında Yunanlıların ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün birer virane olmuştur. Yunan hırs ve cinayetine kurban giden kardeşlerin toprakları da harabeye dönmüştür.

İşte kardeşler! Bu yerleri imar etmeye, düştükleri mahrumiyet ve sefaletten bir dakika evvel kurtarılmaları lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralarda iskâna, altı yüz bin kişiye ekmek vermeye, yuva bulmaya çalışan Türkler, kardeşlerinin sefaletten telef olmamaları için İslam âleminin mürüvetine müracaat ediyor.

Kutsal dindaşlık bağının feyizli tecellilerine ümitvar olan ve bekleyen bu zavallı kardeşlerimiz için müşterek hayır ve şefkat müessesesi olan Hilali Ahmer'in vaki olacak teşebbüslerine bütün İslam âleminin seve seve ve büyük bir iftiharla destek olacağına şüphem yoktur. Hilali Ahmer bu dini vazifesinde de muvaffak olması için İslam âleminin lütuf ve yardımına ihtiyaç arz ediyor. Yapacağınız en ufak bir yardımın birkaç Müslüman ailesinin hayatını kurtaracağını düşününüz.

Doğrudan doğruya aynen ve nakden gönderilecek yardımlar şükranla kabul edilecektir. Bugün ezici bir cereyan içinde bulunan ve yarın iskân ve iâşe edilmek için bin müşkülâtle pençeleyecek olan Rumeli Müslümanlarının yegâne dayanakları imanları ve yegâne ümitleri din kardaşlarının ulviyet ve asaletidir. Cenabı Kibriya hepimizin yardımcısı olsun.

25 Eylül 1923

ATABE, c.16, s.121-122; *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1923, Numara: 927, s.1.

Fransız Devrimi, Doğu'dan Batı'ya Yürüyüş

Biz, hepimiz Fransa'nın kültür menbaından içtik.

(...) Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır. (...) Biz daima Doğu'dan Batı'ya doğru yürüdük.

(...) Bütün mesaimiz Türkiye'de asrı, dolayısıyla Batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle müşküle sokulduğunu gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür.

29 Ekim 1923

"Fransız Muharriri Maurice Pernot'ya Demeç", *ATABE*, c.16, s.148-149; *Tanin*, 11 Şubat 1924, Numara: 480, s.1; *ASD*, c.III s.66-68.

Türk Tarihinde İslamın ve Halifenin Rolü, Dine İnanma

Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilafeti her nasılsa kendisine mal etmek için nüfuzunu, itibarını, servetini kullandı. Bu, sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmizlerine dünya milletlerine İslamiyeti kabul ettirmelerini emretti; bu milletlerin hükümeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilafet demek, idare, hükümet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek isteyen bir halife, buna nasıl muvaffak olur. İtiraf ederim ki, bu şerait dahilinde beni halife tayin etseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakikatleri inceleyelim. Araplar Bağdat'ta bir hilafet tesis ettiler, fakat Kurtuba'da bir hilafet daha vücuda getirdiler. Ne Acemler, ne

Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslam milletleri üzerinde ulvi ruhani vazifesini yerine getiren yegâne halife fikri, hakikaten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife, hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu eleştiriler, hakiki olmayan, vehmedilmiş bir fikirden, İslam birliği fikrinden ilham almaktadır. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten yerinde bıraktık. Halifeye hürmetimiz vardır; gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlave edeyim ki, İslam âleminde Türkler halifenin maddi ihtiyaçlarını fiilen temin eden yegâne millettir. Dünya çapında bir hilafeti destekleyenler, şimdiye kadar her türlü iştirakten kaçınmışlardır. O halde, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin yüküne tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin hâkimane nüfuzuna riayet etsinler... Bu iddia aşırıdır.

Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, ilerlemeye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki Türkiye'ye bağımsızlığını veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, suni, batıl inançlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler, sırası gelince aydınlanacaklardır. Onlar eğer aydınlığa yaklaşamazlarsa, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.

29 Ekim 1923

ATABE, c.16, s.149-150; *Tanin*, 11 Şubat 1924, Numara: 480, s.1; *ASD*, c.III s.69-70.

Gericiliği Ezmek

İcraatımızda hiçbir zaman engeller, bu yoğun tabakadan gelmeyecektir. Halk müreffeh, bağımsız, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü halde fikir olmak pek ağırdır. İrticakâr fikirler besleyenler belli bir sınıfa dayabileceklerini zannediyorlar. Bu, katiyen bir vehimdir, bir zandır. İlerleme yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Yenilik vadisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?

2 Aralık 1923

ATABE, c.16, s.173; *Vakit*, 2 Aralık 1923, Numara: 2130; *ASD*, c.III, s.72.

İslam ve Siyaset

Mensup olmakla rahat ve mesut bulunduğumuz İslam dinini, asırlardan beri olageldiği üzere bir siyaset vasıtası mevkiinden tenzih etmek ve yüceltmek elzem olduğu hakikatini gözlemliyoruz. (*Bravo sesleri, alkışlar.*) Mukaddes ve ilahi olan itikatlarımızı ve vicdaniyatımızı muğlak ve değişken olan ve her türlü menfaat ve ihtiraslara tecelli sahnesi olan siyasetten ve siyasetin bütün uzuvlarından bir an evvel ve katiyen kurtarmak, milletin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir zarurettir. (*Alkışlar.*) Ancak bu suretle İslam dininin yüce fikirleri tecelli eder. (*Çok doğru, öyledir sesleri.*)

1 Mart 1924

ATABE, c.16, s.230; *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7. ASD, c.1, s.318.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4 MART 1924 SONRASI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEVRİM DÖNEMİ

Halifeliğin Kaldırılması

Son günlerde Meclis'çe alınan kararlar milletçe tabii ve hakiki bir surette zaten arzu edilmekte olan hususlardır. Bunları fevkalade görmeye mahal yoktur. Millet, davranışları ile ve tabii bir tarzda bunları istiyordu. Hakiki kurtuluş ve selamete ve saadete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü eğilim beklenemezdi. Her halde bu kararlar memleket ve millet için çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler ortaya çıkacaktır. Mazideki hareket tarzına ait pişmanlıklar bu suretle telafi olunacaktır.

4 Mart 1924

ATABE, c.16, s.235; *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Mart 1924, Numara: 1063, s.1; *ASD*, c.III, S.74.

Hilafet, Patrikhane, Hahamlık

Hilafetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhani salahiyyet daireleri haricinde

muazzam imtiyazlar topladılar. Halkın görüşüne dayanarak bahşedilen haklar haricinde imtiyazlar ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki mümkün değildir. Mazi-
de, bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanunu Esasi'mizi ve Meşrutiyet
kanunlarımızı Batı'nın medeniyet makinesini örnek alarak değiştirmeye çok
çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz neticesiz kaldı. Zira her adımda patrikhaneler
ve hilafet gibi siyasi, dini müesseselerin hakları ile karşı karşıya geldik.

4 Mayıs 1924

ATABE, c.16, s.255; *Vakit*, 4 Mayıs 1924, Numara: 2283, s.1-2; *İk-
dam*, 4 Mayıs 1924, Numara: 9631, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 4 Mayıs
1924, Numara: 4057-1029, s.1-2; *ASD*, c.5, s.104-105.

Milli Ahlakın Temeli

Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve takviye
olunmalıdır. Bu çok mühimdir; bilhassa nazarı dikkatinizi çekerim. Tehdit esa-
sına dayalı ahlak, bir fazilet olmadıktan başka, itimada da değer değildir.

25 Ağustos 1924

ATABE, c.16, s.278; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1924, Numa-
ra: 1203, s.1; *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Ağustos 1927, Numa-
ra:12, s.110-111; *ASD*, c.III, s.173.

Halife ve Sultanların Despotluğu

Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elin-
de, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırsla-
rını temin yolunda ne kadar büyük felaketlere ve zararlara uğradığını düşü-
nürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hadisesinin bütün azamet
ve ehemmiyeti gözlerimizde tecelli eder. Gerçi bu büyük zaferin ertesine kadar
İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilafet ve
saltanat unvanıyla bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makam-
ları ve o makam sahiplerini layık olduğu akıbete ulaştırdı.

30 Ağustos 1924

ATABE, c.16, s.287; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1924, Numara:
1203, s.1; Tanin, 1 Eylül 1924, Numara: 677, s.1; *ASD*, c.III, s.179.

Köhne Zihniyetler, Uygarlık ve Fen

Hayat ve günlük işlere hâkim olan hükümlerin zamanla değişmesi, gelişmesi ve yenilenmesi zaruridir. Medeniyetin yenilikleri, fennin harikaları, cihanı değişimden değişime uğrattığı bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, mazipe-restlikle mevcudiyeti muhafaza mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, ilerleme ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır.

30 Ağustos 1924

ATABE, c.16, s.288-289; *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1924, Numara: 1203, s.1; *ASD*, c.III, s.181.

Medreseler Bir Daha Açılmayacak

"Para istiyorsanız, size millet yetecek kadar verecektir. Açsanız, karnınızı doyuracaktır. Medreseler bir daha açılmayacaktır, anladınız mı?"

18 Eylül 1924

ATABE, c.17, 2005, s.23; Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali I-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.93.

Bilim ve Fen Dışında Yol Gösterici Aramak

Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyetler için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, sapkınlıktır. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini idrak etmek ve ilerlemelerini zamanında takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbiki kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir.

22 Eylül 1924

ATABE, c.17, s.44; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Eylül 1924, Numara: 1230, s.12; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1925, s.103-108; *ASD*, c.II, s.194.

Kutsal Kitapları Tanık Gösteren Rehberler

İstikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimat ettiği kitapları, mukaddes kitapları şahit göstererek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve yok olmaya düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, ahlaklı, fedakâr, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?

22 Eylül 1924

ATABE, c.17, s.46; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Eylül 1924, Numara: 1230, s.1-2; *ASD*, c.II, s.196.

Din ve Ahlak

Efendiler, yeryüzünde üç yüz milyonu aşkın İslam vardır. Bunlar ana baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hadisenin hakikati şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kitleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek insani meziyeti verememiştir, veremiyor. Çünkü terbiye hedefleri milli değildir.

(...) Milli terbiye ile geliştirilmek ve yükseltilmek istenilen genç beyinleri bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayali, lüzumsuz şeylerle doldurmaktan dikkatle kaçınmak lazımdır.

Hoca efendi bu fikrini izah için "Vettini vezzeytûni vb..." âyetini kendince yorumladılar; incir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki çokluğa diğerkindeki tekliğe işaret ettiler. Âyetin manası bu mudur, değil midir, bir şey demeyeceğim. Yalnız bu seyahatim esnasında tesadüfen bu âyetin manasını ben diğer bir hoca efendiden sormuştum. Bunun için yarım saat kadar araştırmaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Ömrünü medreselerde dini ilimler okumak ve okutmakla geçiren bir zat bir kitabın bir satırını Türkçe ifade edebilmek için böyle bir ihtiyaç öne sürerse, millet, millet efradı ne desin? Onun için efendiler genç neslin beyni yorulmadan, onun her şeyi almaya ve özümlemeye yatkın kıvrımları, hakikat izleriyle süslenmelidir.

ATABE, c.17, s.47; *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Eylül 1924, Numara: 1230, s.1-2; *ASD*, c.II, s.198-199.

Cumhuriyetin İftihar Ettiği Hoca

Muhterem efendiler, benim için, memleket için, inkılap için çok mühim günler geçirdiğim bir şehirde bulunuyorum. Bu şehrin muhterem ahalisi gecenin karanlığına rağmen beni uzaklardan, çok parlak, pek hararetli, samimi tezahüratla karşıladılar. Bu dakikada bu kıymetli halkın kıymetli temsilcileriyle, mensuplarıyla bir sofrada bulunuyorum. Bütün bunlara ait hissiyatım, fikirlerim o kadar çok, o kadar heyecan halindedir ki, bunları tamamıyla ifade ve izah için beşeri lisanı yetersiz görüyorum. Biliyorsunuz ki, kalpten kalbe yol vardır. Benim bu dakikadaki bütün hislerimi en açık bir surette kendi kalblerinizde, kendi vicdanlarınızda okuyabilirsiniz. Yalnız Amasya'da geçirdiğim günlere ait iki hatırayı canlandırmadan geçemeyeceğim. Biri halen müftünüz bulunan Kâmil Efendi Hazretleri'ne aittir.

Efendiler, bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman, bu şehir halkı da bütün millet gibi hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı; beyinler adeta durgun bir halde idi. Ben burada birçok zevatla beraber Kâmil Efendi Hazretleri'yle de görüştüm. Canlandırmak istediğim hatıra, Efendi Hazretleri'nin bir camii şerifte hakikati halka izah etmiş olmasıdır. Efendi Hazretleri halka dediler ki: "Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, bağımsızlığı hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak, icap ederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Padişah olsun, halife olsun, isim ve unvanı her ne olursa olsun, hiçbir şahıs ve makamın mevcudiyetinin hükmü kalmamıştır. Yegâne kurtuluş çaresi halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır." İşte Efendi Hazretleri'nin vuku bulan bu yol gösterici vaaz ve nasihatinden sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle Müftü Kâmil Efendi Hazretleri'ni takdirle yâd ediyorum. Genç Cumhuriyet'imiz bu gibi ulema ile iftihar eder.

ATABE, c.17, s.54, 55; Hâkimiyeti Milliye, 26 Eylül 1924, Numara: 1231, s.1; Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri, 1341 [1925], s.112-113; ASD, c.II, s.200-201.

Bağnazlık ve Medeniyet

Gezdiğim ve gördüğüm her yerde millet cehalet ve taassuba ilanı harp halindedir. Medeniyet ve yenilik yolunda bir an kaybetmeye rızası yoktur. Paslı beyinlerin şuarsuz sözleri, anında milletin müşterek ve müthiş fevranıyla bunalmaktadır. Bunu gözlerimle gördüm. Bu münasebetle vaki beyanatımdan dolayı gösterilen ve bildirilen sevinçlere teşekkür ederim, Efendim.

30 Eylül 1924

ATABE, c.17, s.62; *Tanin*, 30 Eylül 1924, Numara: 706, s.1; Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, TC Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1966, s.66; *ASD*, c.V, s.149.

Dua

Bugün Gazi Paşa Hazretleri Hükümet Dairesi'ni, Kumandanlık, Halk Fırkası ve Ticaret Odası'nı ziyaret ettiler ve temeli 1300 [1884] tarihinde atılmış olan ve henüz tamamlanan memleket hastanesini açtılar. Reisicumhur Hazretleri hastanenin kapısındaki kırmızı beyaz kurdeleleri keserek açılış töreni yapmak için uzatılan makası eline aldıkları sırada hazır bulunanlardan biri Zeynelabidin namında bir zatın türbedarını işaret ederek: "Efendim, müsaade buyurursanız bir dua yapsın" dedi.

Reisicumhur Hazretleri "Hoca Efendi'nin dua yapmasına hacet yoktur. Cenabı âlem benim lisanımı da bilir, duayı ben yaparım" buyurdular ve bu müessesenin Kayseri halkı için hakiki bir şifa merkezi olmasını temenni ederek burada çalışan ve çalışacak olan kıymetli Türk tabiplerinin mesailerinde muvaffak olacaklarını, bu suretle milletin sıhhat ve afiyetine esaslı hizmetler yaparak vicdani bir memnuniyet duyacaklarını, bu hizmetlerinin yalnız Kayseri halkıyla sınırlı olmadığını, bütün Türk milletinin pek muhtaç olduğu mukaddes bir hizmeti yapacaklarından tamamen emin bulunduklarını ve bundan halik ve hafızı beşeriyetin de memnun olacağını beyan ettikten sonra kurdeleleri keserek içeriye girdiler.

14 Ekim 1924

ATABE, c.17, s.93; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1341 [1925], s.152-154.

Şeriat Oyunları ve Geçmişin Zorbalık Kurumları

Mazinin müesseseleri, başından nihayete kadar milletin başında yumruk tutan bir sürü müstebitler kadrosundan başka bir şey değildir. (...)

Artık Türkiye din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.

Mazinin gafletleri, paslı ataletleri, Türkiye halkının beyninden silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Ulaştığımız mesut vaziyetten bir adım geriye gitmek, kimsenin söz konusu etmeye dahi salahiyettar olmadığı kati bir hakikattir.

29 Ekim 1924

ATABE, c.17, s.109-110; *Vakit*, 31 Ekim 1924, Numara: 2457, s.1; Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk* c.1, s.199-200; *ASD*, c.III, s.75-76.

Halifelik

Tunuslular, Mısırlılar, Hintliler veya diğer Müslümanlar, aslında İngiliz hâkimiyeti veya Fransız boyunduruğu altındadırlar. Kahire'de yakında yeni bir halife tayin olunacaktır.

25 Kasım 1924

ATABE, c.17, s.135; *Le Matin*, 25 Kasım 1924, s.1; *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1924, Numara: 203, s.2; *ASD*, c.V.

Dini Fikirlere Saygı

Dini fikir ve itikatlara hürmetkâr olmak öteden beri tabii ve genel bir anlayıştır. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur.

ATABE, c.17, s.139; *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Aralık 1924, Numara: 1295, s.1; *ASD*, c.V, s.107.

Akıl, Mantık ve Zekâ ile Hareket Etmek

Bizim; akıl, mantık, zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar, bu hakikatin delilidirler.

5 Ocak 1925

ATABE, c.17, s.149; *Vakit*, 11 Aralık 1925, Numara: 2855, s.1, *ASD*, c.V, 210.

İrticaya Karşı Koyan Kiği Halkına

Şeriat perdesi altında Cumhuriyet ve birliğimize vaki olan suikast teşebbüsünün karşısındaki vatanperverane ve fedakârane hissiyatınız şükran ve takdire layıktır. Pek ulvi mücahedenizde aynı hissiyat ve imanla devam buyurulacağından eminim. İrtica heyet ve teşebbüslerine karşı, halkımızın her ta-

raftan gösterdikleri lanet ve nefret hisleri karşısında hainlerin yakın zamanda tamamen ceza ve layıklarını bulacaklarına itimadım katidir. Herkese selam ve hürmetler.

27 Şubat 1925

ATABE, c.17, s.189; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1961, s.137.

İslam Dünyası ve Uygarlık

Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şekillerimiz, kıyafetlerimiz tepeden tırnağa medeni olacaktır. (...) Medeni Olacağız. (...) Bütün Türk ve İslam âlemine bakınız. Zihinlerini, fikirlerini medeniyetin emrettiği kapsam ve yükseklığe uyduramadıklarından ne büyük felaketler ve ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve en nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandı. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmıştık. Bu, zihniyetimizdeki değişikliktir. Artık duramayız. Mutlaka ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. (...) medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona kayıtsız olanları yakar ve mahveder.

24 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.278; *Açıksöz*, 25 Ağustos 1925, Numara:1443, s.1; ASD, c.II, s.207.

Sultan ve Halifelerin Düşmanla İşbirliği

İstanbul'da saltanat ve sefahatlerinin, menfaatlarının devam ettirilmesini düşmanların anavatanımızı istila etmek emellerine uydurmakta, onlarla işbirliği yapmakta, düşman devletlerin her isteğine boyun eğmekte asla tereddüt göstermeyen, vicdanları sızlamayan, milletimizin hür ve bağımsız yaşama azmini kırma için hainane teşebbüslerden çekinmeyen sultan ve halifelerin artık bu vatanda asla yeri yoktur ve olamaz. (*Katiyen olamaz ve olmayacaktır sesleri.*)

26 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.281; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Derleyen: Mustafa Selim İmce, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s.55; ASD, c. V, s.36.

Halife, Eğitim ve Öğretimin Birliği

Benim sevgili kardeşlerim, fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hadiseler ile ispat etmiş olan bu millet, Allah'ın gölgesi ve Peygamber'in vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanındaki gafillere, cahillere, riyakârlara vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum. (*Haşa, katiyen sesleri.*) Ey büyük millet, cihan medeniyet ailesinde ihtiram mevkii sahibi olmaya layık Türk milleti, evlatlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki tür müesseseye taksim etmeye halen katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimini birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden meydana gelen bir millet yapmaya imkân aramak abesle iş-tigal olmaz mıydı?

28 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.284-285; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1925, Numara: 469; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, s.61; ASD, c.II, s.209-210.

Devrimi Kabul Etmeyen Zihniyetler Darmadağın Edilecek

Efendiler! Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve şekilleriyle medeni bir toplum haline kavuşturmaktır. İnkılaplarımızın asli umdesi budur. Bu hakikati kabul edemeyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin beynini paslandıran, uyuşturan, bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Her halde zihinlerde mevcut bütün hurafeler tamamen kovulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça beyne hakikat nurlarını nüfuz ettirmek imkânsızdır.

30 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.294; *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Eylül 1925, Numara: 1515, s.1-2; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, s.81; ASD, c.II, s.214.

Şeyhler, Dervişler, Tarikat Şeyhleri

Paşa Hazretleri hurafelere dair misallerle tafsilat verdiler. Türbelerden, yalancı evliyalardan bahsederek: Türbelerden, ölülerden yardım istemek medeni bir toplum için lekedir, ayıptır, dediler. Sonra tekkelere intikal ederek aşağıdaki beyanatta bulundular:

Mevcut tarikatların gayesi, kendilerine tabi olan kimseleri dünyevi ve manevi olan hayatta saadete mazhar kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fenin, bütün kapsamıyla medeniyetin yaydığı ı ışık karşısında filan ve falan şeyhin yol göstericiliğiyle maddi ve manevi saadet arayacak kadar ilkel insanların Türkiye medeni camiasında mevcudiyetini asla kabul etmiyorum. (*Şiddetli alkışlar.*)

30 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.294; *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Eylül 1925, Numara: 1515, s.1-2; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Derleyen: Mustafa Selim İmece, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s.82; *ASD*, c.II, s.215.

Müftü, Hatip ve İmamlar

Cumhuriyet hükümetimizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makamın kendisine bağlı müftü, hatip, imam gibi vazifeli birçok memurları bulunmaktadır. Bu vazifeli zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malumdur. Ancak bu yolda vazifeli olmayan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafeti giymekte devam etmektedirler. Bu gibiler içinde çok cahil, hatta ümmi olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cahiller, bazı yerlerde halkın temsilcileriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa adeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum. Bu sıfat ve salahiyeti kimden ve nereden almışlardır? Malum olduğuna göre, milletin temsilcileri, seçtikleri mebuslar ve onlardan teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclis'in itimadına mazhar Cumhuriyet hükümetidir. Bir de mahalli seçilmiş belediye reisleri ve heyetleri vardır. Millete hatırlatmak isterim ki, bu laubaliliğe müsaade etmek asla caiz değildir. Her halde salahiyet sahibi olmayan bu gibi kimselerin vazifeli olan zevat ile aynı kisveyi taşımalarındaki mahzuru hükümetin nazarı dikkatine koyacağım.

30 Ağustos 1925

ATABE, c.17, s.294-295; *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Eylül 1925, Numara: 1515, s.1-2; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, s.82-83; *ASD*, c.II, s.215-216.

Tekkeler

Tekkeler mutlaka kapanmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, her şubede yol gösterecek kudrete sahiptir. Hiçbirimiz tekkelerin yol göstermesine muhtaç değiliz.

Biz medeniyetten, ilim ve fenden kuvvet alıyoruz ve ona göre yürüyoruz. Başka bir şey tanımayız. Tekkelerin gayesi halkı meczup ve abdal yapmaktır. Halbuki halkımız abdal ve meczup olmamaya karar vermiştir. Tekkeler basit bir keyfiyet görünür, fakat ehemmiyeti vardır. Biz medeni dünya ailesi içinde bulunuyoruz. Her bakımdan medeniyetin bütün icaplarını tatbik edeceğiz

ATABE, c.17, s.298-299; *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Eylül 1925, Numara: 1516, s.1-2; *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, s.94-95.

Şapka ve Hocalar

Güzel bir başlık olan şapkadan pek az bir müddette dervişlerin, mürit ve hocaların da memnun kalacaklarını söylemişler, kavrayışlı ve zeki insanların medeni olmayan bir kisve altında şahsi ve ilmi kıymetlerini kaybetmekte olduklarından, dolayısıyla şerefli mevkilerini muhafaza için medeni kisveye bürünmek lüzumundan bahisle cidden sıcak ve samimi bir hasbıhal ile Ocaklıları aydınlatmışlardır.

23 Eylül 1925

ATABE, c.17, s.324; *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1925, Numara: 496, s.1-2; *ASD*, c.V, s.37.

Dünya İhtiyaçlarını Esas Alan İdare

Millet, saydığım dönüşümlerin ve inkılapların tabii ve zaruri icabı olarak genel idaresinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyaçlardan ilham alan ve ihtiyacın değişmesi ve gelişmesiyle devamlı olarak değişmesi ve gelişmesi esas olan dünyevi bir idare zihniyetini hayat sebebi saymıştır.

5 Kasım 1925

ATABE, c.18, 2006, s.116; *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Kasım 1925, Numara: 1572, s.1; *ASD*, c.II, s.237.

Din ve Mezhep Bağı

Milletin, mevcudiyetini devam ettirmek için fertleri arasında düşündüğü müşterek bağ, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine Türk milliyeti bağıyla fertlerini toplamıştır.

5 Kasım 1925

ATABE, c.18, s.116; *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Kasım 1925, Numara: 1572, s.1; *ASD*, c.II, s.237.

Mussolini Hacılar Hocalarla Gelecek

Türk Ocaklarının başlıca iştiğal mevzularından biri, inkılabımızdır. Bu, şu şekilde prensipleştirilmiştir: Terbiye ya milli olur, ya dini olur. Biz, dini terbiyeyi aileye bıraktık. Milli terbiyeyi de devlete aldık.

Mekteplerimizde ve bütün kültür müesseselerimizde milli terbiye esas kabul edilmiştir. Tuttuğumuz yol budur: Çocuk, dini terbiyesini ailesinden alacaktır. Bu arada, İlahiyat Fakültesi gibi, dini terbiyeyi takviye edecek müesseseler de kurmak üzereyiz. Fakat bu, zaman meselesidir. Halbuki, inkılabımızın tam dönüm anında topraklarımıza göz dikerek saldırmak isteyen düşmanın, dini ele alarak birçok fitne ve fesatla halkı aldatmaya kalkıp, türlü entrikalar çevirmekten çekinmeyeceği de muhakkaktır. Biliyor musunuz ki, Mussolini peşindekilerle buraya gelirse, nasıl gelecektir? Önünde dervişler, hacılar hocalarla gelecektir. Din adamlarını elinde silah olarak kullanacaktır.

26 Nisan 1926

ATABE, c.18, s.182; Niyazi Ahmet Banoğlu, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, s.87.

Resim ve Din

Resim yapılmaması için acaba dinimizde bir kayıt var mıdır? Bana bu soru birçok zaman evvel yine sorulmuştu. Ben o zaman demiştim ki, eski insanlar birtakım mabutlara, resimlere taparlardı. Bunun için dinimiz resmi yasaklamıştı. Halbuki şimdi vaziyet aynı şekli muhafaza etmiyor. Dolayısıyla sakınca kalmamıştır. İleri milletler bu hakikati çoktan idrak etmiş bulunuyorlar.

28 Mayıs 1926

ATABE, c.18, s.182; *Milliyet*, 30 Mayıs 1926, Numara:107, s.2.

Din ve Millet

Din, milli hissin teşekkülünde en kuvvetli etkenlerden biri sayılabilir. Aynı bir milletin sinesinde birbirine en zıt dinlerin yan yana mevcudiyeti de görülmektedir.

1926

ATABE, c.18, s.317; Tülay Duran, "Atatürk'ün Millet ve Milliyetler Prensibi Hakkında Notları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, Sayı: 102-103-104, s.11, Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.378.

Allahın Gölgesi ve Millet

Hissiyat ve vicdani anlayışları ilim ve fenle geliştirerek ve terbiye ederek toplumumuzun hakiki huzur ve saadetine çalışmak ulvi bir görüştür. Bu görüşü size, aziz İstanbul halkına, sekiz sene evveline kadar içinde yedi evliya kuvvetinde bir heyula tasavvur ettirilmek istenilen bu sarayın içinde söylüyorum.

Yalnız artık bu saray, Allah'ın gölgelerinin değil, gölge olmayan, hakikat olan milletin sarayıdır. (*Alkışlar, bravo sesleri.*) Ve ben burada milletin bir ferdi, bir misafiri olarak bulunmakla bahtıyırım.

1 Temmuz 1927

ATABE, c.18, s.349-350; *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1927, Numara: 1135, s.1-2; *ASD*, c.5, s.46.

Hoca ve Öğretmen

Eski hocalar nasıl din esasından hâkim olmuşlarsa, muallimlerin de ilim esasından kazanmaya başladıkları hâkimiyeti nihayete erdirmelidir. Bununla muallimlik mesleği hakiki gelişme devrine dahil olacaktır.

7 Temmuz 1927

ATABE, c.18, s.351-352; *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1927, Numara: 1135, s.1-2; *ASD* c.V, s.46.

Halifelik ve Milli Egemenlik

Milli hâkimiyet düsturu, hilafetsiz Türk Cumhuriyeti ile en mükemmel şekline ulaştırıldı.

29 Ağustos 1927

ATABE, c.18, s.363; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1927, Numara: 1888, s.2; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.531.

Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine İsyan

Hilafet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara boğduğu hakiki medeniyet âleminde gülünç kabul edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı? (...) Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lazım geliyordu.

Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına tecavüz edenler kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı koymak ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icaplarını ve zaruretlerini ilk gününde ortaya koymak ve ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve vakalardan ve hadiselerden istifade ederek milletin hissiyat ve fikirlerini hazırlamak ve kademe kademe yürüyerek hedefe ulaşmaya çalışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik faaliyet ve icraatımız bir mantık silsilesi ile incelenirse, ilk günden beri takip ettiğimiz genel istikametın ilk kararın çizdiği hattan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.19, 2006, s.31-32; *Nutuk*, c.I, s.10-11.

Milletin Aldatılması

Kerbelâ, Peygamber'in torunu, imam, mübarek kılıç, müşerref; bu gibi avamın beğeneceği laflarla milleti aldatma yolunu tutanlar, artık insaf etsinler!.. Millet de dikkat ve basiretini artırsın!..

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.258; *Nutuk*, c.I, s.10-11.

Namaz

Masum halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de fazla namaz kılmayı vaaz ve nasihat etmek, belki de ömründe namaz kılmamış olan bir politikacı tarafından vaki olursa, bu hareketin hedefi anlaşılabilir olur mu?

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.350; *Nutuk*, c.II, s.332.

Panislamizm

Panislamizm, panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı tatbik sahası yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan, cihangirane devlet teşkili hırslarının neticeleri de tarihte yazılıdır. İstilacı olmak hevesleri, bahis mevzumuzun haricindedir. İnsanlara her türlü hususi hissiyat ve bağlarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik dairesinde birleştirerek, insani bir devlet kurmak teorisi de kendine mahsus şartlara sahiptir.

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.25; *Nutuk*, c.II, s.10-11.

Din Oyunu Aktörleri

Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi milletlerin cehaletinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizim bu zeminde söz söylememiz ihtiyacını, ne yazık ki, henüz ortadan kaldırmıyor. İnsanlıkta din hakkındaki hisler ve bilgiler her türlü hurafelerden sıyrılarak hakiki ilim ve fenlerin nurlarıyla saf ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır.

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.229; *Nutuk*, c.II, s.199.

Belki Birtakım Kafalar Kesilecektir

Üç encümen bir odada toplandı. Riyasetine Hoca Müfit Efendi'yi seçti. Meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şer'îye Encümeni'ne mensup hoca efendiler, hilafetin saltanattan ayrılamayacağını, bilinen safsatalara dayandırarak iddia ettiler. Bu iddiaları çürütüp kırmak hususunda serbest söz söyleyenler ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda, müzakerenin istenilen neticeye kavuşmasını beklemek beyhude idi. Bunu anladık. Nihayet, müşterek encümen reisinden söz

aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu beyanatta bulundum: "Efendiler" dedim, "hâkimiyet ve saltanat, hiç kimse tarafından, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardı vebu tasallutlarını altı asırdan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek, kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat, ihtimal bazı kafalar kesilecektir.

İşin ilmi yönüne gelince, hoca efendilerin hiç merak ve endişelerine mahal yoktur. Bu hususta ilmi izahat vereyim" dedim ve uzun uzadıya birtakım iza-hatta bulundum. Bunun üzerine Ankara mebuslarından Hoca Mustafa Efendi, "Affedersiniz Efendim" dedi, "biz meseleyi başka bakımdan değerlendiriyor-duk; izahatınızdan aydınlandık." Mesele, Müşterek Encümen'ce halledilmişti.

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.215-216; *Nutuk*, c.II, s.186.

Halife Abdülmecit Efendi

Muhterem efendiler, firari halife, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde makamından indirildi. Yerine, sonuncu halife olan Abdülmecit Efendi seçildi.

Meclis'çe yeni halife seçilmeden evvel, seçilecek zatın da padişahlık sevda ve davasına kapılarak herhangi bir yabancı devlete iltica etmesi ihtimalini bertaraf etmek lazımdı. Bunun için, İstanbul'da bulunan memurumuz Refet Paşa'ya, Abdülmecit Efendi ile görüşerek ve hatta elinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilafet ve saltanat hakkında aldığı kararı tamamen kabul ettiğine dair bir de senet alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Teşrinisani [Kasım] 1922 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya yazdığım bir şifre telgrafname ile de verdiğim talimatta başlıca şu noktaları kaydetmiştim: "Abdül-mecit Efendi, Halifeyi Müslimin unvanını kullanacaktır. Bu unvana başka sıfat ve kelime ilave edilmeyecektir. İslam âlemine duyurulmak üzere hazırlayacağı bir beyannameyi aracılığınızla evvela şifre olarak bildirecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve aracılığınızla kendisine bildirilecek, ondan sonra yayımlanacaktır. Bu beyannamenin metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini hilafete seçmesinden açıkça memnuniyet beyan olunacaktır.

b) Vahdettin Efendi'nin hareket tarzı tafsilatlı olarak kınanacaktır.

c) Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun onuncu maddesine kadar olan maddele-
rinin muhteviyatı münasip tarzda ve mühim mana ve özü aynen zikredilmek
suretiyle Türkiye devletinin ve Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin hususi
mahiyetinin ve idare usulünün Türkiye halkı ve bütün İslam âlemi için en fay-
dalı ve en uygun olduğu zikir ve tespit edilecektir.

d) Türkiye milli halk hükümetinin geçmiş hizmetlerinden ve teşekkürle de-
ğer mesaisinden takdîrkârane bir lisan ile bahsolunacaktır.

e) İşbu beyannamede, yukarıda bildirilmiş noktalardan başka, siyasi sayıla-
bilecek bir nokta ve fikir belirtilmeyecektir.

19 Teşrinisani [Kasım] 1922 tarihli açık bir telgrafla da Abdülmecit Efendi'ye:
"Türkiye devletinin hâkimiyetini kayıtsız şartsız milletin kendisinde saklı tu-
tan Teşkilatı Esasiye Kanunu uyarınca icra kudreti ve kanun yapma salâhiyeti
kendisinde tecelli etmiş ve toplanmış bulunan, milletin yegâne ve hakiki tem-
silcilerinden meydana gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrinisani [Ka-
sım] 1922 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği gerekçe ve esaslar dairesinde yüce
Meclis'çe 18 Teşrinisani [Kasım] 1922 tarihinde yapılan celsede hilafete seçilmiş
olduğunu" tebliğ ettim (*Vesika*: 265).

19 Teşrinisani [Kasım] 1922 tarihli bir şifre telgrafname ile Refet Paşa, yaz-
dığımız telgraflara cevap veriyordu. Abdülmecit Efendi, imzasının üstünde
Halifei Müslimin ve Mekke ve Medine'ni Kulu unvanının bulunmasının ve cu-
ma selamlığında kaftan ve Fatih'e ait şekilde bir sarık takınmasının mümkün
ve uygun olacağı görüşünü dile getirmiş. İslam âlemine yazacağı beyanname
muhteviyatı hakkında belirttiği görüşte, Vahdettin Efendi hakkında bir şey söy-
lemek hususunda affını istemiş ve beyannamenin İstanbul gazetelerinde ya-
yımlanması sırasında Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretinin yayımlattırıl-
ması düşüncesini ileri sürmüştü (*Vesika*: 266).

Refet Paşa'ya makine başında 20 Teşrinisani [Kasım] 1922 günü verdiğim
cevapta, "Halifei Müslimin" unvanıyla beraber "Kutsal Mekke ve Medine'nin
Kulu" tabirinin kullanılmasını uygun buldum. Cuma merasiminde Fatih'in kı-
yafetine girmesini gayri tabii buldum. Redingot veya istanbulin giyebileceğini,
askeri üniformanın bittabi söz konusu olamayacağını bildirdim. Yayınlanacak
beyannamede Vahdettin'in ismi zikrolunmaksızın eski halifenin manevi şahsi-
yetinden ve zamanında düşülen derekeden bahsedilmesinin lüzumlu olduğu
görüşünü belirttim.

Refet Paşa'dan 20 Teşrinisani [Kasım] 1922'de aldığım şifre telgrafnamenin
birinci maddesinde Refet Paşa diyordu ki: "Abdülmecit Efendi'nin 19 Kasım ta-

rihli yazılarının altında peygamberin halifesi ve kutsal Mekke ile Medine'nin kulu cümlesinin altında Abdülmecit bin Abdülâziz Han imzası kullanılmıştır." (...)

Meclis'te meseleyi çok ciddi ve mühim görenler vardı ve hele hoca efendiler kendi ihtisaslarıyla alakalı bir mevzu bulduklarından, çok dikkatli ve teyakkuz halinde idiler. Bir halife kaçmış... Onu makamından indirmek, yenisini seçmek... Sonra yenisini İstanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek... Milletin ve devletin yakından başına geçirmek... Özetle, halifenin firarı yüzünden Türkiye'de, bütün İslam âleminde karışıklık meydana gelmiş veyahut gelecekmiş... Onun için tedbirler alınmalı imiş... tarzında görüşler, endişeler ileri sürülüyordu.

Bazı hatipler de, halife olacak zatın sıfatının, salahiyetinin ne olacağını tespit lüzumundan bahsediyorlardı.

Ben de, müzakere ve münakaşaya iştirak ettim. Beyanatımın çoğu, ileri sürülen görüşlere cevap mahiyetinde idi. Söylediklerimin esasları şu cümleler içinde yer alıyordu:

"Söz konusu meseleyi çok münakaşa ve tahlil etmek mümkündür. Fakat, münakaşalar ve tahlillerde ne kadar ileri gidersek, meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve gecikmeye uğrarız. Yalnız şu noktaya nazarı dikkati çekerim: Bu Meclis, Türkiye halkının meclisidir. Bu Meclis'in sıfat ve salahiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatını ve mukadderatını kapsayabilir ve onun üzerinde söz sahibi olabilir. Meclis'imiz, kendi kendine bütün İslam âlemini kapsayan bir kudret kazanamaz efendiler! Türk milleti ve onun temsilcilerinden meydana gelmiş olan Meclis'imiz, kendi mevcudiyetini, halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir efendiler! Bundan dolayı İslam âleminde karışıklık varmış veyahut olacakmış. Bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor."

Bu sözüme itiraz eden bir zata cevap verdim, alenen dedim ki:

-Sen yalan söyleyebilirsin, istidatlısın!..

Efendiler, dağdağaya mahal olmadığını izahtan sonra beyan ettim ki: "Bizim, cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Hilafet makamı esaret altında olabilir. Halife namını taşıyanlar yabancılara iltica edebilirler. Düşmanlar ve halifeler beraber olabilirler ve her şeyi yapmaya teşebbüs edebilirler. Fakat, yeni Türkiye'nin idare tarzını, siyasetini, kuvvetini katiyen sarsamazlar.

Türkiye halkının kayıtsız şartsız hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve katiyetle tekrar ediyorum. Hâkimiyet, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve işarette ortaklık kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun,

hiç kimse bu milletin mukadderatında ona ortak olamaz. Millet buna katiyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Dolayısıyla, firari halifeyi makamından indirmek, yenisini seçmek ve bu konuyla alakalı bütün muamelelerde söylediğim görüşler dahilinde hareket zaruridir. Başka türlüüne katiyen imkân yoktur."

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.218-222; *Nutuk*, c.II, s.189-193.

Devletin Dini, Egemenlik, Vicdan Özgürlüğü

Efendiler, saltanatın ilgası, hilafet makamının salahiyyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ruh halini ve fikri eğilimleri bir daha incelemek mühimdi. (...)

Milli hâkimiyet ve hilafet makamının vaziyetleri ve münasebetleri ne olduğu hakkında, halkın merak ve endişe etmekte hakkı vardı... Zira, Meclis 1 Teşrinisani [Kasım] 1922 tarihli kararıyla, şahsi hâkimiyete dayalı hükümet şeklinin 16 Mart 1920 tarihinden itibaren ve ebediyen tarihe intikal eylediğini ilan ettikten sonra, birtakım Şükrü Hoca'lar "İslam kamuoyu tereddüt ve ıstıraplara düşmüştür" diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. "Hilafet, aynı hükümettir. Hilafetin hak ve vazifelerini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir" davasını ortaya atmışlardı. Meclis'in, milletin lağv ettiği şahsi saltanatı hilafet makamında devam ettirmek ve padişah yerine halife koymak sevdasına düşmüşlerdi.

Hakikaten, mürteci bir hizip, Karahisarı Sahip Mebusu bulunan Hoca Şükrü imzasıyla "Hilafeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" unvanıyla bir kitapçık yayımladı. Ankara'da, 15 Kânunusani [Ocak] 1923 tarihinde yayımlanan ve bütün Meclis üyelerine dağıtılan bu kitapçıktan, İzmit'te haberdar edildim. Kitapçığın üzerinde sadece 1923 (1339) senesi yazılmıştı. Fakat kitapçığın daha ben Ankara'da iken hazırlandığı ve basıldığı ve benim Ankara'dan ayrılış tarihim olan 14 Kânunusani [Ocak] 1923 gününün ertesinde ortaya çıkarıldığı anlaşılmış idi.

Şükrü Efendi Hoca ve arkadaşları "Halife Meclis'in, Meclis Halife'nindir" safatasıyla Millet Meclisi'ni halifenin meşveret heyeti ve Halife'yi Meclis'in ve dolayısıyla devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Efendiler, halife bulunan zatı ümide düşürecek bazı sadakatkârane muameleler de dikkat çekici idi. Gizli olarak cereyan eden sadakatkârane destek ise bizim haricen anladıklarımızdan daha fazla imiş. (...)

Halife ismindeki hükümdar, dünya yüzündeki üç yüz milyon ehli İslam arasında adaleti devamlı kılacak, kamu haklarını gözetecek, emniyet ve asayiş

ihlal edecek hadiselerle mâni olacak, ehli İslama başka ümmetler tarafından yapılması muhtemel tecavüzlere set çekecekti. İslam camiasının iyileşmesini temine hizmet edecek medeniyet ve imar vasıtalarını hazırlamakla mükellef bulunacaktı.

Muhterem efendiler, bu kadar cahil ve cihanın ahval ve hakikatlerinden bu derece habersiz Şükrü Hoca ve benzerlerinin milletimizi aldatmak için İslam hükümleri diye yayımladıkları safsataların esasen tekrara değeri yoktur. Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi milletlerin cehaletinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizim bu zeminde söz söylememiz ihtiyacını, ne yazık ki, henüz ortadan kaldırmıyor. İnsanlıkta din hakkındaki hisler ve bilgiler her türlü hurafelerden sıyrılarak hakiki ilim ve fenlerin nurlarıyla saf ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır.

Şükrü Hoca'ların ne kadar manasız, mantıksız ve icra kabiliyetinden mahrum fikir ve hükümler savurdıklarını anlamamak için, cidden Hoca Efendi gibi Allahlık denilen mahlukattan olmak lazımdır.

Halife ve hilafetin sultasının, onların dediği gibi, bütün dünya Müslümanlarını kapsaması lazım gelince, bütün mevcudiyetini ve kuvvet kaynaklarını halifenin emir ve yasaklarına hasretmekle Türkiye halkının omuzlarına yüklenerek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lazım gelmez miydi?

Onların ileri sürdükleri icaplara ve hükümlere göre, halife namında hükümdar; Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, kısaca dünyanın her tarafındaki İslamların ve İslam memleketlerinin işlerinde söz sahibi olacaktı.

Bu hayalin hiçbir vakit tahakkuk etmemiş olduğu malumdur. İslam cemaatlerinin birbirinden tamamen ayrı maksatlarla ayrıldıkları, Emevilerin Endülüs'te, Alevilerin Mağrip'te, Fatımilerin Mısır'da, Abbasilerin Bağdat'ta birer hilafet, yani saltanat kurdukları ve hatta Endülüs'te her bin kişilik bir cemaatin "bir emirülmüminini ile bir minberi" olduğu Hoca Şükrü imzalı kitapçıkta dahi zikrolunmaktadır.

Bu tarihi hakikati bilmezlikten gelerek, hemen tamamıyla yabancı devletlerin tabiiyeti altında bulunan veya bağımsız olan İslam milletlere veya devletlere halife namı altında bir hükümdar tayin etmek akıl ve hakikat ile bağdaşabilir miydi? Bilhassa, böyle bir hükümdarın mevkiini temin için bir avuç Türkiye halkını hasredip tahsis etmek, onu mahveylemek için tatbik olunagelen tedbirlerin en tesirlisi olmaz mıydı? "Halifenin vazifesi ruhani değildir", "Hilafetin esas temeli maddi kudret ve hükümet kuvvetidir" diyenlerin, hilafetin devlet, halifenin devlet reisi olduğunu ifade ve ispat ettikleri ve maksatlarının halife

unvanında bir zatı, Türkiye devletinin riyasetine geçirmek olduğu kolaylıkla anlaşılabilirdi.

Muhterem efendiler, Şükrü Hoca Efendi'nin ve siyasetçi arkadaşlarının, siyasi maksatlarını açıktan açığa göstermeyip, bunu, bütün İslam âlemine yaymak istedikleri dini bir mesele halinde söz konusu eylemleri, hilafet oyuncağının ortadan kaldırılmasını çabuklaştırmaktan başka bir netice vermemiştir.

Hilafet meselesi hakkında halkın tereddüt ve endişesini gidermek için her yerde lüzumu kadar beyanat ve izahatta bulundum. Kati olarak ifade ettim ki, "Milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelelerine, bağımsızlığına, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz! Milletin kendisi kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir!"

Millete anlattım ki, bütün Müslümanları kapsayan bir devlet tesis etmek vazifesiyle mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini yapabilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tabi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar büyük bir mesuliyeti, bu kadar mantıksız bir vazifeyi üstlenemez.

Milletimiz, asırlarca, bu boş görüşten hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu bütün İslam işlerinde söz sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan meydana gelen büyük İslam kütlelerinden talep etmelidir! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve saadeti için başka düşünecek bir şeyi yoktur... Başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır! dedim.

Diğer bir noktayı da halk gözünde belirginleştirmek için şu beyanatta bulundum: Bir an için farz edelim ki, dedim, Türkiye söz konusu vazifeyi kabul etsin... Bütün İslam âlemini bir noktada birleştirerek sevk ve idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâlâ ama, tabiiyet ve idaremiiz altına almak istediğimiz milletler, derlerse ki, bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat biz bağımsız kalmak istiyoruz. Bağımsızlık ve hâkimiyetimize kimsenin müdahalesini uygun görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!

O halde, Türkiye halkı bütün bu mesai ve fedakârlığa sadece bir teşekkür ve dua almak için mi katlanacaktır?!

Görülüyordu ki, bir hırs ve heves için, bir kuruntu ve hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilafet ve halifeye vazife ve salahiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibaretti.

Efendiler, halka sordum: Bir İslam devleti olan İran veya Afganistan, halife-nin herhangi bir salahiyetini tanıır mı, tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletin bağımsızlığını, milletin hâkimiyetini ihlal eder.

Millete şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamak-taki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felaketler yetişir! Bi-le bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

Efendiler, İngiliz tarihçilerinden *Vels* (Wells), iki sene evvel yayımlanan bir tarih yazdı. Eserinin son sayfaları "dünya tarihinin gelecekteki safhası" unvanı altında birtakım görüşleri ihtiva eder.

Bu görüşlerde hedeflenen mesele:

"Un gouvernement fédéral mondial" (dünya çapında bir birleşik hükü-met)'dir.

Vels, bu bölümde, dünya çapında bir birleşik hükümetin nasıl tesis olunabi-leceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı ayırıcı hatları hakkındaki tasavvurla-rını ortaya koyuyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremizin nasıl bir halde bulunacağını tahayyül ediyor.

Vels, "Bütün hâkimiyetler tek bir hâkimiyet içinde eritilmezse, milliyetlerin üstünde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır" diyor ve "Hakiki devlet, asri hayat şartlarının bir zaruret haline getirdiği dünya birleşik hükü-metinden başka bir şey olamaz"; "Muhakkaktır ki, insanlar kendi icatları altın-da ezilmek istemezlerse, er veya geç birleşmeye mecbur olacaklardır" görüşle-rini ileri sürüyor.

"İnsanlığın dayanışması hakkındaki büyük hülyanın nihayet fiile çıkması için ne yapmak ve neyin önüne geçmek lazım geleceği doğru olarak bilinme-diği" ve "mütecaviz bir harici siyaset ananesine sahip olan devletlerin, dünya çapında bir devletler ittifakı tarafından güçlkle temsil olunabileceği" de be-lirtiliyor. Vels'in "Avrupa ve Asya'nın felaketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine vesile olacaktır", "Olabilir ki, bir sıra kısmi birlikler, dünya çapında bir birlikten evvel hasıl olur" görüşlerini de kaydedeyim.

Efendiler, bütün insanlığın tecrübe, malumat ve düşüncede yükselmesi ve olgunlaşması; Hristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden vazgeçerek basit-leştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş dünya çapında saf ve leke-siz bir dinin kurulması ve insanların şimdiye kadar kavgalar, pislilikler, kaba ar-zu ve iştihalar arasında bir sefalet hane de yaşamakta olduklarını kabul ederek,

bütün vücutları ve zekâları zehirleyen iltihap tohumlarına galebe etmeye karar vermesi gibi şartların doğmasını lüzumlu kılan bir "dünya çapında birleşik hükümet" tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

Bu tasavvur ve tahayyüle kısmen benzeyen bir hayal, hilafetçileri ve Panislamizm taraftarlarını -Türkiye'ye musallat olmamaları şartıyla- memnun etmek için bizde de tasvir edilmişti.

Tasvir olunan teori şu idi: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve başka kıtalarda yaşayan İslam toplumları, gelecekte herhangi bir gün, irade ve arzularını kullanmaya ve tatbiki iktidar ve serbestlik kazanırlar; o zaman lüzumlu ve faydalı görürlerse, asrın icaplarına uygun bir surette birtakım anlaşma ve birleşme noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her toplumun birbirinden tatmin ve temin edeceği ihtiyaçları vardır. Karşılıklı menfaatları mevcuttur. Bu tasavvur olunan bağımsız İslam hükümetlerin salahiyet sahibi delegeleri bir araya gelip bir kongre yaparlar ve filan ve filan ve filan İslam devletler arasında şu veya bu münasebetler kurulmuştur. Bu müşterek münasebetleri muhafaza ve bu münasebetlerin içerdiği şartlar dahilinde birlikte hareketi temin için bütün İslam devletlerin delegelerinden meydana gelen bir meclis kurulacaktır. Birleşen İslam devletler bu meclisin reisi tarafından temsil olunacaktır derlerse, işte o zaman, isterlerse, o "bütün İslamın birleşik hükümeti"ne hilafet ve müşterek meclisin riyaset makamına seçilecek zata da halife unvanı verirler. Yoksa, herhangi bir İslam devletinin bir zata bütün İslam dünyası işlerinin idaresi ve yürütülmesi salahiyetini vermesi akıl ve mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği bir keyfiyettir.

Efendiler, hilafet ve din meseleleriyle meşgul olunduğu sıralarda, kamuoyu ve bilhassa aydınlar için, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bir noktanın ukde teşkil ettiğini öğrendik. Cumhuriyet ilanından sonra da, kanunda aynı ukde muhafaza edildikten başka, ukde teşkil edecek ikinci bir noktanın daha dahil edildiğini görenler, şaşkınlıklarını gizlememişlerdi ve bugün de gizlememektedirler.

Bu noktaları izah edeyim: 20 Kânunusani [Ocak] 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "7." ve 21 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "26." maddesi Büyük Millet Meclisi'nin vazifelerinden bahseder.

Maddenin başında, Meclis'in ilk vazifesi olmak üzere, "şer'i hükümlerin tatbiki" vardır. İşte, bunun nasıl bir vazife ve şer'i hükümlerden maksadın ne olduğunu anlamakta tereddüde düşenler vardır. Çünkü Büyük Millet Meclisi'nin, söz konusu maddede "kanunların konulması, değiştirilmesi, yorumlanması, feshi ve ilgası vb." gibi zikrolunan ve sayılan vazifeleri o kadar kapsamlı ve açıktır ki, "şer'i hükümlerin tatbiki" diye ayrıca ve bağımsız olarak bir klişenin mevcudiyeti lüzumsuz görülmektedir. Çünkü şer' demek, kanun demektir. Şer'i hükümler demek, kanuni hükümler demekten başka bir şey değildir ve

olamaz. Başka türlü, asri hukuk anlayışlarıyla bağdaşmaz. Bu böyle olunca, "şer'i hükümler" tabiriyle kastolunan mana ve özün büsbütün başka bir şey olması icap eder.

Efendiler, ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu'nu hazırlayanlara bizzat riyaset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla "şer'i hükümler" tabirinin bir münasebeti olmadığını anlatmaya çok çalışıldı. Fakat, bu tabirden kendi boş inançlarınca bambaşka mana tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı.

İkinci nokta, efendiler, yeni Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başındaki "Türkiye devletinin dini, İslam dinidir" cümlesidir.

Bu cümle daha Teşkilatı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok evvel, İzmit'te, İstanbul ve İzmit matbuat erbabıyla uzun bir görüşme ve hasbıhalimiz esnasında, muhataplarımdan bir zatın şu sorusuna maruz kaldım: "Yeni hükümetin dini olacak mı?"

İtiraf edeyim ki, bu soruya muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Olumsuz, pek kısa olması lazım gelen cevabın o günkü şartlara göre ağızdan çıkmasını henüz istemiyordum. Çünkü, tebaası arasında muhtelif dinlere mensup unsurlar bulunan ve her din mensubu hakkında adilce ve tarafsızca muamelede bulunmaya ve mahkemelerinde tebaası ve yabancılar hakkında eşit adalet tatbikiyle mükellef olan bir hükümet, fikir ve vicdan hürriyetine riayete mecburdur. Hükümetin bu tabii sıfatının şüpheli mana atfına sebep olacak sıfatlarla kayıtlanması elbette doğru değildir.

"Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir" dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle resmi muamelelerde Türk dilinin cari olması lüzumunu herkes tabii bulur. Fakat, "Türkiye devletinin dini, İslam dinidir" cümlesi aynı suretle mi anlaşılıp kabul edilecektir? Bu, bittabi izaha ve yorumlanmaya muhtaçtır.

Efendiler, gazeteci muhatabımın sorusuna, "Hükümetin dini olamaz!" diye medim. Aksini söyledim.

"Vardır efendim; İslam dinidir" dedim. Fakat hemen "İslam dini fikir hürriyetine sahiptir" cümlesiyle cevabımı açıklığa kavuşturmak ve yorumlamak lüzumunu hissettim.

Demek istedim ki, hükümet, fikir ve vicdana riayetle kayıtlı ve mükellef olur.

Muhatabım, verdiğim cevabı şüphesiz makul bulmadı ve sorusunu şu tarzda tekrar etti: "Yani hükümet bir dine bağlı olacak mı?"

- "Olacak mı, olmayacak mı bilmem!" dedim. Meseleyi kapatmak istedim. Fakat, mümkün olmadı. O halde, denildi, herhangi bir mesele hakkında inançlarım ve düşüncelerim dairesinde bir fikir ortaya atmaktan hükümet beni yasaklayacak veya cezalandıracaktır. Halbuki herkes kendi vicdanını susturmaya imkân görecektir mi? O zaman iki şey düşündüm. Biri, yeni Türkiye devletinde

her reşit dinini seçmekte serbest olmayacak mıdır? Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin: "Bazı değerli âlim arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, şer'i kitaplarda mevcut, belli ve yerleşmiş İslam hükümlerini yayımlayarak... yanıldığı maalesef görülen İslam kamuoyunu aydınlatmayı lüzumlu bir vecibe saydık" girişini müteakip zikrolunan "İslam hilafeti, dinin emrini saklamak ve korumakta peygamberliğe halef olmaktır; şeriatın ikamesi hususunda Resulü Ekrem Efendimiz tarafından vekâlettir."

Halbuki, Hoca'nın sözlerini tatbiki kalkışmak, milli hâkimiyeti, vicdan hürriyetini kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, Hoca'nın malumat hazinesi, Yezitler zamanında yazdırılmış ve istibdat idaresine mahsus formülleri ihtiva etmekte değil miydi?

O halde mana ve özü artık herkesçe tamamen açıklığa kavuşmuş olan devlet ve hükümet tabirlerini ve millet meclisleri vazifelerini din ve şeriat kisvelerine bürüyerek kim ve ne için aldatılacaktır?

Hakikat bundan ibaret olmakla beraber, o gün İzmit'te matbuat erkânıyla bu zemin üzerinde daha fazla fikir alışverişinde bulunmak lüzumlu görülmedi.

Cumhuriyet'in ilanından sonra da, yeni Teşkilatı Esasiye Kanunu yapılrken, *laik hükümet* tabirinden dinsizlik manası çıkarmaya meyilli olanlara ve vesile arayanlara fırsat vermemek maksadıyla, kanunun ikinci maddesini manasız kılan bir tabirin dahil edilmesine müsamaha olunmuştur.

Kanunun, gerek 2. ve gerek 26. maddelerinde lüzumsuz görünen ve yeni Türkiye devletinin ve Cumhuriyet idaremizin asri karakteriyle bağdaşmayan tabirler, İnkılap ve Cumhuriyet'in o zaman için beis görmediği tavizlerdir.

Millet, Teşkilatı Esasiye Kanunumuzdan bu fazlalıkları ilk münasip zamanda kaldırmalıdır!

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.223, 224, 227-236; *Nutuk*, c.II, s.195-205.

Geçiş Döneminde Halifeye Tavır

Efendiler, saltanat devrinden cumhuriyet devrine geçebilmek için, herkesin malumu olduğu üzere, bir intikal devresi yaşadık. Bu devirde iki fikir ve görüş birbiriyle devamlı olarak mücadele etti. O fikirlerden biri, saltanat devrinin devam ettirilmesi idi. Bu fikrin taraftarları açık idi. Diğer fikir, saltanat idaresine son vererek cumhuriyet idaresi tesis eylemekti. Bu, bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak görüşümüzün tatbik kabiliyetini saklı bulundurup münasip zamanında tatbik edebilmek için, saltanat taraftarlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecburiyetinde

idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, bilhassa Teşkilatı Esasiye Kanunu yapılırken, saltanat taraftarları, padişah ve halifenin haklarının ve salahiyetinin açıkça belirtilmesinde ısrar ederlerdi. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını beyan ederek o yönü söylenmemiş bırakmakta fayda görüyorduk.

Devlet idaresini, cumhuriyetten bahsetmeksizin, milli hâkimiyet esasları dairesinde, her an cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını telkinde ısrar ederek, saltanat ve hilafet makamları olmaksızın devleti idare etmenin mümkün olduğunu ispat etmek lüzumlu idi.

Devlet reisliğinden bahsetmeksizin, onun vazifesini fiilen Meclis Reisine gördürüyorduk.

Fiiliyatta Meclisin Reisi, İkinci Reis idi. Hükümet vardı, fakat "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten kaçınıyor-duk; çünkü hemen saltanatçılar, padişahın salahiyetini kullanması lüzumunu ortaya atacaklardı.

İşte, intikal devresinin bu mücadele safhalarında bizim kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz ara şekli, Büyük Millet Meclisi Hükümeti sistemini haklı olarak eksik bulan, meşrutiyet şeklinin açıkça ifadesini temine çalışan hasımlarımız bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki: "Bu yapmak istediğiniz hükümet şekli neye, hangi idareye benzer?" Maksat ve hedefimizi söyletmek için yöneltilen bu tür sorulara biz de zamanın icabına göre cevaplar vererek saltanatçıları susturmak zaruretinde idik.

Rauf Bey, bu türden verdiğimiz bir cevabı, vicdanını tatmin eden, ret ve itiraz olunamaz mahiyette bulunduğunu söylüyor ve bütün görüş ve iddiasını benim o ifademe dayandırıyor.

"Bu tatminkâr ve büyük sözlerden sonra", Büyük Millet Meclisi Hükümeti şeklinin sakat olacağını kabul etmek istemiyor. Bu sakat ise, bu sakat şekli vaktiyle bize kabul ettirenlerin, bu defa kabul ettirdikleri cumhuriyet şeklinin de bir gün eksik görülüp başka bir şekli ortaya atmalarından endişe edilmek lazım geleceği tarzında bir mantık yürütüyor. Bu mantığın ne kadar çürük bir safsatadan ibaret olduğu meydandadır. "Kutsi duyguları, cumhuriyet idaresinden başka hiçbir idarenin taraftarı olmadığı merkezinde" olan bir zatın, intikal devrinin zaruretlerinden olduğunu pekâlâ bildiği Büyük Millet Meclisi Hükümeti şekline saplanıp kalarak, cumhuriyet şeklinin de eksik görüleceği ve başka bir şekil araştırılacağı endişesine düşmesine mahal var mıdır? Rauf Bey'in, burada, cumhuriyetten sonra başka şekil diye ifade etmek istediğinin manası vardır. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilan edenler, bu suretle Osmanlı hanedanını saltanattan uzaklaştırdıktan sonra, acaba cumhuriyetten tekrar

saltanat devrine geçerek, saltanat makamını işgal etmeyecekler mi? Bunun tarihte emsali yok mu? diyenler tereddüt ve endişe ettiler.

Rauf Bey, aynen aldığımız sözlerinin sonunda, ahalinin cumhuriyeti istediğini kaydederken, "istiyor ama tatbik edemeyiz de..." tarzındaki garip ifadesiyle, benim işaret ettiğim noktayı pekâlâ açıklığa kavuşturmuştur.

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.316-317; *Nutuk*, c.II, s.293-295.

Dine Saygı Bayrağının Anlamı

"Fırka, dini fikirlere ve inançlara hürmetkârdır" düsturunu bayrak olarak eline alan zevattan iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, asırlardan beri, cahil ve mutaassıpları, hurafeperestleri aldatarak özel maksatlar teminine kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, asırlardan beri, nihayetsiz felaketlere, içinden çıkabilmek için büyük fedakârlıklar gerektiren pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin, aynı bayrakla ortaya atılmaları, dini taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, ilerleme ve yenileşmenin tamamen aleyhine teşvik etmek değil miydi? Yeni fırka, dini fikirlere ve inançlara hürmetkârlık perdesi altında, "Biz hilafeti tekrar isteriz. Biz yeni kanunlar istemeyiz. Bizce Mecelle kâfidir. Medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in fırkası hilafeti lağv etti. İslamiyete zarar veriyor. Sizi gavur yapacak, size şapka giydirecektir" diye bağırıyor muydu! Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane feryatlarla dolu değildir denilebilir mi?

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.349; *Nutuk*, c.II, s. 331.

Tekkeler, Zaviyeler, Türbeler, Tarikatlar

Efendiler, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık vb. gibi birtakım unvanların yasaklanması ve ilgası da Takriri Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu husustaki icraat ve tatbikat, toplumumuzun hurafeperest, ilkel bir kavim olmadığını göstermek bakımından ne kadar elzem idi, bu, takdir olunur.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan meydana gelen bir kütleye, medeni bir millet gözüyle bakılabilir mi? Milletimizin hakiki mahiyetini yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi unsurlar ve müesseseler, yeni Türkiye devletinde, Türk Cumhuriyeti'nde devam ettirilmeli miydi?

15-20 Ekim 1927

ATABE, c.20, s.353; *Nutuk*, c.II, s. 335.

CHF Nizamnamesi'nde Din ile Dünya İşlerini Ayırmak

Madde 3. Fırka, inanç ve vicdanları siyasetten ve siyasetin türlü müdahalelerinden kurtararak milletin, siyasi, toplumsal, iktisadi bütün kanun, teşkilat ve ihtiyaçlarını müspet ve deneysel ilim ve fenlerin muasır medeniyete bahş ve temin ettiği esas ve şekillere uygun olarak tahakkuk ettirmeyi, yani devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en mühim esaslarından sayar.

Madde 4. Fırka, milli hâkimiyet ve idarenin alakalı olduğu bütün faaliyet şubelerinde halk tarafından ve halk için kaidesini hâkim kılmayı gaye edinmiştir. Kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul eyler.

22 Ekim 1927

ATABE, c.22, s.22; *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, *TBMM Matbaası*, 1927, s.9; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1992, s.382.

Yazı Devrimi Üç Ayda

Yeni yazının eskisi yerine geçmesi için müddet olarak ne düşündünüz? diye sordu.

Müddet, arkadaşlardan azlığına göre beş, bir haylisine göre on beş yıl olmaydı. İlk zamanları okullarda iki yazıyı da öğretecektik. Gazeteler birkaç fıkrayı yeni yazı ile dizdirmekten başlayarak, yavaş yavaş artıracaklar ve mühletin sonunda bütün gazeteyi yeni yazı ile dizdireceklerdi:

-Farz edelim on beşinci yılda gazetelerde yarım sütun Arapça yazı kaldı. Ne olacak biliyor musunuz? Herkes o yarım sütunu okuyacak. Bir harp, bir buharan, bir şey çıktı mı, bizim yazı da Enver'inkine dönecek.

Enver Paşa'nın daha fazla imla inkılabı diyebileceğimiz denemesi Birinci Dünya Harbi olur olmaz suya düşmüştü:

-Ya üç ayda yapabiliriz ya hiçbir zaman... dedi.

Buna ben de şaştım doğrusu. Üç ayda bir millete yazı değiştirmek! Bunu da başarabilecek miydi? [...]

Sonra Anadolu'ya köylere çıktı. Bir kara tahta üzerinde yeni yazının ilk derslerini verdi. Ve üç ayda 'yaptı'."

3 Ağustos 1928

ATABE, c.22, s.148; Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.54-56.

Eski Sistemlere Bağlanmak

Eski sistemlere bağlanan ve geriye dönük münasebetler tesis eden birinin modern bir devlet inşa etmesi mümkün değildir.

30 Kasım 1929

"Vossische Zeitung Muhabirine Demeç", *ATABE*, c.23, 2. Basım, 2011, s.268; *Vossische Zeitung*, 9, 11 Mart 1930, Numara: 59, 60; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1930, Numara: 2102, s.1; *ASD*, c.III, s.85.

Kur'an'ın Çevirisi ve Din Adamları

Kur'an'ı şimdi ilk defa Türkçe bastırıyorum, ayrıca Muhammed'in hayatını da tercüme ettiriyorum. Halk her yerde aşağı yukarı aynıısının olduğunu, din ricalinin tek meselesinin karnını doyurmak olduğunu görmelidir.

30 Kasım 1929

"Vossische Zeitung Muhabirine Demeç", *ATABE*, c.23, s.269; *Vossische Zeitung*, 9, 11 Mart 1930, Numara: 59, 60; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1930, Numara: 2102, s.1; *ASD*, c.III, s.85.

Camiler

Camileri kimse kapatmadığı halde, bu kadar süratle boşalmasına hayret etmiyor musunuz?

30 Kasım 1929

ATABE, c.23, s.269; *Vossische Zeitung*, 9, 11 Mart 1930, Numara: 59, 60; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1930, Numara: 2102, s.1; *ASD*, c.III, s.85.

Kutsal Tabiat

Çobanlar sadece güneşi, bulutları ve yıldızları tanır; yeryüzündeki bütün köylüler aynısını bilir, çünkü mahsul havaya bağlıdır. Türk, tabiattan başka hiçbir şeyi kutsal tanımaz."

"En büyük adamlar da" dedim "aynı kanaattedir. Goethe buna 'tanrı-doğa' demiştir."

Boğuk sesiyle Almanca kelimeyi tekrarladı [...] ve sonra şunları söyledi: "Ben bu kavramı kabul edemem. Tanrı, sadece insan toplumunun zirvesidir."

30 Kasım 1929

ATABE, c.23, s.269; *Vossische Zeitung*, 9, 11 Mart 1930, Numara: 59, 60; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1930, Numara: 2102, s.1; *ASD*, c.III, s.86.

Kader

"Kader? Önce uygulanabilir bir mülahaza; yani fikir ve sonra fiil gelir. Bir lider uygun şartlardan yararlanmalı, kararlı olmalı, fakat aynı zamanda daima akla uygun olarak hareket etmelidir. Gelişme önceden belirlenmemiştir, ama aktörleri ileriye doğru iter.

30 Kasım 1929

ATABE, c.23, s.270; *Vossische Zeitung*, 9, 11 Mart 1930, Numara: 59, 60; *Cumhuriyet*, 14 Mart 1930, Numara: 2102, s.1; *ASD*, c.III, s.8.

Atatürk'ün El Yazısıyla Allah'ın Doğuşu

Atatürk'ün Kemalizmin resmi tarih tezlerini içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabın ilk daktilo taslağına yazdığı değişiklik ve eklerden bazı sayfalar (1930).

Özgün belge, Anıtkabir Kütüphanesi'nde.

Fotokopisi, Türk Tarih Kurumu'nda, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı'nda ve Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.24, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2011.

Atatürk'ün daktilo taslağına yazdığı ekler ve değişiklikler *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve *Tarih I* kitaplarına yansımıştır. "Kitaplara Yansıması" başlığı altında verdiğimiz alıntılar *Tarih I* kitabından alınmıştır. Yapılan ekler ve değişiklikler italik dizildi. *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabında da aynı bölümler bulunmaktadır. Tekrar olmaması için sadece sayfa numaralarını veriyoruz.

-18-

Mısır'da dini inanışlar

Mısırlılar yüzlerce ve yüzlerce allahlara taparlardı: Güneşe, aya, Nil'e, hayvanlara... *Mısır ilahları içinde, en çok tanınmışları, hayvan ilahlar idi. Her şehrin; kedi, timsah, kurbağa, veya, arslan, kurt, çakal, leylek, akrep gibi bir hayvan ilahı vardı.*

Böyle hususi ilahlardan başka, umumun taptığı allahlar da vardı. Mesela güneş...

Kendisine tapılan hayvanın cinsinden bütün hayvanlar, o muntıkada mukades idi. Bunları öldürenler idama mahkûm olurdu. Milattan bir asır eveline kadar, Mısırlıların, zihniyeti böyle idi. Bu sırada İskenderiye'de bir Roma'lı bir kedi öldürdüğü için ehali tarafından derhal katil edildi. Mısırlılar mabutlarının bazılarını, bir insan vücudu ve bir hayvan başı, veyahut insan başlı bir hayvan vücudu şeklinde, temsil ederlerdi. Hayvanlardan bilhassa, Apis öküzüne, taparlardı. Papazlar bir mabedin içine, seçilmiş bir öküz korlardı; Bu öküzü beslerler ve ona hizmet ederlerdi. Halk gelir, bu öküzü tapardı. Bu hayvan ölünce onu mumyalarlardı. Ondan sora

Kitaplara Yansıması

MISIR'DA DİNİ İNANIŞLAR

Mısırlılar yüzlerce ve yüzlerce allahlara taparlardı:

Güneşe, aya, Nil'e, hayvanlara... Mısır ilahları içinde, en çok tanınmışları, hayvanlar idi. Her şehrin; kedi, timsah, kurbağa, veya, arslan, kurt, çakal, leylek, akrep gibi bir hayvan ilâhı vardı.

Böyle hususi ilâhlardan başka, umumun taptığı allahlar da vardı. Meselâ Güneş...

Kendisine tapılan hayvanın cinsinden bütün hayvanlar, o muntıkada mukades idi. Bunları öldürenler idama mahkûm olurlardı. Milâttan bir asır eveline kadar, Mısırlıların, zihniyeti böyle idi. Bu sırada İskenderiye'de bir Roma'lı, bir kedi öldürdüğü için ahali tarafından derhal katledildi. Mısırlılar mabutlarının bazılarını, bir insan vücudu ve hayvan başı, veyahut insan başlı hayvan vücudu şeklinde, temsil ederlerdi. Hayvanlardan bilhassa, Apis öküzüne, taparlardı. Papazlar bir mabedin içine, seçilmiş bir öküz korlardı. Bu öküzü beslerler ve ona hizmet ederlerdi. Halk gelir, bu öküzü tapardı. Bu hayvan ölünce onu mumyalarlardı. Ondan sonra

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.219)

Tarih I (s.120)

19

Öküz, mükellef

Güney

bir mezara gömülürdü. Bu/

şeyle/ ^{2. sebati pidi} ~~gömler~~ iptidai insan-

lar , tabiatın kuvvetlerinden kor-

karlar/ ^{di.} ~~...~~

Misrîlilerin güneşe ve Nile birin-

ci velâmet olarak tapmaları ~~...~~

layas isak olunur. ^{Bird, iptidai} ~~...~~

hayvanlarla/ ^{birlikte} yaşarlardı. Konuşmayan

fakat birçok şeyler anlayan bu

mahluklar, onlarca esrarengiz ve

mukaddes/ ^{oldu} ~~...~~. Taptıkları mabutlar

ve hayvanlar arasında hayırhah ve

bethah olanları vardı. Hayırhahlara

tapmak/ ^{tan, mabut} ~~...~~ onlardan

yeni nimetler istemek ^{idi.} ~~...~~

~~...~~ ötekilere ise fenalıklarından

öküz *mükellef* bir mezara gömülürdü. Bu *gülünç şeylerin sebebi şudur*: iptidai insanlar tabiatın kuvvetlerinden korkarlar. *Birde, iptidai insanlar, adeta* hayvanlarla *birlikte* yaşarlardı. Konuşmayan fakat birçok şeyler anlayan bu mahlûklar, onlarca esrarengiz ve mukaddes *oldu*. Taptıkları mabutlar ve hayvanlar arasında hayırhah ve bethah olanları vardı. Hayırhahlara tapmaktan, *maksat* onlardan yeni nimetler istemek *idi*. Ötekilere ise fenalıklarından

Kitaplara Yansıması

öküz mükellef bir mezara gömülürdü. Bu gülünç şeylerin sebebi şudur:

İptidai insanlar tabiatın kuvvetlerinden korkarlardı. Birde, iptidai insanlar, adeta hayvanlarla birlikte yaşarlardı. Konuşmayan, fakat birçok şeyler anlayan bu mahlûklar, onlarca esrarengiz ve mukaddes oldu. Taptıkları mabutlar ve hayvanlar arasında hayırhah ve bethah olanları vardı. Hayırhahlara tapmaktan maksat, onlardan yeni nimetler istemek idi. Ötekilere ise fenalıklarından

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.219-220)

Tarih I (s.120)

- 0 -

korunmak için tapınılırdı.)

Misirlilerin, ~~ilâhîyet~~ ^{Ruhun ebediyeti, Tahnit} Hâkim-
daki itikatlarına ^{Mısırlılar, insan ölüncé ruhunun}
mensa ve saffakla- ^{agzından kaçtığını ve günün birin-}
rı tetkik olınırsa ^{de vücuduna tekrar gireceğini zan}
şu neticelere <sup>ederlerdi. Bunun için ~~çok~~ ^{ceseti sağlam}
varılır; Sami- ^{malakaya etend lazımlı.}
Hami Mısırlılar, ^{ihlâs gösterirdi. Ceset ~~taht~~}
Mısırda ilk me- ^{mumyalanırdı; ~~nera~~}
deniyet Kısran ^{olunurdu. Birçok Mısır ~~amelat~~,}
türk Ürükleri- ^{bu işle muvafak ~~muhtak~~,}
nin, adeta, hay- ^{simstiki}
rak gibi, Ürük ^{ceset ~~amelat~~ sargılarla) bağlanır-}
birliği alameti ^{di. Bu suretle, ceset, bir mumya}
olun, doğan, ^{ölenin ~~jetimat~~}
Kırsak gibi hay- ^{haline konur, ve ~~ölün~~ ^{ile}}
rom timsallerini ^{merkeine göre}
Ki süphesiz, türk- ^{ilâhî ~~hakk~~ ^{Ehramlar,}}
cede mukaddes idi- ^{kiralların mumyaları için, büyük}
Hirsisi ilâhlar ^{mesarlardan ibarettir.}
mertebesine ^{Qadi-}
lar.</sup>

Bir taraftan da
Türklerin, en büyük ~~görev~~ ^{görevlik}
leri Kâinatın bütün kuvvetlerine
~~tapın~~ ^{tapın} tapınlar. Bilhassa güneş onla-
rın, ~~allahi~~ ^{allahi} oldu. P. 21

korunmak için tapınılırdı. Mısırlıların, üluhiyet hakkındaki itikatlarının menşe ve safhaları tetkik olunursa şu neticelere varılır; Sami-hami Mısırlılar, Mısırdaki ilk medeniyet kuran Türk uruklarının, adeta bayrak gibi, uruk birliği alameti olan, doğan, kurt gibi hayvan timsallerini -ki şüphesiz türklercede mukaddes idi-. Hususi ilahlar mertebesine çıkardılar.

Bir taraftan da Türklerin, en büyük gördükleri kâinatın bütün kuvvetlerine tapmışlar. Bilhassa güneş onların allahı oldu.

Ruhun ebediyeti, Tahnit

Mısırlılar, insan ölünce ruhun ağzından kaçtığını ve günün birinde vücuduna tekrar gireceğini zan ederlerdi. Bunun için ceseti sağlam muhafaza etmek lazımdı. Ceset mumyalanırdı. Sora sargılarla sımsıkı bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir mumya haline konur, ve ölenin içtimai mevkiine göre bir mezara konurdu. Ehramlar, kırılların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.

Kitaplara Yansıması

korunmak için tapınılırdı. Mısırlıların, üluhiyet hakkındaki itikatlarının menşe ve safhaları tetkik olunursa şu neticelere varılır; sami, hami Mısırlılar, Mısırdaki ilk medeniyet kuran Türk kabilelerinin adeta, bayrak gibi, kabile birliği alâmeti olan, doğan, kurt gibi hayvan timsallerini -ki şüphesiz Türklercede de mukaddes idi- hususi ilâhlar mertebesine çıkardılar.

Bir taraftan da Türklerin, en büyük gördükleri kâinatın kuvvetlerine tapmışlar. Bilhassa Güneş, onların Allahı oldu.

Mısırlılar, insan ölünce, ruhunun ağzından kaçtığını ve günün birinde vücuduna tekrar gireceğini zannederlerdi. Bunun için cesedi sağlam muhafaza etmek lazımdı.

Ceset mumyalanırdı; sonra, sargılarla sımsıkı bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir Mumya (Res.74) haline getirilir ve ölenin içtimai mevkiine göre bir mezara konurdu. (Res. 72). Ehramlar, kırılların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.220-222)

Tarih I (s.120-121)

Fakat, Güneş (Osiris) battıktan
sora korkunc karanlık basıyor,
oda allah olmak lazım (seth)..
bu karanlık allahının, karanlık-
lırını, aydınlatan (Ay), onunda
ilaha yönetmişler (Isis)..
Ertesi gün, ifritten, Çikam
güneşi (Osiris) in oğlu,
Kabul etmişler, güneş (Horus).
Karanlık allahının, fənalığı, Ay,
~~in~~ in isigile bertaraf olınca,
Artada ~~itilara~~ itilara sayan,
~~Güneş~~ Güneş (Horus) ve Ay (Isis)
~~fakat~~ fakat, Horus'un babası ki
Kayıplardadır onunda rinu tma-
mak lazımdır.

İste, Hyvanlardan ve tabiatın
kinetlerinden yığınca, allah-
lara, insanları, taptırmak,
moskoralığını onları papaslar,
^{belli bir} allahları, iice indirmişlerdir.

Baba (Osiris), Uğul (Horus), Ana (Isis)
Fetis olanı itikadın esası bu-
dur. ; ; (KK) ; ;

-20/a-

Fakat, güneş (Osiris) battıktan sora korkunç karanlık basıyor oda allah olmak lazım (seth).. bir karanlık allahının, karanlıklarını aydınlatan (Ay), onuda ilah zanetmişler (İsis)..

Ertesi gün, ufuktan, çıkan güneşi (Osiris)in oğlu, kabul etmişler, güneş (Horüs)

Karanlık allahının fenalığı, ayın ışığı ile bertaraf olunca, ortada itibara şayan güneş (Horüs) ve ay (İsis) fakat, Horüsün babası Osiris ki kayıplardadır onuda unutmamak lazımdır.

İşte, Hayvanlardan ve tabiatın kuvvetlerinden yüzlerce allahlara, insanları taptırmak, maskaralığını anlayan papaslar, belli başlı allahları, üçe indirmişlerdir.

Baba (Osiris), Oğul (Horüs), ana (İsis). Teslis denilen itikadın esası budur.

Kitaplara Yansıması

Fakat, Güneş Osiris battıktan sonra, korkunç karanlık basıyor. Oda Allah olmak lâzım: Set... Bu karanlık Allahın, karanlıklarını aydınlatan Ay; onu da İlâh zanetmişler: İsis.

Ertesi gün, ufuktan, çıkan Güneşi "Osiris"in oğlu, kabul etmişler: Güneş (Horüs).

Karanlık Allahının fenalığı, Ayın ışığı ile bertaraf olunca, ortada itibara şayan, Güneş Horüs ve Ay İsis kalıyor. Fakat Horüs ün babası Osiris, ki kayıplardadır, onu da unutmamak lâzımdır.

İşte, hayvanlardan ve tabiatın kuvvetlerinden yüzlerce allahlara insanları taptırmanın maskaralık olduğunu anlıyan papazlar, bellibaşlı allahları, üçe indirmişlerdir: Baba (Osiris) Oğul (Horüs), Ana (İsis), Teslis denilen itikadın esası budur.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.220)

Tarih I (s.121)

Masrım sa catil, (KKK) ^{is}
 İnsanları, yüngürlere allaha
 taptırmak, vefa, allahları,
 müayyen gruplarda toplamak
 ve en nihayet ~~bir~~ bir
 Allah Kâbil etmek,
 siyasetin dağılırlığın neticesi
 lerdir.

Hangi mabedin Hükümdarı,
 dolayısıyla papasları, Kuvvetlerⁿⁱⁿ
 ve diğer mabetlere Hakim
 olur sa, O mabedin papasları
 Kendi Allahlarının büyüklü-
 ğünün tanıtması, diğer allah-
 ları ~~ve~~ ehemiyetten dışırmaya
 çalışırlardı. Nitekim, Tiris
 Hanedanından, İinci Pepinin yaptırdığı
 Menfis (Memphis), Payitaht olınca,
 burası için yeni ~~bir~~ ve en büyük
 bir Allah lazımdı. Tiris papasları
 bunun caresini buldular. Tirisin
 (Heliopolis) mahalli allahı, insan
 seklinde temsil edilen ^{Aten} (Ammon)
 idi. Fakat, bir ilah, bütün misirlilerin
 gözünü doldüramazdı. Ümmiyyetle,
 Misirda, Güneş mansıf bir allaha
 tapınmaya alışılmıştı.

-20/b-

Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak, veya, allahları, muayyen gruplarda toplamak ve en nihayet bir allah kabul ettirmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.

Hangi mabedin Hükümdarı, dolayısıyla papasları, kuvetlenir ve diğer mabetlere hakim olursa, O mabedin papasları Kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmaya, diğer allahları ehemiyetten düşürmeye çalışırlardı. Netekim, Tinis hanedanından I inci Pepi'nin yaptırdığı Menfis (Memphis), payitahat olunca, burası için yeni ve en büyük bir allah lazımdı. Tinis papasları bunun çaresini buldular. Tinisin (Helyopolis) mahallî allahı, insan şeklinde temsil edilen atom (Ataum=ammon) idi. Fakat, bu ilah, bütün mısırlıların gözünü dolduramazdı. Umumiyetle, mısırdaki güneşe mensup bir allaha tapınmağa alışılmıştı.

Kitaplara Yansıması

Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak veya allahları, muayyen gruplarda toplamak ve en nihayet bir allah kabul ettirmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.

Hangi mabedin hükümdarı, dolayısıyla papazları kuvvetlenir ve diğer mabetlere hâkim olursa o mabedin papazları, kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmaya diğer allahları ehemmiyetten düşürmeğe çalışırlardı. Nitekim, Tinis Hanedanından Pepi I.'in yaptığı Menfis (Memphis), payitaht olunca burası için yeni ve en büyük bir allah lâzımdı. Tinis Papazları bunun çaresini buldular. Tinis'in (Helyopolis) mahallî Allahı, insan şeklinde temsil edilen Atom=Ato-um=Ammon idi. Fakat bu ilâh, bütün Mısırlıların gözünü doldurmazdı. Umumiyetle, Mısırdaki Güneşe mensup bir allaha tapınmağa alışılmıştı.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.220-221)

Tarih I (s.121)

Binndan evet Tapılan, Osiris, yâhut
Horus'u de almak, ~~istemişler~~
istemiyorlardı. ~~Bin~~ Binların
yerine ^{binların istemeye} ~~Bin~~ Güneşin timsali
olan Ra yı aldılar.

olan Ra y.
Mabelli mahut ile güneşi
bir yaptılar (Amon - Ra = Amon-Ra)
allahını icat ettiler; ve papaslar,
~~Amon-Ra~~
herkese anlattılar, öğretiler ve
tedris ettiler ki, (Amon - Ra)
en büyük allaktır; diğer allakla-
rı, insanların ve her şeyi yara-
dan Odur. İkinci Ramses
zamanında, artık, mutlak
Kadir olan Allah, bir insan
timsali ile bir güneş
meşhûmünün, papasların
akıl ve tedbirile - birleştirilmesi
~~den vakti ile, simetile af~~
den olan (Amon - Ra) dır.
~~Allahın kılığı~~ hakimata ki

-20/c-

Bundan evel tapılan Osiris, yahut Horüsü de almak, istemiyorlardı. Bunların yerine, onların üstünde olmak üzere, yine güneşin timsali olan *Ra*'yı aldılar.

Mahalli mabût ile güneşi bir yaptılar (*Ataum-Ra* = *Amor.-Ra*) allahını icat ettiler; ve papaslar, herkese anlattılar, öğretiler ve tedris ettiler ki, (*Amon-Ra*) en büyük allahdır; diğer allahları, insanları ve her şeyi yaratan Odur. II inci Ramses zamanında, artık, mutlak kadir olan allah, bir insan timsali ile bir güneş mefhumunun -papasların akıl ve tedbirile- birleştirilmesinden olan (*Amon-Ra*) dır.

Kitaplara Yansıması

Bundan evel tapılan *Osiris*, yahut *Horusu* da almak, istemiyorlardı. Bunların yerine, onların üstünde olmak üzere, yine Güneşin timsali olan *Rayı* aldılar.

Mahallî mabut ile Güneşi bir yaptılar. *Ataum-Ra=Amon-Ra* Allahını icat ettiler; ve papazlar herkese anlattılar, öğretiler ve tedris ettiler ki *Ammon-Ra* en büyük Allahdır; diğer allahları, insanları ve her şeyi yaratan odur. *Ramses II.* zamanında artık, mutlak kadir olan allah, bir insan timsali ile bir Güneş mefhumunun -papazların akıl ve tedbirlerle- birleştirilmesinden olan *Ammon Ra* dır.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.221)

Tarih I (s.121)

Ruhların muhakeme edilmesi

Mısırlılar, zamanla, ruhun ebediyeti hakkında şu fikre saptılar. Her ölünün ruhu, allah Osiris riyasetinde bir mahkeme huzurunda, muhakeme edilir; Ruh tartılır; Eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; Mahiv edilecek kadar günahları çok değilse, hayatında yaptığını itirafa mecburdur. Ruh irtikap etmediği fena işleri sayacaktı. Mesela, evela diyecekti ki: (öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim.. v.s.) sora da eyi işlere geçerek: (Açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim v.s.) diyecekti.

Kitaplara Yansıması

Mısırlılar, zamanla ruhun edebiyeti hakkında şu fikre saptılar: Her ölünün ruhu, Allah Osiris riyasetinde bir *mahkeme* huzurunda, muhakeme edilir; ruh tartılır; eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; mahvedilecek kadar günahları çok değilse hayatında yaptığını itirafa mecburdu. Ruh irtikâp etmediği fena işleri sayacaktı. Meselâ, evvelâ diyecekti ki "öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim.." v.s. Sonra da iyi işlere geçerek "açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim... v.s." diyecekti.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.222)

Tarih I (s.122)

22

-2-

Temiz olduğu sabit olan, ruh, ebc-

diyete kabul edilir, ~~ve~~ ^{ve} serin,

kokulu bir havada yaşar ve ~~mut~~

allahın sofrası ^{yenmek}
~~Allahın masasına~~ yerdi. 3

*Ahiret günü, yahut
hesap günü, mizan,
sirat Köprüsü,
Cehennem, Cennet
telekkülerinin
misirde inşaa-
ması büyük
olmuştu.*

~~İs yüksek mabut. - Misir-ra-~~
~~hipleri, Halkın diğer kimesne nae-~~
~~zaran daha okunmuş ve batıl itikat~~
~~lara daha az inanırlardı. Rahipler~~
~~begariyeti, mevcudiyet, imkânı,~~
~~işgal eden masoleler hakkında.~~
~~düşündürlerdi. Evvela bir çok ma-~~
~~butları aynı seviyeye koymuşlar-~~
~~dı. Daha sonra mabut Osiris karaci~~
~~İsis ve çocukları Horis'ten~~
~~ibaret üç şahsiyeti ön safaya koy-~~
~~dular. En nihayet, bütün mabutla-~~
~~rın. Mutlaka her şey, her şeyten kadir~~

Temiz olduğu sabit olan, ruh, *ebediyete* kabul edilir, ve serin, kokulu bir havada yaşar ve *allahın sofrasında yemek yedi, ahiret yahut hesap günü, mizan, sırat köprüsü, cehennem, cennet telakkilerinin mısırdaki uyanması böyle olmuştur.*

Kitaplara Yansıması

Temiz olduğu sabit olan, ruh, *ebediyete* kabul edilir ve serin, kokulu bir havada yaşar ve Allahın sofrasında yemek yedi.

Ahiret, yahut hesap günü, mizan, sırat köprüsü, cehennem, cennet telâkilerinin Mısırdaki uyanması böyle olmuştur.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.222)

Tarih I (s.122)

Mısır papazları ve
dini ayinler

203

Kül bir mükammal mahlûk ko-

Mısır papazları, bu sebepten, (babaların
siyehisiz, saf ve cabil
halktan çok bilgili, çok zengin
ve politikacı idiler.

Bir sebeple ^{idi} ki ~~bu~~ ^{bu} ~~söylerlerdi~~, ~~Asen denilen~~
firavunların, ~~mesnedi~~, ~~sanat~~ ~~hiyazat~~ ~~San'atlar ve~~
~~olunurlar~~, ~~mısır~~ ~~olunurlar~~
~~olunurlar~~ ~~idiler~~.

Papazların, ~~hiyazat~~ ~~San'atlar ve~~
Hükümeti idare
ettikleri görülmüştür.

Papazlar, istedikleri ~~et~~ ~~Mısır~~ ~~San'at~~ ~~ve~~
Kadar, allahlar ~~alirdiler~~ ~~ve~~
yaparlardı veya ~~alirdiler~~ ~~ve~~

Onları bir kaç ~~valisi kenarından~~ ~~kayalıklı~~
çimre ~~halinde~~ ~~topeler~~, ~~yapı~~ ~~veriyordu~~.

Toplarlar; Eger ~~Amir~~ ~~şifati~~ ~~toplanan~~ ~~hük-~~
~~olmalarına~~ ~~ve~~ ~~menfaatlarına~~ ~~hük-~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~

Yaradım edecekse, ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
Küçük dünyası ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
yalnız bir allah ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~

etrafında, Kendiler ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
rize badine ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
Kılmağa çalış- ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~

lırdı. ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
Mısrlılar, ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
rize ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~
rize ~~olabilirlik~~ ~~ve~~ ~~hük~~ ~~olmaları~~ ~~olabilirlik~~

Mısır papazları ve dini ayinler

Mısır papazları şüphesiz, saf ve cahil halktan çok bilgili, çok zengin ve politikacı idiler. Bu sebeble idi ki firavunların mesnedi, oluyorlar, müşavirleri olabiliyorlardı.

Papazların, bizzat Hükümeti idare ettikleri görülmüştür. Papazlar, istedikleri kadar, allahlar yaparlar veya onları bir kaç zümre halinde toplarlar; Eğer kuvvetli olmalarına ve menfaatlarına yardım edecekse, bütün dünyayı yalnız bir allah etrafında, kendilerine hadim kılmağa çalışırlardı.

Mısır mimarlığı ve abideler

Mısırlılar, bilhassa, mabutlarına mabetler, ölülerine mezarlar yapmışlardı.

Kitaplara Yansıması

MISIR'IN PAPAZLARI VE DİNİ AYINLERİ

Mısır papazları şüphesiz, sâf ve cahil halktan Çok bilgili, çok zengin ve politikacı idiler. Bu sebeble idi ki, Fir'avunların mesnedi oluyorlar, müşavirleri olabiliyorlardı.

Papazların, bizzat hükümeti idare ettikleri görülmüştür. Papazlar, istedikleri kadar, allahlar yaparlar veya onları birkaç zümre halinde toplarlardı; eğer kuvvetli olmalarına ve menfaatlerine yardım edecekse bütün dünyayı yalnız bir allah etrafında, kendilerine hadim kılmağa çalışırlardı.

SAN'ATLER

Mısırlılar, bilhassa mabutlarına mabetler, ölülerine mezarlar yapmışlardır.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.222-223)

Tarih I (s.122-123)

23/a

X

Papazların, insanlar üzerine tesiri, hilkassa, mabetlerde ayinler vasıtasıyla olırdı. Allah^{ta}ya tapmak, bir çok ayinleri ve bir çok ta papazları icap ettiriyordı.

Mahedin ortasını isgal eden, dar ve karamlık liör odada, Mahallin allahı, ~~her~~ hergün, hediye kabul ederdi: Kokü, yiyecek, kumas v. s.

bağram günleri, allahın ~~hikeli~~ beklediği olaylarla, khrin içinde dolastırılırdı.

Mabetlere kışkanlara da veriliirdi, en makbülün ~~cuğ~~ idi. Ayinler, hasma Kalış dıolarla yapıliirdi.

~~İhtinacok~~
~~Mahallin allahı~~
Büyüklerin, mekadar.

-23/a-

Papazların, insanlar üzerine tesiri, bilhassa, mabetlerde ayinler vasıtasıyla olurdu.

Allahlara tapmak, bir çok ayinleri ve bir çokta papazları icap ettiriyordu.

Mabedin ortasını işgal eden, dar ve karanlık bir odada, mahallin allahı, hergün hediye kabul ederdi: koku, yiyecek, kumaş v.s.

Bayram günleri, allahın heykeli debdebeli olaylarla, şehrin içinde dolaştırılırdı.

Mabetlere kurbanlar da verilirdi, en makbulu buğa idi. ayinler, basma kalıp dualarla yapılırdı.

Kitaplara Yansıması

Papazların insanlar üzerine tesiri, bilhassa mabetlerde ayinler vasıtasile olurdu.

Çok allahlara tapmak, birçok ayinleri ve birçok da papazları icap ettiriyordu.

Mabedin ortasını işgal eden, dar ve karanlık bir odada, mahallin allahı, hergün *hediye kabul ederdi*: koku, yiyecek, kumaş v.s. Bayram günleri Allahın heykeli debdebeli alaylarla, şehrin içinde dolaştırılırdı. Mabetlere *kurbanlar* da verilirdi. En makbulü boğa idi. Ayinler, basmakalıp dualarla yapılırdı.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s.222-223)

Tarih I (s.122)

Atatürk'ün El Yazısıyla Muhammed ve İslamiyet

Atatürk'ün Muhammed ve İslamiyetin doğuşu konusunda, Lise *Tarih* kitabı için eliyle yazdıkları ve yazdırdıkları (1930).

Özgün belge, Anıtkabir Kütüphanesi'nde.

Fotokopisi, Türk Tarih Kurumu'nda, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı'nda ve Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.24, Kaynak Yayınları, İstanbul.

(1)

Araplar-Muhammet Arap İmparatorlukları

Arabistan

Arabistan, Kızıl deniz, Umman denizi ve Acem Körfezi arasında geniş bir yarım adadır; şimalde Suriye Çöller ile Asya'ya bağlıdır.

Arabistan'ın içi umumiyetle baştan başa çöldür; bununla beraber birbirinden farklı mıntıkaları vardır. Garpta Hicaz mıntıkasında Mekke, Yesrip (Medine) şehirleri vardır. Yarım adanın cenubi garbi köşesinde Yemen Kıtası bütün başkadır; erazisi dağlıktır, mümbit yerleri vardır, mevsiminde yağmur yağar; mühim şehri Sana'dır. Kahvesi meşhurdur. Ortada Necef yaylasında otlaklar vardır.

Kızıl deniz sahilinde uzanan dağlar yalçın ve çıplak kayalıklardan ibarettir; dağlarla sahil arasında alçak ve sıcak ovalar vardır. Buralara Tihame derler.

(2)

Bu dağları Hicaz dağları denir, yüksek noktası (2750) metredir. Yemende 13,000 metre yükseklikte dağ vardır. Bunun dağları Sahiline nazaran Hicaz dağları vardır.

Çöller Kızgın sıcak ve kuraktır. Arakistan'da nehir yoktur, bu kıyınca tesadüf etmek saadet tir. Çölde müthiş sıcak rüzgar lar eser, kamplarını Havaya kurutur.

Anaplar | Anaplar, yahudiler gibi Sami denilen ırktan dırlar, bedemidirler. Hayat ve sair istidatları şaktır. Muhammetten evvel edeluyatları ve sairleri arazında müsadekaları vardı. Yetimani ve siyasi hayati leri anarşi içinde idi.

Mekke ve medine ~~de~~ Aliasi ticar idiler, idareleri de bu men haki idare idi. Yemende küçük küçük Kabile Kralikları vardı.

(2)

Bu dağlara Hicaz dağları denir; yüksek noktası (2750) metredir. Yemende (3000) metre irtifaında dağ vardır. Umman denizi sahilince uzanan Umman dağları vardır.

Çöller kızgın sıcak ve kuraktır. Arabistanda nehir yoktur, bir kuyuya tesadüf etmek saadettir. Çölde müthiş sıcak rüzgârlar eser. kumlarını havaya karıştırır.

Araplar

Araplar, yahudiler gibi Samî denilen ırktandırlar; bedavidirler. Hayal ve şiir istidatları çoktur. Muhammetten evel edebiyatları ve şairleri arasında müsabakaları vardı. İçtimai ve siyasi hayatları anarşi içinde idi.

Mekke ve Medine ahalisi tüccar idiler, idareleri de bir nevi halk idaresiydi. Yemende küçük küçük kabile kırıallıkları vardı.

Kitaplara Yansıması

ARAPLAR, AHLÂK VE ADALET

Araplar Samî ırktandırlar. Büyük kısmı *bedevi* denilen göçebelerden ibarettir. Arabistanın haşin iklim ve tabiatı bu göçebelerin hayat ve adetlerindeki iptidailiği devam ve muhafaza ettirmiştir. Bedevi çadırlarda yaşarlar. Süt, bulgur, bulunan yerlerde hurma, külde pişmiş arpa ekmeği ile geçinirler. Kertenkele ve çekirge de yerler.

Bütün işleri kadınlar görür. Bedevi Arapların en büyük içtimai teşekkülü kabiledir. Kabilenin irsi bir reisi bulunur. Bu reis her türlü davalara bakar. Kabileler arasında birbirlerini imhaya kadar varan kavgalar eksik değildir. Birkaç kabilenin harp maksadile birleşerek *Kait*, *Emir*, *Seyit* namı verilen bir reisin idaresinde yaşadıkları da vakidir; fakat yine her kabile kendi istiklâlini muhafaza eyler. Araplarda kâhinler, şairler ve irsi şerifler vardır.

Tarih II (s.80)

(3)

Arapların İptidai Dinleri

Arabistanın şimalinde Hıristiyanlar ve hemen her tarafında mühim yahudi kolonileri vardı. Fakat arapların umumiyeti putlara taparlardı.

Bedeviler çölde taşlara, vahalarda ağaçlara taparlardı; onlar da gözle görül-meyen cinler, periler tahayyül ederlerdi. Bedeviler, Mekkeyi mukaddes tanıklar ve oraya hacca gelirlerdi. Orada Kâbe vardı. Kâbede arap kabilelerin mabûdlarını temsil eden yere dik konulmuş 360 taş ve gökten düşmüş tanılan meşhur Karataş (Şeceri esvet) bulunurdu. Gelecek hayat hakkındaki inanışlar çok karanlıktı.

Yemende bir eski medeniyet vardı (Himeyrilerin). Bu medeniyeti şüphesiz, acem körfezi sahillerine Sümerler getirmiştir.

4

Mühürün Mühürün medin aile
medin menşei ve ~~ve~~ Atalarına ait
bir tür malî sıfat
Tasitü olmakten ziyade
efsaneyi caidır. Peygamber
zamânında bu malî sıfat
yoktu; bunlar saradom icat
olunmuştu.
Arapların aile şecerelerinin
tutulması usulü Halife
Ömer zamanında başlanmış-
tır. Bu usul bir takım düğme
şecerelerin indirilmesine
yol açtı. Hakikatte, Mühürün
medin menşei hakkında pek
az şey bilinmiştir, o kadar ki
Onun asıl ismi dahi malî
olmamıştır; Mühürün
Peygamberin ismi değil
lakabıdır.

Peygamberin cethi hakkında
daki malî sıfat dahi tasitü
vesikalara inmaz. Araplar,
Peygamberin İbrahim neslin-
den geldiğini ispat etmiş-
tiler, Araplar bu suretle bir tür

(4)

Muhammedin menşei

Muhammedin aile ve Atalarına ait bütün malûmat Tarihi olmaktan ziyade efsanevidir. Peygamber zamanında bu malûmat yoktu; bunlar sonradan icat olunmuştur.

Arapların aile şecerelerinin tutulması usulü Halife Ömer zamanında başlamıştır. Bu usul birtakım düzme şecerelerin uydurulmasına yol açtı. Hakikatta, Muhammedin menşei hakkında pek az şey bilinmiştir, okadar ki onun asıl ismi dahi malûm olmamıştır; Muhammet, Peygamberin ismi değil, lakabıydı.

Peygamberin cetleri hakkındaki malûmat dahi tarihi vesikalara uymaz. Araplar, Peygamberin İbrahim neslinden geldiğini ispata çalıştılar; Araplar bu suretle bütün

Kitaplara Yansıması

Muhammedin çocukluğuna ve gençliğine ait malûmata soradan katılmış çok uydurma şeyler vardır; onun vatandaşlarını dine davete başladıktan soraki hayatı daha çok malûmdur.

Tarih II (s.89)

- 5 -

Arap ırkının yüksek necaset
sabitli alimlerinin ispat
etmek Hevestinole idiler.

Muhammet Endisi, hiçbir
zaman asalet şerefi iddiasına
~~bu fikirle~~ Kalkışmamış-
tır; O, bu Teferüatı ehemiyet
vermezdi; gafesine doğru
tereddütsün, yivir ameli bir
olduğundaki.

Muhammet, hiçbir zaman
bir esalet Hıcceti istemedi;
damaclarında, ilhami nebilere
nin canı dolastığını iddia
etmedi; bilakis, Kerek Kencisi-
sinin, Kerek anaybabasının
fakir halleriyle iftihar etti.

Bütün mehaklar, liçe,
Muhammedin habasi olmak
üzere Abdülmüttalim oğlu
Abdullah rısmında bir zati
gösterir; Anasının da adını
Emine olarak tespit ederler.

Muhammet ~~Endisi~~ cihazıyla
gelmeden evvel, habasi olmuştur.
Emine de, Cacinginin altı

(5)

Arap ırkının yüksek necabet sahibi olduğunu ispat etmek hevesinde idiler.

Muhammet kendisi hiçbir zaman asalet şerefi iddiasına kalkışmamıştır; O, boş teferruata ehemiyet vermezdi; gayesine doğru tereddütsüz yürür ameli bir adamdı.

Muhammet, hiçbir zaman bir esalet Hücceci istemedi; damarlarında İbrani nebilerinin canı dolaştığını iddia etmedi; bilakis kerek kendisinin, kerek ana ve babasının fakir hallerile iftihar etti.

Bütün me hazlar, bize, Muhammedin babası olmak üzere Abdül- müttabin oğlu Abdulla namında bir zatı gösterir; Anasının da adını Emine olarak tespit ederler.

Muhammet dünyaya gelmeden evel, babası ölmüştür. Emine de, çocuğunu altı

6
yazında yetim bırakmıştır.
Minhammet dedesi Abdülmut
talip yanında kaldı. Dedesi
öldükten sonra da amcası
Elintalibin himayesine
girdi. Elintalip çok fakir
ve ailesi de Kala batıktı.
Minhammet, maiyetini temin
için gençliğinde Çobanlık
etti. ~~ett~~

Minhamet 25 yazında iken
Hatice isminde 40 yazında
zengin bir diil Kadınla
evlendi; daha evvel onun
hizmetine girmiş devletlerine
ve ticaret işlerine bakıyordu.

Bu verdiğimiz malumat,
öteden beri verilegelmekte olan
malumatdır. Ancak, bu his-
sata bilgimizi, tarih gerçe-
ğini sakatlamak için
bir noktaya dikkati celp
etmek lazımdır.

Minhammeden Abdülkâ
ismini tasiliğine dair
söylenen sözler kati değildir.

(6)

yaşında yetim bırakmıştır. Muhammet dedesi abdülmuttalip yanında kaldı. Dedesi öldükten sonra da amcası Ebûtalibin himayesine girdi. Ebûtalip çok fakir ve ailesi de kalabalıktı. Muhammet, maişetini Temin için gençliğinde çobanlık etti.

Muhammet 25 yaşında iken Hatice isminde 40 yaşında zengin bir dul kadınla evlendi; daha evel onun hizmetine girmiş develerine ve ticaret işlerine bakıyordu.

Bu verdiğimiz malûmat, öteden beri verilegelmekte olan malûmattır. Ancak, bu hususta bilgimizi, tarih çerçevesine sokabilmek için şu noktalara dikkat celp etmek lazımdır:

Muhammedin Abdulla ismini taşıdığına dair söylenen sözler kati değildir.

7

.. Abdulla ismi, Muhammed'e
evvel adeta meçhuldür.

İslamiyetten evvel Herhamdi
bir malında nispetle

Abdullah, Zeydullah gibi
isimler vardı; bu isimler
İslamiyet ödevinde Abdullah,
Zeydullah yapıldı;

Ananın bize Muhamme-
din dedesi olmak üzere
gösterdiği Abdülmuttalip'in
hakiki, Hakiki dedesi olduğun
hakkında tarihî Vesika
yoktur.

Bu mülahazalardan sonra
Muhammedin menşei hakkın-
da söylemeyecektir 'sindir.

Muhammed, fakir bir
menşeden gelmiştir; pek
güçsüz yasında anasız,
baleasız kalmıştır; Abdül-
muttalip ailesine bilhassa
Ehli talip tarafından
bir sefkat hissiyle kabul ve

(7)

Abdulla ismi, Muhammetten evel adeta meçhuldü. İslamiyetten evel Herhangi bir mabuda nispetle Abdüllat, zeydüllat gibi isimler vardı; bu isimler islamiyet devrinde Abdullah, Zeydullah yapıldı.

Anananın bize Muhammedin dedesi olmak üzere gösterdiği Abdülmuttalibin dahi, Hakiki dedesi olduğu hakkında tarihi vesika yoktur.

Bu mülahazalardan sora Muhammedin menşei hakkında söylenebilecek şudur:

Muhammet, fakir bir menşeden gelmiştir; pek küçük yaşında anasız, baba-sız kalmıştır; Abdülmuttalip ailesi ve bilhassa Ebutalip tarafından bir şefkat hissile kabul ve

Himaye edilmiştir. Peygamber-
lere verilmis olan Muham-
met looku, ölmüş haba-
sinin ismini kullandığı-
ya bizim bırakmıyorduk.

Muhamme- Muhammedin
din Peygum- Peygamberlik var-
tır. ^{İslamın} ^{nasıl}
başladığını izah etmek en
nazik ve en müşkül mesele-
dir.

Muhammedin bir melek
ile ve allah ile Hakikaten
konuşmuş olduğu Kanaatin
da bilginler aldıkları gibi,
Muhammedin, istiyerek
böyle söylediğini de
ileri sürerler olmuştur.

Bir Fazileti bir tarafa
bırakmak ve meseleyi ilim ve
mantık çerçevesi içinde
mütalaa etmek daha
doğru olur.

(8)

Himaye edilmiştir. Peygambere verilmiş olan Muhammet lakabı, ölmüş babasının ismini kullanmaya lüzum bırakmıyordu.

Muhammedin Peygamberliği

Muhammedin Peygamberlik vazifesinin nasıl başladığını izah etmek en nazik ve en müşkül meseledir.

Muhammedin bir melek ile ve allah ile Hakikaten konuşmuş olduğu kanaatında bulunanlar olduğu gibi, Muhammedin, isteyerek böyle söylediğini de ileri sürenler olmuştur.

Bu faziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde mütalaa etmek daha doğru olur.

- 9 -

Kuranda öğrendiğimize göre, Muhammed hiç değişmeden yazarmış ~~ma~~ bir insan değildi; o da ~~bir~~ hayat ve Hadiselerin zarfını icapları Karşısında adeta hergün değişmiştir.

Muhammed, iptidai allahın resulüyüm oluyarak ortaya çıkarmıştır; bu bir düşünmemiştir. Bir düşünce, senelerce mücadele ettikten ve fikirlerini neyeyledikten sonra kendisine hasıl olmuştur.

Asıl meselemiz Hal noktası şındadır:

Bütün iptidai kavimlerde olduğu gibi Araplar da o zamanların ^{ilk} fikirleri ilham alarak Parisia inanmışlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinler idi. Cinler, Güya Kâhinde de Koryi'ten haber vererek

(9)

Kuranda öğrendiğimize göre, Muhammet hiç değişmeden yaşamış bir insan değildi; o da hayat ve Hadiselerin zaruri icapları karşısında adeta hergün değişmiştir.

Muhammet, iptida allahın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır; bunu düşünmemiştir. Bu düşünce, senelerce mücadele ettikten ve fikirlerini neşreyledikten sora kendisinde hasıl olmuştur.

Asıl meselenin Hal noktası şurdadır:

Bütün iptidai kavimlerde olduğu gibi Araplarda da, şairlerin akıl erdirmedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için Cinler idi. Cinler, güya kâhinlere de kâyıptan haber vermek

Kitaplara Yansıması

Tarihi noktai nazardan da mütalea edildiği zaman görülüyor ki: Muhammed birdenbire Allahın Resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O, Arapların ahlâk ve âdetlerinin pek fena ve pek iptidai ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için تنها yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sora kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy, ilham fikri Muhammetten evel de Araplarca meçhul değildi. Bütün iptidai kavimler gibi, Araplar da, şairlerin, akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Cinler, güya, kâhinlere kayıptan haber vermek

Tarih II (s.90-91)

Bunun
başlıca

başlıca

1/8

91

Kudretini ilham ederlerdi.
Bu meri itikadla aralarında
her zaman o kadar canlı ve
derin olmuştur ki Muhammet
dahi cinlerin vücuduna samimi
olarak inanmıştır.

Hakkaten cinlerin sairleri
sür ilham etliğini kanı
idi. Muhammedin İsa
ve Misa dinlerine olan
öğrendikleri de bu itikadını
kuvvetlendirmiştir. İsa
atfolunan mucizelerin çoğu
cinleri taddetmekten ibaretti.
Muhammet dahi bütün
cinleri halis ruhlar gibi
telakki etti. Ve onları
seytanlarla bir tuttu.

(10)

kûdretini ilham ederlerdi. Bu nevi itikatlar arabistanda her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki Muhammet dahi cinlerin vücuduna samimi olarak inanmıştı.

Hakikaten cinlerin şairlere şiir ilham ettiğine kani idi. Muhammedin İsa ve Musa dinlerine dair öğrendikleri de bu itikadını kuvvetlendirmiştir. İsaya atfolunan mucizelerin çoğu cinleri tardetmekten ibarettir. Muhammet dahi bütün cinleri habis ruhlar gibi telakki etti. Ve onları şeytanlarla bir tuttu.

Kitaplara Yansıması

kudretini ilham ederlerdi. Bu nevi itikatlar Arabistanda her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki *Muhammet dahi cinlerin vücuduna samimi olarak inanmıştır*. O, hakikaten cinlerin şairlere şiir ilham ettiğine kani idi. Araplar şairleri, bir kâhin gibi telâkki ederlerdi. Muhammedin Musa, İsa, dinlerine dair öğrendikleri de kendisinde bu itikadı kuvvetlendirmiştir. Bu Peygamberler de melekler vasıtasile ilham aldıklarını söylemişlerdi. O dinlerde de cin ve melek telâkkisi vardı. Dinler nazarında cinler, kötü ruhlar olduğundan peygamberler onlardan mülhem olamazlardı. Muhammet te diğer peygamberler gibi kendisine ilham eden kuvvetin insanları iğfal eden bir kuvvet olmayıp, onları hayır ve saadete irşat eden ilâhi bir kuvvet olduğuna samimi olarak inandı.

Tarih II (s.91.)

Fakat Muhammed met diğer taraftan talimat fevkinde bir Kuvvetin ilhamlarına maruz kaldığını inanmış. Muhammed met ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yinsek olan Allah'tan aldığı söyler. Bu sebeple Kur'an ayetlerinin manzım değil mensur olduğunu delil gösterir.

Muhammed başlangıçta her halde sedir in hay-⁹¹ caria maruz oldu. Bir Takriri dini endişeler ve vicdani muloahazalarla

(11)

Fakat Muhammet diğer taraftan tabiat fevkinde bir kuvvetin ilhamlarına maruz kaldığına inandı. Muhammet ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yüksek olan Allahtan aldığını söyler. Bu sebeple Kuran ayetlerinin manzum değil mensur olduğunu delil gösterir.

Muhammet başlangıçta her halde şedit bir heyecana maruz oldu. Birtakım dini endişeler ve vicdani mülâhazalarla

Kitaplara Yansıması

Muhammed başlangıçta her halde, şedit bir heyecana maruz oldu. Birtakım dini endişeler ve vicdani mülâhazalarla

Tarih II (s.91)

samimî surette yapıldı.
Muhammedî namûskâr,
samimî, ve menfaat fikrin-
den arî olarak ortaya atıldı.
Önün gayesi inkısların
ahlak ve tînini iletme-
mekte.

Yık vakti | Muhammedî
peygamberliği-
nin hususîliğine dair bir
çok eski rivayetler vardır.
Bunlar artık efânelere
karışmıştır. Hakikatte
peygamberin ilk söylediği
Kur'an ayetinin ne olduğu
malûm ve belki de mümkün
değildi. Kur'an sûreleri

(12)

samimi surette üzüldü. Muhammet namuskâr, samimi ve menfaat fikrinden arî olarak ortaya atıldı. Onun gayesi ırktaşlarının ahlak ve dinini ıslah etmektir.

İlk vahi

Muhammedin peygamberliğinin başlangıcına dair bir çok eski rivayetler vardır. Bunlar artık efsanelere karışmıştır. Hakikatta peygamberin ilk söylediği Kuran ayetinin ne olduğu malûm ve belki de mazbut değildir. Kuran sureleri

Kitaplara Yansıması

samimi surette üzüldü. Muhammet namuskâr ve menfaat fikrinden ari olarak ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitinin ahlâkını, dinini ve içtimai hayatını ıslah etmektir.

İLK VAHİY

Muhammedin Peygamberliğinin başlangıcına dair birçok rivayetler vardır. Bunlar pek çok efsanelerle karışmıştır. *Hakikatte Peygamberin ilk söylediği Kuran ayetlerinin ne olduğu kati surette malûm değildir.*

Tarih II (s.91)

Muhammede ~~bir çok~~ açık
 kemada meydana olunan bu
 simsek gibi günün birinde,
 kündenire bu taraftan inmiş
 oğullardır. Muhammed'in
 beyan ettiği süreler için
 bu devirde demi tepochları
 nin mahsulü olmuştur.

Muhammet bu sürelere
 bu çok gelişikten ve tedkik
 ler yaptıktan sonra eslek
 bu şekil vermiştir. Mımafi
 Kendanın Tahrir eden haki
 mî annelin yukarıda söyle-
 diğim gibi Tuluatın is-
 lami bu ruat olduğu.

(13)

Muhammede açık semada peyda olmuş bir şimşek gibi günün birinde, birdenbire bir taraftan inmiş değıllerdir. Muhammedin beyan ettiğı sureler uzun bir devirde dini tefekkürlerinin mahsulü olmuştur. Muhammet bu surelere birçok çalıştıktan ve tedkikler yaptıktan sonra edebi bir şekil vermiştir. Mamafı kendisini tahrik eden batını amilin yukarda söylediğimiz gibi tabiatın üstünde bir vücut olduğuna

Kitaplara Yansıması

Muhammet uzun bir devirdeki tefekkürlerin mahsulü olan ayetleri lüzum ve ihtiyaçlara göre takrir ediyordu. Bununla beraber kendisini tahrik eden kuvvetin tabiat fevkinde bir mevcudiyet olduğuna samimi surette kani idi.

Tarih II (s.91)

Kam ırdı .

Mihammedî hareketi
geçiren ilk arvil samîmî
heyecanlar olmuştur .

Mihammed daha sonra
irticaken dinî ~~manevî~~ hita-
bede hilkûsan bir varız oldu.
Varızlıktan melûlîğe, melû-
lîktende muhayyet allâhî.
Presîlâ haline geçti .

Y
Kinde yaşadığı insanla-
rın manevî menfaati
sın ve büyük bir ka-
kikat namına mücade-
de edilmiş olan Muham-

(14)

kani idi.

Muhammedi harekete geçiren bir amil samimi heyecanlar olmuştur. Muhammet daha sonra irticalen dini hitabede bulunan bir vaiz oldu. Vaizlikten nebiliğe, nebiliktende nihayet allahın Resulü haline geçti.

İçinde yaşadığı insanların manevi menfaati için ve büyük bir hakikat namına mücahedeye atılmış olan Muham-

Kitaplara Yansıması

Muhammedi harekete getiren ilk amil bu samimi heyecanlar olmuştur. Muhammed bidayette irticalen dini hitabette bulunan bir vaiz oldu. Vaizlikten *Nebiliğe*, Nebilikten nihayet *Allahın Resulü* haline geçti. Aralarında yaşadığı insanların manevî menfaati için ve büyük bir hakikat namına mücadeleye atıldı.

Tarih II (s.91-92)

met sonunda dini bir İm-
paratorluğun mütlak nesi ve
hükmü dinîyaya ~~hakim~~
olmak iddiasını besleyen
muharrij, bu dinin mü-
essisi sıfatı ile ömrünü
kötürdü. Bu iki netice
muharrijin Muhammed
din kendi manevî ve
fıkri kuvvetinin mahsü-
lü idi

ayrıştı
1922
Muhammedin nesret-
tiği din, insanların kal-
leinde derin bir ihtiyacı
uyandırdı. O olup gittiği
halde on ne ~~çok~~ az

(15)

met, sonunda dini bir imparatorluğun mutlak reisi ve bütün dünyaya hâkim olmak iddiasını besliyen muharip bir dinin müessisi sıfatı ile ömrünü bitirdi. Bu iki netice münhasıran Muhammedin kendi manevi ve fikri kuvvetinin mahsulü idi.

Muhammedin neşrettiği din, insanların kalplerinde derin bir ihtizaz uyandırdı. O ölüp gittiği halde on üç asır

Kitaplara Yansıması

Muhammedi ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlayabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lâzımdır. Aksi takdirde Muhammedi, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil, hissiz hareketsiz bir put derekesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Halbuki Muhammet denilen şahsiyet bizatihi mütehasşis, mütefekkir, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktı.

(*Tarih, II, s.93.*)

Sonunda cihanşümul bir dinin müessisi oldu. Muhammedin neşrettiği din, insanların kalbinde derin bir ihtizaz uyandırdı. O ölüp gittikten on dört asır

(*Tarih, II, s.91.*)

Sonra hâlâ islamiyetin

91

Kalplerde ihtiza ~~ve~~ hisle
getirmekle olduğu his olmaktadır

~~ve~~ Bu harika nın selahını aras-
tırırken yalnız Muhammed-
din şahsi üzerinde durmak
Kâfi değildir. Başka in-
sırlarında nazari dikkate
almak lazımdır. Öm-
surlar, mevzui hayat olan
Adamın faaliyet sahalarını
Tersik eden kavmin halleri
~~ve sonunda yaşadığı halleri~~
dir. Her halde ictimai

12
yan
var

heyet Muhammedin ilk
~~ve~~ telkinlerini hatırlar
tekamül ile tadit ve
terzi etmiştir.

(16)

sonra hâlâ islamiyetin kalplerde ihtizaz husule getirmekte olduğu his olunuyor. Bu harikanın sebebini araştırırken yalnız Muhammedin şahsı üzerinde durmak kâfi değildir. Başka unsurları da nazarı dikkate almak lazımdır. O unsurlar, mevzuu bahs olan adamın faaliyet sahasını teşkil eden kavmin halleridir. Her halde içtimai heyet Muhammedin ilk telkinlerini batı bir tekamül ile tadil ve tevsî etmiştir.

Kitaplara Yansıması

sora bile islâmiyet hâlâ kalplerde ihtizaz husûle getirmektedir. Bununla beraber içtimai hayat, Muhammedin ilk telkinlerini batı bir tekhamül ile tadil ve tevsî etmektedir.

Tarih II, (s.91-92)

Atatürk'ün El Yazısıyla Dinin Rolü

Dinin milletleşmeye, milli egemenliğe, özgürlüğe ve hoşgörüye karşıt rolü konusunda, Atatürk'ün "Vatandaş İçin Medenî Bilgiler" kitabını hazırlarken yazdıkları ve yazdırdıkları (Ocak- Şubat 1930).

El yazılarının fotokopileri, Prof. Dr. Afetinan'ın *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları* adlı kitabında ek olarak yayımlanmıştır. 2. Basım, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.23, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 2011.

9. Din birliğinin de bir⁽¹⁴⁾
millet teşkilinde müessir
olduğunu söyleyenler vardır
fakat bir, bir gözünü
~~bir dinde~~ önündeki
türk milleti tablosunda birinin
aksini görmediğiz.
türkler arapların dinini kabul
etmeden evvel de biriydi bir,
millet idi. arap dinini kabul
ettikten sonra, bir din ~~oldu~~
~~oldu~~, ne arapların, ne
ayrı dinde bulunan acemlerin,
ve ne de misirlilerin ve sairinin
türklerle birleşip bir millet
teşkil etmelerine hiç bir
tesir etmedi. bilakis, türk
milletinin milli rahâtlarını
geçsetti; milli hislerini, milli
hıncanını ~~geçsetti~~ ^{ayrı ayrı}. bir pek
talih idi. Çünkü, Muhammedin
Küldüğü dinin gayesi, bütün

DİN VE MİLLET

14

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din, ne arapların, ne aynı dinde bulunan acemlerin ve ne de Mısırlıların vesairenin türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir tesir etmedi. Bilakis, türk milletinin milli rabıtalarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü, Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün

Kitaplara Yansıması

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyliylenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sora, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilâkis, Türk milletinin millî bağlarını gevşetti; millî hislerini, millî heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü, Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün

Medenî Bilgiler (s.21)

milliyetlerin Farkında (16
saniye
bir arap milliyeti siyasetine
münceer oluyordun. Bu arap
fikri, ~~Arab~~ Ummet Kelimesi
ile ifade olundu. Muhamme-
din dinini Kabul edenler, Kendi
lerini iniltmaya, hayatlarını
allah Kelimesinin, her yerde
yükseltilmesine hasr etmeye
meclurdular. Bununla ber-
ber, allaha Kendi milli lisa-
nında değil, allahın arap ka-
mine, ~~arapça~~ gönder-
~~ti~~ diği arapça kitapla
ileadet ve mümacatta bulu-
nacakti. Arapça öğrenme-
dikce, allaha ne dediğini
bilmeyecekti. Bir varış yet
Karşısında türk ^{milleti} ~~gönder~~ bir
çok asırlar, ne yaptığını,
ne yapacağını bilmeksizin,
adeta, bir Kelimesinin

milliyetlerin fevkinde şamil bir arap milliyeti siyasetine müncer oluyordu. Bu arap fikri, *Ümmet* kelimesi ile ifade olundu. Muhammedin dinini kabul edenler, kendilerini unutmağa, hayatlarını allah kelimesinin, her yerde yükseltmesine hasretmeğe mecburdular. Bununla beraber, allaha kendi milli lisanında değil, allahın arap kavmine, gönderdiği arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe, allaha ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyet karşısında türk milleti bir çok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta, bir kelimesinin

Kitaplara Yansıması

milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi.

Medenî Bilgiler (s.21)

(16)

Manasını bilmediği halde
Kurani ezberlemekten
beyni süslanmış, hafızla
ra döndüler. başlarına
geçe bilmiş olan haris ser-
darlar, türk milletince, karışık
~~akademi~~ ~~ve~~ cahil Hocalar
agziyle, ~~ve~~ ateş ve azap ile
~~ve~~ müdhiş bir minamma
halinde kalan, dini, hirs
ve siyasetlerin - alet
ittihaz ettiler. bir taraftan
arapları zorla ~~ve~~ emirleri
altına aldılar, bir taraftan
avrupada, allah kelimesinin
ilası parılası altında,
hristiyan ^{milliyetleri} ~~ve~~ ~~ve~~ idareleri
altına geçirdiler, fakat onların
dinlerine ve milliyetlerine
ilişmeği düşünmediler.
ve onları iimmet yaptılar

manasını bilmediği halde Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış, hafızlara döndüler. Başlarına geçebilmiş olan haris serdarlar, türk milletince, karışık, cahil hocalar ağziyle, ateş ve azap ile müdhiş bir muamma halinde kalan, dini, hırs ve siyasetlerine alet ittihaz ettiler. Bir taraftan arapları zorla emirleri altına aldılar, bir taraftan Avıupada, allah kelimesinin ilâsı [yüceltilmesi] parulası altında, hıristiyan milletlerini idareleri altına geçirdiler, fakat onların dinlerine ve milliyetlerine ilişmeyi düşünmediler.

Ne onları ümmet yaptılar,

ne onlarla birleşerek⁽¹⁷⁾
bir kuvvetli millet yaptılar
Mısır'da, belirsiz bir adan-
halifedir diye yok ettiler,
bir kasidir diye bir palas-
pareyi, hilafet alameti^{ne imtiyaz} olarak
altın sandıklara koydular
halife oldular. Gâh şarkta
gâh garba veya ~~gâh~~ her tarafa^{cenibâ}
birden saldıra saldıra^{millî}, milletin
^{allah için, peygamber için} topraklarını, menfaatlerini,
benliğini imittiracak
~~allah~~ mütevekkil kılacak derin
bir gaflet ve yorgunluk
~~gâh~~ beziginde imittiriler
millî düygünün bağan, düny-^{fani}
ya kıymet verdirmeyen, sefaletle
zaruretler, felaketler ~~tan~~ his
olunmaya başlarken,
● asil Hakiki saadete ● aldıktan
sonra ahirette kavuşacağını
Vat ve temin eden dine akide

ne onlarla birleşerek bir kuvvetli millet yaptılar. Mısırdaki, belirsiz bir adamı halifedir diye yok ettiler, hırkasıdır diye bir palaspareyi, hilâfet alameti ve imtiyazı olarak altın sandıklara koydular, halife oldular. Gâh şarka, gâh garba veya her tarafa birden saldırı saldırı Türk milletini allah için, peygamber için topraklarını, menfaatlerini, benliğini unutturacak, allaha mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular. Milli duyguyu boğan, fani dünyaya kıymet verilmeyen, sefaletler, zaruretler, felaketler his olunmaya başlayınca, asıl hakiki saadete öldükten sonra ahirette kavuşacağını vaat ve temin eden dini akide

Ve ölini ^{onun} his, millet inyandioji ¹⁸
zaman ^{bu} / ^{bu} / hakikati görmesine
man olamadi. ~~Ö~~ Bu / ^{Feci} manıza
Karşısında Kalanlara, Kendilerin-
den evvel Ölenlerin, ~~ahirette~~ Ki
seadetlerini düşünerek veya
bir an evvel ölüm niyaz ederek
ahiret hayatına Karışmak tekin
eden din hissi; dünyanın, acisi
dünyülerin tokatıyla, derhal,
türk milletinin vicdanin-
daki Çadırını yıktı, davetli-
leri, türk düş-manları olan
arap Çöllerine ~~g~~ Gitti.
türk vicdani imnimisi, ~~derhal~~
derhal, yüzlerce asirlik Kûdret
ve Kûsâfisiyle, büyük
Haycanlarla carpiyordu.
ne oldu? türküm milli
hissi, artık ocagında ateş-
lenmisti. Artık türk, cenneti,
olegil, ^{erfi} ^{Hakikat} büyük türk cedlerinin
mîkaddes miraslarının

ve dini his, millet uyandığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olamadı. Bu feci manzara karşısında kalanlara, kendilerinden evvel ölenlerin, ahiretteki saadetlerini düşünerek veya bir an evvel ölüm niyaz ederek ahiret hayatına kavuşmak telkin eden din hissi; dünyanın acısı duyulan tokatıyla derhal Türk milletinin vicdanındaki çadırını yıktı, davetlileri, türk düşmanları olan arap çöllerine gitti. Türk vicdanı umumisi, derhal, yüzlerce asırlık kudret ve küşayışıyle [açıklıkla, ferahlıkla], büyük heyecanlarla çarpıyordu. Ne oldu? Türkün milli hissi, artık ocağında ateşlenmişti. Artık türk, cenneti değil, eski, hakiki büyük türk cedlerinin mukaddes miraslarının,

Medenî Bilgiler

(Alınmamış)

San türk ellerinin (19)
müdafaa ve mühafaza-
sını düşünmüyordun.
İşte, dinin, türk milliyetinin
~~gizli~~ ~~bu~~ din hüsusu
de büyük bir hatıra.

19) türk milleti, millî hissi;
dini hisle değil, fakat
insani hisle yon yana
düşünmekten ~~çok~~ zevk
alır. vicdanında, millî hissini
yanında, insani hissin serfli
yerini ^{daimî} muhafaza etmekle
muftelirdir. Çünkü, türk
milleti bilir ki, ~~türk~~ bugün
medeniyetin, Ebrahimiler
• müstakil ve fakat, kendile-
rine muvaziri yürüdüğü
^{insanî} medenî milletlerle, ~~medenî~~
~~bütün devirlerinde~~, kesifleri
il

son türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte, dinin, din hissinin türk milliyetinde bıraktığı hatıra.

Türk milleti, milli hissi; *dini hisle değil fakat*⁸ insani hisle yan yana düşünmekten zevk alır, vicdanında, milli hissin yanında, insani hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir [öğünür]. Çünkü, Türk milleti bilir ki, bugün medeniyetin şahrında [büyük yolunda] müstakil ve fakat, kendilerine muvazi yürüdüğü umum medeni milletlerle, keşifleri

Kitaplara Yansıması

Medeni His

Türk milleti, milli hissi; insani hisle yanyana düşünmekten zevk alır. Vicdanında milli hissin yanında insani hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir. Çünkü Türk milleti bilir ki; bugün medeniyetin şehrinde müstakil ve fakat kendileriyle muvazi yürüdüğü umum medeni milletlerle

Medenî Bilgiler (s.21)

8 "Dini hisle değil" ibaresi, *Medenî Bilgiler*'in 1930 basımında var (s.25). Fakat 1932 basımında çıkarılmış (s.13).

~~20~~

20

mütekabül insanı ve medenî
münaselet, elbette inkısa
fısmızda devam için lazımdır.
ve yine malumdur ki,
türk milleti, her medenî
millet gibi, maximin lütfi
devirlerindeki kesifleriyle,
ihtiralarıyla medeniyet
âlemine hizmet etmiş
insanların, milletlerin
kıymetini takdir ve hatıralarını
hürmetle muhafaza eder.
türk milleti, insanîyet
âleminin, samimî bir
ailesidir.

mütekabil insani ve medeni münasebet, elbette inkişafımızda devam için lazımdır. Ve yine malumdur ki, türk milleti, her medeni millet gibi, mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, ihtiralariyle medeniyet âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hatırlarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet âleminin, samimi bir ailesidir.

Kitaplara Yansıması

mütekabil insani ve medeni münasebet, elbette inkişafımızda devam için lazımdır ve yine malumdur ki; Türk milleti, her medenî millet gibi mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, ihtiralariyle medeniyet âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hâtırlarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet âleminin, samimi bir ailesidir.

Medenî Bilgiler (s.21)

Çünkü milleti, en eski tarihlerinde,
meşhur, Kurultaylarıyla,
bu Kurultaylarda, devlet
reislerini, ~~intihap~~ ^{seçim} etmeleriyle
demokrasi fikrine ne kadar
merbut olduklarını göster-
mişlerdir. Son tarih devrilerim-
de, Türklerin ^{seçim} ~~etip~~ ^{etip}leri devletlerinde
geçen padişahlar, bu işin ^{idare}
ayrılarak müstakil olmuş-
lardır.

Kiralların ve padişahların
istipdadına, dinler ~~ve~~ mesnet
olmuştur. Kirallar, halifeler,
padişahlar, etraflarını alar,
papazlar, hocalar tarafından
yapılmış tesniklerle, ilahî
bu kâğıda istinat ^{edilmişlerdir} ~~etmişlerdir~~
Hakimiyet, bu ~~istinat~~ ^{istinat} ~~etmişlerdir~~
allah tarafından verilmiş

DİNLERİN SİYASAL ROLÜ

Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylariyle, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleriyle demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit olmuşlardır.

Kıralların ve padişahların istipdadına, dinler mesnet olmuştur. Kırallar, halifeler, padişahlar etraflarını alan papazlar, hocalar tarafından yapılmış teşviklerle, ilâhî hukuka istinat etmişlerdir. Hakimiyet, bu hükümdarlara allah tarafından verilmiş

Kitaplara Yansıması

Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylariyle, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleriyle demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit olmuşlardır.

Kralların ve padişahların istibdadına, dinler mesnet olmuştur. Krallar, halifeler, padişahlar etraflarını alan papazlar, hocalar tarafından yapılmış teşviklerle, ilâhî hukuka istinat etmişlerdir. Hâkimiyet, bu hükümdarlara Allah tarafından verilmiş

35

Olduğu, nazariyesi inşâ-
rılmıştır. Bina, göre,
Hükümdar, ancak, allaha karşı
mesûldür. Kudsî ve Haki-
miyyetinin hâsıloldu, yal-
nız, din kitaplarında arana-
lıdır.

İlahî hüküm müstenit
bir mütlakiyet Kaidesi
âninde, demokrasi prin-
sibinin, ilk aldığı vaziyet
mütevazıdır. O evvela,
~~Herakli~~ hükümdar, ~~o~~ devir
mege değil, anın, yalnız
kuvvetlerini tahdide,
mütlakiyeti kaldırmaya
çalıştı. Bir çalışma 400:500
sene evvelinden başlar. Evvela,
kuvvetin millettten geldiği, ve kuvve-
t gayri müktedir bir ele olıyorsa

olduğu nazariyesi uydurulmuştur. Buna göre, hükümdar, ancak allaha karşı mesuldür. Kudret ve hakimiyetinin hududu yalnız din kitaplarında aranabilir.

İlahi hukuka müstenit bir mutlakiyet kaidesi önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazıdır. O, evvela hükümdarı devirmeğe değil, onun yalnız kuvvetlerini tahdide, mutlakiyeti kaldırmağa çalıştı. Bu çalışma 400-500 sene evvelinden başlar. Evvela, kuvvetin milletten geldiği ve kuvvet gayri muktedir bir ele düşerse

Kitaplara Yansıması

olduğu nazariyesi uydurulmuştur. Buna göre, hükümdar, ancak Allaha karşı mesuldür. Kudret ve hâkimiyetinin hududu yalnız din kitaplarında aranabilir. İlâhi hukuka müstenit bir mutlakiyet kaidesi önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazıdır. O, evvela hükümdarı devirmeğe değil, onun yalnız kuvvetlerini tahdide, mutlakiyeti kaldırmağa çalıştı. Bu çalışma 400-500 sene evvelinden başlar. Evvela, kuvvetin milletten geldiği ve kuvvet gayri muktedir bir ele düşerse

Medenî Bilgiler (s.30)

— 40 —

istisnâk etmesilendir

Ö- En nihayet, demokrasi,
müsavatperverdir; bir
vasıf, demokrasinin, ferdi
olması vasfıdır, zannî bir
neticesidir. Süphesiz bütün
ferdler, aynı siyasi hakları
haiz olmalıdırlar.

Demokrasinin, bir ferdi
ve müsavatperver vasıflarında,
ünânî ve müsbet rey
prinsibi çöker

Cumhuriyet.

Başlarında, hala, allatür
vekili, gölgesi, sıfatını muha
faza etmekte bulunan, hünk
darlar bulundurmakla beraber
haki miyyetini, Kazanmış
milletler olduğundan hab
etmiştik. Filhakika, bir
milletlerin mensup olduk-

iştirak etmesiledir.

d- En nihayet, demokrasi, müsavatperverdir; bu vasıf demokrasinin ferdi olması vasfının zaruri bir neticesidir. Şüphesiz bütün fertler, aynı siyasi hakları haiz olmalıdırlar.

Demokrasinin bu, ferdi ve müsavatperver vasıflarından umumi ve müsavi rey prensibi çıkar.

Cumhuriyet

Başlarında, hala, allahın vekili, gölgesi, sıfatını muhafaza etmekte bulunan, hükümdarlar bulundurmakla beraber, hakimiyetini kazanmış milletler olduğundan bahs etmiştik. Filhakika, bu milletlerin mensubu olduk-

(x) meclisler temsil eder.

4/

ları devletler, milletin
intihap ettikleri, vekillerin
teskil ettikleri meclisler
maliktidir. ^{millletin, hakimiyetine bu} ~~meclisler~~ hükümdar,
devleti temsil eder, ~~faakat~~,
hükümet teskil eden vatan-
dardır. ^{maygiri olarak} hükümdar tarafından
intihap olunur. fakat, haki-
katta, hükümet reisi, milletin
itimat ettiği kuvvetli, siyasi
fırkaların, liderleridir; bunların
teskil ettikleri hükümetler, millet
ve memleketi idare ederler ve meclis-
de karşı mesulurlar. Bu
işleri ettiklerimiz hükümetler
temsilatidir, hakikatta
demokrasi prensibi vardır.
Fakat, ~~faakat~~ Bunlar, tam mana-
sile, demokrat hükümetler
değildir.

(x) "Kamun teklif etmek
hakkı meclis ayağına ve
icra vekilleri heyetine
aittir." (1)

(x) Meclisler temsil eder

Bazı devletler, milletin intihap ettikleri vekillerin teşkil ettikleri meclislere maliktir. Milletin hakimiyetini bu hükümdar, devleti temsil eder, hükümet teşkil eden vatandaş nazari olarak hükümdar tarafından intihap olunur. Fakat hakikatta. hükümet reisi, milletin itimat ettiği kuvetli, siyasî fırkaların, liderleridir; bunların teşkil ettikleri hükümetler, millet ve memleketi idare ederler ve meclise karşı mesuldurlar. Bu izah ettiğimiz hükümetler temsilidirler, hakikatta demokrasi prensibi caridir. Fakat, bunlar tam manasile, demokrat hükümetler değildir.

(x) "Kanun teklif etmek hakkı meclis azasına ve icra vekilleri heyetine aittir."
(I)

Medenî Bilgiler

(Alınmamış)

4/8
meclisîyetti? ^{meclisîyetti?} Lâibahâlik ve Keyfî hare-
Kette Tefî Kalûl edemeyi.

##allâhî, Kuvvetinin
ve salâhiyetinin, allâh-
tân gelâliğim ~~ve~~ ve yolun
ona Karsî, ahrette hesâp
verileceğim farz eden,
devleti, memleketi mevzu
bir molâkâne Kalûl
eyleyen, her hükûdar,
her dînî Kaytân Kendüm
Vareste görün. Böyle her
işarede, milletin, benliği
hürriyeti mevzuin leahs
olabi olamaz. Linaenaleyh,
Salâhiyeti maholüt dâim
olsa, hükûdarlık sekli
demokrasiye, hakimiyete
milliye prinsipline

mecburiyeti, laubalilik ve keyfi hareketle telif kabul edemez.

Halbukî, kuvvetinin ve salâhiyetinin Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, ahirette, hesap verebileceğini farz eden, devleti, memleketi mevrus bir malikâne kabul eyleyen bir hükümdar, her dürlü kayıttan kendini varestede görür. Böyle bir idarede, milletin benliği hürriyeti mevzuu bahs dahi olamaz. Binaenaleyh, salâhiyeti mahdud dahi olsa hükümdarlık şekli demokrasiye, hakimiyeti millîye prensibine

Kitaplara Yansıması

Kuvvetinin ve salâhiyetinin Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, ahirette, hesap verebileceğini farzeden ve devleti, memleketi mevrus bir malikâne kabul eyleyen bir hükümdar, her türlü kayıttan kendini varestede görür. Böyle bir idarede, milletin benliği hürriyeti mevzuubahs dahi olamaz. Binaenaleyh, salâhiyeti mahdud dahi olsa hükümdarlık şekli demokrasiye, hâkimiyeti millîye prensibine

Medenî Bilgiler (s.33)

DİN VE ÖZGÜRLÜK

1

Hürriyet

Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.

Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş manasıdır. İnsanlar, bu manada, hürriyete hiç bir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Çünkü, malumdur ki, insan tabiatın mahlukudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak hür değildir; kâinatın kanunlarına tabidir. Bu sebeble insan ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, âmillerine bağlıdır. Mesela, dünyaya gelmek veya gelmemek, insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk anda, tabiatın ve birçok mahlûkların zebunudur. Himaye edilmeye, beslenmeye, bakılmaya, büyütülmeye muhtaçtır.

Kitaplara Yansıması

Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.

Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş mânâsıdır. İnsanlar, bu mânada, hürriyete hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Çünkü, malûmdur ki, insan tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak hür değildir; kâinatın kanunlarına tâbidir. Bu sebeple insan ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, âmillerine bağlıdır. Meselâ, dünyaya gelmek veya gelmemek, insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk andan, tabiatın ve birçok mahlûkların zebunudur. Himaye edilmeğe, beslenmeğe, bakılmağa, büyütülmeğe muhtaçtır.

Medenî Bilgiler (s.50)

- 2 -

İptidai insanların, tabiatın
Her şeyinden; gök gürültüsünde,
gece den, tasarı bir nehirde
ve vahşi hayvanlardan ve hatta
birbirlerinden korktuklarını
biliyoruz. İlk his ve düşünce
~~Her korku olan insanın~~
Her düşünce ~~Her korku~~ ve dile ~~Her korku~~
ve, mülhak surette yapmaya
kalkışın ~~Her korku~~ düşünmüştür.

İptidai insan kömelerinde,
Ata Korkusu, ve nihayet,
büyük Kulu ve Kavimlerde,
Ata Korkusu yerine Kaim
olan, Allah Korkusu, insanla-
rın kafalarında ve hareketlerin-
de hesapsız memnurlar
yaratmıştır. Memnurlar ve
Hirafeler üzerine kurulan,
bir çok adetler ve ananeler,
insanları düşünce ve harekette
~~Okadur~~ ~~gök~~ bağlamıştır. ~~Her~~ o
düşünce ve Hareket serbestisi
gibi bir Hak mefhumu ~~Her~~ malum
olmamıştır.
Cemaatların başına geçi-
len adamlar, Cemaati, Allah namı-
na idare ederdi.

İptidâî insanların, tabiatın her şeyinden, gök gürültüsünden, geceden, taşan bir nehirde ve vahşi hayvanlardan ve hatta birbirlerinden korktuklarını biliyoruz. İlk his ve düşüncesi korku olan insanın her düşünce ve dileğini mutlak surette yapmağa kalkışmış olması düşünülemez.

İptidâî insan kümelerinde, ata korkusu ve nihayet, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine kaim olan Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız memnular yaratmıştır. Memnular ve hurafeler üzerine kurulan bir çok adetler ve ananeler, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki, şahsi düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak mefhumu malûm olmamıştır.

Cemaatların başına geçebilen adamlar, cemaatı Allah namına idare ederdi.

Kitaplara Yansıması

Hürriyetin Tariî İnkişafı

İptidai insanların, tabiatın her şeyinden, gök gürültüsünden, karanlıktan, taşan bir nehirde ve vahşi hayvanlardan ve hatta birbirlerinden korktuklarını biliyoruz. İlk his ve düşüncesi korku olan insanın her düşünce ve dileğini mutlak surette yapmağa kalkışmış olması düşünülemez.

İptidai insan kümelerinde, ata korkusu ve nihayet, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine kaim olan Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız memnular yaratmıştır. Memnular ve hurafeler üzerine kurulan birçok âdetler ve an'aneler, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki, şahsi düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak mefhumu malûm olmamıştır.

Cemaatlerin başına geçebilen adamlar, cemaati Allah namına idare ederlerdi.

Medenî Bilgiler (s.50)

- 3 -

Her türlü hak ve salahiyet-
onlarda idi Ferdin hakkı,
Hürriyeti, mevzu bahis
değildi

Buraya kadar olan mün-
tazalarımız, söyle bir neti-
ceye bağlaya biliyoruz; İnsan
evvela tabiatın esiri idi, sonra
hüma, Semadan Kuvvet ve
salahiyet alan bir takım
adamlara esir olmak
zaman oldu. İnsan cemiyetleri
büyüdükçe ve devlet haline
geldikçe, fertler üzerindeki
sıklet okadar çoğaldı. Devletin
başında bulunan adamın
hakkı, hiddolsün, kaydsün,
satsün. ~~devlet~~ mülhak bir
kudret olarak kabul ediliyor-
du. Devletin şekli impara-
torluk, veyahut, Cümhuriyet
olsun, bunun cemiyeti
azdı, Ferdin, şahsı bir hakkı
yoktu. Eski zamanlarda,
insanların, yapabildikleri
medeniyetlerinin, en yüksek
devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Her türlü hak ve salâhiyet onlarda idi. Ferdin hakkı, hürriyeti, mevzuu bahs değildi.

Buraya kadar olan mütalaalarımızı, şöyle bir neticeye bağlaya biliriz: İnsan, evvela tabiatın esiri idi; sonra, buna, semadan kuvvet ve salâhiyet alan birtakım adamlara esir olmak zam oldu. İnsan cemiyetleri büyüdükçe ve devlet haline geldikçe, fertler üzerindeki sıklet o kadar çoğaldı. Devletin başında bulunan adamın hakkı, hududsuz, kaydsız, şartsız mutlak bir kudret olarak kabul ediliyordu. Devletin şekli imparatorluk veyahut cumhuriyet olsun, bunun ehemmiyeti azdı; ferdin, şahsi bir hakkı yoktu. Eski zamanlarda insanların, yapabildikleri medeniyetlerinin en yüksek devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Kitaplara Yansıması

Her türlü hak ve salâhiyet onlarda idi. Ferdin hakkı, hürriyeti, mevzuubahs değildi.

Buraya kadar olan mütalaamızı, şöyle bir neticeye bağliyabiliriz: İnsan, evvelâ tabiatın esiri idi; sonra, buna, semadan kuvvet ve salâhiyet alan birtakım adamlara esir olmak zammoldu. İnsan cemiyetleri büyüdükçe ve devlet haline geldikçe, fertler üzerindeki sıklet o kadar çoğaldı. Devletin başında bulunan adamın hakkı, hudutsuz, kayıtsız, şartsız mutlak bir kudret olarâk kabul ediliyordu. Devletin şekli imparatorluk veyahut cumhuriyet olsun, bunun ehemmiyeti azdı; ferdin, şahsi bir hakkı yoktu. Eski zamanlarda insanların, yapabildikleri medeniyetlerinin en yüksek devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Medenî Bilgiler (s.50-51)

- 4 -

Ferdin hakkı, Hükmümların
menfaatına olarak, ilahî hak
içindeydi. Bir haka müste
istinad ederek, Hükmümlar,
tepasinin hürriyetine iste-
diği gibi tasarruf edebilirdi;
kür, ferdin hakkına tecavüz
sayılmazdı.

~~İnsanların, fikrî inki-
safları ileri~~

Hükmümların, Küdreti
için, dinlerden çıkan
hinduttan başka bir hindut
tanınmıyordu. Hükmümların
yapamaması lazımların
sey allahın menettiği şey
olacaktı.

İnsanlar, fikrî inkişafı
ileriledikçe, kendi menselerini
daha acik düşünmeye başla-
dılar; yavaş yavaş, anın
büyüklüğünün daha iyi anla-
mayor ve takdir etmeye
mâkdedir oldular.

Ferdin hakkı, Hükümdarın menfaatına olarak, ilahî hak içindeydi. Bu haka istinat ederek, Hükümdar, tepasının hürriyetine istediği gibi tasarruf edebilirdi; bu, ferdin hakkına tecavüz sayılmazdı.

Hükümdarın, kudreti için, dinlerden çıkan huduttan başka bir hudut tanınmıyordu. Hükümdarın yapmaması لازم gelen şey allahın men ettiği şey olacaktı.

İnsanlar, fikrî inkişafta ileriledikçe, kendi menşelerini daha açık düşünmeğe başladılar; yavaş yavaş, onun büyüklüğünü daha iyi anlamaya ve takdir etmeye muktedir oldular.

Kitaplara Yansıması

Ferdin hakkı, hükümdarın menfaatine olarak, ilâhî hak içindeydi. Bu hakka istinat ederek, hükümdar, tebaasının hürriyetine istediği gibi tasarruf edebilirdi; bu, ferdin hakkına tecavüz sayılmazdı.

Hükümdarın, kudreti için, dinlerden çıkan huduttan başka bir hudut tanınmıyordu. Hükümdarın yapmaması لازم gelen şey, allahın menettiği şey olacaktı.

İnsanlar, fikrî inkişafta ilerledikçe, kendi menşelerini daha açık düşünmeğe başladılar; yavaş yavaş, onun büyüklüğünü daha iyi anlamağa ve takdir etmeğe muktedir oldular.

Tabiatın her şeyden büyük
ve her şey olduğun~~un~~ anlaşıp
dikça, tabiatın ~~mevlânâ~~ ^{çocu}ğün
olan insan, kendinin de
büyüklüğünü ve hayranlığını
anlamaya başlar.

Öyle, insanlar, bu idrak
derecesine çıktıkça ten-
soradır, ki: ~~insanın~~ ^{insanın} ~~faaliyet~~
~~minnet~~ ^{tabiat} ~~tabiat~~ ^{tabiat}
tabiat olabilir.

Tabiatın, insanda yarattı-
ğı, bütün kabiliyetler,
faaliyetlerini serbest olarak
yapmak ve inkışaf etmek
lazımdır. Bu hüzüm
tabiidir; tabiatın verdiği
haktır, fikrine vardılar.

Artık, bundan sonra
Fert ile hükümdar ^{ve devlet} ~~arasın-~~
da, hak davası ve, mücade-
lesi başlar. Bu mücadele,
devletlerin, dahili inkışaf-
larının tabiidir.

16. yüzyılda, ileri sürülen
fikirler, söyle idi; Hüküm-
dar, emirleriyle, Kanunlarıyla

Tabiatın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça tabiatın çocuğu olan insan, kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamaya başladı.

İşte, insanlar, bu idrak derecesine yükseldikten soradır ki tabiatın insanda yarattığı bütün kabiliyetler, faaliyetlerini serbest olarak yapmak ve inkişaf etmek lazımdır; bu lüzum tabiidir; tabiatın verdiği haktır, fikrine vardılar.

Artık bundan sora fert ile hükümdar ve devlet arasında, hak davası ve hak mücadelesi başlar. Bu mücadele devletlerin dahilî inkişaflarının tarihidir.

On altıncı asırda, ileri sürülen fikirler şöyle idi: Hükümdar, emirleriyle, kanunlarıyla

Kitaplara Yansıması

Tabiatın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça tabiatın çocuğu olan insan kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamağa başladı.

İşte, insanlar, bu idrak derecesine yükseldikten sonradır ki "tabiatın, insanda yarattığı bütün kabiliyetler, faaliyetlerini serbest olarak yapmak ve serbest olarak inkişaf etmek lâzımdır; bu lüzum tabiidir; tabiatın verdiği haktır", fikrine vardılar.

Artık bundan sonra fert ile hükümdar ve devlet arasında, hak davası ve hak mücadelesi başlar. Bu mücadele devletlerin dahilî inkişaflarının tarihidir.

On altıncı asırda, ileri sürülen fikirler şöyle idi: Hükümdar, emirleriyle, kanunlarıyla

-- 6 --

ilahi hakkı olduğu gibi
 Tabii hakkı da korumaz.
 Tabii hak dahi, Allah tarafından
 te'is olunmuş ^{gibi} Kabul ~~olun~~
~~edilmeli~~ lazımdır. Hareket
 noktası, bu fikir Kaldıkça,
 Hükmüdar Kudretinin ~~hüsnü~~
 dünün temelini, ilâhiyet
 fikrinin ve ilahi irade
 teşkil etti. Çünkü, tabii hak-
 lar da, aynı temele bağlan-
 mıştı. Hükmüdar, bu hüsnü
 da riayet ediyor idise, bu
 riayet, dini bir vazife
 telakkî ettiğinden ötürü, yoksa,
 Ferdin, Hükmüdara Karşı
 metalipte bulunma bileceği
 hic bir hak tanınmış de-
 ğil. Ferdî Haklar nazariyesi,
 tabii hak fikri, ~~ilahi fikir~~
 ilâhiyet fikri temelinden,
 semadara koparılarak arz
 üzerine indirildikten
 sonra,

ilahi hakkı olduğu gibi tabii hakkı da bozamaz. tabii hak dahi, allah tarafından tesis olunmuş gibi kabul edilmek lazımdır. Hareket noktası, bu fikir kaldıkça, hükümdar kudreti hududunun temelini, uluhiyet fikri ve ilahi irade teşkil etti. Çünkü, tabii haklar da, aynı temele bağlanmıştı. Hükümdar, bu hududa riayet ediyor idiyse, bu riayeti dini bir vazife telakki ettiğindendi, yoksa ferdin, hükümdara karşı metalipte bulunabileceğı hiçbir hak tanınmış değildi. Ferdî haklar nazariyesi, tabii hak fikri, uluhiyet fikri temelinden semadan koparılarak arz üzerine indirildikten sora meydana çıkabilmiştir.

Kitaplara Yansıması

ilâhi hakkı olduğu gibi tabii hakkı da bozamaz. tabii hak dahi, Allah tarafından tesis olunmuş gibi kabul edilmek lazımdır. Hareket noktası, bu fikir kaldıkça, hükümdar kudreti hududunun temelini, ülûhiyet fikri ve ilahi irade teşkil etti. Çünkü, tabii haklar da, ayni temele bağlanmıştı. Hükümdar, bu hududa riayet ediyor idiyse, bu riayeti dini bir vazife telâkki ettiğindendi, yoksa ferdin, hükümdara karşı istekte bulunabileceğı hiçbir hak tanınmış değildi. Ferdi haklar nazariyesi, tabii hak fikri, ülûhiyet fikri temelinden semadan koparılarak arz üzerine indirildikten sonra meydana çıkabilmiştir.

Medenî Bilgiler (s.51)

— 4 —

İnci gruba dahil olan
hürriyetler, daha çok, doğru-
dan doğruya, Ferdin ~~hürri-~~
fikri hayatındaki hürri-
yet ~~hakkı~~ haklarıdır. Bunlar
dem :

İncisi, Vicdan ~~hürriyeti~~ ^{hürriyeti}
ve ağız ~~hürriyeti~~ ^{hürriyeti},
her fert, istediğini oluştun-
mek, istediğine inanmak,
kendine mahsus siyasi bir
fikre malik olmak, intihaz
ettiği bir dinin icafatını
yapmak, veya, yapmamak
hak ve hürriyetine malik-
tir. Kimsenin Fikrine
ve vicdanına hakim
olunamaz ~~ve olmaya da~~
kalkışılması ~~malidir~~.

Vicdan hürriyeti;
mütlak ve taarrüz edilmez
Ferdin tabii haklarının
en mühimlerinden tanın-
malıdır.

2 inci gruba dahil olan hürriyetler, daha çok doğrudan doğruya, ferdin fikri hayatındaki hürriyet haklarıdır. Bunlardan:

I incisi, vicdan hürriyetidir:

her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi bir fikre malik olmak, intihap ettiği bir dinin icabatını yapmak, veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hakim olunamaz.

Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabii haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Kitaplara Yansıması

2 inci gruba dahil olan hürriyetler, daha çok doğrudan doğruya, ferdin fikri hayatındaki hürriyet haklarıdır. Bunlardan:

I incisi, vicdan hürriyetidir:

1- *Vicdan hürriyeti*, her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi bir fikre malik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak, veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz.

Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabii haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve tazyik altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirlili facialar olarak kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani *âyin hürriyeti* masundur. Tabiatile, ayinler asayiş ve umumi adaba mugayir olamaz; siyasi nümayiş şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık, Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.

Kitaplara Yansıması

Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve tazyik altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirlili facialar olarak kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani *âyin hürriyeti* masundur. Tabiatıyla, ayinler asayiş ve umumi adaba mugayir olamaz; siyasi nümayiş şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık, Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.

Medenî Bilgiler (s.56)

— 2 —

Birde, türkçe cümle-
riyeti dahilinde, bilü-
minim tek keler ve yazıyalar
^{ve türklüler}
kanunla set edilmiştir.
tarikatlar lağıv alınmıştır.
seyihlik, derişlik, celâlik,
halifelik, falcilik, büryün-
lük, türbedirlik ^{v. s.} ~~gibi, bunlar~~ ^{maddesizdir}
~~ortak cümle gibi~~ ~~cemalet~~ istica-
menleri ve cehalet tam-
galarıdır. Türk milleti,
boyle müesseselere ve onların
mensuplarına tahammül
edemezdi ve etmedi.
~~Tahammül~~

edeneğe ~~Fazlancasına~~ ^{hürriyeti}
3.üncüsü, ~~başına~~ ^{hürriyeti}
ve 4.üncüsü, malîyat
hürriyeti'dir. Bu iki hürri
yet, aynı prensipten, cılay
O prensip, insanların,
fikirlerini, seriles söylemek
ve neoretmek hakkıdır.
Vatan'olamlar ~~ve~~, Kendi talim
ve terbiyeleri isin ve
ümminin menfaatlari
noktasından, Fikirlerini

Bir de, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bilumum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla set edilmişlerdir. Tarikatlar lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedirlik v.s. memnudur. Çünkü bunlar irtica membaı ve cehalet tamgalarıdır. Türk milleti böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.

Kitaplara Yansıması

Bir de, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bilûmum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmışlardır. Tarikatler lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedarlık v.s. memnudur. Çünkü bunlar irtica membaları ve cehalet damgalarıdır. Türk milleti böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.

Medenî Bilgiler (s.56)

Taaassupsüzlik (tolerance)

«Hürriyet, ihtimal ki
zorla tesis olunur;
fakat, herkese karşı,
taaassupsüzlik göster-
mekle ve aldurmamay-
lıkla muhafaza
olunur»
edilir. »

Hürriyetin ve vicdan ve din
hürriyetlerinin ne olduğunu
mâ biliyoruz (Notlar 3.53)

Türkiye Cumhuriyetinde,
herkes allaha, ~~anayasaya~~ istediği
şeyi ilâdet eder. Hiç kimseye
olun fikirlerinden dolayı
bir şey yapılmaz. Türk
Cumhuriyetinin resmî olma
yoktur. Türkiyede, bir
kimse bir fikrini, zorla
başkalarına kabul ettir-
meye kalkışacak kimse yoktur
ve buna mücadele edilmez.
Artık samimî müteakiller,
derin iman sahipleri,
hürriyetin icaplarını öğren

Taassupsuzluk (Tolerance)

"Hürriyet, ihtimal ki zorla tesis olunur; fakat, herkese karşı, taassupsuzluk göstermekle ve aldırmamazlıkla muhafaza edilir."

Hürriyetin ve vicdan ve din hürriyetlerinin ne olduğunu biliyoruz (notlar sayfa 53).

Türkiye Cumhuriyetinde, herkes allaha istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dini fikirlerinden dolayı bir şey yapılmaz. Türk Cumhuriyetinin resmi dini yoktur. Türkiyede, bir kimsenin fikirlerini, zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsaade edilmez. Artık samimi mutakitler, derin iman sahipleri, hürriyetin icaplarını öğren-

Kitaplara Yansıması

Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur.

Türkiyede hiçbir kimse fikirlerini zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışamaz ve böyle bir şeye müsaade edilmez. Artık samimi mutakitler, derin iman sahipleri, hürriyetin icaplarını öğren-

Medenî Bilgiler (s.56)

Görünüyorlar. 2

miş, ~~Abdül~~ : Bütün Binlerle
beraber, ~~hürriyetine~~
din hürriyetine, imni-
yetle, vicdan hürriyetine
karsi, Taassup ~~meşhurları~~
gökünden kırımış müda-
Bünni ~~anlayabilmek~~!
işin, Taassupsuzluğun
ne olduğunu tedkik
edelim! Çünkü, bu keli-
merin delalet ettiği
manayı, zihniyeti, herkes
kendine göre anlamağa
çok mütehayyildir.
meyillidir. Din hürriyeti
bir hak telakki etmeyen ~~herkes~~
~~herkesin hürriyeti~~ ~~herkesin hürriyeti~~
~~herkesin hürriyeti~~, acaba kalmadı-
mı?

Vicdan hürriyeti, insan
ruhunun, Allahın eli hükmü
ve nüfuzü altında, dinî
hayatı idare için malik
olduğu haktan ibaret

miş görünüyorlar. Bütün bunlarla beraber, din hürriyetine, umumiyetle vicdan hürriyetine karşı, taassup gökünden kurumuş mudur?

Bunu anlayabilmek için, taassupsuzluğun ne olduğunu tedkik edelim! Çünkü, bu kelimenin delalet ettiği manayı, zihniyeti, herkes kendine göre anlamağa çok meyillidir. dini hürriyeti bir hak telâkki etmiyen, acaba kalmadı mı?

Vicdan hürriyetini, insan ruhunun, allahın alî hüküm ve nüfuzu altında, dini hayatı idare için malik olduğu, haktan ibaret

Kitaplara Yansıması

miş görünüyorlar. Bütün bunlarla beraber, din hürriyetine, umumiyetle vicdan hürriyetine karşı, taassupsuzluk hâsıl olmuş mudur?

Bunu anlayabilmek için, taassupsuzluğun ne olduğunu tetkik edelim; çünkü, bu kelimenin delâlet ettiği mânayı, zihniyeti, herkes kendine göre anlamağa çok meyillidir. dini hürriyeti bir hak telâkki etmiyen, acaba kalmadı mı?

Vicdan hürriyetinin, ruhun, Allahın âlî nüfuzu altında, dini hayatı idare için malik olduğu, haktan ibaret

Medenî Bilgiler (s.56-57)

3

olduğunu bilmeyen olan-
lar, acaba bizim nasıl
düşünmek tesirler? Bu gibi
her kendisi gibi, düşünmeyen
lere ~~hatta~~ ~~hatta~~ işlerinden alsın
kız mıyorlar mı?

Bu saydığımız, zihniyet
te bulunduğuna ihtimal
verilen kimselere ~~hatta~~
bir mütefekkirler mi,
acaba, bir teessür hissiyle,
~~satlanamayan~~ bir eylemle
bakıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi,
muhitelif manisli kimse-
ler, birbirlerine, kin, nefret
besliyorlarsa, birbirlerini
her görüyorlarsa ve hatta
sadece birbirlerini acıyorlarsa,
bu gibi kimselerde
Taassüpsizlik yoktur,
bunlar mütaassiptirler.

olduğunu bellemiş olanlar, acaba bugün nasıl düşünmektedirler? Bu gibiler, kendisi gibi, düşünmiyenlere içlerinden olsun kızmıyorlar mı?

Bu saydığımız, zihniyette bulunduğu ihtimal verilen kimselere, hür mütefekkirlerimiz, acaba, bir teessür hissile, bir esefle bakmıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi, muhtelif inanışlı kimseler, birbirlerine, kin, nefret besliyorlarsa, birbirlerini hor görüyorlarsa, ve hatta sadece birbirlerini acıyorlarsa, bu gibi kimselerde taassupsuzluk yoktur; bunlar mutaassıptırlar.

Kitaplara Yansıması

olduğunu bellemiş olanlar, acaba bugün nasıl düşünmektedirler? Bu gibiler, kendisi gibi, düşünmiyenlere içlerinden olsun kızmıyorlar mı?

Bu saydığımız zihniyette bulunduğu ihtimal verilen kimselere, hür düşünceliler, acaba, bir teessür hissiyle, bir esefle bakmıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi, muhtelif inanışlı kimseler, birbirlerine, kin, nefret besliyorlarsa, birbirlerini hor görüyorlarsa, ve hatta sadece birbirlerine acıyorlarsa, bu gibi kimselerde taassupsuzluk yoktur; bunlar mutaassıptırlar.

— 4 —

Taassupsızlık o kimse
de vardır ki, vatandaşının
ve ya her hangi bir insanın
vicdanî inanışlarına
karşı, hiç bir kin duyuyor,
bilakis hörmet eder. Hiç
olmazsa, başkalarının,
kendisinin, inşınan
inanışlarınta ~~hiç~~ ~~duyma~~
bilmemezlikten, duyma-
mazlıktan gelir.

Taassupsızlık budur.
Fakat, Hakikat söylemek lazı-
gelirse diye bilirik, ki
Hürriyet, hürriyet için
sevenler, taassupsızlık
kelimesinin ne demek
olduğunu bilerek
anlıyorlar, lütfen dünya
da pek azdır. Her yerde
ürünmü olarak cari olan
Taassuptur. Her yerde
görülebilir sülh manza-
rı

Taassupsuzluk o kimsede vardır ki, vatandaşının veya her hangi bir insanın vicdani inanışlarına karşı, hiç bir kin duymaz; bilakis hörmet eder. Hiç olmazsa, başkalarının, kendininkine uymıyan inanışlarını bilmemezlikten, duymamazlıktan gelir.

Taassupsuzluk budur. Fakat, hakikati söylemek lazım gelirse diyebiliriz ki, hürriyeti hürriyet için sevenler, taassupsuzluk kelimesinin ne demek olduğunu anlıyanlar, bütün dünyada pek azdır. Her yerde umumi olarak cari olan taassuptur. Her yerde görülebilen sulh manza-

Kitaplara Yansıması

Taassupsuzluk o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdani inanışlarına karşı, hiçbir kin duymaz; bilâkis hürmet eder. Hiç olmazsa, başkalarının, kendininkine uymıyan inanışlarını bilmemezlikten, duymamazlıktan gelir.

Taassupsuzluk budur. Fakat, hakikati söylemek lazım gelirse diyebiliriz ki, hürriyeti hürriyet için sevenler, taassupsuzluk kelimesinin ne demek olduğunu anlıyanlar, bütün dünyada pek azdır. Her yerde umumi olarak cari olan taassuptur. Her yerde görülebilen sulh manza-

Medenî Bilgiler (s.57)

↳
nasının temeli, taassup
ile, hür fikrin, birlikine
karşı kin ve nefret üstün
dedir. Temelin devrilmesi,
~~iki taraftan birinin~~^{mesisi}
~~kin~~ Kin ve nefret zeminin
deki münaza enerjiyi tutan
fazla kuvveti sayarınadır.
Bir söylediklerimizden
sın netice çıkar ki,
aramızda, hürriyet hailerin
nin zail olduğuna,
bizim gibi düşünen ve
hissedenlerle birlikte
~~yasa maddeyi miye~~
yasaadığı miye hürriyet
vermek müşküldür.
O halde, görülen, taassup-
suzluk değil, zafin
~~aygının tekadığı dermansız~~
taass dermansız braktığı
taassuptur.

rasının temeli, taassup ile hür fikrin, birbirine karşı kin ve nefreti üstündedir; temelin devrilmemesi, kin ve nefret zeminindeki muvazeneyi tutan fazla kuvvet sayesinde.

Bu söylediklerimizden şu netice çıkar ki, aramızda, hürriyet hailerinin zail olduğuna, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle birlikte yaşadığımıza hüküm vermek müşküldür. O halde, görülen taassupsuzluk değil, zafın dermansız bıraktığı taassuptur.

Kitaplara Yansıması

rasının temeli, taassup ile hür fikrin, birbirine karşı kin ve nefreti üstündedir; temelin devrilmemesi, kin ve nefret zeminindeki muvazeneyi tutan fazla kuvvet sayesinde.

Bu söylediklerimizden şu netice çıkar ki, aramızda, hürriyet hailerinin zail olduğuna, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle birlikte yaşadığımıza hüküm vermek müşküldür. O halde görülen, taassupsuzluk değil, zafın dermansız bıraktığı taassuptur.

— 6 —

Çuþhesir, fikirlerin,
itikatların baþkaþka
olmasından, şikayet
etmek lazımdır. Çünkü,
birinin fikirleri itikatlara,
bir noktada birleştigi
~~şekilde~~ ^{şeklinde}, bir hareketlilik
alametidir, ölümlü işareti-
dir. Böyle bir hal elbette
parçayı edilmey. Bunun
işimidir ki, hakikî
hürriyetçiler, taassupçu-
luğun ününü bir
haslet olmasını temenni
ederler. Fakat, hatta,
hürsini niyetle olalı olsa,
~~bu~~ taassup hatalarına
karşı, dikkatli olmakta
vazgeçemiyorlar. Çünkü,
hürsini niyetler, hiç bir
zaman, hiç bir şeyi

Şüphesiz, fikirlerin, itikatların başka başka olmasından, şikâyet etmemek lazımdır. Çünkü, bütün fikirler ve itikatlar, bir noktada birleştiği takdirde, bu hareketsizlik alâmetidir, ölüm işaretidir.⁹ Böyle bir hal elbette arzu edilmez. Bunun içindir ki, hakiki hürriyetçiler, taassupsuzluğun umumi bir haslet olmasını temenni ederler. Fakat, hatta hüsnü niyetle dahi olsa, taassup hatalarına karşı dikkatli olmaktan vazgeçemiyorlar. Çünkü, hüsnü niyetler, hiç bir zaman, hiç bir şeyi

Kitaplara Yansıması

Şüphesiz, fikirlerin, itikatların başka başka olmasından, şikâyet etmemek lazımdır. Çünkü, bütün fikirler ve itikatlar, bir noktada birleştiği takdirde, bu hareketsizlik alâmetidir. Öyle bir hal elbette arzu edilmez. Bunun içindir ki, hakiki hürriyetçiler, taassupsuzluğun umumi bir huy olmasını temenni ederler. Fakat, hatta hüsnüniyetle dahi olsa taassup hatalarına karşı dikkatli olmaktan vazgeçemezler. Çünkü, hüsnüniyetle, hiçbir zaman, hiçbir şeyi

Medenî Bilgiler (s.57)

9 *Medenî Bilgiler*'de ikinci cümledeki "ölüm işaretidir" ibaresi yok.

7

tamir edememislardir.
Insanların, ruhun
selameti için yakıldık
larını buluyoruz.
Herhalde, bunu yapan
Ingrizision papasları,
bunun niyetlerinden
ve eği iş yaptıklarından,
habis ederlerdi; belki de,
Cidden, bu sözlerinde
samimî idiler. Fakat,
bir hamakati, yahut
bir hüyaneti eği bir
iş kalibuna inşolürmek
güç değildir, en nihayet
bu, bir isin değıştür
mek meselesidir.

tamir edememişlerdir. İnsanların, ruhun selâmeti için yakıldıklarını biliyoruz. Herhalde, bunu yapan ingizisyon papazları, hüsnü niyetlerinden ve eyi iş yaptıklarından bahsederlerdi; belki de cidden bu sözlerinde samimi idiler. Fakat, bir hamakati, yahut bir hıyaneti eyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir, en nihayet bu, bir isim değiştirmek meselesidir.

Kitaplara Yansıması

tamir edememişlerdir. İnsanların, ruhun selâmeti için yakıldıklarını biliyoruz. Her halde bunu yapan engizisyon papazları, hüsnüniyetlerinden ve iyi iş yaptıklarından bahsederlerdi; belki de cidden bu sözlerinde samimi idiler. Fakat, bir hamakati yahut bir hıyaneti iyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir; en nihayet bu bir isim değiştirmek meselesidir.

Medenî Bilgiler (s.57-58)

8

İşte, bir sebeptendir ki,
aldırma mazlığı, Kaytsız
lık derecesine kadar
götürmemek mühtemeldir.
~~Her~~ Gerçi hür olmak
her kesim hakkıdır ve
hürriyet, hakikî
hürriyetçiler, hürriyetçi
olmuşlanlara karşı da
geniş davranılmasını
isterler. Fakat, bunların
hiç bir zaman elleri
ayakları bağıli olmadığı
halde kınhanlık kayan
vaziyetine razî olabilecekleri
~~asla~~ asla kabul olunma-
malıdır.

İnuitmamalıdır ki,
bazı insanlar ~~istek~~ istik-
balî, mazinin arasından
görmekte müsireler.
Bunlar, alakamâzî

İşte bu sebeptedir ki, aldırmamazlığı kayıtsızlık derecesine kadar götürmek mühimdir.

Gerçi hür olmak her kesin hakkıdır ve bunun için, hakiki hürriyetçiler, hürriyetçi olmıyanlara karşı da geniş davranılmasını isterler. Fakat, bunların hiç bir zaman elleri, ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır.

Unutmamalıdır ki, bazı insanlar istikbali, mazinin arasından görmekte muşırđırlar. Bunlar, alakamızı

Kitaplara Yansıması

İşte bu sebeptedir ki, hoş görmekliğı aldırmamazlık, derecesine götürmek mühimdir.

Gerçi hür olmak herkesin hakkıdır ve bunun için, hakiki hürriyetçiler, hürriyetçi olmıyanlara karşı da geniş davranılmasını isterler. Fakat, bunların hiçbir zaman elleri, ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır.

Unutmamalıdır ki, bazı insanlar istikbali, mazinin arasından görmekte muşırđırlar. Bunlar, alâkamızı

9

Kestigimiz ananalar
Karşı behemal, sadak
tın idadesini isterler.

~~Bunlar, babat~~

Bu gibi insanlar, Kendi
itikad ettiği gibi, itikat
etmeyen kimseleri
istedikleri gibi eğemez-
lerse, Kendilerini, Cende
rede his ederler.

Herhalde, Taassup süz-
lüğüne arzı ~~ett~~ edileli-
ği gibi, ümitsizliği
hüyük haline gelmesi
~~ice, ~~ett~~ mai, ~~siyaset~~~~
fikrî terliyenin
yüksek olmasına
bağlıdır

kestiğimiz ananalara karşı behemal, sadakatin iadesini isterler.

Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği gibi, itikat etmiyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede his ederler.

Herhalde, taassupsuzluğun arzu edildiği gibi, umumileşmesi, huy haline gelmesi fikri terbiyenin yüksek olmasına bağlıdır.

Kitaplara Yansıması

kestiğimiz an'anelere karşı behemehal, sadakatin iadesini isterler. Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği gibi, itikat etmiyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede hissederler.

Her halde, taassupsuzluğun arzu edildiği gibi, umumileşmesi, huy haline gelmesi fikri terbiyenin yüksek olmasına bağlıdır.

Medenî Bilgiler (s.58)

En Önemli Etken: İktisat

Tarihi hadiselerin etkenleri başlıca siyasi, askeri, toplumsal ve iktisadi olabilir. Çoğunlukla bu etkenler karışık olarak tesirlerini gösterir. Şüphe yok ki bütün bu etkenler çok önemlidir. Fakat bence bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşkünlüğüyle alakadar olan en mühim etken, milletin iktisadiyatıdır. Bu, tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bir hakikattir. Bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamıyla görünmektedir.

Türk tarihi incelenirse birçok sebeplerin başında bütün yükselme ve çökme sebebinin iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Bu münasebetle diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni layık olduğu mertebeye çıkarabilmek için iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek lazımdır; zamanımızın bir iktisat devri olduğu düşünülürse bu ehemmiyetin derecesi kolaylıkla meydana çıkar.

İktisadiyatın gelişmesinde başlıca lüzumlu olan yollar, demiryolları, limanlar, kara ve deniz nakliye vasıtaları, milli mevcudiyetin maddi ve siyasi kan damarlarıdır; refah ve kuvvet vasıtasıdır.

Ağustos 1930

ATABE, c.24, s.17-18; Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s.277.

Hayatın Doğuşu ve Evrim

Malumdur ki genel olarak hayat hakkında bugün kabule değer görülen teori şudur:

Hayat, herhangi bir tabiat dışı etkenin müdahalesi olmaksızın dünya üzerinde tabii ve zaruri bir kimya ve fizik seyri neticesidir. Hayat sıcak, güneşli, sığ bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve denizlere yayıldı; denizlerden tekrar karalara geçti. İlk hayvan denizlerde balık ve karalarda muhtelif kemikli mahluklar oldu; bunlar muhtelif uzun devirlerde şekilden şekile girerek geliştiler.

Şimdi insanların nereden ve nasıl geldiği hakkındaki görüşü tespit edelim:

İnsanlar sularda kaynaşp çırpınan bir mevcuttan bugünkü şekline geldi. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca ve milyonlarca nesilden geçerek hazırlandı.

Artık insan bugün tabiatın nihayetsiz büyüklüğüne ve tabiat içinde kendi türünün mukadderatına gittikçe büyüyen bir irade ve şuur ile bakıyor.

Ağustos 1930

ATABE, c.24, s.18; Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 1984, s.277-278.

Akıl

Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiçbir şey düşünemiyorum.

Tarihsiz

Aktaran: Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 1984, s.188-189; *Ulus*, 22 Ekim 1950.

Kubilay'ın Menemen'de Şehit Edilmesi

Kubilay Bey'in şehadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkâr bulunmaları, bütün Cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatanı müdafaa için yetiştirilen, dahili her politika ve anlaşmazlığın haricinde ve üstünde muhterem bir vaziyette bulunan Türk subayının mürteciler karşısındaki yüksek vazifesi vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur. Menemen'de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti elemlemiştir.

İstilanın acılığını tatmış bir muhitte genç ve kahraman Zabıt Vekili'nin uğradığı tecavüzü milletin bizzat Cumhuriyet'e karşı bir suikast kabul ettiği ve tecavüzcüler ile teşvikçileri ona göre takip edeceği muhakkaktır.

Hepimizin dikkatimiz bu meseledeki vazifelerimizin icaplarını hassasiyetle ve hakkıyla yerine getirmeye yöneliktir.

Büyük Ordu'nun kahraman genç subayı ve Cumhuriyet'in mefkûreci mualim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay Bey temiz kanı ile Cumhuriyet'in hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.

27 Aralık 1930

ATABE, c.24, s.391; *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1930, Numara: 2387, s.1.

Dünyanın Oluşumu

Dünyayı dümdüz zannettikleri zaman, bu anlayışta olanlar onun beş altı bin senede vücuda geldiğini zannetmişlerdi. Halbuki dünyanın mahiyeti mey-

dana çıktıktan sonra anlaşıldı ki, dünya beş altı bin senede değil, ancak milyonlarca seneler zarfında meydana gelebilmiştir.

27 Ocak 1931

ATABE, c.25, 2009, s.67; *ASD*, c.II, s.261.

Milletin Maneviyatına Saldırıları, Menemen Olayı ve Kubilay

Halkın saflığından istifade ederek milletin maneviyatına tasallut eden kişiler ve onların takipçi ve müritleri elbette ki birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar Türk milleti için bir leke teşkil edecek vaziyetlerin ortaya çıkmasında daima etken olmuşlardır. Milletimizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol almasına mâni olmaya çalışanlar hep bu müesseseler ve bu müesseselerin mensupları olmuştur. Millete anlatmalıdır ki, bunların millet bünyesinde yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır. Bunların mevcudiyetini müsamaha ile kabul edenler, Menemen'de Kubilay'ın başı kesilirken kayıtsızca seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir.

7 Şubat 1931

ATABE, c.25, s.83-84; *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1931, Numara: 2430, s.3.

Yasalar Dünya İhtiyaçlarına Göre

D- Fırka, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir.

Din anlayışı vicdani olduğundan, Fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır ilerlemede başlıca muvafakiyet etkeni görür.

E- Fırka, milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve gelişen prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.

13-14 Mayıs 1931

ATABE, c.25, s.154; *CHF Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

Necip Arap Kavmi ve Türklük

Türk'ten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sara-yın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken 'kavmi necip deyiimiyle sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu.

Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenci iken okuduğum "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" mısraıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türklüğü aşağı gören ek-siklik duygusuna kaptırmadım.

Bakınız nasıl oldu: Kurmaylık stajı için verildiğim süvari alayı Hayfa'da bulunuyordu. Kışla ile deniz arasında geniş bir talim alanı vardı ve piyade acemi eğitim devri yeni başlamıştı. Erleri bölgeden toplanmış Arap gençlerinden, öğretici kadro da tecrübeli ve Anadolulu kıta çavuşları olan Türk delikanlılarından kurulu idi. Katıldığım bölüğün alaydan yetişmiş Makedonya Türklerinden, ileri yaşlı bir yüzbaşısı vardı. Erlere çavuşlar talim yaptırıyor, biz subaylar arada dolaşarak çalışmalarını izliyor ve denetliyorduk. Yüzbaşı, çavuşlarına karşı sert davranıyor, yeni erlere karşı ise fazla şefkatli görünüyordu. Onların herhangi bir şekilde azarlanmasına, hırpalanmasına gönlü razı olmadığını ısrarla söylüyordu. Halbuki talimlerde Türkçe bilmedikleri için, çavuşların söylediklerini iyi anlayamayan kimi erlerin yanlış hareketlerinin zaman zaman çavuşların sabırlarını tükettiği, sertçe davranışlarına yol açtığı da oluyordu. Bir gün yüzbaşı bu yolda hareketten kendini alıkoyamayan bir çavuşunu mimlemiş ve talimden döndükten sonra birlikte oturduğumuz bölük komutanlığı odasına çağırtmıştı. Takım komutanıyla birlikte gelerek yüzbaşısını saygıyla ve askerce selamlayan çavuş 25 yaşlarında, dinç ve yakışıklı, ince bıyıklı, elmacık kemikleri fazla kabarık, uyanık bir Türk çocuğu idi. Yüzbaşı onu ulusal onurunu ağır şekilde hançerleyen "..... Türk!" sözleriyle azarlamaya başlamıştı:

"Sen nasıl olur da kavmi necibi Araba mensup, Peygamber efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, ağır söz söyler, onların kalbini kırarsın! Kendini bil, sen onların ayağına su bile dökmeye layık değilsin..." gibi gittikçe manasızlaşan, fakat yaşlı yüzbaşının samimi inancından kuvvet alan sözlerle hakaret ediyor, gittikçe asabileşiyordu. Ben dikkatle çavuşun yüz

ifadesini izliyordum. Başlangıçta bir babaya duyulan saygının içtenliği okunan çizgiler sertleşmeye, içten gelen haklı bir isyanın ateşleri gözlerinde okunmaya başlamıştı. Fakat gerçek itaatın simgesi olan her Türk askeri gibi bu da iç duygularını gemlemesini bildi. Sessizce gözpınarlarından dökülmeye başlayan yaş damlaları yanaklarında birbirini kovalayarak bıyıkları üstünde toplanıyor ve kendini böylece yatıştırmaya çalışıyordu. Ben bir taraftan üzgün ve sinirli, bu sahneyi seyreder ve söylenenleri dinlerken bir yandan da içimde bir isyan duygusu şahlanıyor ve şöyle düşünüyordum:

"O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan asil olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihleri şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus olduğu da bir an şüphe götürmez bir gerçektir. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük varsayarak kendini onlardan aşağı görüp nefesine olan güvenini yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir" dedim ve o andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim."

14 Eylül 1931

ATABE, c.25, s.208-209; Faik Reşit Unat, "Ne Mutlu, Türküm Diyene!", *Türk Dili/ Atatürk 1881-1938*, Kasım 1963, Sayı: 146, s.76-78. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s.243.

Din Irkları Değiştiremez

Din, fikir olarak toplumlara geçici şekiller verebilir, ama mümkün değil, ırkları değiştiremez. Bir kısım Türklerin şu dini ve diğer bir kısmın bu dini kabul etmiş olmaları neticesi olarak ve hurafeye dayanan telkin ve inançların tesirleri de eklenerek ırki bağlar uzun bir müddet cehalet karanlıkları içinde kaybolmuş olabilir. Fakat elbet bir gün gelir, hakikat meydana çıkar ve parlak ışıyla bütün hurafeleri siler süpürür.

8 Ekim 1931

ATABE, c.25, s.238; *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1931, Numara: 2672, s.1, 2 ve 15 Ekim 1931, Numara: 2673, s.1, 4.

Aydın Hafızlar ve Türkçe Kur'an

Atatürk bize:

-İnkılaplarımızın son merhalesini siz yapacaksınız Hafız Beyler! diye iltifatlarda bulunurdu. Ve:

-Sizi sultan camilerine hatip yapacağım, size sırmalı kaftanlar giydireceğim, gibi vaatlerle de bizleri sevindiriyorlardı.

Yine Atatürk bu inkılap çalışmalarından bahis buyururken:

-Başka hafızlar var ki, tecvitcidirler,¹⁰ onları bu işe karıştırmak istemem, bana sizin gibi aydın hafızlar lazımdır!

Derlerdi ve bu sözlerle de Hafız İdris'le Eyüp Hatibi Hafız Nuri gibileri kastederlerdi. Bu iş için ilk çağrıldığımız gece Atatürk'le buluşmadık. Maarif Vekili Reşit Galip Bey'le Saray'ın alt katında bir salonda görüştük. Reşit Galip Bey meseleyi bize şu yolda açtı:

-Camilerde Türkçe Kur'an okuyacaksınız. İşte size birer tane Kur'an veriyoruz. Evet bu tercüme belki iyi değildir. Çünkü Arapçadan Fransızcaya ve ondan da Türkçeye tercüme edilmiştir. Bununla beraber Ankara'da daha iyi bir Kur'an tercümesi yaptırılmaktadır.

Tebliğ olunan Atatürk'ün bu emri üzerine hangi hafızın nerede ve saat kaçta okuyacağını kararlaştırdık. Reşit Galip bunları not etti. [...]

Ertesi gün çıkan gazeteler o gün Türkçe Kur'an okuyacak hafızların adlarını, okuyacakları camileri ve okuma saatlerini iri harflerle yazdılar. Ben ikinci namazından sonra Beyazıt Camii'nde kütüphane kapısının önünde okuyacaktım. [...]

Atatürk'ün din ve Kur'an hakkındaki kanaati benim anladığıma göre şudur:

O diyordu ki, Türk bunun (Kur'an'ın) arkasından koşuyor. Fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim mak-sadım, arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlasın. Evet, ben de bilirim ki, insan dinsiz olmaz. Fakat Türk'ün dini tabiattır. Bunu size aydinsınız diye söylüyorum."

9 Ocak 1932

ATABE, c.25, s.298; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.5, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1943, s.1629-1632.

10 Tecvid: Kur'an'ı usulüne bağlı kalarak okuma ilmi. (Y.N.)

Yasin'in Türkçesi

Ertesi akşam huzuruna çağırın Atatürk bana şunları söyledi:

"Dini merasimi radyodan takip ettim. Çok memnun ve mütehassis oldum.

Arkadaşlarınız hafız beyleri yarın akşam Saray'a iftara davet ediyorum. Kendilerini haberdar ediniz."

[...]

Ertesi akşam hafızlar saraya geldi. Üst katta muazzam ve mükellef bir iftar sofrası hazırlanmıştı. Atatürk de sofrada bizimle beraber iftar etmek lütfunda bulundular. İftardan sonra hafızlara ayrı ayrı Kur'an okuttular. Hepsi teker teker iltifatlarına mazhar oldular. Huzurlarından ayrılırken hafızları Seryaver Bey'in odasına götürmekliğini emrettiler. Orada hafızlara iki yüzer lira ihsanda bulunuldu. Sonra yine Atatürk'ün emriyle hafızlar otomobillerle evlerine kadar götürüldüler.

23-24 Ocak 1932

ATABE, c.25, s.296; Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le On Beş Yıl Dini Hatıralar*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1962, s.20-23.

Ayasofya'da Din Tartışması

"Ayasofya'dan döndükten sonra çalışmak üzere beni özel bürosuna çağırdı. İkimizdik. Bana:

-Ayasofya hakkında ne düşünüyorsun? dedi. Bu binanın tarihi ve mimari kaymetinden bahsetmemi arzu ettiğini sandım. Fazla incelemem olmadığımı söyledim.

-Hayır Reşit Galip, dedi. Cami olarak ne düşünüyorsun?

Maksadını anlayamadım. Bana şöyle birtakım fikirler anlattı:

-Bu mabet dünya tarihinde birçok vicdan münakaşalarının kürsüsü olmuştur. Bizans devrinde birçok din âlimleri, bizzat imparatorun veya imparatoriçelerin huzurunda tarihi mezhep münakaşalarını oradaki kürsüden yapmışlardır. Büyük ve mücahit papazlar, oradaki kürsüden tiranların yüzüne, halk karşısında tükürmüşlerdir.

Fatih Mehmet orada İstanbul'u zapt ettiğini ve Bizans İmparatorluğu'nun sonunu ilan etmiş... Kendi geniş ve müsamahalı anlayışıyla orada İstanbul'daki ilk namazını kılmıştır. Ayasofya dünya ölçüsünde bir mabettir.

Atatürk sözün burasına gelince bana yeniden hitap etti.

-Reşit Galip, dedi, senin Müslümanlık tezini münakaşa edeceğin güzel bir yer değil mi?

Gazi beni kürsüye ve minbere çıkarak din tezimi orada bir hutbe veya vaaz gibi anlatmamı istiyordu.

Bir an düşündüm. Kendimi yeşil cübbe içinde, minberde görür gibi oldum. Doğrusunu söyleyeyim, bütün cesaretim kırıldı.

Gazi benim düşündüğümü anlamış gibi fikrini açıkladı:

-Reşit Galip, dedi. İstanbul'daki din ulemasını toplayalım. Halka da ilan edelim. Herkes gelsin... Camiye hoparlörler koyduralım. İçeriye giremeyenler de dışarıdan dinlesin. Sen fikrini bu ulema ile münakaşa et. Halk, hakem olsun. [...]

Fikrime güvendiğimi, fakat işin fikir münakaşasından el şakasına dökülmesi ihtimalinden endişe ettiğimi ve bu halin fikrimizi dejenere edebileceğini söyledim.

Gazi düşündü:

-Bu konunun halk önünde münakaşası çok güzeldir. Emin olun, Türk halkı o kadar selim his sahibidir ki, bu endişelerin asla varit değildir. Bununla beraber yobazların fikre karşı koyamayınca işi gürültüye boğmaya kalkmaları da muhtemeldir. Onlara karşılık vermek kolay... Kolay ama belki öyle bir hadiseden sonra, uzun zaman bu fikri ele alamayız... dedi.

Bana tezimi alıp gelmemi emretti. Bir müddet sonra yanına döndüğüm zaman Gazi:

-Hükümet de senin fikrinde, böyle bir din münakaşasının mevsimsiz olduğunu söylüyorlar. Ne de olsa ben gayri mesul bir reisicumhurum. Bu işi yine Saray'da yapalım... dedi.

Hazırlanan plan şöyleydi:

Müslümanlığın bir Türk dini olduğu ispat edilecek.

Dinde ibadetin Allah ile kul arasında bir kalp bağılılığı olduğu tezi geliştirilecek.

Kulun tanrısına ibadet ederken söylediklerini kalbinden söylemesi lazımdır. Kalbin dili de ana dildir. İnsan en güzel hislerini ana diliyle en iyi ifade eder. Onun için duaların ana diliyle yapılması lazımdır. Bu fikir müdafaa ve münakaşa edilecektir.

Bu fikirde ittifak hasıl olduktan sonra duaların Türkçeleştirilmesi hususunda bir işbölümü yapılacaktır.

Planı böylece hazırladık. Fakat Gazi

İstersen ihtiyatlı olalım... Belli başlı duaları sen bir kere güzelce Türkçeye çevir. Onların üzerinde münakaşa yapalım, daha iyi olur, dedi.

Bana tekbir ile ezanın Türkçeleştirilmesini emretti ve:

-Dikkat et, dedi. Tekbirin bestesi en büyük Türk bestekârı İtrî'nindir. İtrî ona bu besteyi uydururken kelimelerin ve hecelerin vezinlerini olduğu kadar manalarını da göz önünde tutmuştur. Türkçeleştirirken buna dikkat et.

Bu hususta kimseye bir şey söylemememi de sıkı sıkı tembih ettikten sonra odama çekildim.

Akşama kadar uğraştım. Akşamüstü hazırladığım tercümeleri götürdüm. Beğenmedi.

O gece sofraya kimseyi davet etmedi. Oturduk, sabaha kadar uğraşarak benim yaptığım tercümeleri tashih etti.

Bu tarihi hadiseden sonra Dolmabahçe'deki meşhur münakaşalar serisi başlamıştır."

1932

ATABE, c.25, s.2990 Atatürk'ten Bilinmeyen Hâtıralar, Nakleden: Eski Bir Atatürkçü (Münir Hayri Egeli), 2. Basım, İstanbul, 1959, s.75-77.

İnsanlık Allah'ı Yarattı

İnsanlar ilk devirlerinde pek âcizdi. Kendilerini koruyamıyorlar, hiçbir olayın da sebebini bilmiyorlardı. Kendilerini koruyacak bir kuvvet aradılar. Sonunda insanlık, vicdanında bir kuvvet yarattı. O da işte "Allah"tır. Her şeyi ondan beklediler, ondan istediler. Hastalıktan, felaketten korunmayı hep Allahlarından istediler. Fakat modern çağlarda, insan, her şeyi Allah'tan beklemedi. Ancak toplumdan bekledi. Her şeyin koruyucusu insan toplumdur. Bu sebeple topluma önem vermek, onu kuvvetlendirmek ve yaşatmak lazımdır. Bunun için her türlü gelişme, huzur ve güven kaynağı toplumdur.

1932

Aktaran: Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, s.305.

Ezanın Türkçe Okunması Üzerine Bursa'da Yaşanan Olaylar

Bursa, 6 (AA) - Bazı mürtecilerin ezan ve kametin¹¹ Türkçe okunmasından dolayı 1 Şubat'ta sebebiyet verdikleri hadise üzerine dün Bursa'yı teşrif eden Reiscumhur Hazretleri bu ana kadar mesele ile meşgul olmuşlardır. Bugün kendilerine iltihak eden ve hadisenin hükümet namına tetkiki ile meşgul olan Adliye ve Dahiliye Vekilleriyle de öğleden sonra müzakerede bulunmuşlardır.

11 Kamet: Camide namaza kalkmak için okunan ezan. (Y.N.)

Bursa'dan ayrılmadan evvel Gazi Hazretleri Anadolu Ajansı'na şu tebliği yapmışlardır:

Bursa'ya geldim. Hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım. Hadise aslında fazla ehemmiyete sahip değildir. Her halde cahil mürteciler Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır.

Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi dini, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir.

Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır.

6 Şubat 1933

ATABE, c.26, s.120; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1933, Numara: 4151, s.1.

**ABD Büyükelçisinin Raporunda
Atatürk'ün Din Üzerine Anlattıkları**
(Tam Metin)

Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği

No: 423

Ankara, 17 Mart 1933

Konu: Türkiye'de din

Çok Gizli

Saygıdeğer Hariciye Vekili

Washington

Beyefendi,

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ile dün öğleden sonraki üç saatlik mülakatım zarfında (bakınız benim bugünkü tarihli No. 420) ve birlikte gözden geçirdiğimiz biyografisinin yazdığım sekiz bölümünü tartıştığımız sırada söz Türkiye'de din meselesine geldi. Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde İslam dininin gelişimi konusunda epeyce çalışma yaptığımı dikkatini çektim ve biyografim maksadıyla -yayımlanmak veya yayımlamamak kaydıyla- bana söylemek istediği kadarıyla sınırlı olmak üzere bu mevzudaki kendi görüşünü bilmek istediğimi belirttim. Ona göre hangi kısmının kamuoyunu alakadar edeceğini veya etmeyeceğini belirterek mevzuya oldukça teferruatlı bir şekilde girdi.

Galiba, altı veya yedi yaşındayken annesi onu bir sıbyan mektebine göndermek istiyordu. Burada hoca sadece okuma yazma ve aritmetik dersleri veriecek, Kur'an'ı da öğretecekti. Bu, uzun Arapça parçaları ezberlemek demekti. Diğer yandan babası oğlanın din eğitiminin verilmediği laik bir mektebe gitmesini istiyordu. Her ne kadar sonunda baba galip geldiyse de, oğlan, annesi tarafından yaşadıkları Selanik'in âdetlerine uygun surette tören eşliğinde sıbyan mektebine gönderildi. Ertesi gün babası oğlanı eğitimini devam ettireceği laik okula götürdü. Annesi buna öyle üzüldü ve öyle çok ağladı ki, oğlanın teklif etmesi üzerine sıbyan okulundaki din hocası evlerine gelip O'na annesinin arzu ettiği Kur'an eğitimi verdi. Bu eğitim sadece bir ay sürdü, ama en azından anneyi tatmin etti. Bu, O'nun ömrü boyunca aldığı tek din eğitimi oldu.

Kendisinin bir agnostik olduğuna dair genelde kabul görmüş kanaati tamamen reddediyor, ancak dininin sadece kâinatın mucidi ve hâkimi tek Tanrı'nın varlığına inanmaktan öteye gitmediğini söylüyor. Bundan başka insanlığın böyle bir Tanrı inancına ihtiyacı olduğuna inanıyor. Buna bazı bakımdan dualar şeklinde bu Tanrı'ya başvurmanın insanlık için iyi olduğunu da ilave etti. Burada durdu.

Daha sonra bazı teferruatlarla neden o kadar inançlı bir Protestan Hıristiyan olduğumu sordu. Ben de ona, bu raporda yeri olmayan sebeplerimi belirttim. Bunun haricinde sorularında tamamıyla samimi gözüktüğünü, bütün hepsinin din konusunda zaten epeyce zihin yorduğunu gösterdiği hakkında genel mütalaamı söyleyebilirim. Daha sonra, on yıl önce kurduğu yeni Cumhuriyet'in Reisicumhuru olarak iktidara geldiği zaman İslam dininin bulunduğu durum hakkında bilgi vermeye başladı.

Şeyhülislamı ve ayrıca medreseleri (bu okullar küçüktü ama Kur'an öğretiliyordu), şariat mahkemelerini ve bu mahkemelere riyaset eden kadıları, hocaları ve muhtelif dervişler dahil olmak üzere bütün ruhban sınıfını lağvetmeyi lüzumlu bulduğunu söyledi. Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki bu tafsılatlı ruhban yapıdan tek geriye kalanın, müezzin olarak minarelerden halkı ibadete çağırın ve camilerde ibadeti yöneten imamlar olduğunu söyledi.

Ona az evvel tasvir ettiği bu yapıyı böyle tamamıyla yok ettikten sonra Türk gençliği için, şayet dini eğitim kaldıysa, ne kaldığını sordum. Yetersiz medrese sisteminin yerine bütün ülkeye yayılmış bütünlüklü ilk ve ortaöğretim sistemini geçirdiğini ve bu sistemin zaten var olan üniversiteye vb. kadar sürdüğünü; hem ilk hem de ortaokullarda, ikisinde de Kur'an'ın telkin ettiği Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi ve daha iyi yaşama konusundaki hikmetli düstûrlarını kapsayacak dini eğitim verildiğini, bu dini eğitime bizim Yeni ve Eski Ahit'te ve Budist dini kitaplardakilerde de tasvir edilen diğer büyük dinler hakkındaki benzer bilgileri de dahil ettirdiğini söyledi.

Daha sonra O ve ben bu modern Türk dini eğitimi ile Birleşik Amerika'da ortalama Pazar okulunda verilen tarzının bir mukayesesini yaptık. Pazar okullarımızda verildiği gibi eğitimin Cuma sabahları kadınlar tarafından tüm ülkedeki Halkevleri'nde verilip verilemeyeceğini sorduğumda böyle bir fikrin muvaffak olacağına dair pek şüpheli göründü, ancak yeni bir fikir olduğunu ve dikkate alacağını söyledi.

Bu amaç için kadın öğretmen fikri ona cazip geldi. Çünkü bu, muhtemel siyasi desiseleri veya hocaların erkek taraftarlarının müdahalelerini veya da herhangi diğer mesele yaratacak ihtimalleri bertaraf etmiş olacaktı.

Bu münasebetle yeni vuku bulan Bursa hadisesinden serbestçe bahsetti ve hadisenin Türkler tarafından değil, üç yabancı; bir Arnavut, bir Bulgar ve bir Rus tarafından idare edildiğini söyledi. Hatta Üçüncü Enternasyonal tarafından tahrik edilmiş olabileceğini de ima etti. Sıkıntı vermesi muhtemel bu siyasi hareketi basit bir dil meselesine dönüştürmekle gösterdiği siyasi maharetten dolayı kendisine iltifatta bulundum, çünkü mesele halkı ibadete çağırırken sadece Arapçanın yerine Türkçeyi koymakla alakalıydı!

Bu sözlerim, O'nun Kur'an'ın Arapçadan Türkçeye modern tercümesini neden ve nasıl tazyik ettiği hakkında konuşmasına sebep oldu ve bu da o mevzuda yepyeni bir manzara ortaya çıkardı. Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anlamaya başladığı zaman kendi kendisine çok kızacağını söylüyor. Kur'an'dan, Hz. Muhammed'in amcası ile amca kızının yaptıkları bir şeyden dolayı cehenneme gitmeleri için ettiği Arapça bir dua¹² okudu. "Düşünen bir Türk'ün böyle bir duayı okumaktan elde edeceği faydayı veya alacağı herhangi bir dini ilhamı tahayyül edin" dedi. Bu fikir çizgisini daha çok geliştirdikçe, ben de O'nun Kur'an'ın Türkçe okunmasını o kadar tazyik etmesinin sebebinin Kur'an'ı Türkler arasında geniş ölçüde itibardan düşürmek olduğu neticesine o derece vardım.

Daha sonra genel ve biraz da şaşırtıcı bir beyanda bulunarak Türk halkının gerçekte hiçbir şekilde dindar olmadığını, hâlâ camilere giden az sayıda insanın alışkanlıktan veya duaların dokunaklı icrasının cezbine kapıldıklarından camiye gittiklerini ileri sürdü.

Vardığı bu neticelere gayet saygılı bir şekilde karşı çıktım ve O'nun iki Türk arkadaşının daveti üzerine 23 Ocak öğleden sonra geç saatlerde "Dua Gece-si"ni¹³ izlemek üzere, camiye çevrilen Ayasofya'ya gittiğimizde eşimle benim

12 Kur'an'ı Kerim'in 111. suresi olan söz konusu Tebbet Suresi şöyledir: "1. Ebu Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. 2. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. 3. O, bir alevli ateşe girecektir. 4, 5. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)." (Y.N.)

13 Kadir Gecesi.

yaşadığımız tecrübeyi anlattım. O'na camide ibadet eden (yüzde yirmisi askeri üniformalı) nasıl on bin kişilik kalabalık olduğunu ve tam bir saat boyunca Gazi'nin de varlığını kabul ettiği Tanrı'ya doğrudan dualar yönelttiklerini anlattım.

Bu kalabalığın miktarı, bu vakfetme ve bu vecd halleri hususunda izahat istemem, O'nun Türkiye gençliğine din hakkında malumat edinme fırsatı yaratmada Türk hükümetinin kısıtlı bir rol oynaması gerektiği kanaatine dair sadece daha fazla beyanatlar vermesine sebep oldu. Bu beyanatlarını bitirdiğinde şimdilik ortaöğretimde ve aynı zamanda üniversitenin dar ilahiyat bölümünde üç büyük din hakkında verilen tarihi eğitimden daha fazlasını öğretmeye inandırdığı açıktı.

Ancak Sovyetler'in dini tamamen lağvetme fikriyle kesinlikle mutabık değil. Belli başlı camilerin hükümet tarafından itinayla muhafaza edilmeleri ve tahsis edildikleri asli amaçlar için kullanılmaları gerektiği hususunda ısrarlı. Üç büyük dinin ahlak öğretilerinin hepsine inanıyor; ancak dinden ziyade ahlak olarak.

Bize ihsan ettiği hayırlar için tek Tanrı'ya minnettarlığımızı tekrar tekrar ifade etmenin eklenmemesi halinde, O'nun şahsi dini inancının eksik olacağını belirttiğim zaman şaşırmış, fakat alakadar göründü ve bundan başka onun açısından yeni bir fikir olması bakımından, mutlaka dikkate alacağını söyledi. Benimle bu konuda daha fazla konuşma arzusunu ifade etti. Bu beni şaşırttı, zira Yusuf Akçura Bey gibi samimi arkadaşları beni sürekli O'nunla din üzerine konuştuğum takdirde, Gazi'nin nazikçe "dostluğumuz" olarak adlandırmak lütfunda bulunduğu münasebetlerimizin kesinlikle bozulacağı hususunda ikaz etmişlerdi. Konuşmamızın bu kısmının sonunda, daha önce bir yabancı ile hiçbir zaman bu mevzuya, hele kendi şahsi dini inançlarını da dile getirme hususunda, bu kadar derinlemesine girmediğini söylemek lütfunda bulundu.

Saygılarımla

Charles H. Sherrill"

17 Mart 1933

ATABE, c.26, s.136-138; Rıfat N. Bali, "Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu Atatürk'ün Dine Bakışı", *Tophumsal Tarih*, Eylül 2006, Sayı: 153, s.18-19.

Emperyalizm Yok Olacak

Din ve Irk Farkı Gözetmeyen Uyum Çağı Gelecek

Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğu milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum.

Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşları şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelik olarak vuku bulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklerle ve bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı geçecektir.

Size bu sözleri söyleyen Cumhurreisi değil, sadece Türk milletinin bir ferdi olarak Mustafa Kemal'dir. Bu hususa bilhassa nazarı dikkatinizi çekerim.

ATABE. c.26, s.144; *Dünya*, 20 Aralık 1954, Numara: 1007, s.1, 7.

Devrim ve Din

İsrarla "inkılap" kelimesinin lügat manasından gayrı, Türk inkılapları yönünden tarifini, izahını istemişti. İnkılap kelimesinin diğer Batı dillerindeki karşılığı aranmıştı. O gece herkes gibi ben de konuşmuş, fikrimi izah etmişim. İşte şimdi o gecenin tarihini taşıyan kurşunkalemle yazdığım bir not elimde: Bir sayfasına sadece soru işareti ile yazdığım kelime şu: istihale mi?¹⁴ Fakat iyice hatırlıyorum ki, Atatürk istihale veya inkişaf¹⁵ inkılaplar için kabul etmiyordu. Révolution¹⁶ ve évolution¹⁷ kelimelerinin lügat manası yanında bizim inkılaplarımızın izahlı bir tarifi yapılmalı idi.

Bu kanaat belirttiği vakit, Atatürk'ün aynen söylediklerini üç paragrafta şöyle tespit etmişim:

1. İnkılap mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir.
2. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır.

Bir çizgiden sonra not ettiğim kısımlar da şudur:

"Devlet hayatında inkılap, toplumsal vaziyetimiz de dahildir. (Laiklik), (medeni kanun), (demokrasi)"

[...] 4 Haziran 1933 akşamı konuşmalarda demokrasi idaresi için kadınlara seçim hakkının tanınması fikrinde herkes ittifak etmişti.

Bundan başka "demokrasi" üzerine daha pek çok konuşuldu. Atatürk'ün o akşam genel kanaati şu olmuştu:

14 İstihale: Bir halden başka bir hale geçiş; başkalaşma, metamorfoz. (Y.N.)

15 İnkişaf: Gelişme, gelişim. (Y.N.)

16 Révolution (Fr.): Devrim, ihtilal. (Y.N.)

17 Évolution (Fr.): Evrim. (Y.N.)

"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz" demişti. (...)

Atatürk devlet hayatında 'en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseler' derken devletin din işleri ile meşgul olmamasını ve dini hislerin siyasi maksatlar için istismar edilmemesini daima söylemiş ve bu prensibi yeni Türkiye devletinin başlıca inkılabı saymıştır.

Devlet hayatı için yazıların sonunda kaydettiğim kelime 'demokrasi'dir. Yine hatırladığıma göre, bunun üzerinde bilhassa durulmuş ve milletin olgunluğu meselesi, konuşanların endişesine vesile olmuştu.

4 Haziran 1933

ATABE, c.26; s.181-182; Âfetinan, "Atatürk ve Demokrasi", Belle-ten, Ocak 1959, Sayı: 89, s.2-8.

İnsanı Tabiat Türetti

Bizim dünyamız -bilirsiniz- topraktan, sudan ve havadan unulmuştur. Hayatın da esas unsurları bunlar değil midir?

Bu unsurlardan birinin eksikliği, yalnız eksikliği değil, sadece bozukluğu, hayatı imkânsız kılar. (...)

Tabiat insanları türetti, onları kendine taptırdı da. Ancak insanların dünyada yaşayabilmeleri için onların tabiata egemenliğini de şart kıldı. Tabiata egemen olmasını bilemeyen yaratıklar, varlıklarını koruyamamışlardır.

Tabiat, onları kendi unsurları içinde ezmekten, boğmaktan, yok etmekten ve ettirmekten cuda çekinmemiştir.

Mayıs 1935

ATABE, c.27, 2010, s.200; Ulus, 4 Mayıs 1935, Numara: 4944, s.1; ASD, c.II, s.278-279.

CHP Programında Laiklik ve Devrimcilik

D- Parti, bütün kanunların, tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve taplanışında en son ilim ve teknik esasları ile asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir.

Din, bir vicdan işi olduğundan, Parti, dini, dünya ve devlet işleri ile sıyasa-
dan ayrı tutmayı, ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlı-
ca şartlardan sayar.

E - Parti devlet yönetiminde, tedbir bulmak için derecel ve evrimsel pren-
siple kendini bağlı tutmaz. Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu
devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak
Parti için esastır.

13 Mayıs 1935

ATABE, c.27, s.217; Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-6/ Ata-
türk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım,
İstanbul, 2008, s.175.

Tabiat, İnsan Zekâsı, Bilinmeziliğin Reddi

Tabiatla, bilirsiniz ki, hiçbir şey yok olmaz. Ne bir ses, ne bir söz, ne bir ha-
reket... Olduğu çağ ne kadar eski veya yeni olursa olsun, bütün bu oluşlar, ol-
dukları anda gibi tabiat içindedir. Bu dalgalanmada zaman ve mesafe kavramı
yoktur. Bugün dünyanın herhangi bir köşesinde söylenen sözü veya akis yapan
hareketi, yine dünyanın herhangi bir köşesinde aynı anda işitmek, dinlemek,
zapt etmek mümkün olduğunu görüyoruz.

Yarın bizi saran tabiat unsurları içinde, binlerce ve binlerce sene evvel söy-
lenmiş sözleri, olduğu gibi toplayıp tespit etmek imkânına elbette varılacaktır.
Tabiatın bugün için esrar dolu sinesine gireceği muhakkak görülen insan zekâ-
sı, beklenen hakikatleri ortaya koyacaktır.

Yine bu insan zekâsıdır ki, beklediğimiz neticeyi elde etmemiş olmakla be-
raber, bugünkü araştırmacı zekâları tatmin edecek ve tarihi aydınlatacak yeni me-
totlar ve ilimler bulmuştur.

İşte arkeoloji ve antropoloji, o ilimlerin başında gelir. Tarih, bu son ilimlerin
bulduğu belgelere dayandıkça temelli olur. Tarihi bu belgelere dayanan millet-
lerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır.

İşte bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu ilim belgelerine dayanır. Yeter ki, bugü-
nün aydın gençliği bu belgeleri vasıtasız tanısin ve tanıtsın.

Ocak 1936

ATABE, c.28, s.152; Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve
Belgeler*, 1984, s.241-242.

İnsan Zekâsı ve Tarih

Tabiatın esrar dolu sinesine her gün daha çok girmekte olan insan zekâsı, realiteye kavuşmak için çalışanları tatmin edecek ve insanlık tarihini aydınlatacak ilimler bulmuş ve tespit etmiştir. Tarih bakımından arkeoloji ve antropoloji, bu ilimlerin başında gelir. Tarih, bu ilimlerin bulup meydana çıkardığı belgelere dayandıkça temelli olur. Tarihi bu belgelere dayanan milletlerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır. İşte, bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu ilim belgelerine dayanır. Onun içindir ki, bizim tarih belgelerimizin her parçası, klasik sayılan kültür eserlerinin de anasıdır.

Ocak 1936

ATABE, c.28, s.152; Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 1984, s.242.

Atatürk'ün yazdırdığı bu alıntı, bir öncekinin geniş ölçüde tekrarı, Afet İnan, alıntının "aynı konuda başka bir yazı" olduğunu belirtiyor.

Ahiretin Reddi

Vaktiyle kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyordu. "Mademki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki geçici ömür esnasında neşe ve saadete yer bulunamaz" diyorlardı.

Başka kitaplar okudum. Bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki, "Mademki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım".

Ben, kendi karakterim itibariyle ikinci hayat anlayışını tercih ediyorum. Fakat şu kayıtlar içinde: Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahttılar. Besbelli ki, o adam fert sıfatıyla mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

17 Mart 1937

ATABE, c.29, 2011, s.166; *Tan*, 19 Mart 1937, Numara: 687; *ASD*, c.II, s.280-281.

Ulusal Manevi Kuvvet

Arkadaşlar, ben 1919 senesi Ağustos'u içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım.

27 Mart 1937

ATABE, c.29, s.176; *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1937, Numara: 4626, s.1.

Gökten İndiği Sanılan Kitaplar

Dünyaca malum olmuştur ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. (Alkışlar.)

Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir. (Alkışlar.)

1 Kasım 1937

TBMM Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açış Konuşması, ATABE, c.30, s.82; *Zabıt Ceridesi*, Devre 5, c.20, s.9.

Suriye ile İslam Kardeşliği ve Birlik

Ben bir millet mevcudiyetini kurtarmak için işe başlarken, ne yazık ki, Suriye'yi, Irak'ı, bütün İslam dünyasını, zaruri olarak biraz müsamaha etmek mecburiyetinde kalmıştım. Çünkü bütün bu âlemi toplayan büyük imparatorluğun enkazını, bizim kadar dostlarımız ve dindaşlarımızın da görmüş olduklarını biliyordum. Müsaade ederlerse bir şey daha ilave edeyim. İmparatorluğun idare tarzındaki kabalığın doğurduğu birçok hoşnutsuzlukları da nazarı dikkate almak icap eder. Ben şahsen bütün camia için gayret sarf etsem bile bazı kitlelerde hasıl olmuş bulunan zihniyetler, bizi birbirimize yaklaştıramayacak kadar mühim idi. Bu sebeple, ben bütün kuvvetimi ve kudretimi, yalnız bu imparatorluk içindeki Türk olan unsura hasretmek mecburiyetinde kaldım. Ancak, ben bu işi yaparken çok emindim ki, asırlardan beri beraber yaşamış, dindaşlık yapmış insanlar, ayrılamazlar. Yalnız, imparatorluğun yarattığı birta-

kım yanlış anlamaların unutulabilmesi ve nihayet beraber yaşamış bu insanların birbirlerini anlayabilmesi için belli bir zamanın geçmesi lazımdı. Bugünün henüz gelmiş olduğuna, itiraf ederim ki, kani değilim. Fakat, o dediğim gün gelecektir. İşte bu hakiki güneşin doğduğu günü anlamak için, biz ve dostlarımız, güneşi saymayanların haksız baskılarından ilham almak için daha fazla beklememeliyiz. Derhal ilave etmeliyim ki, ben arkadaşlarımla konuşurken Hacıye Vekili'ni mevcut farz etmem. Bunu da söylemeliyim ki, ben konuşurken, yalnız kendileriyle değil, bütün milletlerin temsilcileri ile de görüşürken, böyle konuşurum. Mesela Mösyö Ponsot burada olsaydı sözlerim değişmiş değil, belki daha etraflı ve şiddetli olurdu. Türkiye Cumhuriyeti, gayet açık konuşmak mecburiyetindedir. Ben söylüyorum ki, İslam âlemi ve Suriye milleti ve devleti tamamıyla ve katiyen bağımsız olmalıdır. Bunu, burada söylediğim gibi, Fransızların ve bütün dünyanın önünde tekrar etmek, benim için şeref ve zevktir. Bunun aksini düşünmek miskinlik olur. Eğer Fransız dostlarımız bu meseleyi benim deklare ettiğim gibi düşünmüyorsa, bu da bir ayıptır. Fransız milleti, dünyanın en medeni ve en demokrat milleti olarak tanınmış ve demokrasi devrini¹⁸ yapmış bir millettir. Fakat ne de olsa Fransızlar bir gün hakikati görmeye ve onu olduğu gibi kabule mecbur olacaklardır. Bizim, Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir mevcudiyetten asla korkusu olmadığı içindir ki, ben bu sözleri böyle açıkça söylüyorum; ve çok arzu ederim ki, makul vaziyet sahibi olan Suriyeli kardeşlerimizin hakkını müdafaa edenler de en aşağı bu kadar cesur olsunlar. En nihayet, insanlık âleminde insanım diyen Fransızların, bu yüksek davayı tanımamak için ileri sürecekleri mazeretlerin çok kıymetsiz olacağı anlaşılmaktadır. Bizim düşündüğümüz ve Suriyelilere düşünmeyi tavsiye ettiğim husus, Fransızların da lehindedir. Fransızlar ne istiyorlar? Benim şahsen gördüğüme göre, onların bin bir derdi, belası ve halli lazım gelen bin bir meselesi vardır. Onlar için akılcı hareket şu olmaz mı ki, bir taraftan Türkleri dost olarak tanıdıklarını söylerlerken, ki bunda samimi olmalarını temenni ederim, diğer taraftan da dostlarımızın hakkını versinler? Eğer Fransızlar bu hususta birtakım hayali ve kaprisiyö¹⁹ yollara saparlarsa, korkarım ki, netice aleyhlerine olur. Bu hususta arkadaşlarımı, Suriye arkadaşlarımı teşvik etmek istemem. Fakat ben, Kemal Atatürk, söylüyorum ki, Türkiye Cumhuriyeti Fransa'ya bütün bu düşüncelerinin makûs olacağını gösterecektir. Bu cevap yerinde maddi ve yerinde manevi olacaktır. Çok temenni ederim ki, Fransa hükümeti bunu takdir etsin. O kadar. Bunları bugün söylüyorum, onları yarın açıkça deklare etmek için söylüyorum. Fransızlar akıllarını başlarına alsınlar. Benim için

18 Révolution (Fr.): Devrim, ihtilal. (Y.N.)

19 Capricieux (Fr.): Kaprisli, kararsız, oynak. (Y.N.)

diplomasi meçhuldür. Benim için realite vardır. Bu olacak mı? Olmayacak mı? Benim makul olarak söylediğim şey olmalıdır.

Çünkü ben makul olmayan bir şeyi hayatımda asla düşünmedim. Dünyanın, insanlığın, hakiki lojik²⁰ gördüğü bir şeyi, herhangi bir millet olursa olsun, birtakım makul olmayan ve alçak ve adi menfaatlar peşinde koşarak onu yapmamaya girişirse, ben, kuvvet kullanmadan onların mağlup olacağına eminim. Şimdi, somut olarak, belki hiç temas etmediğiniz ve etmeye lüzum görmediğiniz Hatay meselesi vardır. Hatay meselesi şahsım için yeni bir mesele değildir. Arkadaşlarım beni mazur görsünler. Mösyö Franklin Bouillon ile çok uzun görüştüktan sonra, ben birtakım özel şartlar ile Hatay'ı bıraktım. Bırakmayabildim. Fakat bıraktım. İki şey için bıraktım. Bunu açıkça söyleyeyim. Bir kere Suriye mevcudiyetini az çok kuvvetli bir hale koymak için. İkincisi; bir gün Türkiye ve Suriye birbirini anlayacaklardır, bir gün makûs hareketler ortadan kalkacaktır, biz Suriyelilerle kolaylıkla anlaşırız diye bıraktım. Ondan sonra karşılaştığımız vaziyetlere, biz ve Suriyeliler şahit olduk. Bunun üzerine zannederim ki, Başvekil ile konuşulmuştur. Daha fazla görüşmeye lüzum yoktur. Fransızlar, Hatay'da Alevilik meselesini ortaya attılar. Aleviler Türktür. Bilmem Ekselans Başvekil ne düşünüyorlar. Alevi aleve tapan demektir. Onlar eski Türklerdir. Ateşperest Türklerdir. En nihayet lisan, Arapça, Türkçe vesaire, bir ırkın ayırt edici vasfı değildir. Kendilerine soracağım. Acaba bütün Suriyeliler hangi ırktandır? Arapça konuşmalarına rağmen. Belki aynı ırktanız. Tabii. Ben bu nokta üzerinde durmayacağım. Fakat batıdan bir millet gelecek, bunu tayin edecek. Bu benim hoşuma gitmiyor. Çok kıymetli dostlarımız Fransızlara ben açıkça söylediğim gibi siz de açıkça söyleyebilirsiniz: Bu işte onları hakem tayin etmeyeceğim. Bizi karşı karşıya bıraksınlar. Biz anlaşırız. Bu takdirde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye devlet, millet ve Başvekili'yle yapacağı hareket, dostluk ve kardeşlik olacaktır. Bunu ben bütün dünyaya açıkça söylüyorum. Dostlarımız da açıkça söylesinler. Fransızlar bir şey yapamazlar, enerjinizi kullanmak şartıyla. Ben bunu somut olarak söylüyorum ve icabında da fiilen gösterecek vaziyetteyim. Fransızlar eğer şüphe ediyorsa bunu tecrübe edebilirler. Yapamam! Hepimiz Müslümanız. Yemin ederim ki, namusum üzerine söylerim ki, bırakmam! Çok temenni ederim ki, Fransız hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum, bırakmam. Kendileri bilirler. Fakat daima Türkiye Cumhuriyeti'nin arzu ettiği şey, Suriye'nin bağımsız bir İslam devleti olmasıdır. İsterlerse Suriyeliler bizimle dost olurlar veyahut olmazlar. Bu onların bileceği bir şeydir. Fakat, her halde bağımsız bir Suriye İslam devleti kurulmalıdır. Fakat Fransızlar bunu istemiyorlar. Suriye'yi kısıkvrak ellerine

20 Logique (Fr.): Mantıklı. (Y.N.)

almak istiyorlar. Bu, sizin enerjinize kalmış bir iştir. Eğer Suriyeliler isterlerse ben bunu yapacağım. Fransızlar bizimle ve Suriyelilerle dost olursa, tabii daha iyi olur. Fransızlar Suriyelileri adam yapmak istiyorlarmış. Fakat evvela kendileri adam olsunlar. Suriyeliler zeki, modern ve nazik insanlardır. Fransızların terbiyesine ihtiyaçları yoktur. Suriyeliler böyle düşünmelidirler. Ben Suriye'yi bilirim. Gençliğimde Şam'da bulundum. Sürgün olarak, Abdülhamit zamanında. Suriye'nin daha birçok şehirlerinde de yaşadım. Daha sonra kumandan olarak da bulundum. Bütün kabahat Osmanlı İmparatorluğu'ndadır. Balkan Harbi sonunda Gelibolu'da idim. Ben Talat Paşa'ya teklif ettim. Suriye'ye, Irak'a bağımsızlık veriniz dedim. Talat Paşa "Bunu başkasına söyleme, seni asarlar" dedi. Fakat yapılacak şey bu idi. Eğer yapılsa idi bugün Türkiye, Suriye ve Irak, ki zaten kardeşirler, bugün daha samimi kardeş olacaktı, bağımsız Suriye, Irak ve Türkiye. Belki çok karmakarışık şeyler oldu. Suriyelileri, Iraklıları yanlış yollara sevk eden vaziyetler oldu. Fakat artık bunlar değişti. Fransızlarla, İngilizlerle, herkesle dost olalım. Fakat benliğimizi kaybetmeyelim. Onlar da artık bizim varlığımızı, kıymetimizi anlasınlar, bağımsızlığa hürmet etsinler. Onlar bizi köle olarak kabul ederlerse bundan Sayın Suriye Başvekili elbet memnun olmaz. Emir altında olamayız. Bunu Suriyeliler tahakkuk ettirecektir. Ettiremezlerse hiç olurlar. Fakat bu tahakkuk ederse büyük ve şerefli bir mevki alırlar. Açıkça söylüyorum. Suriye devleti, milleti, Başvekili vardır. Ben çok hassasım. Ben makul olmayan şeyleri kabul etmemiş olmakla iftihar duyarım. Bir Fransız generali gelsin bütün bir millete hükmetsin. Suriyeliler henüz olgun değilmişler. Fransızlar acaba ne zaman olgun olmuşlardır? Tarih maalesef yanlış anlaşılmıştır. Suriyeliler mükemmelen medeni iken acaba Fransızlar ne vaziyette idi? Daha birçok meselelerimiz vardır. Fakat ve maalesef bunların ortaya konulması için kuvvet lazımdır. Biz kuvvet yapabiliriz. Türkiye kuvvetini kurmuştur. Suriye de mükemmelen kuvvet yapabilir. Fakat Suriyelilerin ellerini kollarını bağlamışlar. Çözünüz onları, koparınız o bağları! Biz Türkler, sizi seven dostlarınız. Tabii bu meseleleri diplomatik kanalla takip edeceğiz. Fakat onlar bize galebe çalamazlar. Hatay nedir? Küçük bir şey. Ben, onu bize verin demiyorum. Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur. Mesele, benim için bir namus meselesidir. Arazimiz o kadar geniştir ki, 17 milyon değil, 50 milyon nüfus barındırabilir ve barındıracaktır. Bu meseleyi halledeceğiz. Bu namus meselesidir. Bunun için en büyük tehlikeyi bile göze aldım. Mesele, Suriye ile aramızda kalınca bin bir dostluk yolları ile uyuşuruz. Hatta Suriye Başvekili ile benim aramda kalsa daha çabuk olur. Bunu yapacağım. Fransızlara veremem. Açık söylüyorum. Eğer Ekselans yarın Suriye'ye ve Şam'a dönerlerse lütfen benim bütün Suriyelilere ve bütün dostlarımıza selamımı söyleyinler ve açık ola-

rak desinler ki, ben ve hükümetim sizin tam bağımsızlığınızı istiyoruz. Eğer Fransızlar mâni olursa Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır. Ona da kefilim. Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kâfi. Söz veriyorum: İcap ederse girerim ve sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki, buna mecbur olmayalım. Katiyen bırakamam. Suriye'yi terk etmek istemiyorlar. Fakat terk edeceklerdir. Bir kere tutununuz, ordu yapınız. Korkmayınız. Bir şey yapamazlar. Kuvvet kullanmaz iseniz her şey yaparlar. Bundan emin olunuz. Ben Hatay'ı istemiyorum. Bu, benim için bir namus meselesidir. Dünyanın bin bir meselesini bırakarak böyle şeylerle uğraşamam. Uğraşmak isteseydim Türklerle meskûn büyük ülkeler vardır. Fakat ben böyle şeylerle uğraşmam. Hatay'ı verseler de almam. İhtiyacımız da yoktur. Yalnız bu benim için bir namus meselesidir. Bize dost gibi görünüp de bizi birbirimize düşürmek için vaziyetlerden istifade etmek isteyenler aldaniyorlar. Bunu ben çok dostane ve açık söylüyorum. Zaten söz konusu olan devlete, bunu, gerek Hariciye ve gerek Erkânıharbiye Reisi ile de söyletmiş bulunuyorum. Dost olduğumuz için samimi ve açık konuştum. Kendilerine memleketlerinde muvaffakiyetler dilerim.

Cemil Mardam:

Ekselans Cumhurbaşkanı'nın kalpten gelen sözlerine pek minnettarım. Paris'ten iyi neticelerle dönüyorum. Ekselansın büyük bir samimiyet ve açıklıkla anlattıkları hakikatler, artık Paris'te de anlaşılmaya başlanmıştır. Biz dostuz ve anlaşmamız için vasitalara ihtiyacımız yoktur. Türkiye'nin büyük Önder'inin namı ve prestiji ve otoritesi Türkiye'de olduğu kadar bütün Doğu'da da tanınmaktadır. Aramızdaki geçici anlaşmazlıklar ortadan kalkacaktır. Bu geceyi, hayatımın en yüksek hatırası olarak muhafaza edeceğim. Atatürk'e uzun ömürler ve Türkiye'ye refah ve ikbal dilerim.

Atatürk:

Sözlerinize teşekkür ederim. Türkiye Cumhuriyeti Suriye'nin samimi dostudur. Biz Suriye'nin tam ve kati bağımsızlığını ve refah ve ikbalini isteriz. Dönüşünüzde Suriyelilere bunu, lütfen bir muhabbet eseri olarak götürünüz. Size büyük başarılar dilerim.

21/22 Aralık 1937

ATABE, c.30, s.120-123; Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri Yedi Belge (1930-1937)", *Belle-ten*, Ocak 1981, c.45, Sayı: 177, s.203-207.

Kara Bağnazlık

Kara bağnazlık seni parçalamaya bile kalksa, başını vereceksin fakat eğilmeyeceksin!

Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, s.85.

Siyasete Yön Veren Temel: Kültür ve Ekonomi

Tarihi bu kadar yüksek bir idealin esas temeltaşı yalnız geçici politika esaslarında kalamaz. Bunun esas temeltaşları lazımdır ki kültür ve ekonomi cevherleriyle dolu olsun. Çünkü kültür ve ekonomi her türlü siyasete istikamet veren bazlardır.

27 Şubat 1938

ATABE, c.30, s.188; *Ulus*, 28 Şubat 1938, s.1; *ASD*, c. II.

Atatürk'ün El Yazısıyla CHP Kongresi İçin Program Taslağında Dışdinseltçilik (Laiklik)

El yazısı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.29, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

Belgede yer alan öz Türkçe sözcükler için CHP 1935 Programı'nın sonundaki sözlükçede ve *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nda şu karşılıklar verilmektedir:

"Arsiulusal: Milletlerarası; Asıg: Menfaat; Ayırtlamak: Seçmek; Bayrı: Sadık; Bırakış: İmtiyaz; Bildirik: Tebliğ, beyanname; Değet: Temas; Derecel: Tedrici; Dışdinseltçi: Laik; Er: Erbap; Erkin: Bağımsız; Ertik: Meslek; Etke: Etken, faktör; Genlik: Refah; Girişit: Teşebbüsat; Hakyeri: Mahkeme; Ira: Seciye, karakter; İmsilemek: Temsil etmek; İnal: Emin, mutemet; İnanca: Teminat, güvence; Kamuğ: Kamu; Kamutay: Büyük Millet Meclisi; Kaniğ: Kani; Kıl: Sınıf, zümre; Kınav: Faaliyet; Nomal: Tabii; Onay: Muvafık, uygun; Oranlamak: Tahmin etmek; Orunlamak: Tayin etmek; Örgen: Organ; Örgün: Teşekkül etmiş; Örgüt (Örüt): Teşkilat; Özgenlik: Hürriyet; Özgü: Mahsus; Saltık: Mutlak; Saptamak (saptalamak): Tespit etmek; Saylav: Milletvekili; Sosiyete: Toplum; Soysallık: Medeniyet; Taplamak: Tatbik etmek; Tasar: Tasavvur; Tecim: Ticaret; Tecimer: Tacir; Ulusaltçı: Milliyetçi; Yetke: Salahiyet; Yöndem: Metot, yöntem; Yönetge: İdare; Yürütüm: İcra; Zorağ: Zaruret." Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.27, s.229-231; *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 1935. (Y.N.)

Birincü Kışım

Esaslar: 1) Vərdən, 2) Uluq, 3) Dənizdən
əsas Kura-ın, 4) Kəməng Həklər.

- [illegible]

3- Devletin esas kuramı:

Türkiye; ulusaltçı, halkçı, devletçi, dışdinseltçi ve devrimci bir cumhuriyet-tir.

Türk ulusunun yönetim şekli "kuvvet birdir" esasına dayalıdır. Egemenlik birdir; bağısız, şartsız ulusundur. Kamutay, ulus adına egemenlik hakkını kul-lanır.

(5)

İkinci Kısım

Cumhuriyet Halk Partisinin
Ana Vazifeleri

5 - Cumhuriyet Halk Partisi ;
a) Cumhuriyetçi, B) Ulusaltıcı,
c) Halkçı, ç) Devletçi, D) Değdinsiz,
e) Dürüsttür.

a) Parti, Cumhuriyetin, ulusal
Egemenliğin ilkiüsünün en iyi
ve sağlam surette imsiler ve
Taplar Devlet sekli olduğuna
Kanıgıdır. Parti bu sarışın
Kandakla Cumhuriyeti tehlikeye
Karşı her araçla müdahale
eder.

B) Parti, ilerleme ve gelişme yolunda
ve arınlusal değetlerde ve ilgilerde,
bütün çağdaş Uluslarla bir jiyimde
yan yana yirirnekle beraber,
Türk sosyal örutüne - ikinci
madde de iyah olunan antameler -
özgür iralarıda ve hahli hahına
eskin Benliğine Korumayı esas
sayar.

C) Enerji ve Egemenlik Kaynağı
Uluslar, Benliğine ve Devletin yirtida
ve yirtidasın devlete Karşılıkli
Vazifelerinin Tamamile yapılmasını
düzenleme yolunda Kullarılması
Partice lınyık esastır. Kamınlar

(5)

İkinci Kısım

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ana Vasıfları

5- Cumhuriyet Halk Partisi;

- a) Cumhuriyetçi,
- b) Ulusaltıcı,
- c) Halkçı,
- ç) Devletçi,
- d) Dışdinseltçi,
- e) Devrimcidir.

8

özel girişitlere ön vermek ve
yapılması işleri düzenlemek ve
kontrol de etmektir

Devletin hangi ekonomik işleri
yapacağını yüksek ilim ve araştırmalar
gösterir. Devletin bu yüksek lüzum
güçünden kendi eline almaya
karar verdiği iş, özel bir girişite
elinde bulundurulursa, böyle bir
işin ~~devlet tarafından alınması~~
~~işin altında~~ ~~ayrılma~~ ~~devlet~~
~~yapılması~~ ~~devlet~~
~~işin altında~~ ~~ayrılma~~ ~~devlet~~

özgü bir kanuna bağlanır.
Bu Kanunda, özel girişitin işgüya-
cağı zararın devlet tarafından
ödenme şekli gösterilecektir.
Zarar oranlarıırken gelecekte
olabilecek kazanç düşümleri.

D) Parti, devlet yürüttüğünde
büyük komünlerin, küçüklerin ve
işçilerin, yapılmamasına ~~en son~~
~~toplumun~~ ~~devlet~~, ilim ve
teknik ~~güçleri~~ ~~soyutluğu~~
~~ilim ve teknik~~ en son ilim
ve teknik eserlerine ve dünya
ihtiyacına göre yapılmasını
ve o yolda toplumun

d) Parti, devlet yürütümünde bütün kanunların, tüzüklerin ve usullerin en son ilim ve teknik esaslarına ve dünya ihtiyacına göre yapılmasını ve o yolda taplanmasını prensip kabul etmiştir.

prinsip kabul etmiştir.

E) Din kavramı maddesel olmadığından, parti, din ile dünya işlerini ve devlet siyasetini birbirinden ayrı tutmayı ilkesi-mizim sağdaş sosyalistikyatında ilâledebilmesi için basitca basarî etkisi görür.

F) Parti, devlet yürütümünde tedbir bulmak için derece ve evrimsele prinsiple kendini tatil tutmaz - parti, ilkesi-mizim birçok özverilerle yaptığı devrimlerden doğan ve algımlayan prinsiplere baxrı kalınmayi ve onları korumayı esas tutar.

(9)

e) Din kavramı vicdânsal olduğundan, Parti, din ile dünya işlerini ve devlet siyasasını birbirinden ayrı tutmayı ulusumuzun çağdaş soysallık yolunda ilerleyebilmesi için başlıca başarı etkesi görür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANILARDA AKTARILANLAR

Allahın Yardımı ve Milletin Yenilmez Gücü

Biz Türkiye'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü kurtarmaya çalışıyoruz. Allahın Yardımı ve Türk Milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize ulaşacağız.

Ağustos 1921

ASD, c.III, s.28.

Arapça Öğrenmenin Gereksizliği

Hoca Efendi, memleket harp ediyor, bağımsızlığını ve varlığını kurtarmaya çalışıyor. Böyle önemli zamanlarda, Arap dili ile vakit geçirmek, bu gürbüz Türk çocuklarını cephelerden alıkoyarak, bu karanlık odalara tıkmak günahıdır. Bir dil, bu türlü karanlık odalar içinde öğrenilemez. Dil öğrenmek daha çok bir ortam meselesidir. Akşehir, bir Anadolu, bir Türk kasabasıdır. Burada Arapça konuşan kimse yoktur. Onun için, burada öğrenmeye de lüzum yoktur. Çünkü bugün Arapça, artık bilim ve fen dili değildir. Bir memlekette Arapça bilen uzmanlar yetiştirmek, memleket ihtiyacı için yeterlidir. Eğer amaç böyle bir dil uzmanı yetiştirmekse iki tane genç, öğrenim için Mısır'a gönderilir. Cami-ül-ez-

her midir, nedir orada birkaç sene öğrenim yaptırılır, ortam da Arapça olduğu için, bu gençler Arap dilini bu şekilde kolayca ve daha düzenli olarak öğrenmiş olurlar. Memlekete yabancı bir dil uzmanı olarak gelirler.

22 Mart 1922

ATABE, c.12, s.72; *ATABE*, c.15, s.95-96; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, s.98-99.

Din İlerlemeye Engel

10 Temmuz 1923'te Ankara İstasyonu'ndaki Özel Kalem binasında fırka nizamnamesini görüşmeden sonra Gazi ile yalnız kalarak söyleşilere başlamıştık.

-Dini ve ahlaki olanlar aç kalmaya mahkûmdurlar, dediler.

Kendisini hilafet ve saltanat makamına layık gören ve bu hususlarda teşebbüslerde de bulunan din ve namus lehinde türlü sözler söyleyen ve hatta hutbe okuyan, benim kapalı yerlerde baş açıklığımla latife eden, fes ve kalpak yerine kumaş başlık teklifimi hoş görmeyen M. Kemal Paşa, benim hayretle baktığımı görünce şu açıklamayı yaptı:

-Dini ve namusu olanlar kazanamazlar, fakir kalmaya mahkûmdurlar. Böyle kimselerle memleketi zenginleştirmek mümkün değildir. Onun için önce din ve namus anlayışını kaldırmalıyız. Partiyi, bunu kabul edenlerle kuvvetlendirmeli ve bunları çabuk zengin etmeliyiz. Bu suretle kalkınma kolay ve çabuk olur.

(...)

M. Kemal Paşa:

-Dini ve ahlaki inkılap yapmadan önce bir şey yapmak doğru değildir. Bunu da ancak bu prensibi kabul edebilecek genç unsurlarla yapabiliriz.

Ben:

-Dinsiz ve ahlaksız bir millete bu dünyada hayat hakkı olmadığını tarih gösteriyor. Paşam, bu akide bizi Bolşevizme götürür. İngilizler, ateşkesin ilk zamanlarında bizi Bolşevikliğe teşvik ediyorlardı. Demek bizi başka yoldan yine oraya sürmek istiyorlar? Bunun manası açıktır: Türkiye'yi Ruslarla paylaşmak.

10 Temmuz 1923

Kâzım Karabekir Anlatıyor, Yayına hazırlayan: Uğur Mumcu, Umag Vakfı Yayınları, 19. Basım, Ankara, 1996, s.75-76.

Kur'an'ı Çevirmek

18 Temmuz'da İslam'ın ilerlemeye engel olduğunu haykıran Fethi Bey ve arkadaşları bu engeli nasıl ve ne zaman kaldıracaklardı? Hükümet programı ile mi yoksa Gazi'nin herhangi bir hamlesiyle mi?

Bu bekleyiş uzun sürmedi. Hemen bu akşam (14 Ağustos) Heyet-i İlmiye şerefine Türk Ocağı'nda verilen çay ziyafetinde ilk tehlikeli hamle görüldü.

Şöyle ki:

Ziyafete M. Kemal Paşa da, ben de davet edilmiştik. Vekillerden kimse yoktu. Hayli geç gelen M. Kemal Paşa İlim Heyeti'nin şimdiki kadarki çalışması ile ilgili görünmeyerek "Kur'an'ı Türkçeye aynen çevirmek" arzusunu ortaya attı.

Bu arzusunu ve hatta zorunlu olan sebebini başka çevrelerde de söylemiş olacaklar ki, o günlerde bana Şeriye Vekili Konya Mebusu Hoca Vehbi Efendi vesair sözüne inandığım bazı zatlar şu bilgiyi vermişlerdi:

(Gazi, Kur'an'ı Kerim'i bazı İslamlık aleyhtarı züppelere çevirtmek arzusundadır. Sonra da Kur'an'ın Arapça okunmasını namazda dahi yasaklayarak bu çeviriyi okutacak. O züppelerle de işi alaya boğarak aklınca Kur'an'ı da İslamlığı da kaldıracaktır. Etrafında böyle bir çevre kendisini bu tehlikeli yola sürüklüyor.)

Bazı yeni simalardan da söz ettikleri gibi bu akşam da bu fikre mumaşaat eden (beraber olan) bazı kimseler görünce bu tehlikeli yolu önlemek için M. Kemal Paşa'ya şöyle cevap verdim:

-Devlet reisi sıfatıyla din işlerini kurcalamaklığınız içeride ve dışarıdaki etkileri çok zararımıza olur. İş ilgili makamlara bırakmalı. Fakat, rastgele, şunun bunun içinden çıkabileceği basit bir iş olmadığı gibi kötü politika zihniyetinin de işe karışabileceği göz önünde tutularak içlerinde Arapçaya ve dini bilgilere de hakkıyla vâkıf değerli şahsiyetlerin de bulunacağı yüksek ilim adamlarımızdan oluşan bir heyet toplanmalı ve bunların kararına göre yorum mu, çeviri mi yapmak uygundur? Ona göre bunları harekete geçirmelidir.

-Din adamlarına ne lüzum var? Dinlerin tarihi bilinir. Doğrudan doğruya çevirmeli... gibi bazı hoşça giden bir fikir ortaya atılınca buna karşı şöyle konuştum:

-Sömürgeleri İslam halkıyla dolu olan bu milletler kendi siyasi çıkarlarına göre Kur'an'ı dillerine çevirmişlerdir. İslam dinine ve Arap diline hakkıyla vâkıf kimselerin bulunamayacağı herhangi bir heyet bu çeviriyi, mesela, Fransızca'dan da yapabilir. Fakat bence burada eğitim programımızı tespit etmek için toplanmış bulunan bu yüksek heyetten vicdani olan din bahsinden değil, ilim cephesinden yararlanmak hayırlı olur. Kur'an'ın yapılmış yorumları var, lazımsa yenisini de yaparlar. Devlet otoritesini bu yolda yıpratmaktansa milli kalkınmaya adanmak daha hayırlı olur.

M. Kemal Paşa sözlerime karşı hiddetle bütün içindekileri ortaya attı:

-Evet Karabekir, Arap oğlunun yavelerini Türk oğullarına öğretmek için Kur'an'ı Türkçeye çevirttireceğim. Ve böylece de okutacağım. Ta ki budalalık edip de aldanmakta devam etsinler...

İşin bir İlim Heyeti huzurunda berbat bir şekle döndüğünü gören Hamdullah Suphi ve Ruşen Eşref:

- Paşam, çay hazır, herkes sofrada sizi bekliyor... diyerek konuyu kapattılar.

Bizler de özel masadan kalkarak sofraya oturduk ve yedik içtik. Fakat İlim Heyeti'nin bütün üyeleri üzüntülü görünüyordu.

Şüphe yok ki, yakın günlere kadar Kur'an'ı ve Peygamber'i her yerde öven ve hatta hutbe okuyan bu insandan bu sözleri beklemek herkese eza (incinme duygusu) veriyordu.

14 Ağustos 1923

Kâzım Karabekir Anlatıyor, Yayına hazırlayan: Uğur Mumcu, Umag Vakfı Yayınları, 19. Basım, Ankara, 1996, s.84-87.

Hız. Muhammed

O, (Hz. Muhammed) Allahın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinde bugün milyonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir, fakat sonuca kadar O, ölümsüzdür.

1926

Aktaran: Ali Rıza Ünal, "Atatürk Hakkındaki Anılarım", *Türkiye Harb Malülü Gaziler Dergisi*, Sayı: 158, 1969, s.23.

Laiklik, Din ve Dünya İşlerinin Ayrılması

Laiklik konusunu, Gazi'nin isteği üzerine, Şükrü Kaya Bey aydınlatmaya başladı. Fransız Devrimi'nin bir çocuğu olan laiklik fikri, bugün uygar dünyanın da fikridir, dedi. Bir mesele ortaya atıldı: Laiklik dinsizlik midir? Yoksa sadece dinin dünya işlerine karışmaması mıdır? İkincisi olduğunda birleşildi. Bu konunun da aydınlanmış, üzerinde duracak noktası kalmamış olduğu anlaşılmakta idi.

Gazi benim de fikrimi sordu:

- (...) İslam'da din ile dünyanın ayrılması yoktur. (...) Laiklik devrimi adına ne yapıyorsak, hepsini İslam olduğumuz halde yapabiliriz. Fakat eğer, din

ile dünyayı ayıracağız dersek, İslamlıktan uzaklaşmış, dinsizlik yapmış oluruz. Hıristiyanlık dünya işlerinden uzak olarak yaşayabilir; İslamlık ise yaşayamaz.

Bir kişi itiraz etti:

- Hamdi Bey, adeta yeni bir din, yahut İslamlıkta reform yapalım demek istiyor. Devrimimizin amacı bütünüyle bunun dışındadır. İslamlık devrini yapmış, yarar ve zararlarını ortaya koyarak eskimiş, ömrünü bitirmiş bir şeydir. O kurumu ne korumaya ne de yeniden bir aşı yaparak gençleştirmeye niyetimiz yoktur. Zaten böyle bir girişim, kurumuş eski ağaca hayat vermeye çalışmak gibi boşunadır. Hamdi Bey'in yaptığı bütün bu çarpıtmalar, dini, yeni kalıplar altında yaşatmak olur; buna, yeni Türk devletinin yardım etmesini istemek olur. Bunun sonunun nereye çıkacağını hepimiz biliriz.

Bu kesin ve şiddetli açıklama, hemen hemen bütün fikirlerin özeti gibiydi. İlk konuşmada, sanki eskiyi herhangi bir kombinezon altında yeniden meydana getirmeyi isteyen şüpheli bir adam gibi karşılandığımı hissettim. Sözlerimden bazı gizli maksatlar bile keşfolunabilirdi. Hücuma uğrayacağımı görüyordum. Bereket versin ki, Gazi konuya şu sözlerle son verdi:

- Hamdi Bey yaptıklarımızı ve laiklik devrimlerimizi İslamlığın ilk esaslarına aykırı bulmuyor. Bu bizim için ne âlâ!.. Fakat yapılanın, yani din ile dünyanın ayrılmasının aleyhinde değildir.¹ Şu halde, mesele açıklığa kavuşmuştur. Geçelim başka konuya..

Konunun daha incelenmeye, üzerinde konuşulmaya hiç tahammülü kalmamıştı. Bu konuyu tamamlamış olmak için şunu kaydedeyim ki, o gün Gazi'nin hatta lehte müdahalesi ile sona eren bu laiklik ve din konusu üzerinde, ancak merhum Reşit Galip ile anlaşmış durumdaydık.

Kasım 1930-Mart 1931

Aktaran: Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay*, 1945, s.48-52.

Din Simsarları

Din lüzumlu bir kurumdur. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası vardır ki, din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır.

Softa sınıfının din simsarlığına izin verilmemelidir. Dinden maddi çıkar sağlayanlar iğrenç kimselerdir. İşte biz bu duruma muhalifiz ve buna izin vermiyoruz. Bu gibi din ticareti yapan insanlar, saf ve masum halkımızı aldatmışlardır. Bizim ve sizlerin, asıl mücadele edeceğimiz ve ettiğimiz bu kimselerdir.

1 Daha önceki sözlerinden ve cümlelerin kuruluşundan, "aleyhindedir" olması gerekiyor. Basım hatası olabilir. (Derleyenin notu.)

1930

Aktaran: Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, s.116.

Din ve Halifelik

Din ile hilafeti birbirinden ayırt etmek lazımdır. Birincisi ne kadar faydalı ise, ikincisi o kadar lüzumsuz bir hal almıştır. Hilafeti kaldırdığımız günden bugüne kadar kimsenin buna sahip çıkmaması, Müslüman dünyasının halifesiz de yürüyeceğine ve yürümekte olduğuna en güzel misal değil midir?

1932

Aktaran: Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, s.117.

Dinde Zorlama

Din ve mezhep, herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse hiçbir kimseyi ne bir din, ne de bir mezhebi kabule zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz.

1932

Aktaran: Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, s.57.

Muhammed

Muhammed'i bana cezbeye tutulmuş sönük bir derviş gibi tanıttirmek gayretine kapılan bu gibi cahil adamlar onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlardır. Anlamaktan da çok uzak görünüyorlar. Cezbeye tutulmuş bir derviş, Uhud Muharebesi'nde en büyük bir komutanın yapabileceği bir planı nasıl düşünür ve tatbik edebilir.

Tarih, hakikatleri çarpıtan bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır. Bu küçük harpte bile askeri dehası kadar siyasi görüşüyle de yükselen bir insanı, cezbeli bir derviş gibi tasvire yeltenen cahil serseriler, bizim tarih mesaimize katılamazlar. Muhammed bu harp sonunda çevresindekilerin direnmelerini yenerek ve kendisinin yaralı olmasına bakmayarak, galip düşmanı takibe kalkışmamış olsaydı, bugün yeryüzünde Müslümanlık diye bir varlık görülemezdi! (...)

Büyük bir devrim yaratan Muhammed'e karşı beslenen sevgi, ancak onun ortaya koyduğu fikirleri, esasları korumakla yaşatmak gerekti. Peygamber ölür ölmez düşünülecek şey, onu bir an evvel toprağa vermek değil, yaratmış oldu-

ğu devrimi güvenceye almaktı. Bu da, yerine, evvela devrimi kavramış en yakın bir arkadaşını geçirerek, başgösterecek tehlikeleri önlemekle olurdu. Devrimi kavramış ve ona bütün varlığıyla bağlanmış böyle bir halef seçtikten sonradır ki, onun gömülmesi düşünülebilirdi. O zaman, beş on akraba ile değil, bütün kendisine bağlananların katılmasıyla ve şanına yakışır bir törenle ölümlü bedeni ebedi istirahat yerine verilirdi: Ne Ali ne de diğer Haşimoğulları bunu düşünemediler. Bu hakikati o zaman ancak üç büyük insan kavramıştır: Ebu-bekir, Ömer ve Ebu Ubeyde. Tarih olaylarının gelişimi, Müslümanlığın, bu üç büyük insanının girişimleri ve azimleriyle kurtulmuş olduğunu ortaya koymuştur. Devrimin bu üç siması, yaratıcısı kadar büyük insanlardır.

1930

Aktaran: Şemsettin Günaltay, *Ülkü*, 16 Kasım 1945. c.IX, Sayı: 100, s.3-4; *ATABE*, c.24, s.61-62.

Ezan ve Kur'an Okunmasında Müzik

Ezan ve Kur'an'ı Türklerden başka hiçbir Müslüman milleti, bu kadar güzel okuyamaz. Bunlar, muhteşem müzik ahengi veren Türk sanatkârlarıdır.

1933

Aktaran: Abdülkadir İnan, *İki Hatıra, Türk Milliyetçilerinin Kalemile Atatürk*, s.31.

Allah Kavramı

Arkadaşlar, Allah kavramı insan beyninin çok güç kavrayabileceği metafizik bir meseledir.

Kemal Yurtseven'in anısı, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, Derleyen: N. A. Banoğlu, c.III, s.25.

Musa ve Muhammed

Musa cehalet devrinde On Emriyle insanlığa erdem dersleri vermiştir. Musa ile Muhammed'in arasını yüzyıllar doldurmuştur. İnsanlık son Bedevilik devrinde, ne de olsa ilerlemiştir. Hazret-i Muhammet, Musa devrinin din anlayışlarındaki hurafeleri kısmen atmayı başarmıştır.

Aktaran: Asaf İlbaş, *Tan*, 13 Temmuz 1949.

Din Vardır ve Lazımdır

Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi; fakat bina, uzun yüzyıllardır ihmale uğramış. Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı sağlamlaştırmak lüzumu duyulmamış. Aksine olarak, birçok yabancı unsur -yorumlar, hurafeler- binayı daha fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üstünde yeni bir bina kurmak lüzumu doğacaktır.

Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor; kasta ve fiile dayanan bağnazca hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz.

Aktaran: Asaf İlbaş, *Asaf İlbaş Anlatıyor, Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, s.102-103.

Yaratılış

İnsanlar, "kurtçuklar" gibi sulardan çıktılar en önce... İlk atamız balıktır. İşler daha daha ilerledikçe, o insanlar, primat² zümresinden türediler. Biz maymunlarız; düşüncelerimiz insandır!

Aktaran: Ruşen Eşref Ünaydın, *Hatıralar*, Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları, s.53.

Mevlâna Büyük Adamdı

...

Gazi de memnundu. Mevlevihaneden ayrıldıktan sonra beni imtihan etmek tarafını saklayarak, sanki kendisi öğrenmek istemiş gibi bir eda ile sordu:

- *Bu Mevlâna nasıl adamdır.*

- Pek iyi bilmiyorum ama, dedim; herhalde çok büyük bir adam olacak ki, musiki, şiir, raks gibi dincilerin hoş görmedikleri şeyi tarikatına âyin ve esas yapmış. Bana, yeşil kubbesinin sivriligi bile göklerden bir şey tırmalıyor gibi gelir.

Neşeli neşeli gülüyor:

- *Ben onun ne liberal kafalı bir şair olduğunu bildiğim için "huzuruna kupkuru girilmez" dedim, birkaç kadeh çekip de girdim.*

- Ama efendimiz sofrada hiç içki yoktu:

2 Maymunları da içine alan memeliler takımı.

Gözbebekleri bütün zebercetliğiyle parlayarak cevap veriyor:

- *Siz farkında değilsiniz be çocuğum, hani ara sıra yandaki odaya girip çıkıyordum ya, işte o zaman...*

Ve neden sonra, zihninde geçen düşünce silsilesinin bize son halkasını gösterir gibi söyleniyor:

- *Mevlâna büyük adamdı, büyük adamdı.*

Hafız Yaşar Okur'dan Aktaran: Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962, s.56-57.

Mevlâna'yı Takdir Ederim

Hasan Ali Yücel'in, Maarif Vekâleti tarafından Atatürk'ün yanına verilerek bir memleket seyahatine katıldığı zamanlardı. Seyahatten dönüşte bir akşam sofrada konuşuluyordu. Hasan Ali hakkında, Atatürk, "Zeki bir genç" dedi. Sofrada bulunanlardan birisi hemen atıldı:

- "Efendim, Hasan Ali, Mevlevidir; babası da Mevlevidir."

Maksat, Atatürk'ün gözüne girmesi ihtimalini sofradaki bazı insanın alışılan taktiğiyle önlemektir. Fakat atılan adım olumsuz sonuç verdi. Ata:

- "Bana hiç bahsetmedi" dedi.

Halbuki ben Mevlâna'yı takdir ederim. Herkesi derin bir sessizlik aldı. Kimisi, tekkelerin aleyhinde atıp tutmak için bunu vesile etti. Kimisi, Mevleviliğin tuhaf taraflarına ait hikâyeler, hatıralar nakletti. Nihayet birisi:

- "Efendim", dedi, "Mevlevilik ibadete çalgı sokarak dini gülünç eden ve Müslümanlığı yozlaştıran girişimlerden birisidir".

Atatürk, adını zikretmeyeceğim muhatabına:

- "Ahmak", dedi, "aklının ermediği mevzular hakkında konuşma. Mevlâna, aksine Müslümanlığı Türk ruhuna uyduran büyük bir reformatördür. Müslümanlık aslında hoşgörölü ve modern bir dindir. Araplar onu kendi bünyelerine göre anlamışlar ve uygulamışlardır. Sıcak bir iklimde oturan, suyu ender bulan ve kullanan genel bir hareketsizlik içinde ömür süren Bedevi Arapları için, günde beş defa abdest alıp, beş defa namaz kılmak, çok ileri bir hareket adıımıdır. Hz. Muhammed'in dini insanları harekete sevk etmek esasına dayanır. Halbuki Bedevilerdeki uygulama şekliyle Müslüman ibadeti Türkler için çok hareketsiz sayılabilir. Sarp dağlarda at oynatan, erimiş kar sularıyla yıkanan Türk için, abdest ve namazdan ibaret olan ibadet tarzı çok hareketsiz kalmıştır. Şamani dininde iken dans eden, şarkılar söyleyen, kopuzlar çalan, şiirler okuyan Türk, namazı az ve hareketsiz bir ibadet saymıştı.

Türkler, Türk alışkanlığının bu hareketsizliğe karşı harekete geçmesinden doğmuştur. Mevleviliğe gelince, o tamamıyla Türk geleneğinin Müslümanlığa nüfuz örneğidir. Mevlâna büyük bir reformatördür. Ayakta dönerek ve hareket halinde Allaha yaklaşma fikri, Türk dehasının en tabii ifadesidir. Bir tarafta müzik çalıyor, diğer tarafta insanlar ilahiler söylüyor ve ayağa kalkmış diğerleri, hayali bir dönüşle ellerini göklere kaldırıyorlar. Bunun estetiği fevkaladedir."

Tekkeleri ortadan kaldıran Atatürk'ün bu ifadesinin, hareketleriyle tezat halinde olduğu sanılıyordu. Sofrada bulunanlardan en genci, şu soruyu sordu:

- "Şu halde, tekkeler, birer Türk kurumudur."

Atatürk:

- "Ona ne şüphe" dedi. Kuruluşlarında öyleydiler. Fakat görevlerini yaptıktan sonra gerilediler, tabii ömürlerini bitirdiler. Zararlı hale geldiler. Bakın bir misal vereyim: Tanzimat Fermanı, muhakkak ki zamanına göre ileri bir adımdı. Mustafa Reşit Paşa, Gülhane'de o satırları okumaya karar verdiği zaman, bir fedakârlık yaptığı kanısındaydı. Hakikaten de yaptığı fedakârlıktı.

Hafız Yaşar Okur'dan aktaran: Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962, s.57-59.

Atatürk'ün Laikliği ve Sebepleri Üzerine

Atatürk laiklikten, bilhassa softalığa ve yobazlığa karşı duyduğu derin nefret dolayısıyla da ayrılmazdı. Onun softaya kini ta çocukluktan başlardı. Daha Selanik'te bir ilkokul talebesiyken ona ilk tokadı vuran Kaymak Hafız'ın hayali daima O'nun gözünde bağnazlığın simgesi olarak kalmıştır. Atatürk:

- "Softa yok mu", derdi; "menfaatini nerede görürse, dini onun hizmetine arz eder. Misal mi istersiniz? Milli Mücadelede Halife'nin emrindeki yobazlar aynı dine dayanarak bizim Şeriye Vekili'nin aksi fikre de fetva vermişlerdir.

M. Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, s.77-78'den aktaran: Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962, s.75-76.

Namaz

Atatürk için dinsiz diyenler oldu. Bunu bir modaymış gibi yayanlar vardı. Onun laik anlayışını dinsiz gibi göstermekte fayda bulanlar oldu. Halbuki, Atatürk yobaz aleyhtarı idi. Size başımdan geçen bir vakayı naklederek başlayayım:

Bir gün Necip Ali O'na:

- "Efendim, Münir Hayri namaz kılar", dedi.

En yakın bir dostumun beni bu şekilde takdim ettiğini gören beni sevenler, şimdi *kovulacağımı* zannederek gülüşüler.

Atatürk'le aramızda şu konuşma geçti.

- "Sahi mi?"

- "Evet Paşam."

- "Niçin namaz kılıyorsun?"

- "Namaz kılınca içimde bir huzur ve sessizlik hissedirim."

Atatürk demin gülenlere döndü:

- "Batmak üzere olan bir gemide bulunsanız, herhalde yetiş Gazi demezsiniz, Allah dersiniz. Bundan tabii ne olabilir."

Sonra bana döndü:

- "Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartıyla namazını kıl ama, heykel de yap, resim de."

M. Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, s.72-74'ten aktaran: Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayinevi, İstanbul, s.79-80.

Medresenin Bozduğu Kafalar

Atatürk asla dinsiz değildi. Laikti. Bağnazlığın şiddetli düşmanıydı. Medreseleri kaldırdığı zaman yakınında bulunanlar, rahmetli Galib'e:

- "Yahya Galib Bey, Müslümanlıkta rahiplik yoktur, medreseler eski Türklerin kurdukları modern zihniyette üniversitelerin bağnazlığın elinde ıslah olamayacak kadar gerilemiş yıkıntılardır. Bunları ne ıslah ne de sürdürmek kabildir. Yıkmaktan kastımız budur. Müslümanlıkta imam cemiyetin en üstün adamıdır. Zamanının en aydın adamıdır. Dört beş yüzyıl birbirini tutmayan içtihatlarla, esen rüzgârlara göre verilmiş fetvalarla inançlarıyla oynanan Türk milletinin din duygularını bir süre skolastik cahilin eline bırakamayız. İleride bu işi bizzat elime alacağım.

Hakikaten 1931-1932 yıllarında Atatürk geniş bir ülke seyahatine çıktı. Bu seyahatte gezdiği, dolaştığı yerlerde durmadan eski hocalar ve hatta şeyhlerle konuşmalar yaptı. Halk temsilcileriyle din konuları etrafında sohbetler etti. Bağnazlığıyla meşhur bir şehrimizde herkesin adını huşuya benzer duygularla andığı bir şeyhe frak giymesini teklif etti ve onu bu kıyafetiyle sofrasına aldı. İstanbul'a bilhassa Ramazan'da geldi. Dolmabahçe Sarayı'ndaki bir dizi

toplantılara başkanlık etti. Bu toplantılarda İlahiyat Fakültesi müderrisleriyle günlerce tartıştı.

Nihayet bir gün yanındakilere:

-"Gördünüz ya, medrese benden bile kuvvetli. Onun bozduğu kafaları ben bile yontamıyorum. Mademki softalar benimle konuşmak istemiyorlar, o halde ben tek başıma konuşuyorum. Göreceksiniz Türk milleti, Türk milletinin zekâsı ve akıllı selimi benimle beraber olacaktır."

Ve Reşit Galib'in hazırladığı "Müslümanlık Türk Milli Dini" tezini eline aldı.

M. Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, s.72-74'ten aktaran: Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayınevi, İstanbul, s.80-81.

Savaşı Dua ile Değil, Mehmetçiğin Kanıyla Kazandık

"Burada böyle şeylere lüzum yoktur. Bunları camide yapabilirsiniz! Biz savaşı dua ile değil, Mehmetçiğin kanıyla kazandık!" dedi ve imamı kovdu.

Aktaran: Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, Kaynak Yayınları, 3. Basım, İstanbul, Haziran 1995, s.93.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, *Atatürk Hakkında Hâtralar ve Belgeler*, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- AFETİNAN, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- AFETİNAN (Hazırlayan), *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Hazırlayan: Prof. Dr. Afetinan, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi No: 8, Ankara, 1959.
- AFETİNAN, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- AFETİNAN, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- AFETİNAN, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1988.
- (ATATÜRK) Mustafa Kemal, *Eskişehir İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1993.
- (ATATÜRK), Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, I, II, III, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- (ATATÜRK), Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Söylev*, I, II, III, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1987.
- (ATATÜRK), Gazi Mustafa Kemal, *Söylev*, I, II, III, Türk Dil Kurumu Yayınları, 6. basım, Ankara, 1978.

- ALİ Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul, 1969.
- Atatürk Ansiklopedisi*, May Yayınları, c.I.
- Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri* (1919-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Başkanlığı, Ankara, 1982.
- Atatürk'ten Bilinmeyen Hâtıralar*, Nakleden: Eski Bir Atatürkçü (Münir Hayri Egelî), 2. Basım, İstanbul, 1959.
- Atatürk'ün Anafartalar Muhaberelerine Ait Hatıraları*, TTK Yayını, Ankara, 1934.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (30 cilt), Kaynak Yayınları, İstanbul, (Ekim 1998-Mayıs 2011).
- Atatürk'ün El Yazısıyla Hz. Muhammet ve İslamiyet, *Saçak*, Sayı: 26, Mart 1986, s. 18 vd.
- Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, TC Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, II, III, V, (Derleyen: Nimet Arsan), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, 1959, 1961, 1972.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, (Derleyen: Nimet Arsan), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.
- Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, (Derleyen: Kâzım Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Derleyen: Mustafa Selim İmece, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.
- ATAY, Falih Rıfki, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- AYDINLIK, "Atatürk'ün Elyazısıyla Allah ve Peygamber", 11-18 Temmuz 1993.
- BANOGLU, N.A., *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk*, c.III.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1979.
- BORAK, Sadi, *Atatürk ve Din*, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962.
- BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1997.
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali I-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- EGELİ, M. Hayri, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*.

- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.5, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1943.
- Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Atatürkçülük*, I, II, III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.
- Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*, Hazırlayan: Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
- GÜNALTAY, femsettin, *Ülkü dergisi*, Sayı: 100, c.IX, 1945.
- Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le On Beş Yıl Dinî Hatıralar*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1962.
- Hikmet Arif, *Bursa Seyahati*, Mekalibi İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1922.
- İLBAY, Asaf, *Asaf İlbay Anlatıyor, Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955.
- İLBAY, Asaf, *Tan* gazetesi, 13 Temmuz 1949.
- İMECE, Mustafa Selim (Derleyen), *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve Bolu Seyahatleri 1925*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959.
- İNAN, Abdülkadir, *İki Hatıra, Türk Milliyetçilerinin Kalemiyle Atatürk*.
- KARABEKİR, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.
- KILIÇ, Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- MAARİF VEKÂLETİ, *Tarih*, I, II, III, IV, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, 1931, 1931, 1931.
- MAARİF VEKÂLETİ, *Türk Tarihinin Ana Hatları -Methal Kısmı-*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- METEL, Raşit; *Atatürk ve Donanma*, TC Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1966.
- MUMCU, Uğur (Yayına hazırlayan), *Kâzım Karabekir Anlatıyor*, Umag Vakfı Yayınları, 19. Basım, Ankara, 1996.
- ÖZTÜRK, Kâzım, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.
- PALAZOĞLU, Ahmet Bekir, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-6/ Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2008.
- Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1341 [1925].

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, 1958.
Sofya Ateşemiliteri Erkânıharbiye Kaymakamı M. Kemal, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Minber Matbaası, İstanbul-Babıâli, 1334 (1918).
SOYDAN, Mahmut, “Gazi ve İnkılâp”, *Milliyet* gazetesi, 5.2.1930.
SOYDAN, Mahmut, “Gazi ve İnkılâp”, *Milliyet* gazetesi, 7.12.1929.
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, I-IV, TBMM Basımevi, Ankara, 1980.
TBMM ZABIT CERİDESİ.
TEZER, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1. Basım, 1972.
TÜRK OCAĞI “TÜRK TARİHİ HEYETİ”, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
UNAT, Faik Reşit, *Türk Dili*, Sayı 146, Kasım 1968.
US, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*.
ÜNAL, Ali Rıza, “Atatürk Hakkındaki Anılarım”, *Türkiye Harb Malûlü Gaziler Dergisi*, Sayı: 158, 1969.
ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, (*Hatıralar*), Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları.
YAMAN, Kadri, *Yurt Müdaafasında Türk Gençliği*, 1938.
Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, Ankara, 1959.

Gazeteler ve Dergiler

Açık Söz
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
Aydınlık
Babalık
Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 14, Kasım 1968.
Belleten
Cumhuriyet
Chicago Daily Tribüne
Dünya
Hakimiyeti Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İkdam
Le Matin
Le Petit Parisien
Milliyet
Önasya
Renin

Tan
Tanin
Tevhidi Efkar
Tophumsal Tarih
Türk Dili
Ulus
Ülkü
Vakit

DİZİN

- 31 Mart Vakası, 24, 25, 58.
- Abbasi, - devleti, 67, - halifeleri, 67, 69, 71, -hilafeti, 44, 67, -ler, 124.
- Abdest, 293.
- Abdülâziz Han, 122.
- Abdülhamit II, 106, 272.
- Abdülmecit, 73, 120, 121.
- Abdülmuttalip, 169, 171.
- Abdürrahman bin Avf, 66.
- Acem körfezi, 159, 163.
- Acemler, 102, 193.
- Adalet, 47, 65, 77, 83, 85, 123, 126, 128, 161.
- Adana, 46 - İslamları, 48, -lı, 48.
- Adapazarı, 41.
- Âdem Hz., 63, 87.
- Afetinan, 19, 191.
- Afgan, 157, - kavmi, 50, - lar, 37,103, 124, - ordusu 56.
- Afganistan, 126.
- Afrika, 42,45, 49, 59, 125, 127, - Müslümanları, 103.
- Agnostik, 262.
- Ahiret, 151, 199, 201, 215, 268.
- Akçura, Yusuf, 264.
- Akdeniz, 45, 67.
- Akşehir, 85, 285.
- Alevi, 271, -ler, 124, 271 - lik, 271.
- Ali Hz., 53, 66, 67, 69, 70, 291.
- Allah (Cenabı Hakk), 17-19, 25, 27, 28, 33, 35, 37, 43, 49, 50, 63, 65, 75, 76, 81-85, 88, 89, 91, 92, 101, 113, 117, 135, 173, 175, 179, 185, 195, 197, 199, 207, 211, 215, 235, 237, 259, 285, 288, 289, 291, 294, 295
- Almanya, 99.
- Amasya, 109.
- Amerika Birleşik Devletleri, 263.
- Amr İbnülas, 66, 67.
- Anadolu Ajansı, 261.
- Anadolu Selçukluları (Rum Selçukîleri), 68, 69.
- Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 17, 38.
- Anadolu, 40, 41, 45-49, 54, 56, 67, 68, 101, 133, 255, 285.
- Ankara, 15, 122, 123, 257.

Anzavur, 42.
Arabistan, 86, 159, 161, 163, 177.
Arap, -ça, 85, 86, 121, 133, 195, 257, 262, 263, 271, 285-287, - çölleri, 201, - gençleri, 255, - ırkı, 167, 195, 255, - imparatorlukları, 159, - kabileler, 163, - lar, 37, 55, 102, 159, 161, 163, 165, 175, 177, 193, 197, 255, 288, 293, - milleti, 33, 67, 95, - milliyeti, 195, - mücahitler, 94.
Arıburnu Savaşı, 29, 30.
Arnavut, 263, -lar, 255.
Asya, 41, 42, 44, 45, 50, 126, 127, 159, - âlemi, 49, - milletleri, 50, 103.
Atom (Ataum=ammon), 145.
Avni Bey (Yarbay), 29.
Avrupa, 49, 97, 99, 126, 127.
Avusturya, 99.
Ayastefanos, 25, 58.
Aydın, - gençlik, 267, - hafızlar, 257, -lar, 127, - ulema, 97.
Aydınlanma, 18
Ayıntap, 46.
Azerbaycan, 42, 48.
Bağdat, 45, 67-69, 71, 102, 124, - ahali-si, 69.
Bağımsızlık, 16, 33, 40, 42, 43, 70, 74, 92, 101, 125, 161, 265, 272, - davası, 47, 49, - hakkı, 35, - mücahededesi, 42, - nuru, 43.
Bağnazlık (Taassup), 95, 109, 237, 243, 245, 274.
Balıkesir, 89.
Batı, 47, 48, 54, 86, 95, 102, 106, - âlemi, 84, - dilleri, 265, - emperyalizmi, 54, 55, - Hristiyan milletleri, 49, -lılar, 81, 84, - tahakkümü, 55.
Bedevi, 161 - Araplar, 161, 293, -ler, 163, 293 -lik, 291.
Bele, Refet, 120, 121.
Biga, 41, 42.
Bilim, 17, 18, 31, 32, 62, 79, 81, 107, 285.
Birinci Dünya Harbi, 49, 133.
Bizans, - devri, 258, - İmparatorluğu, 258, -lılar, 94, - milleti, 95.
Boğazlar, 41.
Bolşevik, 48, 63, -ler, 48, 55, -lik, 286, - prensipleri, 48, - sistemi, 63.
Bolşevizm, 286.
Bombasırtı, 29.
Bosna Hersek, 46.
Britanya, 44.
Budizm, 126, 262.
Bulgar, 263.
Bulgaristan, 59.
Burjuva, - demokratik devrim, 18, - devrimci ideoloji, 17.
Bursa, 37, 41, 260, 261, - hadisesi, 263.
Büyücülük, 131, 233.
Cahil, 90, 121, 129, 142, 144, 157, 167, 191, 225, 292, 338, - hocalar, 235, - insan-lar, 183, - mürteciler, 302, - softalar, 167.
Cehennem, 27, 151, 263.
Cemiyeti Ahmediye, 41.
Cengiz Han, 68.
Cennet, 27, 29, 64, 151, 201.
Cezayir, 124.
Cihat, 41, 56, 65, - meydanı, 50, - ordula-rı, 48, - toprakları, 45.
Cinler, 163, 175, 177, 179.
Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi), 17, 110, 269, 279.
Cumhuriyet, 16, 18, 109, 111, 127, 129-131, 211, 221, 253, 262, 266, 277, - adliyesi, 261, - devri, 129, - Devrimi, 18, - hü-kümeti, 114, - idaresi, 106, 129, 130, - ideolojisi, 15, - yönetimi, 18, 55.

- Cumhuriyetçi, 131, - ler, 253.
- Çağdaş, 94 -laşma, 17 -lık, 77 - mede-
niyet yolu, 267, - soysallık, 283.
- Çanakkale Muharebesi, 31.
- Çelebilik, 131, 233.
- Çerkez Ethem, 60.
- Çin, 124, - Denizi, 68 - İmparatorluğu,
99, - sınırı, 67
- Demokrasi, 99, 207, 211, 215, 265, 266, -
prensibi, 209, 213, - devrimi, 270.
- Derviş, 290, -ler, 113, 115, 116, 262, -lik,
131, 233.
- Despotluk, 106.
- Devlet, 61, 66-68, 77, 94, 119, 123, 125-127,
129, 133, 187, 213, 215, 221, 225, 254,
265, 267, 277, 281, 292, - idaresi, 66,
73, 130, - otoritesi, 287, - siyaseti, 74,
283, - şekli, 266.
- Devletçi, 277, 279.
- Devrim, 15-18, 76, 113, 265, 267, 289-291.
- Devrimci, 279 - dikta, 97, - hareket, 18,
-lik, 266.
- Din, - adamları, 28, 116, 133, 287 -âlimle-
ri, 258 - anlayışı, - eğitimi, 80, 82, 93,
262, - lerin tarihi, 287, - ticareti, 289.
- Dinciler, 292.
- Dinsel, - ideoloji, 17, 18.
- Dogmatik, 56.
- Doğu, 39, 42, 54, 99, 102, 273, - millet-
leri, 264.
- Dua, 18, 87, 110, 125, 155, 259, 262, 263,
296.
- Ebu Eyyubi Ensari Halid, 60.
- Ebu Ubeyde, 291.
- Ebubekir Hz., 64, 65, 68, 291.
- Ebumus-el Eş'ari, 66.
- Ebutalip, 169, 171.
- Egeli, Münir Hayri, 295.
- Egemenlik (Hâkimiyet), 123, 277, - hak-
kı, 277.
- Eğitim ve öğretimin birliği, 113.
- Eğitim, 31, 100, 113, 263 - programı, 287.
- Ekonomi, 274.
- Elhamra Sarayı, 69.
- Emeviler, 69, 124.
- Emeviye ordusu, 66.
- Emîr, 161, - seçimi, 64, -ler, 132, -lik, 64,
75, -lik şekli, 65, 66.
- Emperyalist, - işgal, 16, - işgalciler, 15.
- Emperyalizm, 15, 17, 48, 57, 99, 264, 265.
- Endülüs, 67, 69, 124
- Engizisyon papazları, 247.
- Enver Paşa, 133.
- Ermeni, 46, - kategigosu, 39, - kiliseleri,
105, -lik, 36.
- Ermenistan, 35.
- Eski Ahit, 262.
- Eski Türkler, 271, 295.
- Eşba, Yefrem Yoldaş), 54.
- Evliya, 82, 117, -lar, 61, 113.
- Evrin, 252.
- Evrimsel prensip, 267.
- Evs kabilesi, 64.
- Eyüp Hatibi, 257.
- Ezan, 259, 291.
- Ezanın Türkçe okunması, 260.
- Falcılık, 131, 233.
- Farabî, 98.
- Fas, 124.
- Fatımiler, 44, 124.
- Fatih Sultan Mehmet, 39, 258.
- Felsefe, 28, 92.
- Fen, 17, 28, 62, 79, 84, 88, 107, 285.
- Ferdiyetçilik, 56.
- Ferit Paşa, 42.
- Fes, 286.

Fetva, 47, 55, 74, 79, 97, 294, 295, - emi-
ni, - makamı, 47.
Fırat, 65.
Filistin, 45, 124, - Hıristiyan hükümeti,
29.
Firavunlar, 153.
Fransa, 102, 270.
Fransız, - boyunduruğu, 111, - Devrimi,
18, 76, 102, 288, -lar, 74, 270-273, - su-
bayları, 46.
Fransızca, 257, 287.

Ganj Nehri, 45.
Gayrimüslim, -ler, 39, - unsurlar, 39, 83.
Gaza, 44, 45, 47, -lar, 46.
Gazali, 28, 98.
Gençlik, 31, 63.
Gericici, - hareketler, 40, 74, -ler, 79, 292,
-lik, 15, 59, 74, 76, 97, 98, 103.
Gericilik hareketi. bkz. İrtica.
Gerileme devri, 69.
Girit Müslümanları, 45.
Gladstone, William E., 37.
Goethe, Johann Wolfgang von, 134.
Gönen, 41.
Gülhane, 294.
Günah, 27, 82, 285, -lar, 149.
Güneş, 137, 141, 143, 145, 147.
Güney Arnavutluk, 45.
Güney çölleri, 45.

Hac, 163.
Hacı Bektaş Veli, 37.
Hacı Fevzi Efendi, 38.
Hacılar, 116.
Haçlı, 46, - feveranı, 43, - hücumları, 42,
- muharebesi, 43, - seferleri, 44.
Hadis, 74, -ler, 74.
Hafız İdris, 257.
Hafız Nuri, 257.

Hafızlar, 197, 257, 258.
Hâkimiyet bkz. Egemenlik.
Hâkimiyeti milliye prensibi, 215.
Halife, 16, 63, 64 66-69, 72, 76, 90, 97,
102, 103, 106, 109, 113, 122-127, 129,
130, 199, -ler, 106, 112, 122, 207, 290,
-liğin kaldırılması, 15, 18, 19, 105,
-lik, 16, 18, 63, 78, 87, 111, 117, 233,
290, - seçimi, 64, - sultanı, 124.
Halk, 46, 55, 60, 61, 66, 89-91, 93, 97,
103, 106, 108, 109, 111, 114-116, 118,
123, 125, 126, 132, 133, 137, 153, 254,
258, 259, 262, 263, 289, - hareketi,
44, - hükümeti, 63, - idaresi, 161, -
mukavemeti, 46, - mücadeleleri, 46,
- temsilcileri, 295, - yığınları, 255.
Halkçı, 132, 277, 279.
Halkevleri, 263.
Hareket Ordusu, 24, 25, 58.
Harzem, 67.
Hasan Efendi (Urfa Müftüsü), 38.
Hassa Ordusu, 25.
Haşimiler, 64, 291.
Hatice Hz., 169.
Havva Hz., 87.
Hayfa, 255.
Hayvan, 137, 252, - ilahlar, 137, -lar, 137,
139, 143, - timsalleri, 141.
Hazrec kabilesi, 64.
Heykel, 76, 77, 295, -ler, 77.
Heykeltraşlık, 76.
Hıristiyan, - âlemi, 95, - dini reisleri, 39
- düşmanlığı, 17, 95, -lar, 95, -lık, 126,
163, 289, - milletleri, 197, - siyaseti,
43.
Hicaz, 45, 66, 124, 159, - cephesi, 29,
dağları, 161.
Hicret, 67.
Hilafet, 16, 17, 30, 34, 35, 38, 42, 43, 45,
50, 52, 54, 56, 60, 63-69, 71, 78, 102,

- 103, 105, 106, 117, 119-121, 123-127, 131, 199, 290, -çiler, 127, -e bağlılık, - hukuku, 47, - makamı, 34, 36, 39, 41, 43, 42, 47, 51-54, 56-58, 60, 61, 64-66, 68, 69, 71, 76, 78, 122, 123, 130, 286, - meselesi, 78, 125, 118, - orduları, 74.
- Himeyriler, 163.
- Hindistan, 45, 46, 49, 100.
- Hint, 47, 124, -li, 100, -liler, 111.
- Hoca Mustafa Efendi, 120.
- Hoca Müfit Efendi, 119.
- Hoca Şükrü Efendi (Karahisarı Sahip Mebusu), 129.
- Hoca Vehbi Efendi (Şeriye Vekili, Konya Mebusu), 287.
- Hocalar, 96, 97, 115-117, 197, 207, 262, 263, 295.
- Home Rule Bill (Özerk Yönetim Taslakları), 37.
- Horüs, 143, 147.
- Hurafe, 256, -ler, 57, 113, 119, 124, 219, 256, 291, 292.
- Huriler, 27.
- Hutbe, 88-90, 258, 286, 288, -ler, 60, 89, 90.
- Hülâgû, 68, 69.
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 41.
- Hürriyet, 31, 33, 40, 42, 44, 56, 58, 109, 215, 217, 219, 221, 229, 235, 241, 243, 265, 275, - hakkı, 46, 229, -in ilanı, 40, 229, - mücahadesi, 42.
- Hürriyetçiler, 245, 249.
- Hüseyin Hüsnü Paşa (Hareket Ordusu Kumandanı), 25, 26.
- Irak, 39, 42, 45, 56, 59, 66, 67, 84, 124, 272.
- İrk, 80, 99, 119, 264, 265, 271, -i, 36, 256.
- İtrî, 259.
- İbni Rüşd, 28, 98.
- İbni Sina, 28, 98.
- İbrahim Hz., 165.
- İbrani, 167.
- İç Asya, 45.
- İktisat, 90, 252.
- İlah, 143.
- İlerleme, 62, 103, 286.
- İlim, 62, 107.
- İngiliz, - cebri, 46, - dış politikası, 37 - emri, 47, - hâkimiyeti, 111, - himayesi, 47, - örfi idaresi, 47, -ler, 29, 30, 36, 41, 50, 51, 54, 272, 286, - saltanatı, 45, - siyaseti, 46, - sömürgeleri, 45, - yandaşlığı, 41.
- İngiltere, 29, 46, 49.
- İnkılap, 129, 265, -lar, 113, 257.
- İran, 42, 67, 76, 95, 124, 126.
- İraniler, 94.
- İrtica, 40, 111, Ayrıca bkz. Gericilik.
- İsa Hz., 26, 177.
- İsis, 143.
- İskenderiye, 137.
- İslam, - asker kaçakları, 33, - birliği siyaseti, 47, 73, 81, 103, - çeteleri, 33, - devleti, 126, 127, 271, - dünyası, 29, 33, 35, 38, 40, 42-45, 47, 48, 50, 54, 58, 59, 61, 66, 68, 69, 71, 78, 80, 84, 87, 88, 94, 95, 98, 101, 112, 120-123, 125, 127, 269, 270, - ehli, 42, 64, 88, 95, - eşkıyası, 33, - emirliği, 65, 67, - halkı, 287, - hilafet makamı, 38, - hilafeti, 42, 49, 129, - hükümetleri, 56, 127, - hürriyeti, 42, - kardeşliği, 45, 269, - kavimleri, 95, - kütleleri, 125, - memleketleri, 46, 65, 66, 84, 89, 94, 124, - milletleri, 49, 50, 64, 103, 124, - saltanatı, 67, - siyaseti, 29, - şeria-tı, 53, - tarihi, 78, - toplumları, 127, - Türk devletleri, 68, - unsurlar, 36, - yurdu, 45.

- İstanbul, 15, 24, 26, 39, 41, 42, 45-47, 53, 54, 56, 58, 60, 106, 112, 120, 122, 258, 259, 295, - deniz kuvvetleri, 25, - faciası, 24, 25, - gazeteleri, 121, 128, - halifesi, 103, - halkı, 24, 117, - kara kuvvetleri, 25, - surları, 24.
- İstanbulin, 121.
- İstibdat yönetimi, 37.
- İstiklal bkz. Bağımsızlık.
- İsyân, 118.
- İtilaf devletleri, 36, 42.
- İzmit, 123, 128, 129.
- Kâbil, 56.
- Kabile, 64, 84, 161, 219, - birliği, 141, - krallıkları, 161.
- Kadın, 30-32, 79, 81, 84, 87, 100, - bilginler, 100, - hakları, 266, - hatipler, -lar, 27, 28, 30-32, 78-81, 84, 100, 161, 263, 265, - meselesi, 32, - öğretmen, 263.
- Kâfir, 94, 95, -ler, 34, 94, -lik, 94.
- Kafkasya, 46, 48, 67.
- Kâhinler, 161, 175.
- Kahire, 45, 111.
- Kâinat, 92, 141, -ın kanunları, 89, 217, -ın mucidi ve hâkimi, 262.
- Kâmil Efendi, 109.
- Kamu, - hakları, 123, - işleri, 65, - yararı, 93.
- Kamuoyu, 127, 261.
- Kanunu Esasi, 25, 88, 106.
- Karabekir, Kâzım, 19, 288.
- Karahisarısahip, 123.
- Karakurum, 68.
- Karanlık Allahı, 143.
- Karataş, 163.
- Kargı, Yahya Galib, 295.
- Kâşgar, 67.
- Katolikler, 103.
- Kavim, 94, 131, 256, - ler, 94-96, 98, 126, 175, 219.
- Kaymak Hafız, 294.
- Kâzım Efendi (Teğmen), 29.
- Kemalist, - Devrim, 15-19, - hareket, 18, - önderlik, 17, 18.
- Kemalizm, 18, 135.
- Kendi kaderini tayin hakkı, 56.
- Kerbela, 118.
- Kırım, 46.
- Kiraz Hamdi Paşa, 42.
- Kisra, 65.
- Komünist, 60, 63, - hareket, 60, -ler, 60.
- Komünizm, 56, 60.
- Konya, 37, 41, 63, 68.
- Köle, 35, 90, 272.
- Kötü ruhlar, 177.
- Köylüler, 47, 134.
- Kubilay, 253, 254.
- Kudüs, 65.
- Kurtaba, 45.
- Kurtuluş Savaşı, 16-19, 23.
- Kuvayı Milliye, 40-42, 47.
- Kuzey Kafkasya, 42, 48.
- Küçük, Necip Ali, 295.
- Küçükçekmece, 25.
- Kültür, 57, 274, - eserleri, 268, - menbaı, 102, - müesseseleri, 116.
- Kültürel, - devrim, 18, 105, - dönüşüm, 16-18, - hesaplama, 18, - program, 17, - tavır, 18.
- Kürt, - kuvveti, 36, -ler, 36, 37.
- Laik, 18, 275, 295, - anlayış, 294, - hükümet, 129, - mektep, 262.
- Laiklik, 15, 18, 19, 265, 266, 275, 288, 289, 294, - devrimi, 288, 289, - ilkesi, 18.
- Liberal, 292.
- Mabetler, 145, 153, 155

- Makedonya, 45, 59, 255.
Malatya, 36.
Maraş, 46.
Materyalist, 19, -ler, 28.
Maveraünnehir, 67.
Mayakon, İsmail Müştak, 75.
Mazlumlara, 57.
Mecelle, 77, 131.
Medeniyet, 31, 62, 77, 94, 95, 99, 102, 107, 109, 112-115, 141, 163, 203, 221, 231, 254, 275, - âlemi, 118, 205 - vasıtaları, 124.
Medine, 66, 121, 122, 159, 161, -liler, 64.
Medrese, 80, 85, 86, 113, 295, 296, - eğitimi, 85, 262, -ler, 86, 107, 108, 131, 262, 295.
Mehmetçik, 61, 296.
Mekke, 65, 121, 122, 159, 161, 163.
Melek, 173, 177, 187, -ler, 177.
Melikşah, 68.
Menemen, Olayı, 253, 254.
Menfis (Memphis), 145.
Meşrutiyet, 24, 25, 40, 58, 106, 130.
Metafizik, 291.
Mevlâna, 292-294.
Mevlevî, 293, -lik, 293, 294.
Mevlevihane, 292.
Mısır, 29, 42, 45, 47, 49, 67-69, 71, 84, 124, 125, 137, 141, 145, 151, 153, 199, 285, - hükümdarları, 69, - hükümeti, 69, ilahları, 137, -lılar, 26, 94, 111, 137, 141, 145, 149, 153, 193 - Meliki, 69, - mimarlığı, 153, - papazları, 153.
Millî, 108, - ahlak, 17, 106, - akide, 96, - anane, 61, 95, - benlik, 96, 261, - birlik, 41, - dil, 195, 261, - duygu, 199, - egemenlik, 16, 63, 72, 78, 191, - egemenlik doktrini, 16, 17, 117, 130, - eğitim, 56, - emeller, 89, 100, - esaslar, 48, - gelenekler, 36, - hâkimiyet, 40, 58, 68, 70, 123, 129, 132, - haslet, 50, - hayat, 90, 252, - heyecan, 193, - his, 116, 193, 201, 203, - hükümet, 50, 53, 74, 78, - irade, 43, 89, - kalkınma, 287, - karakter, 55, 57, - maksat, 78, - mesai, 78, 100, - mevcudiyet, 50, 96, 252, - mücadele, 74, 100, 294, - rabıta, 193, - selamet, 24, - sınır, 74, - siyaset, 81, 82, - tarih, 48, 90, 252, - terbiye, 57, 108, 116, - teşkilat, 39.
Milliyet mefkûresi, 96.
Milliyetçilik, 17.
Milliyetperver, 63.
Modern, 272, 293 - çağlar, 260 - devlet, 133, - zihniyet, 295.
Modernleştirme, 56.
Mora, 45.
Muaviye, 53, 66, 67.
Mucizeler, 42, 177.
Muhammed Hz., 17, 24, 27, 63, 64, 133, 157, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 193, 195, 262, 263, 288, 290, 291, 293.
Muhtariyet, 55.
Mumya, 141.
Musa Hz., 26, 177, 291.
Musevî, - hahamhaneleri, 105, - vatan-daşlar, 83.
Musiki, 292.
Muskacılar, 132.
Mussolini, Benito, 116.
Mustafa Reşit Paşa, 294.
Mutaassıp bkz. Bağnazlık.
Mutasım (Abbasi Halifesi), 68, 69.
Mutekitler, 235.
Mutlakîyet kaidesi, 209.
Mübadele, 83, 101.
Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti, 55.
Müftü, 47, 114.
Mürîtlilik, 131.

- Mürteciler, 74, 253, 260, 261.
- Müslüman, 56, 86, 93, 100, 101, 271, - ailesi, 101, - askerler, 47, - devletler, 56, - din adamları, 28, - dünyası, 290, - ırklar, 44, - ibadeti, 293, - lar, 43, 44, 47, 49, 64, 82, 101, 111, 118, 124, 125, -lık, 126, 258, 259, 290, 291, 293-295, - millet, 46, 56, 102, 291.
- Müslümanlık Türk Milli Dini, 296.
- Mütareke, 33, 36, 46.
- Müzik, 31, 291, 294.
- Namaz, 23, 100, 118, 257, 258, 260, 287, 293-295.
- Namus, 25, 26, 46, 70, 271-273, 286.
- Natsarenus Yoldaş, 60.
- Naturalist, 28.
- Necef yaylası, 159.
- Nigehbancılar, 41.
- Nil Nehri, 137.
- Okyar, Fethi , 287.
- Orbay, Rauf, 130, 131.
- Ordu, 16, 17, 26, 45-47, 74, 78, 100, 118, 253, 255, 273.
- Orta Asya, 67, 68.
- Ortaçağ, 43, 45.
- Ortodoks, 105.
- Osiris, 143, 147, 149.
- Osman Hz., 66, 69.
- Osmanlı, 31, - camiası, 36, - devleti, 15, 36, 55, 69, 70, - hanedanı, 130, - hükümdarları, 97, - hükümeti, 17, 118, - İmparatorluğu, 262, 272, - kavmi, 38, - kuvveti, 25, -lık, 255, - memleketi, 36, - milleti, 25, 26, 40, - milli kuvvetleri, 42, - ordusu, 25, - padişahı, 17, 118, - saltanatı, 38, 42, - tarihi, 97, - Türkleri, 50, - vatanı, 45, - yiğitle-ri, 31.
- Osmanoğulları, 120.
- Öküz, 137, 139.
- Ölüm, 201, 245.
- Ömer Hz., 64-66, 69, 165, 291.
- Örfi idare, 47.
- Örtünme, 84.
- Özgürlük, 217.
- Panislamizm, 17, 56, 57, 59, 73, 87, 99, 119, 127.
- Panturanizm, 73, 99, 119.
- Papa, 103.
- Papaz, -lar, 137, 143, 145, 147, 153, 155, 207, 247, 258, - okulu, 305.
- Paylaşma siyaseti, 55.
- Pencap, 45.
- Pepi I, 145.
- Periler, 163.
- Primat, 292.
- Protestan Hristiyan, 262.
- Put, 187, -lar, 163.
- Putperest memleketler, 62.
- Ra, 147.
- Rahiplik, 295.
- Raks, 292.
- Ramses II, 147.
- Resim, 76, 77, 116, 295.
- Resmi, -dil, 128, - din, 235, - tarih, 135.
- Reşit Galip Bey (Maarif Vekili), 257-259, 289.
- Rıza Paşa, 46.
- Roma, 103
- Roma, İmparatorluğu, 76
- Ruh, - ihtiyacı, 31, - kuvvet, 29, 30, -un ebediyeti, 141, 149, -un varlığı, 28.
- Ruhani, 71, 75, - gıda, 60, - vazife, 103, - salahiyet, 105.
- Ruhaniyet, 43.

- Ruhban, -lık, 80, - sınıfı, 96, 262.
- Rum Selçukileri bkz. Anadolu Selçukluları.
- Rum, 72 - eşkıyası, 33, -luk, 36, - patriki, 39.
- Rumeli, 40, - Müslümanları, 102.
- Rus, 263, - ırkı, 48, -lar, 286.
- Rusya, 48, 49, 99.
- Salih Paşa, 46.
- Saltanat, 16, 17, 30, 38, 42, 50, 52, 67, 68, 70, 75, 97, 106, 112, 119, 120, 123, 124, 126, 130, - çılar, 130, - devri, 70, 129, 130, - hırsı, 70, - makamı, 16, 34, 35, 43, 50-54, 56, 57, 61, 68, 71, 130, 286, - taraftarları, 129, 130.
- Samî, 161, .
- Sami-Hami Mısırlılar, 141.
- Samsun, 18, 269.
- Sana, 159.
- Sanat, 94, 290, - âlemi, 91.
- Sanatkâr, 116, 291.
- Sarık, 23, 85, 94, 121.
- Savaş, 100, 296.
- Selanik, 262, 294.
- Selçuk, - devleti, 68-70 - hükümeti, 67, - Türkleri, 44, 45.
- Seyhun, 67.
- Seyit, 161, -ler, 132.
- Sıbyan mektebi, 262.
- Sıffin, 66.
- Sırbistan, 59.
- Sina cephesi, 29.
- Siyasal, - akım, 18, - devrim, 17-19, - eylem, 18, - hâkimiyet, 17, - hedef, 17, - iktidar, 16, 18, - program, 15, - rol, 207.
- Siyaset, 73, 81, 82, 104, 122, 126, 132, 145, 254, 261, 269, - perdesi, 41.
- Siyasi, - ahval, 90, - cisim, 59, - çıkarlar, 119, 124, 287, - fikir, 229, - görüş, 290, - haklar, 211, - hedefler, 29, - hileler, 263, - icaplar, 99, - işler, 26, - mak-satlar, 125, 266, - mevcudiyet, 50, - müesseseler, 106, - nümayiş, 231, - tarih, 46.
- Skolastik cahil, 295.
- Softa, 294, -lar, 131, 296, -lık, 294, - sı-nfı, 289.
- Sovyetler Birliği, 264.
- Sömürgecilik, 265.
- Sömürgeler, 287.
- Subay, 253, -lar, 26, 30, 255.
- Sudan, 124.
- Suikast, 253, -lar, 42, - teşebbüsü, 111.
- Sultan Reşad, 58.
- Suriye, 39, 42, 56, 66, 67, 84, 86, 124, 125, 159, 269-273.
- Sürgün, 60, 272.
- Süveyş, 29.
- Şam, 45, 65, 67, 272 - ahalisi, 66, - Va-lisi, 79.
- Şamani dini, 293.
- Şapka, 145, 167.
- Şehadet, 29, 253.
- Şer'i, 98, - esaslar, 85, 98, - hükümler, 127, 128, - kitaplar, 129, - kuvvet, 52, - yasak, 79.
- Şeriat 23-26, 28, 30, 53, 56, 58, 78, 85, 93, 98, 111, 129, - hükümleri, 24, 80, - kisveleri, 129, - mahkemeleri, 262, - oyunları, 110.
- Şeyh, 114, 295, -ler, 113, 131, 132, 295, -lik, 131, 233.
- Şeytanlar, 215.
- Şövalye akınları, 43.
- Şûra, 66, 83, 85, -lar, 55.
- Şükrü Kaya, 288.

- Taassup, 95, 237, 243, 245, 283. Ayrıca bkz. Bağınazlık.
- Taassupsuzluk, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 251.
- Tabiat, 84, 134, 161, 179, 183, 217, 219, 221, 225, 252, 257, 266-268, - dışı etken, 252, -ın kanunları, 217, - kuvvetleri, 139, 143, - unsurları, 267.
- Tabiyet hakları, 36.
- Tahakküm, 35, 47, 77, 81, 106, 231, - âlemi, 49, - hırsı, 70.
- Tahnit, 141.
- Tahrikçiler, 24, 25.
- Taht, 53, 58, 97.
- Takriri Sükûn Kanunu, 131.
- Tanrı, 27, 63, 134, 259, 262, 264, -doğa, 134, - inancı, 262, -lık, 63, -nın birliği, 63, -nın varlığı, 262.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 288.
- Tanzimat Fermanı, 294.
- Tarih, 36, 55, 70, 76, 84, 87, 90, 92-94, 102, 119, 123, 131, 169, 175, 225, 252, 256, 267, 268, 272, 274, 286, 290, - eğitimi, 264, - olayları, 291, - tezleri, 135.
- Tarihi, 165, - cüretler, 51, - düşüncüler, 68, - hadiseler, 75, 252, 260, - hakikat, 59, 124, - hizmet, 51, - kıymet, 258, - mezhep münakaşaları, 258, - vesikalar, 165, 171, 268.
- Tarikat, 292, -lar, 114, 131, 233, - şeyhleri, 113.
- Tasavvufçular, 28.
- Tealii İslam Cemiyeti, 41.
- Tebbet Suresi, 263.
- Tek Tanrı, 262, 264.
- Tekkeler, 17, 113-115, 131, 233, 293, 294.
- Teori, 75, 87, 91, 119, 127, 252, -ler, 87.
- Terakkiperver, 131.
- Tesalya, 45.
- Tesettür, 30, 78, 84, -ün kaldırılması, 28.
- Teslis, 143.
- Teşkilatı Esasiye Kanunu, 121, 127-130.
- Tihame, 159.
- Tinis (Helyopolis), 145, - hanedanı, 145, - papasları, 145.
- Tiyatro, 31.
- Tophane, 25.
- Trablus, 124.
- Tuna yalıları, 45.
- Tunus, 124, -lular, 111.
- Turanizm, 73.
- Türebeler, 113, 131 -in kapatılması, 131, 233.
- Türk Ocağı, 287.
- Türk, 96, 118, 134, 201, 255, 257, 263, 269, 271, 293, - âlemi, 112, - alışkanlığı, 294, - askeri, 29, 56, 256 - ata yurdu, 118, - aydınları, 256, - cedleri, 201, - Cumhuriyeti, 117, 132, 235, - çocuğu, 255, 285, - çoğunluk, 45, - dehası, 294, - delikanlıları, 255, - devleti, 81, 82, 336, - dili, 128, - dini, 259, 263, - düşmanları, 201, - elleri, 203, - geleneği, 294, - gençliği, 72, 262, - hâkimiyeti, 68, - halkı, 54, 55, 259, 263, - inkılapçıları, 55, - inkılapları, 55, 265, - kabileleri, 141, - kadınları, 100, - kurumu, 294, -ler, 37, 44, 46, 55, 67-69, 94-96, 99, 101, 103, 141, 193, 207, 255, 256, 263, 270-273, 291, 293, 294, -lük, 255, 256, - milleti, 33, 50, 52, 69, 70, 78, 101, 103, 110, 113, 120, 122, 131, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 233, 254, 261, 265, 269, 285, 295, 296, - milliyeti, 115, 203, - Ocakları, 116, 287, - oğulları, 288, - ruhu, 293, - sanatkârları, 291, - subayları, 56, 253, - tabipleri, 110, - tarihi, 90, 99, 102, 252, 267, 268, - toplumsal

- ananeleri, 95, - toprağı, 101, - ulusu, 277, - unsuru, 80, - urukları, 141, - vatani, 122, - vicdani, 201.
- Türkçe, 90, 108, 121,133, 255, 257-260, 263, 271, 275, 287, 288, - Kur'an, 257, 297, -leştirme, 17, 259.
- Türkistan, 42, 48.
- Türkiye (Türkiye), 29, 40, 55, 57, 60, 68, 70, 71, 74, 77, 78, 83, 90, 99, 100, 102, 103, 105, 110, 121, 122, 125, 127, 235, 261, 271-273, 277, 285, 286, - Cumhuriyeti, 113, 114, 231, 233, 235, 252, 261, 270, 271, 273, - devleti, 18, 49, 54, 67- 71, 82, 90, 99, 121, 125, 128, 129, 132, 266, 289, - gençliği, 264, - halkı, 16, 61, 68, 70-72, 78, 110, 121, 122, 124-126, - hükümeti, 264, - medeni camiası, 114, - milli halk hükümeti, 121, - tarihi, 55.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 55, 56, 68, 70, 71, 76, 114, 120, 121.
- Uhud Muharebesi, 290.
- Ulema, 47, 52, 77, 85, 86, 93, 96-98, 109, 259.
- Ulus, 256, 267, 277, 283, 301, -lar, 255, 256.
- Ulusal, - benlik, 255, - kuvvet, 269, - onur, 255.
- Ulusaltıcı, 275, 277, 279.
- Umman Dağları, 161.
- Umman Denizi, 159, 161.
- Ural, 45.
- Urfa, 46, -lılar, 38.
- Uruk birliği, 141.
- Uygur, - dünya, 288, -lık, 107, 112.
- Üçüncü Enternasyonal, 263.
- Üçüncü Ordu, 25.
- Üfürükçüler, 132.
- Ümmet siyaseti, 40, 195.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, 288.
- Vaaz, 109, 118, 258.
- Vahdettin, 70, 97, 121.
- Vahiy, 175, 181.
- Vatan, 16, 23, 24, 26, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 46, 52, 53, 56, 92, 109, 112, 113, 253, -ehli, 49, - hainleri, 24, 36.
- Vatandaş, 213, 241, -lar, 83, 165, 253 -lık, 39.
- Vatanperverlik, 30, 49.
- Vatanseverlik, 30.
- Vatansız, 47.
- Vicdan, 43, 71, 75, 77, 90, 109, 112, 113, 128, 130, 132, 201, 203, 229, 260, 267, 269, 290, 292, - hürriyeti, 56, 128, 129, 229, 231, 237, - meselesi, 292, - münakaşaları, 258, - özgürlüğü, 123, - ve din hürriyeti, 235.
- Vicdani, - anlayış, 117, - bağ, 40, 54, - din anlayışı, 293, - inanış, 241, - kanaat, 71, - memnuniyet, 110, - mülahaza, 179, - vazife, 68, - yücelikler, 70, zevk, 40.
- Washington, 261.
- Wells, Herbert George, 126.
- Yabancı, 264, - baskısı, 52, - devlet, 120, 124, - entrikaları, 39, - esareti, 43, -lar, 43, 84, 122, - millet, 120, - misafirler, 24, - tahakkümü, 47, 52, - teke- li, 35, - tesirler, 57, - unsurlar, 39, 292.
- Yahudi, - kolonileri, 163, -ler, 26, 161.
- Yaratılış, 87, 92, 292.
- Yatırlar, 61.
- Yavuz Sultan Selim, 47, 80.
- Yemen, 39, 45, 65, 66, 124, 125, 159, 161, 163.

Yeni Ahit, 262.
Yenileşme, 131.
Yezitler, 129.
Yobaz, - aleyhtarı, 294, -lar, 259, 294,
-lık, 294.
Yunan, - cinayeti, 101, - idaresi, 101, - iş-
gali, 46, -lılar, 100, 101, - ordusu 45,
74, - zulmü, 101.
Yurdakul, Mehmet Emin, 255.
Yücel, Hasan Ali, 293.
Yükselme devri, 69.

Zaviyeler, 131, 233.
Zeydullah, 171.

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 2

Geometri

KAYNAK
YAYINLARI

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 3

**Zabit ve Kumandan
ile Hasbıhal ve
Diğer Askeri
Yazılar**

E. Org. İlker Başbuğ'un
sunuşuyla...

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 4

Hatırat Sayfaları
Cihan Harbi
İttihatçılar ve
Abdülhamit

KAYNAK
YAYINLARI

ATATÜRK'ÜN
KALEMİNDEN 5

Nutuk

Gençler İçin

K. Atatürk

